ІВАН ФРАНКО

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ
ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ІВАН ФРАНКО

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
У П'ЯТДЕСЯТИ ТОМАХ

ХУДОЖНІ ТВОРИ
ТОМИ 1—25

ІВАН ФРАНКО

ТОМ 9

ПОЕТИЧНІ ПЕРЕКЛАДИ
ТА ПЕРЕСПІВИ

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1977

У1
Ф83

Редакційна колегія:

І. І. Басс
М. Д. Бернштейн
Г. Д. Вервес
А. Т. Гордієнко
О. І. Дей
Б. А. Деркач (заступник голови)
В. Ю. Євдокименко
О. Є. Засенко
Д. В. Затонський
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк (голова)
П. Й. Колесник
Н. Є. Крутікова
В. Л. Микитась
Ф. П. Погребенник (відповідальний секретар)
Є. С. Шабліовський

Редактор тому

І. Ю. Журавська

Упорядкування та коментарі

Г. М. Сиваченко,
В. С. Дроб'язка,
Л. А. Кочубей

Редакція художньої літератури

Ф 70403—353 / М221(04)—77 124—77

© Видавництво «Наукова думка», 1977

І. Франко Фото 1912

ДАВНЬО-ГРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ

〈Геронд〉

І. ФАКТОРКА

Діється на передмісті місточка на острові Кос.

ОСОБИ

Метріха, молода жінка купця.
Треїсса, її служниця.
Гілліс, старша жінка, далека сусідка.

Метріха

Хтось стукає, Треїссо! Глянь лише,
Чи хто до нас із поля не приходить?

Треїсса

(при дверях)
Хто стукає?

Гілліс

(за дверима)
Се я!

Треїсса

А що за «я»?
Ввійди!
(Бачачи, що прихожа вагається.)
Хіба боїшся швидше йти?

Гілліс

Іду вже.

Входить.

Треїсса

А ти хто?

Гілліс

Я — Гілліс, мати
Філайника. Скажи Метрісі в домі,
Що я прийшла.

Треїсса

(до Метріхи)

Візита!

Метріха

Хто там?

Треїсса

Якась Гілліс.

Метріха

(до Треїсси)

Ну, відійди!

(До Гілліси.)

Яка судьба веде
Тебе до мене, мамочко, що так тут
Являєшся, як бог колись-то людям?
Здається, вже п'ять місяців пройшло,
Як я й ві сні не бачила тебе
І як в мої ти не входила двері.

Гілліс

Далеко я живу від тебе, доню,
А на стежках болото по кістки,
А я одною вже ногою в гробі,
І сили в мене менш, як у мухи.

Метріха

(ласкаво всміхаючися)

Ну, що ти там балакаєш про старість!
Така ти ще, що й десять закасуєш.

Гілліс

(махаючи рукою)

Жартуєш, рибонько! Вам, молодим,
Все жарти в голові.

Метріха

Та ні! Се ж не в образу!

Гілліс

Та я не те, дитино! Скілький час
Сидиш уже сама, мов удовиця,
Без чоловіка! Відколи твій Мандріс
Поїхав до Єгипту, десять місяців
Уже пройшло, а він хоч би тобі
Листочок написав! Покинувши тебе,
Знайшов десь іншу. Там же божий дім,
У тім Єгипті! Хто чого захоче,
Того й дістане, скарбів чи науки,
Власті чи сили й слави. Там театри,
Філософи, там золото, там хлопці,
Там храм богів-братів, король шановний,
Музей, вино і всякеє добро,
Якого лиш захочеш. А жінок
Більш, як на небі божім звізд блискучих![1]
А гарних, наче ті богині три,
Що Парісу явилися колись,
Аби він красоту їх розсудив[2]—
Най невимовно буде їм! А ти, нещасна,
Хіба ж тобі не сумно так лежати?
Тепер далека ще від тебе старість,
Але повзе помалу рік за роком,
І постарієш ти й нестямишся.
Краса зів'яне, посивіє волос...
Тому послухай ти мене, не гайся,
Два-три деньки весело проведи!
Моя в тім голова! Ти знаєш, човен
Не вдержиться, як якір лиш один.
Життя твоє ще досі, мов те небо
Без хмар,— та чи воно так завше буде?
Іще пливе твій човен спокійненько,
Але хтозна-який загрозить вітер?
І хто тоді тобі поможе в бурі,
Чия міцна рука спасе тебе?
Мов запечатане, будуще наше темне,
Нестійне наше щастя — адже знаєш
Сю приказку. Отже, послухай лиш!

Метріха

Не знаю, до чого ти гнеш.

Гілліс

(таємничо)

Чи хто тут

Не слуха нас?

Метріха

Ані жива душа!

Гілліс

Послухай же, що я тобі на втіху
Сказать прийшла отсе! Син Матакіни,
Дочки Пітайкея, що зветься Гіллос,
Борець, що п'ять побід відніс у боях,
Одну малим іще хлоп'ятем в Дельфах,
В Коринфі дві, коли лиш перший пух
Йому засіявся, а двох мужів
Він заколов у Пізі, у борні[3]—
Багач, а добрий він, що й мусі зла не зробить!
В любовних справах, як дитя, невинний...
Побачивши тебе в святочнім ході
В честь Міси[4], зараз наче серце стратив,
До тебе запалав гарячою любов'ю.
Вночі не спить, не має вдень спокою...
Покинув дім, передо мною плаче,
Та лементує, та благає смерті,
Отож до тебе я прийшла, дитино...
Зроби один той невеличкий гріх!
Боги простять тобі його... А то, мов злодій,
До тебе підкрадеться старість. І нічого
Не стратиш ти, а вдвоє лиш зискаєш,
Бо поживеш весело кілька днів,
А він тебе, напевно, обдарує
Більш, ніж тобі й у сні приснитись може.
Послухай же мене, самими мойрами
Клену тебе, бо з щирої любові
Говорю се тобі, моя дитино люба.

Метріха

Гіллісо, бачу, що волосся сиве
Не захорона проти глупоти.

Аби я так діждала повороту
Мойого Мандріса в щасливий день,
Аби Деметра[5] так мені ласкава
Була,— від іншої такеє слухать
Я б не могла без гніву та образи.
Котра б поважилась передо мною
Так зневажати мого чоловіка,
Ту я би зараз випхнула за двері.
І ти мені, коли мене так любиш,
Більш не приходь з такими новинами,
В яких любуються баби старії,
А говори їх вуличним дівчатам,
Лиши Метріху відтепер в спокою
І Мандріса не підіймай на сміх!
Та годі нам про се! Ану, Треїссо,
Пополощи чистенько он ту мушлю
І влий три чарки чистого вина
Незмішаного та долий води![6]

Треїсса робить, що їй велено,
і ставить чарки на стіл.

Ну, на, Гіллісо, пий!

Г і л л і с

(до Треїсси)

Подай лише!

(До Метріхи.)

Та боже борони, аби тебе
Я підмовлять прийшла до того пана!
Я лиш прийшла для празника святого.

М е т р і х а

Тому й вином тебе я погостила.

Г і л л і с

Нехай боги щастять тобі, дитино!
Нехай дають тобі вина багато!
Але ж воно приємне, їй же богу!
Ніколи ліпшого не пила Гілліс,
Як се вино Метріхи. А тепер
Здорова будь, моя дитино люба!

Я тільки з доброї душі тобі
Все те сказала.

(Відходячи, промовляє набік.)

Ну-ко, чи Миртала,
Чи, може, Сіма ще мене послуха,
Аби мені вдалося теє діло.

Переклад писано д⟨ня⟩ 1 падолиста 1913.

ПОЯСНЕННЯ

[1] Похвала Єгипту, яку автор вкладає тут в уста Гілліси, хоч, може, не дуже відповідна в устах простої міщанки, важна з культурно-історичного погляду як образок культурного життя в Єгипті в часі коло р. 270 перед Хр⟨истом⟩. Із того, що сказано тут про музей, театри та філософів, можна догадуватися, що купець із острова Кос пробував в Александрії, тодішній столиці Єгипту, в часі панування короля Птоломея III, прозваного Евергетом (доброчинцем), який від р. 273 разом із своєю сестрою Арсіноєю за життя одержував божеські почесті.

[2] Натяк на відому троянську сагу про суд Паріса, який із трьох богинь, Гери, Афіни та Афродіти, що здалися на його суд у суперечці про те, котра з них найкраща, дав першенство Афродіті і через те зробився першою причиною пізнішої руїни Трої.

[3] Згадка про три головні національні ігрища греків у Дельфах, Коринфі та Олімпії, яку тут названо Пізою — від елідської країни Пізатіди, в якій лежало місто Олімпія.

[4] Міса — провінціальна назва Персефони, підземної богині, якій тодішні грецькі жінки віддавали почесть, між іншим, обходами в часі ночі!

[5] Деметра, дослівно «мати-земля», «богиня землі», а далі земної плодючої сили, найлюбіше божество замужніх жінок.

[6] Звичай пити вино з мушель міг бути розповсюджений на острові, де трафлялися такі гарні мушлі, що могли заступати чарки або тарілки.

⟨II.⟩ ПЕРЕД СУДОМ

Судова зала в місті на острові Косі.

ОСОБИ

Баттар, властитель веселого дому.
Судовий писар.
Фалес, купець, оскаржений.
Судовий возний.
Дівчина з Баттарового дому.

Баттар[1]

Панове судді, ви не судді нам
Ні на наш рід, ані на добру славу.
І хоч пан Фалес має корабель,
Що варт п'ять талантів, а я не маю
Ні кусня хліба, то як переможе
Він Баттара, покривдивши його,
То я геть заберуся з сього міста —
Ніхто мене не спинить — і піду
До свобіднішого. Там стану собі вільним
Горожанином, житиму, як старчить
Мене, а не по вашій уподобі.
Він має Меннеса защитником, а я
Візьму Арістофонта. І хоч Меннес
Побив Арістофонта навкулачки,
Так що той стогне досі,— то за що?
За те, панове,— і се правда щира,
Що вечором, як сонце вже зайшло,
Здер з нього плащ, що той носив сарака[2].
Се всім скажу я сміло, й буде він
Мені защитник. А тепер про діло!
Із Аккона[3] прибув він з кораблями
Й поставив їх у пристані поганій;
А я привожу свій товар із Тіра
Та продаю його народові.
І як задарма не дає вам Фалес
Свойого збіжжя, так і я не дам
Своїх дівчат. І чи тому, що він
По морі плавле й плащ на собі носить,
Що три аттіцькі міни[4] коштував,
Я ж на землі живу, подертий плащ

І ті старії шлапаки волочу,
Мав право він ввірватися силою
В мій дім, порвать одну з моїх дівчат
Без мого дозволу? Пропала нам безпека
В тім городі, панове! І як се
Попустите, то нашу самовправу
Розіб'є Фалес. А повинен би
Хоч трохи знати, хто він і з якого
Він тіста зліплений, і жить, як я,
В боязні перед горожанами,
Хоч би й найнижчими. Адже тепер
І найчільніші краснопери[5] в місті
Чи ж не шанують рівне право всіх?
І жаден з них мене, хоч чужинця
Не вдарив, до дверей моїх не гримав,
Прийшовши з дрекольми, не підпалив
Мій дім і не випровадив насильно
Одну з дівчат. Аж ось отсей фрігієць[6],
Що Фалесом зове себе тепер,
А перше лиш Аріммом був, панове,
Усе те скоїв, не пошанувавши
Ані закону, ні начальства, ні же
Архонта! Ну, лиш, писарю, читай,
Яке там предписаніє закону!
Ти ж, пане возний, любчику, візьми
Й заткай клепсидру, поки він отут
Читатиме, аби в часі тих слів
Нам не пропали сорочки й штани[7].

П и с а р

(читає)

Коли свобідний покривдить рабиню
Або вжиє насилля, заплатить
Подвійну кару за ушкодження.

Б а т т а р

Се написав Хайронд[8], панове судді,
Не Баттар, аби Фалеса спіймати.
Хто до дверей загримає,— стоїть там,—
Заплатить міну. А хто п'ястуком
Ударить, той дві міни дати мусить.
А як хто дім нападе, знапастує
Рідню,— той драхм аж тисячу ригне.

А як ще й шкоду зробить, вдвоє стільки.
Живеш у місті, Фалесе, й не знаєш
Ані що місто, ані які в місті
Порядки. Бо сьогодні ти живеш
У Брікіндерах, завтра ж у Абдерах
Гулятимеш, а як хто дасть кораблик,
Готов до Фоселіди ти плисти[9].
Тож аби довше не макітрити
Вам голови, панове судді, тими
Своїми приказками, заявляю:
Попавсь я сьому Фалесові в лапи,
Як миш у мазь. Набив мене, вломався
В мій дім, що я за нього ту кроваву
Плачу третину, весь спалив одвірок.

(До дівчини.)

Ходи сюди, Мирталю, моя доню!
Всім покажи себе! Не потребуєш
Стидатися нікого. Бачиш, як
Усі тут судії глядять на тебе,
Немов батьки й брати. Глядіть, панове,
Які синці у неї від верху
Аж до низу, як наче дикий звір
Її подряпав він, коли тягнув
З собою та насилував. Якби
Не старший вік його, я був би, певно,
Там кров його пролив, як в Самосі
Філіппові та Бренкові[10].

(До Фалеса.)

Смієшся?
Подібний я до пса, й того тепер
Не відіпруся, й Баттар на ім'я
Мені, і дід мій звався Азимбрас,
А Сізимбріск — отець, і всі ми чесно
Дівками торгували, але проти тебе
Покажу силу та відвагу лева.

(Зміненим голосом.)

Ей, Фалесе, скажи, чи ще так дуже
Отсю Мирталю полюбляєш ти?
Се не біда. Я люблю хліб пшеничний.
Даси мені — візьми її собі.
Або, на Зевса, як іще пече щось

Тебе в нутрі, клади належну плату
Ось тут на руку Баттара й візьми
Собі своє й роби з ним що захочеш.
Отсе до нього я сказав, панове,
А ви, не маючи тут більше свідків,
Судіть по справедливості се діло!
А як тілесної потрібно проби,
Як у невільників, то я й на те готов.
Ну, Фалесе, бери мене на муки,
Лише наперед положи пеню!
Отак і Мінос, бачиш, із вагою
Не видав би справедливіший засуд.
А втім, панове, най вам не здається,
Що судите тут справу Баттара,
Татуня бідних тих дівчат,— о ні!
Тут діло всіх нас, чужинців, що в місті
Тім живемо. Тепер ви покажіть,
Що острів ще гідний тої слави,
Що тут жив Меропс, що Фессал знайшов
Тут захист, і Геракл, і що Асклепій
Сюди прибув із Трікка, та що тут
Родила Феба в радості Латону[11].
Усе те зваживши, ви розсудіть
По справедливості се діло, аби той
Фрігієць і тепер побитий подобрів
І давня приповідка через нього
Не показалася брехнею в нас[12].

Переклад писано в д⟨ніях⟩ 9—13 листопада 1913.

ПОЯСНЕННЯ

[1] Баттар — очевидно, не ім'я, а глумливе прозвище, по-нашому — гикавий.

[2] Се трудне місце переклав німецький перекладач Зігфрід Меклер (Herondas Mimiamben, Übersetzt von Siegfried Mekler, Wien, 1894, pag. 23) надміру свобідно, ось як:

Ich nehme Mennes als Patron,
Der niederboxt Aristophon,
Der seinerseits, wiewohl besiegt,
Noch den Philisteus unterkriegt
Und der da prahlt, dass er bei Nacht
Die grosse Ruhmesthat vollbracht.
Wenn er ein Protz ist und besitzt

Ein Prachtgewand, mich unterstützt
Ein Anwalt, den ich selbst mir wähl'.

Очевидно, перекладач зовсім не зрозумів тексту грецького оригіналу, в якім оскаржитель закидає заступникові оскарженого, що той так само, як його клієнт, допустився рабунку на його защитнику.

[3] В грецькім оригіналі Акке — портове місто в Південній Фінікії, що первісно називалося Птоломеїдою, а тепер Акконом, або по-французьки St. Jean d'Acre.

[4] Міна — більша монета вартості, по-нашому 20 або більше корон.

[5] Дослівний переклад грецького слова «калюптерес», у значенні багатих та пишно вбраних міщан.

[6] В очах родовитих греків мусило бути великою ганьбою, коли хто варварського походження видавав себе за грека, а ще більше, коли він, первісно називаючися варварським іменем Артім, прибрав собі ім'я славного грецького філософа Фалеса.

[7] Клепсидра — водяний годинник, зложений із двох скляних куль або круглястих баньок, злучених дуже тонкою шийкою, крізь котру із одної кулі до другої протягом означеного часу протікала означена кількість води. Сю кількість показували точно вимірені вказівки на обох кулях, і сей прилад служив у греків для міряння часу. Яке значення має осторога Баттара возному, аби заткав клепсидру та аби хто в короткім часі читання тексту закону не покрав присутнім сорочок і штанів, се тяжко зрозуміти. Можливо, що Баттар у своїм комічнім запалі припускає, що в часі читання закону всі присутні так сильно звернуть увагу на писаря, що в тім часі не чули би навіть, як хто стягає з них одежу.

[8] Хайрондас був законодавець родом із Катанії на острові Сіцілії, а його закони були вживані також на східногрецьких островах.

[9] Брікіндери, Абдери та Фоселіда — гумористичні назви міст, із яких найбільше відома Абдера, що мала в Греції славу бути осідком самих дурнів.

[10] Баттар, очевидно, натякає на якусь свою пригоду на острові Самосі, де він нібито побив своїх двох противників.

[11] Сей екскурс чужинця в місцеву міфологію острова Косу характеризує дуже добре звичаї покутних адвокатів,

що, бажаючи промовити до локального патріотизму судіїв, відкликалися до місцевих божеств та культів, мішаючи іноді навіть безпідставно місцеве з загальнонародним, так як тут примішано Геракла до божеств — опікунів Косу. Головним богом-опікуном того острова був Асклепій, якого там по-місцевому називали Паяном і на якого честь побудований був на тім острові величний та славний храм.

[12] Давня приповідка, захована в Григорія Кіпрійського, що «фрігієць тільки битий добрий», аналогічна до нашої «жид тільки печений добрий».

⟨III.⟩ У ШКОЛІ

ОСОБИ

Лампріск, учитель.
Метротіма, проста жінка.
Коттал, її син, малий хлопець.
Евтіас і два інші ученики.

Метротіма

(приносить хлопця на плечах)

Нехай тобі, Лампріску, любі музи
Дадуть життя щасливе осягнути!
Лише здійми з плечей мені тягар,
Аби йому з самого рота вийшла
Ота погана пара!
(Ставить його на землю.)
Горенько моє!
Всю хату зрабував для гри за гроші,
Кісток йому вже не досить, Лампріску,
Якусь біду ще більшу він задумав.
Де двері того вчителя стоять,
Який щомісяця жадає свого
Гіренького зарібку, хоч би я
Тут плакала й кровавими сльозами,
Не скаже, хоч убий. Але криївку,
Де міхоноші, всякі волоцюги
Ночують, знає добре й іншому
Покаже. А нещасні таблички,
Які щомісяця старанно воском
Я поливаю, сироти лежать

Коло постелі, о стіну оперті,
А як коли погляне він на них,
Волів би пекло бачити. А щоб
Щось гарне написать — не суди, боже!
Лише візьме і здряпає весь віск.
Зате кістки до гри блискучі в нього
В кишені та в мошонках сіткових,
Біліші від білила, що жінки
Вживають. Навіть аза він не вміє
Пізнати, поки з п'ять разів йому
Не прокричиш. Передучора сам
Отець йому завдав був прочитати
Ім'я Марона, а ледащо хлопець
Чита Сімона. Вже й сама собі
Говорю, що безумна я, що досі
Не віддала його на пастуха ослів
Замість учить його письма в надії,
Що поміч з нього матиму на старість.
А як скажу йому, от як дитині,
Проговорити віршик, або скаже
Отець-сарака, що від старості
Осліп уже й оглух, то він, немов
Зі збитого горшка, почне цідити:
«О Аполлоне-стрільче!» — «Адже се,—
Кажу йому,— стара бабуня навіть,
Що ані букви розібрать не вміє,
Або й фрігієць перший-ліпший може
Тобі сказать». А як до нього трохи
Підійму голос, то вже по три дні
Не бачить він вітцівського порогу,
А йде до баби, бідної старушки,
Що прожива в сирітстві, й там собі
На дах вилазить і, спустивши ноги,
Сидить, як малпа, і й дивиться в долину.
І чи не мусять в животі мені
Кишки перевертаться, як се бачу?
Та про самого ще мені байдуже,
Але вся криша кришиться, як скло,
А як зима надходить, плачучи,
Платити мушу оболів три пари
За кождую дахівку. Адже всі жильці,
Мов з одних уст, говорять: «Метротіми
Синок зробив се, Коттал, не хто інший».

Та й правда се, сама признати мушу.
Глянь, як на всьому тілі в нього шкіра
Подряпана! Чи хоч один рибак,
Що там на Делосі день в день по морі бродить,
Обдряпається так? А як у тижні
На сьомий день або ж у місяці
У двадцятий нема науки в школі,
Він знає наперед не гірше звіздаря,
І вже тоді його й сон не береться,
Так рад він дочекатися забави!
Але коли собі бажаєш щастя
Й поводження в житті своїм, Лампріску,
То всип йому не менше.

Лампріск

Ну, ну, не проси,
Метротімо, дістане він не менше,
Як заслужив. Агей, Евфію, де ти?
Де Коттал? Де ти, Філю? Ану живо
Беріть його на плечі! Чи чекати
Вам хочеться на повню місяця,
Як Акесій? Ніщо сказать, Коттале,
Про вигадки твої! Що тобі мало
В ті кості грать з товаришами! Треба
Було шукати волоцюг у їх
Криївці, щоб о гроші грати з ними?
Зроблю тебе чемнішим від дівчини,
Що й стебельця не рушиш, хоч би се
Тобі було й найприємніше. Де там
Мій шкіряний ремінь, жила волова,
Якою в'язнів я та виволаників
Караю? Дайте тут мені у руку,
Поки ще не остиг мій гнів.

Коттал

Ні, ні!
Молю тебе, Лампріску, на ті музи,
На бороду твою та на Кутіда душу,
Лиш не жилою, а карай чим іншим!

Лампріск

Але ж бо ти ледащо, Коттале!
І до дівок би за послугача

Тебе ніхто не взяв, хоч би ти навіть
Пішов у край, де миш гризе залізо.

Коттал

А скільки, скільки, любий мій Лампріску,
Ударів хочеш ти мені завдати?

Лампріск

Мене питаєш? Запитайся маму!

Коттал

Мамунцю, кілько разів скажете?

Метротіма

Поки живий і поки видержить
Твоя погана шкіра.

Лампріск б'є.

Коттал

Ай, ай, ай!
Досить, Лампріску, перестань!

Лампріск

А ти,
Чи перестанеш пакості робити?

Коттал

Ніколи нічогісько не зроблю,
Клянуся музами тобі святими!

(Показує йому язик.)

Лампріск

Який же язичище він мені
Показує! Ей, вкину хлист тобі,
Коли ще раз отак зівнеш!

(Б'є.)

Коттал

Ади,
Мовчу. Не бий, не бий, бо вб'єш.

Лампріск

Ну, Коттале, пусти його!

Метротіма

Ні, ні!
Не треба випускать, Лампріску, поки
Не зайде сонце.

Лампріск

Ей, та він уже
Пописаний синцями весь, як краса
Гадюка. Та дістане він іще
Й над книжкою не то десять,
А й двадцять раз, хіба волітиме
Читати ліпше, ніж читає Кліо.

(До Коттала.)

Ану, сховай язик у медові соти!

Метротіма

Скажу по правді все свому старому,
Лампріску, та піду тепер додому
І заберу з собою тії пута,

(Бере налигач, яким був зв'язаний Коттал.)

І хай тут на малого мого в'язня
Ласкаво дивляться святії музи.

10—15/XI 1913

⟨IV.⟩ У ХРАМІ АСКЛЕПІЯ

ОСОБИ

Філа.
Кіннона.

Філа

Вітай, володарю Пеане, що колись
У Трікці жив, і на розкішнім Косі,
І в Епідаврі, а з тобою також
Будь поздоровлена та Короніда,
Що вродила тебе, та Аполлон

І Гігієя, що її рукою
Ти дотикаєш правою, і всі ті
Шановні божества, що тут їх вівтарі!
Ви радуйтесь, Панако, Епіоно
Й ти, Іазоне, й ті, що зруйнували
Твердиню та житло Лаомедона,
Ви лікарі хороб та болів лютих;
Ви, Махаоне й Подаліріє!
І всі боги й богині, що твоє
Огнище тут обсіли, батьку Пеане!
Прийміть ласкаво сього півника,
Що нам заповідає дня світання,
Прийміть сей дар убогий, невеликий,
Бо не стає нас, бідних, на багатший.
А то ми радо не когутика
Дали б, а волика або свиню товстую
Тобі в дарунку, лікарю хороб,
За те, що ти цілющими руками
Від нас, володарю, все лихо відвертаєш.

(До слуги.)

Сюди, Котталцю, столик наш постав
Праворуч від святої Гігієї!
Ах, які ж гарні образи тут скрізь.
Кінноно люба! Хто повиробляв
Оті мармури й хто їх тут поставив?

К і н н о н а

Сини Праксітеля. Хіба не бачиш, що
Пописано ось тут на їх підставах?
А тут поставив їх Праксоненко
Евфій — хай буде ласкав Пеан їм
І теж Евфієві за гарне діло!
Глянь, Філо, на ту дівчинку, як ласо
Глядить на яблуко, що висить там над нею!
Скажи сама, чи не здається, що як
Не вхопить яблуко, то зараз спустить дух?

Ф і л а

На сього діда погляди, Кінноно!
Або, хай йому мойри, на онтого
Хлопчища, що так душить гусака!

Якби не бачив хто, що кам'яні
У нього ноги, то присяг би, що він
Ось ось і заговорить. Їй-же богу,
Настане час, що люди ще навчаться
І каменеві надавать життя,
А чи не бачиш статую Баттали?
Немов жива тут Маттеса дочка!
Хто не видав Батталу ту живою,
Той, поглядаючи на подобизну,
Не запотребить і оригіналу.

Кіннона

Ходи за мною, Філо, гарне щось
Я покажу тобі, такеє диво,
Якого ти відроду не видала.

(До своєї служниці.)

Кіділла, йди поклич нам храмового!
Чи не тобі говорю, ти, що осьдечки
Стоїш, зіваючи? Е, де, й годину
До неї говори,— не зробить. Ну, стоїть,
Мов рак, на мене витріщивши очі.
Іди, кажу, поклич нам храмового!
Опудало, ні гнівом, ані криком
Тебе не рушиш, все б лише лежала.
Свідчуся богом сим, Кіділле, що
Мене ти заставляєш закипіти,
Де б хотіла би холодна бути.
Клянуся, прийде день такий для тебе,
Що ти з жури почухаєш не раз
Свою лепету.

Філа

Надто прудко ти
Береш собі до серця все, Кінноно!
Таж узнаєш, се слуга, а в слуг звичайно
Лінивство затикає вуха.

Кіннона

Але ж бо
Вона стає що день, то незносніша.

Філа

(до служниці, що пустилася йти)

Агов, чекай! Ось отворили двері,
І можемо ввійти вже в нутро храму.
Ах, глянь лише, коханая Кінноно,
Яка тут красота! Сказав би хто,
Нова Афіна вирізьбила всі
Ті чудеса — хай буде честь богині!
Коли я сього хлопця голого
Вщипнула би,— як думаєш, Кінноно,
Чи мав би він від того знак? А ось
Лежать м'ясива — бачиться — гарячі,
Та так і куряться на сковороді.
А ось і срібнії вилки! Якби
Побачив їх Міель наш або Патайкіск,
Син Лампріона, то-то б очі в них
Забігали, бо їм здавалось би,
Що справді з чистого срібла вони.
Сей віл і чоловік ось, що веде
Його, й та баба, що йде вслід за ними,
І сей горбатий, і отой пиркатий,
Чи, мов живі, не дивляться вони
На божий день? Якби так випадало
Зробити жінці, я би закричала,
Аби той віл не поколов мене.
Так витріщився він, ади, Кінноно!—
Колись на іншу дівчину якусь.

Кіннона

Правдиві, Філо, дуже всі малюнки,
Що вийшли з рук Апеллеса, що майстром
Був у Ефесі. Та не можна так
Сказать: «Той чоловік усе те бачив,
Що змалював». Се все в його уяві
Лиш родилось, а потім він молився
Богам, і ті йому давали вдачу.
Та хто б на нього й на його діла
Глядів без подиву правдивого,
Той варт, аби його повісити
За ноги в домі ступаря якого.

Храмовий

(входить)

Приємна ваша жертва, чесні жони,
Й добро віщує. Ще нікому краще
Не виявляв себе Пеан, як вам.
О радуйся, Пеане, й ласкав будь
Отсим жінкам за гарні жертви їх!
Будь ласкав також їх усій родині,
Мужам і дітям! Радуйся, Пеане!
І хай усе по сьому слову буде!

Філа

Най буде так, високий Пане, й дай нам
У доброму здоров'ї повернути
І принести другий раз більші дари
З мужами нашими й дітьми!
(До служниці.)
Коккалю,
Розріж гарненько півня й не забудь
Весь тулубець віддати храмовому,
А до яскині дай солодке тісто
Свяченому вужеві та пампушки,
В меду мочені! Решту в передсінку
Отсього храму поїмо самі,
І не забудь сама також принести
Дар Гігієї,— дай, то й одержиш.
Бо жертвами окупиш ти гріхи,
А ліпше все здоров'я нам від смерті.

15—16/XI 1913

V. ЗАЗДРІСНА

ОСОБИ

Бітінна, багата міщанка.
Гастрон, її слуга.
Кіділла, служниця.
Піррій, другий слуга.

Бітінна

Скажи мені, Гастроне, чи такий
Неситий ти, що не досить тобі,

Що я з тобою сплю, але ссбі ти
Прибрав ще Менонову Амфітаю?

Г а с т р о н

Я Менонову Амфітаю? Але ж
Я навіть не видав її ніколи.
Щодня собі шукаєш напасті,
Бітінно, я слуга твій, уживай
Мене, як хочеш, але кров мою
Не пий отак, як п'єш і день, і ніч.

Б і т і н н а

(сердито)

Ну, та й язик ти вмієш розпустити!
Кіділле, де там Піррій? Позови
Мені його!

П і р р і й

(входить)

Ось я! Чого вам треба?

Б і т і н н а

Зв'яжи його! Ну, що ж, чого стоїш?
Бігай і зараз відв'яжи ремінь
Той від відра!

(Піррій відходить. До Гастрона.)

Коли не дам тобі научки, щоб
Ти прикладом став для цілого краю,
То хай і жінкою не звуть мене!
Адже недарма кажуть, що фрігієць
Не добрий, як не битий. Знаю, знаю!
Я всьому тому винна, що тебе
Зробила чоловіком. Та як я
Зробила ту дурницю, то тепер
Побачиш ти, що не така дурна
Бітінна, як тобі здається.

Піррій входить із ременем.

Ну, приніс?
Здійми ж із нього плащ і зараз
Зв'яжи його!

Г а с т р о н

Та ні, Бітінно! Клінно
Прошу тебе!

Б і т і н н а

(до Піррія)

Здійми ж із нього плащ,
Кажу тобі!

(До Гастрона.)

Ти мусиш знать нарешті,
Що ти мій раб і що три міни я
Дала за тебе. О, проклятий день,
Коли тебе ввела я в дім отсей!
Пірріє, що, ти плачеш? Бачу, ти
Волів би радше рюмать, ніж в'язати.
Зв'яжи йому, а туго, оба лікті
Та обшнуруй!

Г а с т р о н

Бітінно, подаруй
Мені той гріх! Я ж чоловік, а кождий,
Доки живе, грішить. Та як побачиш
Коли, що зроблю щось тобі невгідне,
Тоді й карай.

Піррій в'яже його.

Б і т і н н а

Балакай ти собі
Так не до мене, а до Амфітаї,
З якою ти злигався, та не май мене
За свій підніжок!

П і р р і й

(до Гастрона)

Ну, ось і зв'язав
Тебе я добре.

Б і т і н н а

А гляди, щоб він
Не розв'язався та не заховався!
Веди його до закладу Гермона
І накажи, аби там всипали
Йому іззаду тисячу палиць.
А тисячу спереду!

Гастрон

Вбить мене
Велиш, Бітінно, не переконавшись,
Чи правда те, що мовиш, чи брехня.

Бітінна

Адже сказав ти тільки своїм
Та власним язиком: «Бітінно, подаруй
Мені той гріх!».

Гастрон

Та я лише залагодить
Хотів твій гнів.

Бітінна

(до Піррія)

Ти ще стоїш і гави
Тут ловиш? Чом же не ведеш його,
Куди велю?

(До служниці.)

Кіділле, поверни
Отсе ледащо носом у той бік,
Куди йому дорога.

(До другого слуги.)

Ти ж, Драфоне,
Йди з ними та пантруй, аби зайшли
Туди, де я велю.

(Оба слуги з Гастроном відходять. Бітінна до Кіділли.)

Агов, небого!
Дай тому проклятому отсю шмату,
Аби закрив свій невимовний член,
Та щоб по місті не ззиралися,
Як голого ведуть.

(На окрик служниці за сценою вертає Піррій. Слуга дає йому шмату, а Бітінна промовляє)

Ще другий раз
Тобі говорю, Пірріе, скажи
Гермонові, аби по тисячі

Палок йому спереду й ззаду всипав.
Чи чуєш? А як хоч би одно слово
В тім переміниш, поплатишся тяжко
Ти сам, твоя стара й твоя дітва.
Спіши ж і не веди попри Міккалю,
А рушай навпростець!

(Піррій відходить. Вона ходить якийсь час по кімнаті, а потім нагло зупиняється.)

Ага, здається

(до Кіділли)

Бігай лише та крикни, добре крикни
Та заверни їх, поки відійшли
Ще недалеко!

Кіділла

(вибігаючи)

Пірріє, нещасний!
Глухий! Не чуєш? Ну, дивіться! Хто би
Сказав, що се грабівники гробів
Драпцюють, але не товариші
Товариша ведуть.

(Доганяє їх. До Піррія.)

Агій же, Пірріє!
Як ти тепер отсього силою
Волочиш на біду, а я, Кіділла, вас
Обох п'ять день тому не бачила,
Хіба у Антідора, як ви з тими
Ахеянками герштикалися!

Піррій вертає до Бітінни.

Бітінна

(до нього)

А, ось ти тут! Ану лиш, приведи
Тамтого зв'язаного, де він там,
Сюди так, як його ти попровадив!

Піррій приводить Гастрона.

Тепер же йди та Козіса поклич,
Пунктівника із шилом та чорнилом,

Мені потрібно, щоб отсей
(показує на Гастрона)
був красий.

(До Гастрона.)

Тобі се буде пам'ятка від мене
Замість клейма, як Даосова кара.

Кіділла

Та ні бо, мамо! Дай йому спокій
Сей раз, аби тобі твоя Батілла
Жила, й аби її ти віддала
Щасливо заміж, і від неї діток
Діждалась та внучат. Прости йому
Один той гріх!

Бітінна

Кіділле, не протився
Мені, а то покину я сей дім!
Простити тому підлому рабові?
Та ж кождий міг би зневажать мене
І плюнути мені в лице. Побий
Мене небесна сила, коли я
Прощу йому! Коли той чоловік
Забув до тої міри, хто він, що він,
То зараз буде знати, як дістане
Ганебний напис на своє лице.

Кіділла

Але ж сьогодні двадцятий, а за
П'ять день Геренії у нас настануть.

Бітінна

(до Гастрона)

Нехай і так! Тепер тебе пускаю,
За се подякуй тій
(показує на Кіділлу),
яку я полюбила
Не менше від своєї Батілліди

Та згодувала своїми руками.
Та як відправимо за змерлі душі
Ми поминки, то справлю ще по тому
По празнику й тобі належний празник.

Писано д⟨нями⟩ 19—21/XI 1913

VI. ДВІ ПРИЯТЕЛЬКИ

ОСОБИ

Коріттона.
Метрона.

Коріттона

Сідай, Метроно!

(До служниці.)

Ану, дівко, встань
І подай мені крісло! Все тобі потрібно
Сказати, а то ти сама від себе,
Сарако, нічогісінько не зробиш!
Їй-богу, не слуга, а каменюка
Якась отсе у моїм домі. Але
Відмірю я тобі горнець пшениці
І повелю всі зерна почислити;
А як лиш зернятко одне пропустиш,
То будеш ти весь день крутити жорна.
Хоч би від твоїх охань та нарікань
Тряслися стіни. Аж тепер ти крісло
Почистить догадалася та витерти,
Коли прийшла потреба, ти, неробо!
Подякуй пані тій, а то без неї
Була б ти скуштувала моїх рук.

Метрона

Кохана Коріттоно, ми обі
Запряжені у те саме ярмо.
І я як день, так ніч кричу та лаюсь,
Як рись, пильнуючи тих безсловесних слуг.
Та що мене до тебе привело...

Коріттона

(до служниць)

Гей, забирайтеся, ви, дармоїди!
Лиш вуха би розвісили ви тут
Та язиками молотили та до рана.

Служниці відходять.

Метрона

Прошу тебе, лише скажи по правді,
Кохана Коріттоно, хто тобі
Зробив ті черевички пурпурові?

Коріттона

А де ж ти їх побачила, Метроно?

Метрона

Носсіда мала їх, дочка Ерінни,
Позавчора,— дарунок справді гарний.

Коріттона

Носсіда? Де ж вона дістала їх?

Метрона

А чи не зрадиш ти мене, як скажу?

Коріттона

На всі солодощі сього життя,
Метроно люба, хоч би що сказала,
З уст Коріттони ні одного слова
Ніхто не вчує.

Метрона

Се Бітатовій Евбулі
Вона сказала з тим, аби нікому
Не говорила.

Коріттона

Ну, що то жінки!
Та жінка ще зжене мене зо світу.
Я піддалась просьбам її, Метроно,
Дала їй черевички, що їх ще
Й сама я не взувала, а вона

Як стій ухопила їх як дарунок
Та й дарувала — і то ще кому?
Нехай же рада буде тому, скоро
Вона така, й нехай собі шукає
Приятельки вже іншої від мене.
Дала Носсіді. Та я б їй, здається,—
Говорю як на жінку надто грубо,
А ти не слухай сього, Адрастеє! —
Якби я й тисячу таких штук мала,
Їй не дала б ані одної, навіть
Гнилої.

Метрона

Ну, та годі, Коріттоно!
Нехай тобі гнів не сіда на носі
Задля немудрих слів, які ти вчула.
Жіноча річ — усе зносить терпливо.
Я всьому винна, що розговорила.
Багато вже разів я заслужила,
Аби мені відрізано язик.
А щоб вернуть до того, про що річ
Зайшла, хто черевички ті зробив?
Коли мене кохаєш, то скажи!
Чого так позираєш, сміючися?
Чи перший раз побачила Метрону?
Чи, може, прикро се тобі? Благаю,
Не крийсь передо мною, Коріттоно,
Але скажи мені, як зветься майстер?

Коріттона

Нема чого благати. Се — Кердон.

Метрона

Котрий Кердон, скажи мені, будь ласка!
В нас два Кердони, перший синьоокий,
Що тут жиє в сусідстві Мирталіни,
Дочки Калайтіда, та сей не зробить
Ані же пальцята до ліри! Другий
Жиє вблизу домівки Гермодора,
Де з площі вихід; він колись знав дещо,
Тепер уже старий і все забув.
Колись робив він добрії услуги

Небіжці Кілайтіді; декому
Годиться згадувать про неї добрим словом.

Коріттона

Ані один із тих, яких назвала
Ти ось, Метроно. Сей не знаю відки
Прийшов, чи з Хіосу, чи з Ерітреї,
Низенький, лисий. Бачачи його,
Сказала б ти: «Се Мере Праксін!» Так
Оба вони подібні, як дві краплі
Води. Аж як промовить слово, в той час
Пізнаєш, що се Кердон, а не Праксін.
Він робить дома, але свій товар
Таємно продає, бо митники
Тепер на бідних насідають люто,—
Але прекрасно робить, як сама
Афіна! Дивлячись йому на руки,
Так і здається, що не Кердонові
Ті руки, [але божеські якісь].
А я — дві пари їх він мав, Метроно,—
Побачивши, аж витріщила очі
З утіхи. Ні, таких не зробить жаден
Із наших шевців! Та ж самі ми тут!
Скажу тобі: так щільно пристають!
І не лиш те одно! Їх м'якість — розкіш!
Волоки вовняні ні раз не тиснуть.
Приподобнішого шевця для дам,
Хоч би куди шукала, не знайдеш.

Метрона

Чому ж обі ти пари не купила?

Коріттона

Чого вже не робила я, Метроно!
Яких я не вживала слів, аби
Намовити його! Я обіймала,
То гладила по лисій голові,
Вина солодкого, знай, доливала,
Підлещувалась, мало що сама
Себе йому віддати не хотіла.

Метрона

Та я б і се була вчинила, якби
Він дав.

Коріттона

І був би дав, та час до того
Невідповідний був. У моїм домі
Була тоді Бітатова слуга.
Вона тоді гонила день і ніч
Довкола жорен нашого осла
Та гній робила, бо її господар
Пожалував чотирьох оболів,
Аби насікти свої власні жорна.

Метрона

І як же він знайшов до тебе шлях,
Кохана Коріттоно? Не сховай
І тої вісточки передо мною!

Коріттона

Його мені прислала Артеміда,
Дочка Кандата-гарбаря, йому
До мого дому стежку показавши.

Метрона

Все знайде щось нове ся Артеміда.
Та що ти не могла дістати обі пари,
То варто знати, хто дістав ту, другу.

Коріттона

Вже що я напросилася шевця,
Та ні, нізащо не хотів сказати.
Та певно, що була се гарна
Якась любителька, се знай, Метроно.

Метрона

Значить, тепер мені до Артеміди
Спішити треба, а від неї я
Дізнаюся, як Кердона знайти.
Здорова будь, любенька Коріттоно!
Ти вже голодна, та й мені пора
Додому бігти.

(Відходить.)

Коріттона

(до служниці)

А замкни-но двері!
Та посмотри курки, чи з яйцями,
Та почисли, чи всі когутики,
Та їм насип зерна! А то хапають
Їх курокради, хоч би й в потоці
Хто взаперті хотів їх годувати.

22/XI 1913

⟨VII.⟩ У ШЕВЦЯ

ОСОБИ

Кердон, швець.
Метрона.
Дріміл, термінатор.
Піст, челядник.

Метрона

Кердоне, ось тобі приводжу дві
Нові знайомі. Чи з твоїх товарів
Найдеться дещо показати їм,
Рук твоїх гідне?

Кердон

Недарма, Метроно,
Люблю тебе.

(До слуги.)

Чи не покажеш дамам
Виставу, що стоїть там ізнадвору?
Гей, Дріміле, до тебе сказано!
Чи знов дрімаєш? Пісте, ну-ко, дай
Йому раз щутка в ніс, аби
Прогнати чисто ту його сонливість,
Або шпигни його тим гарним шилом,
Що маєш он, у карк! Агей, байтало!
Поруш коліна живо, а то я

Такі скрипки тобі на них наложу,
Що більш упімнень вже не буде треба.

Хлопець порається, роблячи порядок у робітні.

Чи аж тепер стираєш лавку, ти,
Білогузе? А стільці чи аж я
Сам на їх місце мушу посувати?

(До пань.)

Сідайте-бо, Метроно!

(До челядника.)

Пісте, відчини
Горішню скриньку! Не отсю, а нижню!
Ну, живо повиймай коштовні вироби
Татуня Кердона! Ага, Метроно люба,
Які цяцьки побачиш тут! Насамперед
Поглянь на сей мій твір, Метроно!
Чи бачила ти черевик, який би
Щільніше приставав до ніжки? Гляньте
Й ви, ласкаві пані! Підошва та
Лежить, мов вилита, немов клинками
Вся припасована, й не скажете:
«Се гарно, се негарно!» Але все
Однаково тут бездоганно. Барва ж —
Нехай вам так Паллада все життя
Сповняє, що собі бажаєте! —
Не знайдете нічого, що би їй
Рівнялося. Отся червона барва,—
Ніякий огник не цвіте так гарно!
За шкіри міни три Кандатові
Дав Кердон, поки се зробив. А друга
Ся барва не прийшла мені дешевше.
Клянуся всім, що маємо святого
Та честі гідного, пані мої,
Що все кажу по правді, ані же
Хоч тілечки цяти брехні, аби так
Усе життя моє було без втіхи
Й без зиску! Вдячні би повинні бути
Мені покупці, бо то гарбарі
Стісняють шевців не таких, як я,
А й заможніших, за ті самі гроші

Даючи менші шкіри. Наша штука
Те нам дає, що при смолі та шилі
В гіркій нужді та голоді звичайно
Провадимо і день і ніч. Сиджу
На нашій лавці аж до вечора,
А сну захоплю лиш до досвітку,
Не більше, бачиться, як тільки доки
Алектор возгласить. Досить сказати,
Що я челядників держу тринадцять,
Не числячи своїх дітей, пані мої.
А ті, як тільки дощ пускає з неба
Зевес, в одно лише питають: «Тату!
Що ти приніс нам?» Зрештою, без діла
Сидять та гріються, немов курчата
У квочки під крильми. Та, як то кажуть,
Торг не словами красний, але грішми.
Коли ся пара вам не до вподоби,
Метроно, можу вийняти з полички
І ще одну, і ще одну, аби ви
Переконалися на власні очі,
Що не брехун Кердон. Усі мої
Шкатули принеси тут, Пісте! Треба,
Аби ви всі гарнесенько обуті
Від мене йшли, пані мої ласкаві,
В свої доми. Взувайте всі новенькі!
Усякі тут: ось сікіонські, ось вам
Амбракідійські, ось легенькі мешти,
Папужані, Бавкідині коніпні,
Пантофлі, йонські двокулисті та
Нічнії тихолази, остроносі,
Ракові та аргівськії сандали,
Ось пурпурові, ось хлоп'ячі, осьде
Непромочимі, що котрій із вас
Подобається, прошу говорити.
Бо знаєте, що шевці, пси й жінки
Все лиш би їли.

Одна жінка

Скільки зажадаєш,
Аби продать ту пару, що найперше
Ти показав? Лиш не грими, а то
Всі три від тебе втечемо від страху.

Кердон

Сама постав ціну, яку захочеш.
І стільки лиш даси, скільки для тебе
Варт мій товар. Так поступаючи,
Ти, певно, не даси себе здурити.
Коли порядну шевську роботу
Захочете, панюсю, то лиш слово
Скажіть, я зараз присягаю вам
На сиву голову мою отсю,
Аби так лис на ній гніздо зробив! —
В рух пущу дратви, шило та правило.
І щоб Гермес Кердону поміг
І та богиня щирая Намова,
То як не буде до вподоби вам
Моя робота, то я вже й не знаю,
Котрий горнець зварити може ліпше.

Жінка

Що балагуриш, а не проговориш
Відразу просто, скільки зацінив?

Кердон

Ласкава пані, міну грошей варта
Ся пара, хоч глядіть вгору, хоч вділ,
Хоч би й сама Афіна купувати
Прийшла, я не спустив би ні гроша.

Жінка

Нехай твій склеп, Кердоне, все як слід
Повніський буде гарних виробів
Та дорогих і щоб ти, пожиткуючи,
Стеріг їх! Ось бо двадцятого дня
Того, що прийде Тавреона, буде
Весілля у Гекати, що свою
Артакену заміж віддає,
Й запотребує черевиків много,
Хто зна, чи їх не приведе фортуна
До тебе. Та ні, вона прийде напевно.
Та приготуй порядний міх на гроші,
Аби тобі коти їх не пожерли.

Кердон

Хоч би прийшла й Геката, й Артакена,
Від міни не попущу ні на гріш.
От так і ти міркуй, як собі хочеш.

Жінка

Чи не дала тобі ласкавая фортуна,
Кердоне, доторкатися маленьких
Ніжок, якими амури ступають
Та грації? Та був би скнарій ти
Й лихе ледащо, якби взяв у нас
Таку ціну, якої зажадав.
А почому моїй товаришці
Даси ту другу пару? Ну, шмали
Знов якнайсолонішую ціну!

Кердон

Лиш п'ять статир. Їй-богу, кождий день
Приходить тут арф'ярка Еветера
Й змагається купити їх, та я
Завзявсь на неї й не продам, хоч би
Й чотири подала мені дарейки
А по тому, що на мою жону
Паскудні виговорює слова.
А як тобі потрібно, то візьми!
Оті й отсі віддам по три дарейки
За кожду пару, та й то лиш задля
Метрони сеї та й за тее слово,
Що ти рекла. А як покажеш ласку
До мене, то здається, з сих дощок,
Хоч би був кам'яний, я полетів би
Аж до богів. Та в тебе язика
Нема, зате розкошів решето.
О, недалеко від богів той буде
Жить, до кого ти говоритимеш
Дні й ночі! Дай сюди свою
Маленьку ноженьку! Ось я на неї
Взуваю сей сандал. Бравіссімо!
Ні завеликий, ані замалий
Хоч би на волос! Як то гарному
Все гарне до гармонії приходить!

Здавалось би, що шкіру прикроїла
Сама Афіна.

(До другої.)

Ну, подай і ти
Свою ножицю: от іще вояцьке
Копито, ще й начухане з свербіння!
То віл, мабуть, вас молоком кормив.
Коли би хто до самої стопи
Ніж прикладав, то хай Кердонове
Огнище буде так святе, як він
Удав би крій такий премудрий, як
Ось мій!

(До жінки, що зазирає крізь двері.)

Ти там, що мов стара кобила
Ржеш за дверми, давай сюди, давай
Тих сім дарейків, що зістала винна!

(До клієнток.)

Пані мої, коли котра з вас ще
Чого запотребує, чи сандаликів,
Чи домових папучів, лиш жадайте,
А я все вишлю вам, хоч би й слугою!

(До Метрони.)

А ти, Метроно, що замовила,
За вісім день прийди, й готові будуть
Для тебе черевички шкарлатові.
Адже говорять: «Теплу кожушину
Потрібно шити довго та розумно».

ОРФЕЄВА ПОЕМА ПРО АРГОНАВТІВ

І. ЗАСПІВ ДО АПОЛЛОНА

Владарю, що погубив ти Пітона, віщуне і стрільче,
Що собі скелю придбав, превисоке Парнасу верхів'я,
Силу твою звеличу, а ти дай мені чесную славу
І, правдомовний, зішли в мої груди [такий звучний] голос,
Щоб людям, розсипаним широко, пісню дзвінкую
Вдав я по припису муз при привичній [для мене] кіфарі,
А тепер пісню тобі, кіфаристе, співаючи любу.
Дух мій неволить мене розказать те, що досі ніколи
Ще не сказав, як колись Бакха та владаря Аполлона
Волею кермований, я співав про страшливії стріли,
Лік для смертельних людей, для посвячених потім закони.

Перший явився давно, як конечність найбільшая, Хаос
І Кронос, що звоями незміренними [й тайними] сплодив
Воздух і двовдачного Ероса у прекрасній подобі,
Славного родителя ночі вічної; люди новіші
Звикли Фанетом його звать тому, що він перший явився.
Потім могутнього Бріма прийшов рід, злочинних гігантів
Вчинки; ті за своє зло повалилися з неба [в безодню].
Се покоління було перше, а після нього розрісся
Смертний народ, що живе й досі на тій землі незміренній.
Служать Зевесу вони та чтять Матір, що збігала гори,
Криючися по лісах у журбі за своєю дочкою,
За Персефоною, що з волі батька Кроненка [пропала].
Чтять і преславную теж помічного Геракла загибель,
Празнують свята Ідей та безмірную міць корібантів,
Також Деметри блукання й великий завід Персефони,
І як закони вона надала й дари славні кабірів,
І невимовні нічні обходи в честь володаря Бакха,
Божеський Лемнос і ту морем огорнену Самофраку,

Кіпр теж гористий і в нім Афродіту й Адоніса втрату,
Оргії Праксідіки та нічні гуляння Афіни,
Також плачі єгиптян і Озіріса масті святої.

Також ворожіння в них нових родів явилося много
З звірів і птахів і як у нутрі їх усяке буває,
Або ворожать зі снів толкователі привидів сонних,
Як людські душі не раз сни тривожать і серце стискають;
Інші толкують знаки, й чудеса, й движення зір на небі,
Та очищальне миття земнородним велику підмогу,
Та молитви до богів, та смертельних багатії дари.
Се я тобі розповів, що сам бачив або де дізнався,
Як я на Тенар ходив на шлях пітьми в само нутро аду,
Лиш на кіфару свою звірившись, із любві до подруги,
Або коли єгиптян тайники я відвідав святії,
В Мемфісі божеськім був і міста святі Апіса-бога
Пооб'їздив, що кругом бистроплинний їх Ніл обливає.
Все те від серця тобі я колись висповідав правдиво.
А тепер, як відліта світозарна зоря божественна
Й тіло моє покида [й поспіша] у широкеє небо,
З голосу мого пізнай те, що досі держав я укритим,
Як Пієрію колись та лейбетрів високії гори
[Божеський Язон ходив та численна дружина героїв
Кораблем «Арго» й які були з нею мої теж пригоди].

II. ЯЗОНОВІ ЗАПРОСИНИ

[Старість хилила мене вже, й не про яке діло геройське
В мене думок не було, лиш віку би дожити в спокою,
Аж ось відвідав мене у криївці відлюдній та мирній
Язон, Аїзона син, молодий фессалієць і жвавий],
І попросив, щоб йому був я помічником у дорозі
На мореходнім судні до племен негостинного люду,
В край багачів та безбожників, де був володар Аетес,
Гелія син, що усю землю світлом своїм наділяє.
[Се йому здумав отець, що в Фессалії мав володіння];
Впала йому вирочня від Піфії, що син його власний
Лихо йому нанесе й вирве з рук його власть королівську.
Підступ у серці своїм проти сина він здумав [пекельний],
Бо поручив принести золоте [собі] руно з Колхіди
В Фессалію многокінну. Та сей, вчувши слово неправе,
Руки піднявши, благать став високошановную Геру,—

Тій-бо з блаженних усіх виявляв він найбільшу пошану.
Ся ж до молитви його залюбки і свій слух прихилила,
Бо понад інших людей особливо цінила й любила
Того героя без страху, преславного Айзона сина.
І Третьородну в ту мить покликнувши, їй [щось] поручила;
Ся ж уробила як стій корабель йому [дужий] буковий,
Що при ялових весел запомозі солоні безодні

Вперше зміг переплисти та верстати по морі дорогу.
От і покликав тоді королів велеславних багато
В Фракію, кіньми багату, отой божественний Іязон,
Та віднайшов і мене, як звучну лагодив я кіфару,
Щоб при її любій грі медоточную вивести пісню,
Ласкаючи нею слух звірів, та земноводних, та птахів,
А як ввійшов у мою мені здавна так любу яскиню,
Лагідний голос такий він добув із грудей волосатих:
«О Калліопи й Ойагра нащадку коханий, Орфею,
Ти, що в Бістонії зверхник усіх вівчарів тих ціконів,
Радуйся! Ось-бо прийшов я на Гаймона берег уперве,
Та над Стрімона вири, та в Родопи високі провалля.
Сам же походженням я із преславної крові мінійців,
Айзона син, фессалієць, прошу мене в гості прийняти.
Радо прийми, наче друг, мене й вислухай ти моє слово
Слухом ласкавим, схили на благання моє свого духа.
Переплисти криївки негостинного моря та Фазіс,
Вкріплений на кораблі «Арго», та ще дівичі дороги
Морські відкрити бажа [доборова] геройська дружина,
Що тільки жде на твою ліру та на твій божеський голос,
Надіючись у тобі знайти помічника в морських трудах;
І не бажають плисти до тих варварських племен без тебе.
Адже недаром ходив ти у темнеє гирло безодні
І у найглибшу глибінь на підземнее дно недоступне
Сам між усіми людьми і знайшов собі поворот відтам.
Тим-то з мінійцями враз підійми також се спільне діло».

А я на тее йому відповів ось якими словами:
«Чи ж до Колхіди мені їхати на прохання мінійців
І на щоглистім плисти кораблі по синявому морю?
Досить уже я трудів переніс, зазнав прикростей досить,
Відколи на землю цю незміренну в міста я явився,
Як у Єгипті шукав вирочень я та в Лівії людям,
Доки з мандрівки тієї виру не спасла мене наша
Мати та не завела у [отсюю вже] іншу домівку,

Щоб, переживши важку старість, тут я дожив аж до смерті,
Та не годиться втікать від того, що судила нам доля.
Мойри велять, то піду, бо вони не безчесні [богині],
Зевса ласкавого доні святі. Тож піду [в ту дорогу],
Стану в числі королів та узброєних півбогів [наших]».

В той час яскиню свою я покинув кохану й подався,
Сам із кіфарою там спішним ходом у табір мінійців
Я причвалав, що стояв на Пагасеїди побережжі.

III. ЯЗОНОВА ДРУЖИНА

Тут, отже, в зборі була щонайкращих мінійців дружина
На тіснині, де піску много, над закрутами Анавра.
Та як почули вони, що до них навпростець я надходжу,
Вийшли назустріч мені і втішалося в кождого серце.
Потім промову я мав і розпитував кождого мужа.

Першого бачив я тут божественного силу Геракла,
Що від Алкмени вродивсь із обіймів Кронієнка Зевеса,
Після того як три дні без перерви стояло на небі
Сонце, а потім тяглась повитухою ніч така ж довга.
Тіфа Гагненка також, що стерник довгого корабля був;
Саме тоді він прибув по теспійській воді, що граничить
Надтельмістових людей і тих, що живуть понад Фаестом:
Сей чи при добрих вітрах, чи серед супротивної хвилі
Вмів кермувать корабель з незвичайною штукою влучно.

Кастора там я пізнав, та їздця [над їздців] Полідевка,
І Тітаренця, також Мопса, що його Ампіка жінка
Хавнія вродила під Арегоновим буком,
І Аяченка Пелея, преславного сина Айгіни,
Що над долопами власть мав у Фтії багатоплодючій,
Бачив Тріоста я теж, Гермеса велеславного внука,
Сина Айтала,— його славна вродила Евполемея,
Мирмідонова дочка, у скелястій [країні] Алопі;
Бріта та красеня Еxіона, яких колись німфа
Вродила [враз] Лаотоя, коли злягся з нею в Мереті
Владар Кіллени та злотої різки, забійця Аргея.

Зараз за ними прийшли Акторенко й Корон-воловбійця,
А перед ними Іфікл, божественний Філака нащадок,
Та Бут Айнеєнко, що був до світлого Фейба подібний,

Канф теж евбоєць прибув Абантієнко, що його мойра
Переборола й кінець положила життю неминучий
В Фтіях за Лівією й не дала повернути додому.
Фалертон, Алконів син, прибув аж із-над річки Асопа,
Де заснував городок, морем вколо увінчаний Гортон,
Іфіт між ними також появився, син із Навбола [славний],
Що над Фокідою був і Танагрою сильний володар,
І Лаодок, і Талай, і Арей, недосяжні синове
Абантієнка прийшли, що на світ породила Перона.
Був там і Амфідамант, син Алея, прислав же його тут
Великодушний отець, й опустив він границі Тегеї.
І Ергін також прийшов, покидаючи Бранха плодючу
Землю та укріплення тьмавого [міста] Мілета,
Відки ріка виплива, славний з закрутів многих Маяндер.
Теж Переклімен прийшов [у той збір], син Нелея, лишивши
Близько Пеллени й [краю] многоводного [того] Ліпезу
Свій городок Афнейон та положені в горах Колони.

Із Калідона також божеський виступив Мелеагер,
Що його сплодив Ойней та Алфея з обличчям рожевим;
Також Іфікл поспішив, астракейський лиман полишивши,
Кревний Алфеї, що мав над усіх найщирішую почесть
Для Мелеагра й навчив його всіх діл преславних
рицарських.
Ставивсь теж Астеріон, син преславного [того] Комета,
Що у Пейрезії жив на поріччі кругом Апідану,
Що, з ним змішавшись, Пеней свої хвилі [сріблясті] шле
в море.
Був там і Ерідамант, полишивши лиман Бойбеїду
Близько Пенею та ту Мелібою, зайцями багату.

Вже після інших прийшов Поліфем Елатенко, що інших
Силою перевищав [та великістю тіла] героїв,
І Кайнієнко Еней, про якого говорять, що [в битві]
Всуміш з лапіфами йшов і кентаврами був поражений,
Та, битий соснами ще й грубокорих ялиць [васагами],
Таки на землю не впав, і незламно стояв на колінах,
І так живий ізійшов між мертвих у підземну країну.
Адмет теж з Фери прибув, у якого колись [божок] Пеан
Був за слугу, коли треба було уйти гніву Зевеса,
Що безпохибними стрілами всіх [одноокиx] циклопів
Насмерть побив за зневагу, що Асклепію причинили.
Ставився й Акторйон, Іла син, Акторйоненка,

Покинувши Опоенту гірську; з ним ураз прибув Ідас,
Також Лінкей, що найдальше крізь воздух і моря
Глибінь і в Плютові теж підземельні безодні один між
Всіми людьми заглядать проникливими здужав очима.
Потім прийшов Теламон, що Аякові незвитяжному
Вродила Азопа славного доня, [прегарна] Айгіна,
На берегах Саламіни, котру тучне море годує.
В той час теж Ідмон могутній прибув, син неправий Абанта,
Що його, від Аполлона-володаря завагонівши,
При амброзійській воді Ферітаді породила [гарна]
Антіанейра; йому ж дар віщування та віщий голос
Фойб дав, аби людям міг їх будущеє проповідати.

З ними ураз теж прийшов і Менойтіос із Опоента,
Що був мінійців сусід, а з ним і Оілей божественний,
Фліас преславний також, що колись його Бакхові німфа
Вродила, злягшися з ним над [шумною] водою Айзепа;
Тіло його бездоганне було й бистрим ум [для поради].
І аркадієць Кефей пристав теж до дружини героїв,
А в товаристві його із Аркадії вислав Анкая
Батько старий, аби й він плавав по негостинному морю.
Сей же ніколи плаща не брав на свої плечі могутні,
Лиш волохату вдягав на свої груди шкіру ведмежу.

Навплій прибув опісля, укоханий сином Амімони,
Що його вродила із сумійки з Землетрясцем преславним,
Дуже хороший на вид, до безсмертного тілом подібний.
Славний також Тайнарей прибув від верху Мелеатіди,
[Рідні] Авлони свої й гучноводі Терапни покинув.
Став у ряди теж Анкай Плевроніець, який обороти
Зір міг на небі взнавать та круги планетарні [блуднії],
А надто вгадувать міг у людей теперішнє й будуще,
І Палаймоній прибув, Лерна син неправесний, кульгавий
На обі ноги, й не міг володіть ні одною ногою,
І тому звали його всі знайомі нащадком Гефайста.

Був також тут і Авгей, що покинув Алфея поріччя
Й Пісідатіду свою, син огненно-блискучого Сонця.
Прийшли теж парості дві бездоганні, [близнята-героїі],
Амфіон великославний та бойовник справний Астерій,
Що полишили Пеллену та рідного краю оселі.
Там я пізнав колосок гарний, двоїстий, діти Борея,
Що їх божественного Ерехтея дочка породила

Орейтія при водах Іллісу, злучившися з богом,
А вони вміли літать, розпускаючи вуха широкі,
Зет і Калай, а тілами були до безсмертних подібні,
Опісля з Фери прибув син володаря Пелія [славний],
[Звавсь] Анхістей, і бажав кораблем «Арго» також дістаться
Враз із героями до Фазісу через Чорнеє море,
З ним божественного теж приблукався Геракла товариш,
Гілас прегарний; в його на рожевім лиці та на білих
Щоках іще не було й волоска мужеського заросту,
Досі ще був юнаком і подобавсь Гераклові дуже.

IV. СПУЩЕННЯ КОРАБЛЯ В МОРЕ

Ті, отже, до корабля й до флотилі зійшлись [помічної],
Один другому [се й те] накликаючи та говорячи,
Поки всі не спожили, що було на гостинній трапезі.
А як їди та пиття вже досить кожда душенька мала,
Сидячи в довгім ряді, бажав кождий великого діла.
А як устали усі [з сиджень тих] на сипкому пісочку,
Рушили там, де стояв корабель на піску поуз моря.
Дивом усі пройнялись, його бачачи, але бо зараз
Аргос[1] велінням ума почав дбать, щоб спустить його в воду,
Підоймами дерев'яними та суканими линвами
Зад підіймаючи, та всіх покликав ставати до праці,
Кождому честь даючи. Вони повинувались негайно,
Зброю здіймав з себе всяк, і на груди шлею брав льняную,
І добував усіх сил, аби діло велике звершити,
Скоро на бистру глибінь говірливеє «Арго» стягнути.

Але, застрягши в пісок, корабель вагонів незвичайно,
Мов суха морська трава до землі його прикоренила,
Не піддавався ні руш рукам хоч як могутніх героїв.
Язон немов остовпів, але зараз, зирнувши на мене,
Просить кивком голови, щоб я сили додав і відваги
Грою та співом своїм тим утомленим [трудом надсильним].
Зараз кіфару свою [настроївши], приняв я у руки
І з грою змішав спів оздобний матусі моєї,
І полилося з грудей моїх ось яке слово солодке:

«О благородна крові та мінійців високого роду,
Ну ж, потягніте тепер шлеями, що вам груди пережуть,

[1] Той, що збудував корабель, названий його іменем.

Линви міцні на себе споможіть, сліди в землю втискайте
Підошвами, верхи ж ніг із землі витягаючи живо!
Весело той корабель затягніть у синявую воду,
«Арго» з соснових дерев та й дубів збите [та й пречудово].
Ти ж, дерево, що не раз уже досі чувало мій голос,
Що так пестив дерева на вершинах гір [наших] лісистих
Та скель високих, тепер же зійшло аж до моря зо мною,
Гори покинувши, йди тепер на ту дівичу дорогу
Морських глибин і спіши перейти його темні затони
Моїй кіфарі та ще й голосові богині послушне».

Дрогнув тоді корабель, віщий голос почули ті буки,
Що Аргос попідкладав, мов вали, під судно те чорняве
З ради Паллади; як стій піддвигнули його [їх зусилля]
Підоймами, і воно покотилося в море негайно.
В рух увійшовши, воно розкидало підвали грубезні,
Підложені під сподом, линвою прикріплені одною.
В пристань ввійшовши, воно підняло величезную хвилю,
Що облила береги. Зрадувавсь усім серцем Іязон,
Аргос же у корабель скочив, а за ним зараз же Тіфіс,
Ті, допомагаючи один одному, вставили зараз
Машт і вітрила, стерно прив'язали до задньої часті
І поприв'язували [все, що де було треба,] линвами.
З обох боків корабля повставляли [скрипучії] весла
І повеліли входить всім мінійцям [на поклад] поспішно.

Ось до них Айзона син промовля отсе слово летюче:
«Слухайте, о королі бездоганні! Мені не подоба
Та й не охота жадать, щоб мені підлягали чільніші,
Але ви того, кого вкаже ум ваш і ваша прихильність,
Ставте [всім нам] вожаком, що про всяку річ дбати повинен,
Вказувать, що й де сказать, як і де та кому що чинити,
Чи кораблем пливучи, чи до берега будь-де приставши,
Чи то в Колхіді, чи десь в іншім краї та в іншім народі.
Та що зо мною вас тут так багато й таких благородних,
Що величаєтеся і походженням з роду безсмертних,
І спільний труд підняли ми для слави й успіху бажаєм,
Думаю, що не знайдем хоробрішого й ліпшого понад
Пана Геракла. Се вам і самим, надіюсь, буде звісно».

Так він сказав, і усі притакнули, а голосно люд весь
Зібраний теж загукав, щоб начальником збору мінійців
Був Алкеєнко, у всім товаристві тім найвизначніший,

Але намовить не дав себе мудрий Геракл, добре знавши,
Що воля Гери була, аби Айзона син мав ту почесть
І аби слава його благородна дійшла до потомних.
От він сам слово сказав, Язону присудивши начальство
На п'ять десятків весел [та обсаду] на суші й на морі.
От тоді разом усі одобрили той наказ Геракла,
Й Язона начальником [та проводирем згідно] признали.

V. ЖЕРТВА Й ПРИСЯГА

А коли сонце [ярке], що розрізує воздух безмірний,
Коням своїм бистроногим готовило темную нічку,
Замисл у грудях своїх повзяв Айзона син, [гідний честі]
Взять від героїв [усіх урочисту] присягу на вірність,
Щоб усі, свято її доповняючи, повинувались,
В той час, Мусею ти мій, любий синочку Антіофема,
Зараз мені повелів приготовити жертву святую.
Тож на сухих берегах поскладав я на купу [велику]
Гілля плодючих дубів; на тій купі на чистім обрусі
Щедрії дари богам розложив я, [сухії та] плинні.
Потім провідника стад, бугая голосистого взявши,
Я заколов, угору його голову в воздух загнувши,
І ще живого розтяв, обілляв його кров'ю костер той
Зі всіх боків, потім серце, розрізавши на малі пляцки,
Порозкладав і олієм полив, а на те молоком ще.
Потім героям велів я з усіх боків поприступати,
Зброю та голі мечі омочить у тій крові воловій,
А шкіру та тельбухи поздіймати міцними руками.
Усередині ж поклав глиняну [черевату] посуду,
Повну вина, до якого вмішав по чину я ще ось що:
Наперед білу муку, життєдайний дарунок Деметри,
Кров потім із бугая та морську солоную воду,
А увінчать я велів галузками святої оливи.
Чашу потім золоту, власноручно вином наповнивши,
Я подавав по черзі всім мужам, королям іменитим,
Зливки робить [на костер], а Ізону [тут же] велів я
Підпал під нього вложить із сухої соснини. І зараз
[З підпалу того] побіг божественний огонь [по гіллях].
Тут я на березі став ненастанно ревучого моря,
Руки простер і отсе голосними промовив словами:

«Ви, що панує над океаном та морем солоним,
Боги блаженні глибин, і хто з вас піскові побережжя

Замешкує й кам'яні і найдальші Тетієві води,
Першого кличу тебе, о Нерею, зі всіх найстаріший,
З п'ятдесятьма твоїми милими всім нам дочками,
Главку, що щедра на риби й безбережную Амфітріту,
Вас теж, Протею й Форкіне, й тебе, можновладний Трітоне,
Вас, бистрокрилі вітри, й вас також, Аври золотоногі,
Далекосяйні зірки, й тебе, пітьмо нічная, беззора,
І тебе, сонця вістунко, що в біг управляєш ти сонячні коні,
Й вас, морські духи, в яких число вмішані також героїві,
Й вас, прибережні боги та рік в море пливучих богині,
Також, Кроненку, тебе, землетрясця в чорнім волоссі,
Що з хвиль вискакуєш [враз],— будьте свідками сеї присяги!
Як будем Язону все вірними помічниками
І один одному все в спільному помагатимем труді,
Вернем [здорові й] живі кождий [з нас] до своєї домівки.
Хто ж не додержить умов і, не дбавши [ні про що], зневажить
Сюю присягу [святу], проти того хай виступлять свідки,
Мстивая Правда та ті зло карающії ерінніï».

Так я сказав, а вони однодушно усі притакнули,
Чтячи присягу, й дали знаки [згоди своєї] руками.
А коли так присягли й обітования обряд скінчили,
Аж тоді в свій корабель увійшли, в нутро [темне й] порожне,
Всі поряду і свої під кобильниці зброї поклали,
Весла до рук узяли, де кому місце визначив Тіфій,
Линвами довгими [вмить] прив'язали довжезну драбину,
Порозпинали вітрила й стягли линву, що їх до порту в'язала.

VI. ГОСТИНА В ХЕЙРОНА

Лагідний вітер тоді низпіслала [нам] Гера [шановна],
Зевса подруга, й пішло «Арго» вплав по [широкому] морю.
Ті ж до весел [усю ніч] прикладали і руки, й увагу,
Невтомні володарі, й хлюпотало безмежнеє море,
Прищучи піною вверх з того боку судна і з другого.
А як з надморських глибин святий досвіток нам появився
Ген там на сході й зійшла попередниця сонця зірниця,
Що любе світло несе людям, як і богам несмертельним,
От тоді нам і верхи, і хребет, на вітри всі отвертий,

Пелію, лісом покритого, враз показалися над узбережжям.
Тіфій, тоді з обох рук стерно випустивши величезне,
Веслами звільна велів гребти [бистропливучії] хвилі.
Жваво до берега ми допливли, з корабля величезну
Ту дерев'яну драбину у пристань спустили [й скріпили],
Нею ж на сушу зійшли юнаки та спочили від труду.

Ось їздець, [славний] Пелей, до громади їх так відізвався:
«Други, чи бачите той верх, що над усі інші горує
Посередині лісистих шпилів? Там мешкає Хейрон.
Найсправедливший зі всіх він кентаврів, живе ж у яскині,—
Всіх їх Фолоя [свята] годувала та Пінду вершини.
Він правосуддям лише сам займається й лічить хороби,
Іноді ж Фойба кіфару до рук беручи, що її з черепахи
Гермес зробив, чи пискливу свиріль, того ж бога майстерство.
Всім у сусідстві гірцям виклада й виміря правосуддя.
Також і сина мого ще малим злотонога Фетіда,
Як лиш явився на світ, завинула [старанно] в подолок
І на той Пелій лісистий пішла й дала в руки Хейрону,
Щоб у любві його мав, і кормив, і виховував добре.
От сього я забажав тепер бачить [на власнії очі].
Тож, друзі, виберімось до яскині, щоб міг я побачить,
Як поживає мій син, який в нього обичай і вдача».

Мовлячи так, він на стежку пішов, а ми за ним, [хто хтів],
А як [усі ми] ввійшли на [просторе] темнаве подвір'я,
Аж ось простертий лежав на невисокому ложі
Сам превеликий кентавр, підложивши під голову камінь,
Члени простерши прудкі та свої ноги кінські в копитах.
А близ його стоячи, син Пелея й богині Фетіди
Дзвінко на лірі бряжчав, і втішалося Хейрона серце.
А як побачив прихід королів [многих] великодушних,
Весело з ложа стрибнув і дав кождому з нас цілування.
Закуску зараз приніс і напої в амфорах поставив,
А на нерівний поміст накидав [дерев'яного] листя.
Потім сідати велів і на дерев'яних тарелях
М'яса багато наклав свиней та бистроногих оленів,
Потім почав роздавать медовеє вино пугарями.

А як їди та питва наситилися душі [голодні],
Всі заплескали в долоні й веліли мені, щоб з Хейроном

Став я на супір, хто з нас краще грає та краще співає.
Та не подавсь я на те, переміг [мої гордощі] сором,
Щоб я, молодший, не смів проти старшого в рівню ставати,
Врешті сам Хейрон сього зажадав і мене своїм співом
Змусив також перед ним попишатися співом і грою.

Перший [у руки свої] взяв кентавр прехорошу кіфару,
Що її в той час Ахілл ще держав і віддав йому в руки.
Той заспівав про борню непохитно відважних кентаврів,
Що їх лапіти раз в раз у своїому завзятті вбивали,
Дуже сердиті були на них за їх підмогу Гераклу,
Що у Фолої побив їх за те, що вино йому вкрали.
А після нього вже я, голосистую взявши кіфару,
З уст медоточні слова став пускать мелодійно та стрійно.
Перш усього я почав спів сумний про Хаос безпросвітний,
Як розділилось живло й як повстало високеє небо
Й наділ широкий землі та глибока морськая безодня.
Потім про найстаршого самовладця й мисливця Ерота,
Як він породив усе й порозділяв одно від одного,
І про пагубного Крона та як громолюбцю Зевесу
[В руки] дісталася власть над блаженними всіми богами.
Грав про молодших я теж богів силу та різні незгоди,
Грав про Брімона, про Бакха й гігантів жорстокії вчинки,
Про малоумних людей племена незліченні та роди.

Все оспівав я, і йшов голос мій у яскиню тісную,
І підносили його пресолодкії звуки кіфари.
Двигнулись острі верхи та лісисті й тінисті долини
Пелію, поміж дуби височезні дійшов також голос.
І вириваючися враз з корінням, вони до подвір'я
Сунули, скелі ж собі з верха в верх його передавали.
Звірі, почувши мій спів, хоч і як полохливі, стояли
Перед яскинею, ждучи чогось, а пташня окружила
Хейронові всі стайні, тріпотала крильми й розпускала
Пір'я на вітер, свої забуваючи гнізда [й потомство].

Бачачи сеє, кентавр одурів і рукою об руку
Сильно плескав, о поміст бив копитами своїми грімко.
Та Тіфіс від корабля надійшов і гукаючи кликав
Швидко в дорогу мінійців; тоді теж співать перестав я.
Ті повставали мерщій, і надів кождий з нас свою зброю.
А їздець [славний] Пелей у обійми узяв свого сина,
В голову поцілував та в обі яснозорії очі

І засміявсь плачучи, й радувалась душа у Ахілла.
Потім дарунок мені дав кентавр [дорогий] власноручно —
Пардову шкіру, аби я носив її на його пам'ять.
А як, яскиню вже ми опустивши, далися в дорогу,
Став на високім версі старий [Хейрон] і, руки піднявши,
Став Філлірідів благать, всіх богів кликать їх іменами,
Щоб тим мінійцям усім дали поворот, почесть і славу
І молодим королям, і тим, що в мужів повиростають.

VII. ВІД ПЕЛІОНУ ДО ГЕЛЛЕСПОНТУ

А як на берег зійшли всі та до корабля повходили,
На попередніх лавках посідали та, весла побравши
В руки, гребти почали, січучи кождий хвилі [пінисті],
Повз Пеліон пропливли. На великому дзеркалі моря
Піна, здіймаючися, синюватую воду білила.
Скрився Пізею вершок та стрімка верховина Сепії,
І показався Скіаф, і явилась Долопа могила,
Приморська теж Гомала та широкеє устя Гальміри,
Що через многі краї шле свої многошумнії води.
Здалека також видні недоступні вершини Олімпу
Стали мінійцям видні, обпливли Атос, лісом покритий,
Та широчезну Пемену, потім пресвяту Самофраку.
Тут до шановних храмів божеських, помічних усім людям,
Радо схиляючися до моєї поради, вступили
[Гідні] герої; була на велику підмогу смертельним
Потяг отой до храмів, особливо для всіх мореплавців.

Потім прудкий корабель пристав до берега Сінтіаки
В божеськім Лемносі. Там доконалося діло погане
Поміж жінками, які повбивали всі своїх подругів
Через провини свої, що преславная їм Гіпсіпіла,
Найкраща з-поміж жінок, з пристрастей повеліла вчинити.
Але не буду про те говорить тобі много й просторо,
Скільки роздула жаги в благородних отих лемніянок
Ероса мати, Кіпріда, з мінійцями в ліжку проспаться.
Жар Гіпсіпілі вгасив якимсь трунком любовним сам Язон,
Інші ж із іншими там любувалися й позабували б
Про свою подорож, якби не я впімненнями своїми
Й співом покликав їх. Ось ввійшли всі в корабель той чорнявий,
Веслами раді робить, пригадавши собі обов'язок.

До Геллеспонту заніс у сам ранок нас вітер попутний,
Зефір, що грав верхом хвиль. Тіснину ми минули Абіда,
Іліон, Піфію та Дарданію лишивши праворуч.
Тут також абарніад і перкотів плодючую землю
Срібними хвилями вкруг облива [благодатний той] Айзеп;
Швидко підскакуючи, пропливло говірке туди «Арго».
А як його на пісках осадили, не гаючи, Тіфіс,
Того стерник корабля, та син Айзона [Язон] преславний,
І з ним мінійці усі синьоокій богині Афіні
Здвигнули камінь важкий. Тут і німфи при [славнім]
артацькім
Джерелі гарними скрізь криничками [весело] журкочуть.
Ось чому тут моряки, Геллеспонт перепливши широкий,
Гарну погоду знайшли та по своїому труді спочинок.
Навіть у землю вони криві якорі тут не вбивали,
Що їх спускають до хвиль, коли море бурливе бушує,
Тут же зійшли на горбок, що на березі був, розложили
Намет і ну ж готувать обід, бо голод чув уже кождий.

Тут при обіді застав їх герой кізіканський, володар
[Славних] долопів, що тут доокола доми свої мали.
Милий Енея був син, що богиня йому між жінками
Вродила, доня Евдора, прекраснолиця Айніпоя.
Сей то мінійців усіх пригостив і почтив дуже славно,
Різать товстючих овець і волів велячи косоногих
Та польових кабанів, ще й червоне вино додаючи.
Хліба доволі також назносить їм велів при відході,
Також плащів, та ковріе, і хітонів прекрасноцвітистих.
Так полюбив він присутніх за те, що однолітець був їм,
І весь день з ними провів при чарках [та в веселій розмові].

VIII. МИМОВІЛЬНЕ ВБІЙСТВО Й ЕКСПІАЦІЯ

А як блискучий титан затонув у струях океану
Й місяць в плащі звіздянім розпростер чорнотканую
пітьму,
Раптом надбігли мужі войовничі, що мали осідки
В горах Арктойських і що були до диких звірів подібні,
До міцноруких титанів або [велетнів та] гігантів,
А із [широких] плечей в кождого по шість рук виростало.
Бачачи їх, королі бездоганні, що рвуться до бою,
Зараз воєнні свої уороження понадівали,

Ті ж із дрюками прийшли — хто з соснини, а інші з ялини.
І на мінійців вони вдарили, як уже ніч запала,
Та повбивав їх усіх [сам-один] син могутній Зевеса
Стрілами з лука свого; вбив при тім кізіканського також
Володаря-юнака — не навмисно, та не доглядівши;
Так бо судила йому доля, що згинуть мав від Геракла.

Зараз мінійці тоді в корабель перейшли череватий,
Як були в зброях, і враз на лавках своїх позасідали.
Тіфіс засів узаді й повелів кричачи, щоб драбину
Витягли до корабля та припони його розв'язали.
Але несила було розв'язать їх, страшними вузлами
Наглая буря усе пов'язала й тягти не давала,
Вдержуючи корабель. Бездоганний, злякавшися, Тіфіс
Аж занімів і пустив з рук стерно корабля свого «Арго».
Стратив надію уже дальше рушить на [бистрії] води,
Знав-бо, що Рея на них за побитий народ свій сердита.

Так до півночі уже дійшла ніч та [страшна та бурлива],
Зорі, що сяли з небес, потонули в струях океану,
А стерникові наліг сон, [твердий та] глибокий, на очі.
В сні тім глибокім йому появилась грізная Афіна,
Станула близько при нім, подала йому наказ незламний
І, упімнувши його, ось яке прорекла боже слово:
«Спиш, Агнієнку, ось тут, поневолений сном тим солодким,
Мовби повіки тобі засклепило. Проснись, мій Тіфе!
Своїм героям вели повернуть на сей берег спокійний.
Хай скачуть із корабля [й поспішать] там, де вбитий
Гість їх лежить, та йому справлять похорон благочестивий.
Прамати Рея велить дати дари та почесні зливки
Духам підземним, а вам всім сльозами вмивать свої очі
В честь його пам'яті та так гостинної [вчора] трапези,
Хоч не навмисно його вбив Геракл, що стріляв серед пітьми,
Але, проте, побудив до гніву Рею, можну богиню.
Та коли ви почтите гостя вбитого, як велить слушність,
В Діндімос зараз усі руште, де має Рея осідок,
І молитвами святими дочку Гайї переблагайте,
Й дари покутні візьміть, а тоді й про плавбу промишляйте».

Мовивши тее, немов стріла в небо, вернула богиня,
А стерника в тую ж мить сон покинув. Від першого разу
З свого стерничого місця він прудко зіскочив і криком

Люд свій увесь розбудив, що сям-там на дошках розпростертий
Спав. Іще весь дрижачи, всім героям про сон свій негайно
Оповіда, сеє й те доторкаючи тільки побіжно.
Ті повставали як стій, і зіскакував кождий з постелі.

Рання зоря за той час, що віжки золотії пістує,
Темний заперла бігун, чисто вимела хмари на сході
Й світлеє небо явила. Тоді всі мінійські старшини
Вбитого зараз пізнали, що весь був поплямлений кров'ю
Й пилом. Довкола його величезної трупи лежали
Напасників. Ось вони короля кізіканського, вмивши
Чисто, на вистругані та гладкії дошки положили,
Яму теж викопали й збудували над нею надгробок.
Швидко поліна знесли й, приготовивши жертву всю чорну,
Дораз спалили в ровах. А я, щоб уласкавити душу,
Зливки померлим робив з молока та води з медоплинних
Джерел, та кроплячи їх, та честь їм даючи моїм співом.

Та Айзоненко в той час предложив усім тим надгороди,
Що в погребальних іграх захотіли би участь узяти,—
Дари віддав на те, що з Лемносу вивіз від Гіпсіпіли.
Отже, Анкаєві дав за борню двоушковую чашу,
Двоквартову, золоту, а Пелеєві за перегони
Піші, за бистроту ніг пурпурову [препишну] хламиду,
Діло майстерне, [достойне руки майстериці] Афіни.
А надгороду за найбільшу силу віддав він Гераклу,
Срібний пугар, скрізь цяцькований. За кінні штуки
Кастор одержав прегарні оздоби на шолом свій срібний,
А Полідевк за побіду в борбі навкулачки одержав
Гарний цвітистий ковер, бо відніс він переславну побіду.
Сам же дістав гарно зігнений лук і сайдак зі стрілами,
Бо пустив з лука стрілу, що найдальше зі всіх залетіла,
А понад теє дала Айзоненку мінійська флотиля
Цвітами оплетений вінок з довгої гілки оливи,
Почесті знак. А мені за мій спів божественний Іязон
Дав черевик золотий, а на нім два простертії крила.
Так розійшлася та гра, але вість долетіла до дому
Кізіцького короля. Як почула нещасная жінка,
Дряпала груди свої, плачучи, а потім, шию шнуром
Перев'язавши, вузлом тим кінець життю своєму зробила.
Але земля, її сліз наглитавшися, джерело [сильне]
Видала, що із нори ллє до срібла подібную воду

Раз у раз, мешканці сіл довколичних зовуть її «Славна».
А королі за той час, божескому велінню послушні,
На святу тую гору, на Діндіму вершок подалися,
А щоб умилосердить вина зливками [та молитвами]
Рею старовікову та потішити душу богині,
Я теж подався туди, свою в руки дібравши кіфару.
Аргос туди теж пішов, корабель полишивши прегарний,
Але з ялиці в корі відрубавши здорову галузу,
З неї гілляки тонкі обрубав наостреним залізом,
Людську наслідував стать, подобизну теж вистругав
штучно,
З тесаних каменів теж збудував там домівку богині,
В ній же гарячі мінійці [зі всіх особливо найперший
Язон] з каміння звели дуже гарний жертовник. На ньому
М'ясо волове, та зливки, та інші прекрасні жертви
Вспіла зложить старшина, і втішалась шлюбами їх Рея.
Також веліли мені прославить і почтити богиню,
Щоб нам, благальникам, всім поворот дала любоприємний.

IX. ГЕРАКЛ І ГІЛАС ВІДСТАЮТЬ ВІД ПОХОДУ

А як скінчилася вже жертва й мольба колінопреклонна,
Всі ми на «Арго» ввійшли, на який поперед усіх Тіфіс
Кликнув героїв, і всі посідали на чільних лавках, де
Місце котрого було, через іншії ж переступали
І узялися гребти, зараз легко пустили тонкії
Від узбережжя линви та розправились грубі припони,
І від Діндіму вершин низпослала нам вітер попутний
Рея, що на голові має пов'язку з веж і укріплень.
Ми ще раз на кораблі торжественний відправили празник
І увінчали жертовник, аби знали се й [наші пізні] потомки,
Що на припонах було тут задержане й пущене «Арго».

А скоро вітер надув корабля розпростерті вітрила
І він, похлипуючи, почав різати хвилі морськії,
Мізія помимо нас перебігла, земля погранична,
Й швидко добігло судно у Тіндакії залив [широкий],
В пристань прегарну ввійшло з пісковим узбережжям
і тут же
І причалило до берега. Вхопились за линви наші
І позвивали вітрила та їх посторонками добре зв'язали.
Потім драбину на землю спустили й самі позлазили,

Страви й напою жадні. А довкола явились Арганту
Шпиці та гори, що скрізь мали в собі глибокі провалля.

В нетрі лісистії ті закортіло непричком Геракла;
Лук у руках держачи та свої трикінчастії стріли,
Він полювати пішов, щоб товаришам дать на вечерю
Чи то свиню, чи цапка, чи хоч би яку кізоньку дику,
А як Геракл відійшов, з корабля вийшов також і Гілас
Тайком за ним усліди й заблудив на стежках невиразних,
Потім у ліс заблукав, аж дійшов до яскині багонних
Німф. Ті, побачивши, що він нескверний іще, молоденький,
З виду подібний богам, задержали його, щоб із ними
Стався безсмертним і жив не старіючись з віку до віку.

Та як на південь уже довело сонце коні прудкії
І сильний вітер подув з гір, для тих мореплавців попутний,
[З шумом] вітрила надув, тоді Тіфіс велів [всім героям]
Швидко ввійти в корабель, з берегів відв'язати припони,—
І піддалися всі ми стерника повелінню такому.
Лиш Поліфем Ейлатенко побіг на вершок гори живо,
Щоб де Геракла зустріть та боржій в корабель завізвати.
Та не зустрів його він, не судила-бо доля на гарну
Фазісу річку ввійти велетенській Геракловій силі.

X. БЕБРИКИ, ФІНЕЙ І СІМПЛЕГАДИ

Вранці причалили ми до землі негостинної дуже,
Де королем був Амік над бебриків народом зрадливим.
Той, не лякаючися всевідущого кари Зевеса,
Кождого гостя з людей, що в сусідстві його проживали,
Котрий лише в його край або в дім загостив нещасливий,
На боротьбу визивав і вбивав кулаками нещадно,
Сього позбавив життя Полідевк у кулачному бою,
Без милосердя розбивши йому твердим гудзом ремінним
Голову, але бебриків юрбу знівечили мечами
Браві мінійці, відтіль вирушивши [у дальшу дорогу],
Втомлені веслуванням, до великого міста бітинів
Не допливаючи, ми поспішали попри плоский берег,
В залив [затишний] ввійшли і серед гір, покритих снігами,
Висадились на нічліг і там теж споживали вечерю.

Там нещасливо жонатий Фіней у гніві невгамовнім
Двох синів сам осліпив і між скелями дуже стрімкими

Звірам покинув на жир за злочинне життя свеї жінки.
Тим привернули здоров'я та зір відновили [чудесно]
Славні Борея сини, а Фінею на лютую кару
За його напрасний гнів оба ока позбавили світла.
Потім могутній Борей своїми престрашними вихрами
Вирвав його [з-між людей] і заніс у дубову гущаву
Аж у Бістонії, де його пагубна Кера постигла.

Потім, покинувши двір [того] Агеноренка Фінея,
Випливли ми на велику глибінь негостинного моря,
Близько до тих Синіх скель, про які колись мати
Наша мені говорила, премудрая Калліопея,
Не спочивають вони ні на мить від тяжезного труду,
Але, [немов] гонені супротивними силами вітру,
Б'ються одна об одну, з двох боків наблизившись до себе.
Гук від ударів морем скрізь, аж і в небо широке,
Разом із шумом розбурханих хвиль невгомонного моря,
Що клекотять, кипучи, на безмірній [солоній] пустелі.

Се Агнієнку я вже перед тим говорив [у довіллі],
Щоб ззаду «Арга» глядів, щоб нам уберегтися від шкоди.
[Тіфій], почувши сю вість, ізлякався, мов серце завмерло,
І в своїй груді сховав, що в будущому мало сповниться,
Сам лише знаючи се. Але блакитноока Афіна
З Гери упімнення шле — міцнокрилую чаплю, що мала
Поміж ті гори летіть. Полетіла вона, хоч не рада,
Та коли крила її занесли між ті скелі, крутиться
Враз почала, за той час скелі, звідси та звідти женучи,
Вдарились разом і лиш кінці крил обтяли скорій чаплі
І розступилися знов, але чапля між ними пропала.

Тіфіс, побачивши, як поміж скелями згинула чапля,
Всім замовчати велів, вони, чуючи тее веління,
Мовчки та жваво гребли, розсікаючи веслами хвилі.
Я тоді співом своїм заклинать почав скелі подвижні,
І, розійшовшись, вони вже не гнали одна од одної.
Втихло й клекотання хвиль під судном, глибінь стала
гладкою,
Моїй кіфарі послушна й словам божественного співу.
І коли наш корабель переплив крізь тісную пащеку
Скель тих, хлюпочучи в ній як звичайно, від того
Часу недвижно стоять скелі й не ворухнуться ніколи,—
Так бо призначено їм волею невідмінної мойри.

XI. ВІД ДІНДІМУ ДО КОЛХІДИ

Вирвавшись з-поміж тих скель, мов із пащ очевидної згуби,
Тебана заливом ми допливли к Чорному побережжю
Острова, Тінеїди предовжезної, що її наздовж
Тімбрій рибний розколов своїм суто зеленим коритом,
І ще й Сангарій, що ллє свої хвилі в те ж Чорнеє море.
Та коли від берегів відгреблися ми веслами, біля
Ліку-ріки ми пристали, де цар, що панує над людом,
Зветься теж Ліком[1] від назви ріки; та прийняв він гостинно
Всіх нас, мінійців, і нам дуже щедру заставив трапезу,
Й любо героїв приймав всі дні й ночі, [які провели там].

Доля припала така тут двом мужам, що смерть їх постигла;
Ідмону Ампікіденку та ще й стерникові Тіфію.
Першого тіло звела у могилу тяжкая хвороба,
Другого ж звір усмертив, кабан-дик. Ми ж, їх похоронивши
[Чесно] в гробах, попливли в дальшу подорож, [давши
В руки] Анкаю стерно; знали всі, що гаразд розумів він
Штуки моряцькії всі і у них був проворний на диво.
В руки прийнявши стерно, попровадив негайно він «Арго»
Попри Партенія устя, ріки [знай!] дівочої, що теж
І Каллірроєю звуть за її біг в прегарній країні,—
Дещо про неї вже я згадав вище своїми словами.
Потім, поперед гору превисоку пропливши, дійшли ми
В край пафлагонів; той край «Арго» скорим бігом обминуло
Морем глибоким і аж при Карамбії березі стало,
В місці, куди Фермодонт пливе й Галіс, ріка [превелика],
Що викидає на берег свої води, а аж із берега в море.
А як ми далі пливли в напрямі до околиць Борея,
Аж величезне лежить Феміскіри, дочки Деанта, тіло,
А недалеко міста амазонок, що коні в'їжджають.
Там же халіби, й народ тібарен, і сусідні народи
Всуміш живуть у краю, що зоветься землею мозінів.

Вліво звернувши плавбу, допливли ми до пристані тої,
Де були маври, ближчі сусіди маріандінів.
Нижче за закрутом ланцюг гір простягається довгий,
Де від високих шпилів вниз ідуть кітловини глибокі,

---

[1] По-нашому: вовком.

Здалека [оку] видні аж до самого берега моря.
Там гора Сімес лежить і великий під ним луг зелений;
Там і Араксу-ріки многошумне широке доріччя,
Що з нього і Фермодон виплива, Танаїс теж і Фазіс,—
Славнії там племена колхів, геніохів та араксів.
Сі перепливши ріки, ми добрались до пристаней крайніх
Урів, хіднайців, харандаїв та солимлян, до границі
Ассіріян, де стирчить недоступная скеля Сінопи,
Де філіреї живуть і густими містами сапейри,
Бідзери теж при них та племена негостинні сігімнів.
З вітром попутним пливло «Арго» скрізь при роздутих вітрилах,
А як порання зоря освітила весь світ безграничний
Аж до західних темряв, впливло в Фазісу гарную воду.

XII. СТРІЧА МІНІЙЦІВ ІЗ АЕТОМ

Зараз Анкай повелів, промовляючи [чемно словами],
Повідпинати вітрила й до стінки судна прив'язати,
А, машт схиливши униз, корабель далі веслами гнати.
А як ув устя ріки ми впливли, що лилася помалу,
Зараз побачили ми обмурування й стіни твердині
Аета й гай, у котрім на не дуже високому буці
Висіло те золоте руно, [що його ми мали взяти].

Так усе теє пішло. Та негайно почав міркувати
Язон і в своїй душі розважать, [що робити нам далі].
Спільне мінійцям усім предложив [тут же він] запитання,
Чи до Аета палат потрудиться йому лиш самому
Й лагідним словом його ублагать або переконати,
Чи теж з героями враз невідчепно ставати до бою?

Та не подобалося те мінійцям — рушать усім разом,
Страх-бо засіяла в їх душі білоплечистая Гера
Й [прикре] вагання, аби сталось те, що судила їм доля.
Швидко вона сон страшний напустила, аби йшов із неба
На дім Аета; пішло, куди слала, видіння страшливе,

Вдарило в грудь короля, і здалось йому в тій же хвилині,
Що він з дочкою, яку ховав втішно у своїй палаті,
Зляже, з Медеєю та з невимовним розпалом у грудях
І дасть їй ясну звізду, що весь воздух осяє промінням,

Втішиться дуже вона, і звізду ту візьме у подолок,
І занесе до ріки Фазісу, що розлився широко.
Але звізду ту сей час вхопить [з берега бистрая] хвиля
І понесе на глибини [страшні] негостинного моря.

Теє побачивши, він зі зловіщого сну пробудився
Раптом, і душу його обняла невимовна тривога.
Вискочив з ліжка й велів своїм слугам негайно готовить
Коні та віз запрягать, бо бажалось йому ублагати
Якнайскоріше святу ріку Фазіс, вирами багату,
Німфи, що криються в ній, і великії душі героїв,
Що може [з давніх давен] понад тою рікою блукають.
Зараз покликав дочок із пахучої спальні [до себе],
Халкіопею з дітьми [невіддавна] помершого Фрікса
І делікатну Медею, що мала лице преподобне
Й панна стидлива була, [й велів їм] їхать враз із собою.
[Син-бо Ета] Апсірт жив в окремому домі у місті.

В золотім возі засів Ает враз із обома дочками,
Й швидко помчали його рівниною [прудкі його] коні
Над пісковатеє устя ріки, де аж досі звичайно
Жертви складали струям та справляли теж празники гарні.
Власне, до берега того пристало в бігу своїм «Арго»,
І, причвалавши туди, Ает зараз побачив героїв
Многе число, що в рядах [край води], мов на зборі, сиділи,
Всі у подобі богів, а при них блискотіло оружжя,
Між ними всіми один визначався божественний Язон,
Гера бо чтила його наді все та дала йому силу,
Стать і подобу таку, що немає ні в кого такої.

Як, наблизившись отак, одні одних окинули зором,
Як Ает, так і мінійці мов задеревіли душами,
На своїм возі Ает блискотів, немов сонце упівдень,
Золотом, що густо скрізь понашиване мав на одежі.
На голові ж мав вінець, золотими скрізь френзлями
вбраний,
Що аж горіли, в руці теж мав скіпетро, що з нього блиски
Йшли, мов від зір. По обох боках доні у нього сиділи,
[Мов дві зірниці], якими, сюди ідучи, він пишався.
Грізно очима зирнув, коли до корабля наблизився,
Вирвався з груді його проникливий, мов велетня, голос,
Що сіяв пострах, і він заревів ось якими словами:

«Зараз скажіть, хто такі ви й яка привела вас потреба?
Відки й яких ради діл ви зайшли в Китаїдськую землю?
Чи, згордувавши мою власть, не мали ви жадного страху,
Ані народу того, що під скіпетром хилиться нашим,
Колхів не страшно вам, що навіть Арес їх не переможе,
А в галасі бойовім вони вміють гаразд воювати?»

Так він сказав. Наші всі заховали поважне мовчання,
Лиш Айзоненку як стій у грудях розбудила відвагу
Гера, найстарша з богинь, і так само він зично відмовив:
«Не як розбійники ми прибули, ні на іншу якуюсь
Землю напали коли, лиш пошукуєм кривди лихої,
Несправедливих людських, в яких ще любуються многі,—
Много терпіли в житті, а все те для людської користі,
Але на мене сей труд наложив любий син Посейдона,
Пелей, мій стрик, аби ми в білокам'яний Йолк не вертали,
Поки не зможемо взять золоте теє руно, [що в вас єсть].
І не безрідній теж ті мої наймиліші друзі,
Часть бо блаженних богів, часть героїв потомки [славетні]
І не без досвіду теж у воєнних ділах та двобоях.
Правда, воліли би ми бути в тебе [приязними] гістьми,
[Ніж ворогами, та се вже ти сам обмірковуй], що ліпше».

Се він сказав, але гнів у Аета враз вибух, мов буря,
Грізно очима його він окинув, [і так було видно],
Що у героїв страшний план і хитрощі підозрівав він.
І до мінійців, гуртом обертаючись, ось що промовив:
«Як ви війною прийшли проти колхів, Аресові рівних,
І в тій надії, що ви мужів знищите силою, знайте,
Що безперечно собі ви здобудете тут надгороду,—
Руно забравши, вертать [преспокійно] у рідную землю.
Але ж вас мало; коли переможе вас наша фаланга,
То тоді й ваш корабель знищити [повелю я безслідно].
А як послухать мене волите, що для вас буде ліпше,
Виберіть зараз собі, хто найліпший у вас або чільний,
Щоб, доконавши трудів, які я йому завдати (маю),
Руно здобув золоте, що тоді буде честь вам і плата».
Мовивши се, обернув кіньми, ті ж до палати погнали
Шпарко від них, а в мінійців усіх затривожились душі;
Раді б були, щоб тепер був між ними Геракл, бо з них жаден
Не бізував спромогти колхів рід та Аресову силу.

XIII. ЯЗОН І МЕДЕЯ

Тільки побіжно тепер перекажу тобі я, Мусее,
Що натерпілися там і чого доказали мінійці.
Скорим бігом прилетів [до нас] із Аетового дому
Арг войовничий, синок Фрікса, що його Халкіопея
Вродила, з Фріксом здружившися з примусу батька
В той час, як на барані Фрікс приїхав у колхів країну.
Арг ото й оповістив всім мінійцям, яке трудне діло
Мав їм завдати Ает, аби всіх погубити нещадно.

Так же побіжно скажу, як Язоновим чаром любовним
Зразу переможена була та безталанна Медея
Волею Гери богині: у ній розбудила жагу непоборну
Ероса мати, [сама] Кітерея, а стрілку в нутро їй
Вбила з ерінній жорстока одна. [І так само побіжно
Скажу, як Язон] волів у ярмо запряг огнедишущих,
Як ними він заорав ріллі [чорної] морги чотири,
Сім'ям засіяв, яке із собою приніс Фрікс хоробрий,
Як в дім Аета прийшов, войовниче з зубів смочих віно,
І з ворожого того насіння народжену жатву
Вбійчою згладив рукою й собі здобув славу блискучу.

Айзона син, як з палат потаємно уйшла, ледве вкрита
Білим тонким полотном в темну [ніч] королівна нещасна,
Так бо її прикрутила любов, невикрутна потреба,
Що [самохіть] утекла в корабль «Арго», не дбаючи зовсім
На найстрашніший вітця гнів і не боячися нічого.
І як вона там як стій кинулась Язонові на шию,
І у обійми взяла, і з жагою безмірною груди
Й любоприємне лице цілувать почала, й обливати
Щоки сльозами, й увесь стид дівочий набік відложила
Із-за бажання зійтись із героєм. Знеможена шалом
[Диким] любовним, вона тут же збулася свого дівоцтва.
[І байдуже їй було], чи скінчиться сполука та шлюбом,
Те все та й іншого ще много вчуєш від мене опісля.

XIV. АЕТОВА ТВЕРДИНЯ Й ЗОЛОТЕ РУНО

Аж у той час, коли дім Аета полишила Медея
Крадькома та перейшла [на життя] в корабель наш,
Аж тоді відомо нам стало, як, так далеко загнавшись,

Зможемо те золоте руно зняти із бука святого,
Легко тоді поняли ми все діло від неї, бо досі
Жаден не знав, який труд несподіваний тут нас чекає.
Тут же героям усім виявилася трудність велика
І нещасливих пригод розвернулась [глибока] безодня.
Бо перед домом Аета й ріки обвалування довгим
На дев'ять стадій стоїть величезна твердиня, де вежі
Й брами залізні, блискучі замки, а її окружає
Сім обмурованъ, а в них аж потрійні залізнії брами.
В самім нутрі ще один мур, а башти у нім золотії.
Аж за порогами брам постать далекозорої пані
В блисках стоїть огняних, що її почитає Колхіда,
Як Артеміду грімкую в бігу, що за брамами; страшно
Людям на неї глядіть, ще страшніше почуть її голос,
Хто би без жертви прийшов та без вказаних чином очищень;
Але очищення ті знала лиш одна жриця богині
Й мусила в тайні держать, а була нею, власне, нещасна
Діва Медея, що всіх китаїдських дівчат заступала.

Жаден мужчина по тих доріжках не ступав ще ніколи,
Ні з земляків, ні з чужих не смів жаден дійти до порога.
Стримує передівсім страх самої патронки-богині,
Що напускає шальгу на псів, сторожів своїх завзятих.
Аж у самому нутрі тих укріплень єсть гай невеликий,
Темний, в зеленій листві, а в тім гаю міститься багато
Лаврів, гірських черешень та платанів широкорозлогих,
Ще більше менших ростин, що внизу ростуть під деревами:
Асфоделів, і климен, і прегарних на вид адіантів,
Швару, та копру, й лівую, що стоять сам сили не має,
Копитень, і ейрисим, і цикламен, божественне зілля,
Сторчики, та павуни, та гіллястий ушир полікнемон,
Мандрагора, поліон, та шорсткий у дотиканні діктам,
І запахущий крокіс, кардамон і татарськеє зілля,
Тис, і приземний мелон, і мак чорноголовий [отруйний],
Алкія та живокість, папороть, будяки, й чемериця,
Й інших багато шкідних, які з тої землі виростають.

Посередині гаю височеннеє дерево, вище
Попад значну його часть, бук із розложистими конарами,
А на однім конарі перевішене звідси і звідти
Руно було золоте на [баранячій] шкірі, та зблизька,
Знай, пильнував його змій страшний, пагубний людям.
Він блискотів золотою лускою, а звої безмірні

Пообвивали весь пень [і конар, де те висіло руно],—
От такий потвір підземного бога стеріг того руна.
Він пильнував день і ніч, бо йому сну не було потрібно,
І лиш очима кругом поводив синюватими грізно.

XV. ЗДОБУТТЯ ЗОЛОТОГО РУНА

А як почули ми все те докладно, як мається діло,
Про муніхійську Гекату та про ту змієву сторожу,
Що бистроумно як слід нам порозповідала Медея,
Стали питать, чи нема нам надії наш труд довершити,
Щоб ублагать та зм'ягчить неподатливу діву-богиню,
І до потвори дійти, та добуть шкіру [ту золотую],
І поворот розпочать [з чужини] до вітцівського краю.

З-поміж героїв усіх лиш один тоді Мопс відізвався,
Що визнавався на тім ділі, знавши вороження штуку;
Щоб упросили мене діло теє в свої взяти руки,
І ублагать Артеміду, й змія ненаситного нагодувати.
Ті, обступивши мене, всі просили, а я Айзоненку
Зараз велів двох мужів для сього діла найпридатніших,
Кастора, коней уїзника, та в п'ястуках дужого Полідевка,
Та Ампікіденка Мопса послать на те місце, де бути роботі.
Але зо мною пішла лиш одна з усіх інших Медея.

А як ввійшли ми у храм і в божественну [в ньому] жертівню,
На місці рівному я викопав три рови рівнобіжні,
І ялівцю кругляки, та сухої кедрини [поліна],
Острого терня корчі та гілляки плакучої іви
Знісши, як стій збудував я костер понад тими ровами.
Але для жертви мені нанесла всього много Медея,
Дуже тямуща, зі скринь беручи в притворі запахущім.
Зараз, накривши плащем, я святі поробив мішанини
І повкидав на костер туди ж швидко й порізані жертви,
Песиків чорних аж три [в преподобну офіру богині].
Кров їх з чорнилом змішав та долив вороб'ячої крові,
Товченого часнику й блошникове безформнеє тісто,
Також червоний рум'ян і долив купервасу. Потому,
Песиків тим черева наповнивши, поклав на кострі їх.
Тельбухи також сирі, помішавши з водою, в рови я
Вилив і, чорну надівши одежу й вороже залізо
Крешучи, слав молитви. І, почувши мене незабаром,

Мовби прорвали нутро [невимовно] сумної безодні,
[Ось і летять] Тісіфона, й Алекто, й страшлива Мегера,
Із сухих сосен своїх витрясаючи блиски криваві.
Зараз костер запалав, затріщав і огонь пажерливий,
А полум'я, горючи, випускало безмірну міць диму,
Зараз із Аду [глибин] через той огонь повиринали
Престрашні, ненависні будительки тривоги жорстокі —
Перша в залізному тілі, яку звуть «пекельна Пандора»;
З нею та, що вид змінять може, а з вигляду триголова,
Потвір страшний, що й сказать не подоба, і Тартару виплід
На ім'я Геката,— в її з плеча лівого голова кінська
Гривою, знай, потряса, а на правім плечі пес шалений;
Посередині ж її голова [превеликого] бика,
А у обох же руках страшний меч обосічний держала.

Довколо мого костра вони бігали в сей бік і в той бік,
Враз і Пандора, й Геката, й усі три [страшні] евменіди.
Статуя тут Артеміди нараз з рук пустила на землю
Гілку соснову й, [немов зі страху], звела очі до неба,
Перелякалися пси-сторожі, і потріскали гарні
Замки у брамах широких, і нам стало видно до гаю.
Тут перший переступив я поріг, а за мною царівна,
Ета доня, Медея, та син Айзона, [Язон] преславний,
Потім оба Тіндаренки нараз, а за ними слідом Мопс.
А як зблизилися ми до величного [дерева] бука,
Де був Зевеса гостинного плац, і жертовник, і лавка,
Змій звернув голову к нам, і заблискав грізними очима,
І засичав що мав сил; затремтіло безмірне повітря,
Й шум пішов по деревах, [мов тривога], на сей і на той бік,
Аж до коріння дерев, і завило щось в темному гаю.

Жах перейняв і мене та товаришів, тільки Медея
Духу безстрашного там заховала у грудях сама лиш;
Зараз же рвать почала корінці зіль отруйних руками.
Я тоді також торкнув божественнії струни кіфари,
З крайньої струни добув я тонкі проникливії звуки,
Голосом тихим почав співать також своїми устами.
Кликав я сон, всіх богів утішителя й роду людського,
Щоб, надійшовши, втишив і змія велетенського лютість,
Зараз почуло мене [божество], й, на той край китаїдський
Злинувши, всі племена людські, що увесь день при роботі,
Подихи вітру сердитого й хвилі бурхливого моря,
Журкіт джерел водяних, шум річних бродів та водопадів,

Крики всіх звірів і птиць і всього, що живе та повзає,
Все положило до сну, золотими крильми замахавши.

І прилетіло також над цвітучу околицю колхів,
Зараз накинуло сон на грізнії очища потвори
Так само, як і людські. [Змій помалу, здавалось, нерадо
З дерева зліз, та повзти проти нас він не мав уже сили.
Звільна проповз іще раз довкола величезного бука,
Але назад не вернув]. Обвинувши довжезную шию
Вокруг карку й голови, що була обтяжена лускою,
[Він і заснув на землі]. Здивувалася, бачачи теє,
Бідна Медея й [сейчас] Айзоновому славному сину
Духу й відвагу дала чимборжій [на те дерево злізти
І з превисокого конара] знять злоторунную шкіру.
Сей не вагався й на мить, але, знявши огромнеє руно,
Рушив з ним до корабля. Те вгледівши, мінійські герої
Втішились дуже, і всі, підіймаючи руки до неба,
[Дяку складали] богам, що жиють там безсмертні [й щасливі].

XVI. ЗЛОЧИН І КАРА

Так то вони руно те і побачили. Але Аета
Раптом слуга сповістив, що втекла [із палати] Медея.
Зараз Апсірту Ает повелів весь народ поскликати
Й розвідувать, [хто би знав, де поділась] сестра його рідна.
Сей швидко [звідав усе] й поспішив до річної затоки,
Де була наша флотиля, й [незамітно] вхопив дівчину.

Ніч в зоряному плащі тоді вже перейшла півдороги,
Як був доконаний страшний підступ і злочин кровавий
Через Медею, що так за любов заплатила Апсірту;
Вбили його й [з корабля] вкинули у широку затоку
Бистрої річки, котра понесла його з подувом вітру.
Гойданий хвилями [труп] вплив на води чорнявого моря,
Що викинуло його на острівці, які [після нього]
Звуть Апсіртідами. Се не сховалося перед очима
[Зевса]-всевидця й Феміди, [й була за се кара мінійцям].
Бо як лиш у корабель увійшли, і припони з обох його кінців
На березі відтяли, та за весла всі враз прийнялися,
Різали дужче чимраз біг ріки, але не вниз водою
До многорибного моря туди, де широкеє Фазісу гирло,

А навпаки, гнало нас вверх водою вглиб краю все далі.
Много колхійських вже міст за собою лишили мінійці
Й ані не спостереглись, бо держала ніч темна за очі.

Так, поблудивши, пливли ми, веслуючи важко, рікою
По рівнині, а які там стрічалися люди? Бували
Голі волів пастухи, пташники й селюхи-хлібороби,
Племена керкетиків та відважних [вояків] сінтонів,
Що мандрували тоді почерез харандайців оселі,
Попри Кавказу верхи та через тіснину Ерітеї.
Аж як на сході зійшла та зоря, що людей звеселяє,
Стали при острові ми, вкритім зеленню. Тут, мов близнята,
Хвилями, що по них сплави не йдуть, розбігаються різно
Дві ріки, Фазіс широкий та дуже повільний Саррангайс,
Що його з різних земель нагодована водами в море
Шле Майотіда шумна почерез луговини багнисті.

В той час, веслуючи, ми плисти мусили денно та нічно,
Поки не випливли аж через гирло подвійне у Боспор[1];
Озеро, через яке волокрад Тітон у давнєє врем'я,
На величезнім волі сидячи, переплив, [мов у човні].
Втомлені [дуже таким] многоденним веслуванням, стали
Перш усього у майотів, одітих в одежі м'якії;
Там же гелонів народ та безлік племен довговолосих
Гетів та савроматів, голяків та укритих [в яскинях]
Арзопів та арімаскпів, людей усіляко шкідливих,
Що заселяють весь край довкола озера Майотіди.

Та коли тут без ліку бід на нас наложили безсмертні
І ми остатню глибінь водяну вже перевеслували,
Від низьких нас берегів грозить стала тяжкая загибель
Через шумну бистрину, від якої ліс стогне безмірний
І яка йде в океан та в [далеке] північнєє море.
Вхоплене нею як стій, через гирло пролетіло «Арго»,
Але ми дев'ять ночей і деньків провели трудячися,
Без ліку людських племен полишаючи справа і зліва:
Північних пактів народ, леліїв полудиких та скіфів,
В луки узброєних,— се найвірнішії Ареса слуги,
Таврів, що ріжуть людей і кровавії жертви приносять
Муніхії, бо їй збан мусить повен буть крові людської,
Гіперборейців, номад та каспійців народ [малозвісний].

[1] Розумій, так званий Кіммерійський.

Так як десятий настав світлодайний усім смертним ранок,
Ми до ріпейських долин допливали, та тут раптом
«Арго»,
Швидко підскакуючи, у тісну бистрину промайнуло
І вбігло на океан, що його зовуть Кроновим морем,
Гіперборейців житлом, або теж мертвим морем. «От тут-
то,—
Думалося нам,— не минуть нам нещастя та крайньої
згуби!»

[І була б справді біда], якби не вдалось силам великим
[Раптом] попхнуть корабель [від лівого] на правий
Берег; [вчинив се] Анкай, що стерно мав у жменях
блискуче.
Скочив убік корабель, двигнений обоїми руками,
[А ми щосили давай веслами працювать безупину].
Та коли втомлені вже ми до краю були веслуванням,
Так що відмовили вже руки діла, а серце смутніло,
Та, похилившись на лікті, [гребці] голови підпирали,
Потом облиті, і всім дошкуляв докучливий вже голод,
Втім обізвався Анкай і героям усім він відваги
Й духу додав, лагідно до них довшу сказавши промову.

Місце було там плитке; то вони, пов'язавши линвами
[Довгі] дошки, мов кладки, поспускали на море, [й на
берег]
Вийшли, і швидко взяли крученими линвами на прив'язь
Свій корабель, як із задньої часті їм линву довжезну
Скинули Арг і Анкай і дали її кінці усім тим,
Що вже у ту хвилю бігцем були повибігали на берег.
Всі похапали й тягли, й рушався корабель морехідний,
Порючи мокрий свій шлях побіля узбережжя плаского.
Ні шепітливий вітрець не повіяв тоді у повітрі
Та не порушив води, славної бурями престрашними,
Але лежало німе [та немов неживе] тее море,
Що зветься «Крайня вода Тегія та Великого Воза».

XVII. МАКРОБІЇ ТА КІММЕРІЙЦІ

А як засяв шостий ранок, смертельним приносячи світло,
Ми до багатого й заможного причалили народу
Макробіїв, що жиють дуже довгії літа, дванадцять
Тисяч [і більш] місяців сотнолітніх від повні до повні,

Горя не знавши ні бід. А як місяць мине їм фатальний,
Сном засипають солодким і так стають здобиччю смерті.
Їм же турботи нема про прожиток та працю людськую,
Лиш медовими живуть зелами, що круг них виростають,
А за напій божественная їм дістаєсь амброзія,
І всі в однакім віці процвітають молодості цвітом.
Всім їм усе із очей супокій сяє та дух погідний,
Дітям не менше, як їх родичам, і розумна розвага
Жити по правді [в добрі] та розумно лише говорити.

Тих ми велике число перейшли, узбережжям ідучи
Пішки, а потім дійшли, тягнучи корабель мореходний
До кіммерійців, які одинокі, позбавлені світла
Огнепромінного сонця, бо в них закривають схід сонця
Гори — [високий] Ріпай та хребти Кальпія [широчезні].
Південне світло для них замика велетенська Флегра,
Що з сходу тягнеться, а вечоровеє світло ховають
Від тих людей островерхії Альпи, і так окружає
Вічний їх морок. До них ми дійшли, ніг не перетомивши,
Аж до стрімкої гори прийшли там, де безвітряна пристань,
У яку воду несе Ахерон зі страшними вирами,
Золотоносна вода, що пливе з снігової країни
Хвилями, наче срібло, і вливається в чорную пристань.
А понад берег ріки шелестять дерева все зелені,
На яких висять плоди, що ні вдень, ні вночі не спадають[1].
Довкола них земляна й скотоховная Герміонія
Мурами їх обвела; [люд живе] в землянках та в руїнах.
Але живе в них народ між людьми всіми найправедніший,
Що по смерті всяк із них лиш одного човна потребує,
Душі-бо їх переходять без задержки до Ахеронта
З пристані тихої, що притикають до неї їх села
І входять у непрохідній Адові брами, в рід сонних.

XVIII. НАЙТЯЖЧА ПРОБА

А як і тії міста, тії теж племена та народи
Ми проминули, тяжким лихом усе далі гнані,
Виступив у корабель тут Анкай і негайно
Товаришам, що були вже потомлені, ходячи пішки,
[Теж велів у корабель уступать, а як всі те вчинили],

[1] Мабуть, мова про ялові та смерекові шишки.

Ласкаво, [але рішуче] сказав до них ось яке слово:
«Справтеся ще з сим трудом, мої любі! Мені-бо здається,
Що тяжчий [досі ще нам не трафлявся й] не трафиться далі.
Чую, що ось наллта надзвичайно великая буря,
І не надарма вода океану реве на пісках так.
Живо поставте лиш машт у середнюю міру
І відв'яжіте линви від вітрил, а всю снасть позбиравши,
Бережно в місце складіть із обох боків ось попід стіни».

Ті все зробили як слід. Ось у самому дні корабельнім
Враз застогнав віщий бук, що аргівськими платвами [мудро
В самім споді корабля] укріпила [богиня] Паллада,
І так промовив,— а страх поразив нас усіх в саме серце:
«Леле! Волів би я був там розсипаться й згинути [нагло]
Від кіанейських камнів у валах негостинного моря,
Ніж тепер, знеславлений короля необачністю [злого],
Злочин на собі носить. Адже нас раз у раз еріннія,
Месниця крові того, що ви замордували, Апсірта,
Гонить іззаду слідом і наносить біду за бідою.
І я оскаржу вас сам за тяжку, так недавнюю злобу,
Як лише зблизимося до осідку всіх інших ерінній;
І як не очистите мене жертвами та молитвами
І не введете в затиш між землею та морем чорнявим,
То я, їй-богу, [вам з рук] утечу в океан Атлантійський».

Теє сказавши, замовк, а в мінійців усіх похололо
В душах відразу, що їх така люта чекала загибель
Із-за Язонових любощів. Многі вже й так міркували
В душах розсудливих, чи би не слід було вбити Медею,
Вроджену їм на біду, а труп кинути рибам у воду,
Щоб відвернуть еріннію. [Й були би, мабуть, те вчинили],
Якби не скоро похопився був Айзоненко преславний
І не зацитькав у кождого гнів своїм словом благальним.

А як почули отак ту зловіщую «Арга» промову,
Швидко на своїх лавках посідали й взялися за весла,
А за стерно взяв Анкай і почав руководити вміло.
Так допливли ми до острова, що Іернідою зветься,
А позад нас у сліди гнала темна нищителька-буря
І надувала вітрила. Тельмом корабель гнав по водах
Дуже розгойданих, і вже ніхто з плавців не сподівався
Згуби уйти, бо дванадцять уже днів були ми на морі.

І ніхто також не знав, де ми [та куди пруд занесе нас],
Якби на краю [небес] не побачив Лінкей океану
Дзеркало тихе. Він був дуже далекозорий; острів
Також побачив, увесь у колоссі, [пшеницею] вкритий,
А на нім много храмів та домів володарки Деметри,
Але довкола його облягла величезная хмара.

Про все те чув ти мою повість, благорозумний Мусаю,
Як Персефону колись, як цвітки ніжні рвала руками,
Кревні її підійшли у густім та широкому гаю,
І як у той час Плутей, чорногривії коні запрягши,
Діву захопив собі не без волі великого духу,
Вхопивши ж, так і уніс через хвилі безплодного моря[1].
Та я відрадив тоді к берегу кораблем підпливати
Острова того й його тих блискучих храмів, бо жаден
З-поміж смертельних людей з кораблем не ставав тут
ніколи.
Пристані-бо там нема, щоб прудкі кораблі поміщала,
Тільки висока скала обіймає той острів довкола.
Дуже стрімка, а на нім ростуть дари прегарні [Деметри].

XIX. СЛІДАМИ ОДІССЕЯ

І не відмовив словам моїм той, що судно чорнобоке
Кермою водив, Анкай, але зараз стерно, навернувши,
Вліво скрутив а, аби потім знов навправці не погнало,
Біг направоруч держав. А на третій день ми допливали
Вже до лікайських земель та морем вінчаних пристановищ,
Де була Кірки домівка, й сей час причалили під берег,
Повні тривоги, й до скель поприв'язували всі припони,
Зараз Іязон послав з корабля товариство добірне
Звідати, що за народ населя ту країну широку,
Місто оглянути їх та звичаї пізнать [і встанови].

Як лише вийшли, аж ось їм назустріч виходить нежданo
Не хто, а рідна сестра вельми розсудливого Аста,
Гелія-бога дочка,— її Кіркою звати привикли
Мати її Астеропа й [отець] Гіперіон пресвітлий.
Швидко дійшла вона до корабля. Тут усі остовпіли

[1] Мабуть, найдавніше і найкраще оповідання про се маємо в початку т(ак) зв(аного) гомерівського гімну до Деметри.

На її вид, з голови розвівалося в неї волосся,
Мов огнянеє проміння [до пояса], полум'ям також
Красне горіло лице, від усеї мов жар бив огнистий.
А як очима лише кинула на [братанку] Медею,
Що вся закрита була в білому і наміткою також
Лице вкривала від сорому, бо тисла серце тривога,—
Пожалувала її та сказала такі слова Кірке:

«Бідна, яку ж то судьбу напустила на тебе Кіпріда!
Все те не тайне мені, що зробили ви, поки сюди вас
Море пригнало на мій острів за злочини її батька,
Старця, та брата, що ви немилосердним спссобом вбили.
Думаю, що не доплить вам у ваші батьківськії землі,
Як в такій нечистоті й злочині мете жить безтурботно,
Доки не обмиєте тої скверни мольбами слізними,
Штукою сього Орфея он там на взбережжі Малеї.
І не годиться вам теж уходити до мойого дому
Оскверненим, бо в такім злочині всі ви тут винуваті.
Та, проте, зараз я вам сюди вишлю багатий гостинець,
Хліб, і солодке вино, і усякого м'яса доволі».

Теє сказавши, в ту мить відлетіла, а в нас незабаром
На кораблі лежав хліб та напитком наповнені збани.
Як ми готові були вже до від'їзду, схопився сильний
Вітер і ми відв'язали від острова того припони,
Та, перепливши там пролив, ввійшли [в тісне] гирло Тернеза
І опинилися перед [страшними] Геракла стовпами.
Ніч провели ми вблизу пригірка короля Діоніса,
Бо [на вечерю] добуть хліба й страви примусив нас голод.

А як на сході зійшла світоносна зоря поранкова,
З самого досвіта ми сікли веслами синеє море,
Аж до сардинських заток допливли, до границі латинів,
Попри авзонські острови пливли, береги теж тірренські
Звідали, потім ввійшли в гучну Лілібаю затоку,
Аж при Триклинному острові[1] стали; тут нас зацікавив
Не дуже довго огонь Енкеладів високої Етни.

Раптом перед корабля заливає настирлива хвиля
З шумом, з таємних глибин вирвалась се грізная Харібда,

[1] Лат(инське) — Трінакрія, грецьке — Тріглохіна, стара назва Сіцілії.

Вода, клекочучи, аж на машт наш великий ливнула.
Вир зупинив корабель в однім місці, так що не було нам
Змоги ні рушить вперед, ані теж у задгузь відступити,
І в тім фатальнім виру корабель став крутиться довкола.
І вже не много хибло, що пішло би на дно наше «Арго»,
Якби найстарша дочка патріарха морського [Нерея]
Не забажала була свого мужа Пелея побачить.
Випливши з моря, вона, наче лебідь, [кивком одним] спасла
«Арго» від загибелі й від утонення в вирі [страшному].

Далі веслуючи, ми вбачили недалеко відтіля
Дуже високу скалу. На її вершині прямовисній
Видно яскині в скалі, [кимось] ковані [одна при другій]
Посеред моря, [що тут] реве, хвилями [скелю гризучи].
Там же дівчата сидять і солодкії пісні виводять,
Душі людські пестячи, що їм і відірваться не можна.
Се й на мінійців зайшли, як сирен їм почулися співи,
І не хотілося вже їм минати той голос зрадливий,
Весла [як стій] вони з рук попускали, Анкай навіть [зараз],
[Мов несвідомо], стерно до [пагубної] скелі направив.

[Бачачи се, поспішив] я до рук свою взяти кіфару
І заспівав душевтішную пісню, що мати любила.
Вдаривши сильно по струнах, співав я про ту божественну
Сварку, як за вітроногії коні колись посварився
Чорноволосий[1] і гнів підняв лютий на батька Зевеса.
Тризубом він золотим тоді вдарив ліктонську землю
І нагло порозкидав [хтозна-де] по безмежному морю;
Відси острови пішли [в різних сторонах моря], що звуться
Сардот, Евбоя та Кіпр, по яких вітри буйно гуляють.

А як я се проспівав, із вершка, що був снігом покритий,
Скрикнули з диву сирени й співати своє перестали.
Тут одна флет свій, друга вергла з рук черепашу кіфару,
І застогнали всі враз, бо найшла на них прикра година
Смерті фатальної. Бач, із вершин прямовисної скелі
Всі покидалися вниз стрімголов у бурливу безодню.
Там позмінялися їх тіла в скелі, з води вистаючі.

А як і тую біду оминуло, чвалаючи, «Арго»
Через вали водяні, бистрий же підганяв його вітер,
Що надував понав'язувані коло маштів вітрила,

[1] Розумій — Посейдон.

До божественної ми причалили Керкіри, де зручні
[В мирі] живуть веслярі й мореплавства свідомі фаяки.
Тим правознання дає й суди судить володар Алкіной,
Найправедніший поміж королями. Отут ми, припони
Поприпинавши святі, [перед всім] приготовили жертви
Зевсу-всевидцеві та прибережному Аполлонові.

Але ось нахрапом тут догонила нас [і загрозила]
У величезнім числі кораблів сильна флота Аета,
[Зложена] з колхів, ерравів, та харандаїв, та солимлян,
Що за мінійцями гнали, аби повернути Медею
Перед обличчя Аета-вітця та на ній відімстити
Злочин [без міри тяжкий], замордування [рідного] брата.
Як лише в пристань ввійшли глибочезну, де висісти легко,
Вислали зараз гінців до палат короля Алкіноя,
[Щоб повелів ізловить королівну, в убійстві виновну,
І в руки їм передав, щоб її до вітця завернули].

Близька вже смерті, зо страху вся поблідла Медея,
Щоб не велів її взять і невільно відставить додому
[Славний] фаяків король, і нечуване вийшло б їй лихо.
Але не те призначила їй там злопагубная мойра;
Мусив уперед загибель страшну нанести на Пелія
Дім і самому царю зробить лихо великеє Язон.

Але коли короля-батька волю почули жорстоку
Богоподібний Алкіной та рожеволиця Арета,
Зраз Алкіной велів своїм герольдам, щоб королівну,
На яку впала тяжба, привели з корабля [у його дім],
Щоб він вітцеві її міг для кари її відіслати.
Змилувалася, однак, королева преславна Арета
І, промовляючи ласкаво, ось що сказала до мужа:
«Се не добро розривать [раз заключене будь-як] подружжя,
Ложе подружнє розбить, розривати любовнії зв'язки,
Бо гнів великий за те діонайська кладе Афродіта
На тих мужів і жінок, що посміють таке щось зробити.
Якщо ще панна вона і сюди недіткнена прибула,
То відішли до вітця та додому у рідну Колхіду;
А як жіночим спілкуванням і лежанням в однім ліжку
Збулась дівоцтва свого, то хай муж її візьме до себе».

Так мовила, й Алкіной взяв до серця собі тее слово
І постанову прийняв усе те так і перепровадить.

І не втаїлася та постанова також від мінійців.
Зараз-бо Гера сама, служниці восприйнявши подобу,
Вбігла на їх корабель і дрібненько усе розповіла
Та потвердила, яку мав король з королевсю раду.
Зараз Медея тоді приготовила шлюбнеє ложе
В верхній каюті судна, а мужі його всипали цвітом
Та застелили його, золоте на нім руно прострерши.
Довкола ліжка повтикали списи, й прив'язали
Шкіри волові до них, та обвішали густо мечами,—
Так заслонили святе та закрили подруження діло.
Цвітку дівочу тоді потеряла нещасна Медея
В тім гіменеї неправім,— не мала в нім щастя зазнати.

А як предстали усі королю перед очі ласкаві,
Колхи й мінійці, й обі сторони річ свою предложили,
То розсудив Алкіной, що взять має Медею-подругу
Айзона син. Вчувши се, [не барились ні хвилі мінійці,
Рушили на корабель] та припони його відв'язали,
І під їх веслами знов балакуче заплюскало «Арго»,
Шлях свій верстаючи шпарко через Ампракійську затоку.

XX. ЗАКІНЧЕННЯ

Коротко ще розповім тобі, сину богині, Мусею,
Скільки ще я потерпів із мінійцями від бур при Сіртах
І як нарешті вони вийшли з того блукання по морю.
Много ще лиха прийшлось і на Кріті нам перетерпіти,
Де ми зайшли оглядать Трігітанта спижевого. Той нам
В пристань пристать не позволив, і був нам перестрах великий,
Як нас ревучі вали, що їх зверху ще чорнії хмари
Поналягали, [всю ніч] кидали по бурливому морю.
Вже ми гадали: ось-ось розіб'ється о чорнії скелі
«Арго» прудке. Та стрілець Аполлон, що здалека влучає,
Дав себе бачити нам з недалекого Делосу й стрілку
Випустив серед Спорад і вершка гори [бездеревної],
Що її потім усі довколишнії люди назвали
Лисим островом, або Кранае. Та не мав він спромоги
Власною силою взять Айзоненка з бурливого моря,
Поки при собі носив ціну викупу свої провини.
Гнала назад нас гнівна мойра, і побілів Гіперіон
Не без причини. Аж як ми, веслуючи, Малеотіди

Берег стрімкий досягли, пригадали ми Кірки пораду.
Та забажали всі враз увільниться від клятви Аета
Й від переслідування месниці злочинів еріннії.

От від мініййців усіх я тоді очистительну жертву
Злагодив і ублагав землетрясця того Посейдона,
Щоб зволив дать нам вернуть [до вітчин та] до родичів любих.
Зараз вони й попливли до гарно збудованого Йолка,
А я подався на той на вітри всі виставлений Тенар,
Там аби жертву зложить королям, вічній пам'яті гідним,
Що під землею живуть у яскинях та темних вертепах.
Відтам я швидко майнув у свою Фракію сніговую,
У край лейбетрів,— була-бо моя то родинна країна.
Тут у яскиню ввійшов я ту славну, в якій мене мати
Вродила в мужньому ложі великосердого Йагра.

Переклад написано в днях 9—30 мая 1915.

ДЕЩО ПРО ОРФЕЯ ТА ПРИПИСУВАНІ ЙОМУ ТВОРИ

Орфей, так само як і Гомер, належить до тих рідких у пантеоні людськості появ, про які так само, як і про Мойсея й Ісуса Христа, можемо сказати, що були великими історичними фігурами, але не були історичними особами. Їх історичне значення безмірно велике, хоч і не в рівній мірі. Адже Мойсея можна назвати основателем гебрейської нації, Гомера — вітцем грецького духового та національного життя. Оба вони мають іще те спільне з собою, що під їх іменами дійшли до нас книги високої вартості, що й досі належать до, так сказати, залізного капіталу вселюдської духовної творчості — з іменем Мойсея п'ять книг т(ак) зв(аних) Тори, то зн(ачить) закону, а під іменем Гомера — дві великі поетичні повісті (епопеї) «Іліада» й «Одіссея». А проте новіша наука подала в сумнів не тільки авторство обох тих великих письменників та творців у сфері людського духу, але навіть само існування їх як дійсних історичних осіб. Щодо Мойсея доказано майже напевно, що він не був автором ані одної з приписуваних йому книг і, може, ані одного з поміщених у них творів; щодо Гомера се доказано не так певно, але все-таки з великою правдоподібністю, що один поет не міг бути автором обох епопей, а головно, вказано на те, що вже найстарша, дохована до наших часів традиція не подає нічого певного про особу, вродження, життя та життєві обставини автора. Щодо Ісуса Христа, основателя християнської віри, що стала головною підвалиною всієї новішої цивілізації людського роду, знаємо напевно, що він не лишив по собі нічого писаного, а суперечність головних джерел для пізнання його життя й діяльності, т(ак) зв(аних) новозавітних писань Біблії, та пов-

ний брак посторонніх свідоцтв позволяє многим дослідникам також подавати в сумнів саме його існування як історичної особи.

Я не без розмислу поклав у ряді тих великих імен також ім'я стародавнього фракійського співака та музиканта-кіфариста Орфея, що мав жити ще перед Гомером, бути сучасником Геракла та розцвіту героїчної доби в житті грецького народу й винахідником найстаршого розміру грецької поезії — гекзаметра. Його ім'я (по-нашому «колодій») із давніх давен було окружене туманом переказів та міфів. Він мав бути сином музи Калліопи та смертельного вітця, фракійського князя Ойагра. Від своєї матері та бога Аполлона він одержав такого чудотворного співу та гри, що міг порушувати скелі, дерева й звірів. Коли його жінка Еврідіка вмерла від укушення гадини, він, за порадою та підмогою своєї матері, вдався в дорогу в підземний світ і випросив у Ада поворот своєї жінки до життя. В мужеському віці він відбув далеку та небезпечну подорож до Єгипту з метою познайомитися з віруваннями та переказами єгипетських жерців, а на старість не менше небезпечну подорож до Колхіди на південнім березі Чорного моря як помічник аргонавтів у їх поході по золоте руно. Про його смерть були вже в п'ятім віці перед Хр(истом) розширені два відмінні перекази, з яких лиш один перейшов у пізнішу традицію. Халкідієць Гегесіпп оповідає в однім своїм творі, якого уривок заховався в Кононових «Narrationes», XLV, ось що: «Орфей, володар македонців і одризів, був замордований жінками його підданих за те, що збирав до себе їх мужів у храм і посвячував їх у якісь таємні науки (містерії). Тоді в Лейбетрі, місці, де те сталося, вибухла заразлива хвороба. Звернулися люди до вирочні (мабуть, дельфійської) за порадсю, і Аполлон відповів: «Коли віднайдете й похороните голову Орфея, скінчиться ваша біда».

Один рибак знайшов ту голову в усті ріки Мелесу. Вислані з Лейбетри мужі похоронили її з почестю та збудували над нею героон (каплицю на честь героя), обведену огорожею; пізніше там побудовано храм, у якім Орфея чтять жертвами та відправами так, як інших богів, та жінкам до того храму вступ заборонений[1].

---

[1] Може, не зайвим буде тут завважити, що головним секретом орфічних зв'язків та містерій (святих обрядів, молитов та пісень), який

В пізнішій традиції (прим. Овідія «Ібіс», рядки...) говориться вже, що Орфея зараз по повороті з аду, звідки він не міг вивести душі своєї жінки, отже, ще в молодім віці, заскочили п'яні бакханки, менади, розірвали його тіло на штуки, а голову та ліру кинули в воду, в числі тих менад мала бути також його власна мати.

Давнішу від Гегесіппової традицію заховав для нас пізніший письменник-ретор Алкідамас, сучасник Платона, який подає відомість, що «Орфей перший винайшов письмо, навчившися його від муз. На його надгробнім пам'ятнику поміщено напис:

Служку [й священика] муз тут поклали фракійці Орфея;
Високовладний Зевес громом огнистим убив
Любого сина Ойагра, що був теж Гераклів учитель,
Винайшов людям письмо й мудрості [всякої] вчив».

Відомості про таку, власне, смерть Орфея подають пізніші грецькі письменники: Павсаній у своїм описі Греції, кн. IX, гл. 30, уст. 5, і Діоген Лаертій у передмові, розд. IV. (Пор.: Maas, op. cit, стор. 140, нота).

Найважнішим із його творів, співаних у супроводі гри на кіфарі, коли вірити значно пізнішому свідоцтву поеми про аргонавтів, мала бути «Теогонія», простора поема в 24 піснях (рапсодіях) про початок світу та початки богів та їх різнорідних культів. Із тої поеми, правдоподібно, написаної не самим Орфеєм, а кимось із його учеників, дійшло до нас декілька уривків (не знаю, чи збирачі та видавці тих уривків звернули увагу на кількавіршовий

притягав до них вибраних, інтелігентних людей (простаків і жінок вони, мабуть, не допускали), не була віра в безсмертність або довговічність душі людської по смерті. Ця віра відома була вже авторові «Одіссеї», який у сцені бачення Одіссея з душами товаришів із-під Трої в підземеллі вкладає Ахіллові в уста слова, що волів би на землі бути пастухом, ніж у підземеллі королем. Послідовники Орфея, мабуть, тим найбільше притягали до себе людей та продовжили тривок своєї «релігії» від VI віку перед Хр⟨истом⟩ до VI в⟨іку⟩ або й далі по Хр⟨исту⟩, мало що не на протязі 800 літ, що принадними та світлими фарбами малювали посмертне життя своїх прихильників. Класичний доказ на це маємо в Діогена Лаертія в житії філософа Антістена, ученика зразу Горгієвого, а потім Сократового. Він оповідає ось що: «Коли раз Антістен минав без уваги місце збору орфіків, сказав йому жрець, що хто минає таке місце, той позбавляє себе великого добра в аді. На се Антістен: «Коли там таке велике добро, чому ж ти не вмираєш?» (Diogenis Laertii, De vitis philosophorum, t. I, Lipsiae, 1833, ст. 251).

уривок у хроніці Івана Малали, писаній за панування Юстініана I коло р. 400 по Хр(исту), а рядки 12—32 вступу до поеми про аргонавтів можна вважати коротким переказом її змісту. З того переказу, а також із невеличкого уступу про боротьбу між кентаврами та лапітами (там же, рядки 170—180) можна догадатися, що ся «Теогонія» була написана незалежно від Гесіодової, а її характерною признакою можна вважати вірування, що Ерос був найстаршим із богів, бо без нього не були би злучилися ніякі елементи. Се орфічне, вже раціоналістичне твердження знаходимо в Платоновім «Сімпозіоні», в промові лікаря Ериксімаха доказ, що та «Теогонія» відома була Платонові, отже, була написана давніше, в V або навіть іще в VI в. перед Хр(истом), не довгий час по смерті Пісістрата (коло р. 527 перед Хр(истом)), рівночасно з появою в Афінах орфічних організацій та містерій — може, під фракійським, а може, під єгипетським впливом[1].

З того самого вступу до поеми про аргонавтів (рядки 33—89) можна догадуватися, що Орфеєві приписувано також щось на подобу Гесіодових «Діл і днів», поему про людські вірування та ворожіння, про сни, віщі знаки та способи очищування тіла й душі. Окремо, мабуть, написав він про свою подорож до аду для виблагання душі своєї жінки (там же, р(ядки) 41—42), а окремо про свою подорож до Єгипту (там же, р(ядки) 43—45). Можливо, що оповідання про його подорож до аду починалося оповіданням про вхоплення Персефони Плютом, про що згадано в поемі (р(ядки) 1203—8 мойого перекладу). В історії грецької літератури Вільгельма Хріста вичислено ось які твори, приписувані Орфеєві: «Святе слово», або «Святі слова», мабуть, те саме, що «Теогонія» і що Ціцерон («De natura deorum», I, 38) називає просто Orphicum carmen[2], «Збан», «Пісня корібантів», «Плащ», «Сіть», «Вступлення до аду», «Астрономія», «Спасеніє», «Дванадцятистінник», «Земледільство та щоденні праці»[3].

---

[1] Ernst Maas, Orpheus Untersuchungen zur griechischen, römischen altchristlichen Jenseitsdichtung und Religion, München, 1895, ст. 139—141.

[2] Орфічна пісня *(лат.).— Ред.*

[3] Один з давніших німецьких видавців норімбержець Андрій Хрістіан Ешенбах, якого виданням із р. 1689 я користувався для свого перекладу, пише в передмові: «Totus iam eram in perscrutando Orpheo nullum me tempus iucundius mihi collocatum memini, quam quod lectioni huius poëtae impendi» (ст. 18) ⟨ «Я вже цілком був поглиблений

Майже ніщо з тих писань не дійшло до нас, зате дійшли з іменем Орфея три віршовані твори: «Поема про аргонавтів», у 1384 гекзаметрах, «Гімни» (всіх 88) і «Поема про каміння» (Περί λιθων) у 86 рядках. Нічого з тих творів не можна признати за твір Орфея, та коли гімни, колись високо цінені[1], треба признати пізніми виплодами орфічної секти, позбавленими всякої поетичної вартості, а вживаними хіба при їх таємничих обрядах, а «Поему про каміння» віднести ще до пізнішого часу, з третього або четвертого віку по Хр(исту), до поеми про аргонавтів, на мою думку, треба поставитися зовсім інакше. Розуміється, не можна згодитися з Рункеном, який іще в другій половині XVIII в. був певний, що її написав poeta vetustissimus[2], трохи чи не сам Орфей (W. Christ, op. cit., ст. 821), але занадто поспішним видається мені також осуд

у старанне вивчення Орфея і пригадую, що ніколи мені не було так приємно, як під час читання цього поета» (*лат.*)— *Ред.*), хоча не робив собі ніяких ілюзій щодо їх авторства, бо на ст. 23 тої передмови пише виразно: «Antiquum illum Orpheum nihil horum scripsisse cum plerisque scio» («Разом з багатьма іншими знаю, що той давній Орфей нічого з цього не написав» (*лат.*).— *Ред.*) ліпше було сказати: consentio (Onomacritum) (згоден із Ономакрітом (*лат.*).— *Ред.*); се був афінський поет, що мав помагати Пісістратові при редагуванні Гомерових епопей і якому приписуване авторство Орфеєвих поем omnia dubito (сумніваюся в усьому (*лат.*).— *Ред.*), дещо міг-таки написати non unum eundemque esse Argonauticon, Hymnorum et de Lapidibus libelli facile credo, quinam vero singula scripserunt, cum omnibus nescio. Antiqua imprimis Argonautica et Hymnos esse agnosco; quo vero tempore exarata definire neque (чи той самий (написав) книжки про аргонавтів, гімни і про каміння, я охоче вірю, чи навпаки, кожну написав окремий автор, я так само не знаю, як і інші. Що давніші (серед них) Аргонавтика і Гімни, я це визнаю; але в який саме час їх було складено, я не можу визначити (*лат.*). — *Ред.* Ὀρφέως Ἀργοναυτικά, Ὕμνοι καὶ Περὶ λιθων. Orphei Argonautica Hymni et de Lapidibus curante Andrea Christiano Eschenbachio Norimbergensis. Traiecti ad Rhenum, apud Guillelmum van de Water MDCLXXXIX. Формат малої вісімки, в старій шкіряній оправі з золоченим витиском на хребті з дублетів Bibliothecae electoralis publicae (Курфюрстської публічної бібліотеки (*лат.*).— *Ред.*) власність моєї бібліотеки. На перших 28 ст. присвята та передмова видавця до читача, на ст. 1—93 «Argonautica», друковано грецький текст на паристих, а латинський на непаристих сторонах, на ст. 94—183 так само гімни: латинський переспів Скалігера, причім тут, як і в інших переспівах гуманістів, грецькі назви попереміновано на латинські, на сторінках 184—247 de lapidibus, а на стор. 251—329 ноти Ешенбаха, К. Стефана, Скалігера та інших.

[1] Wilhelm Christ, Die Geschichte der griechischen Literatur bis auf die Zeit Justinianus, vierte Auflage, München, 1905, ст. 821.

[2] Найдавніший поет (*лат.*).— *Ред.*

І. Г. Шнайдера з р. 1777, який у авторі орфейських поем бачив «einen halb barbarischen Fälscher der neuester (невідомо якого) Zeit»[1] (там же). Сам В. Хріст держиться, як можна догадуватися, подібного погляду, бо, згадавши про приписувані Орфеєві твори, пише: «Dies alles ist frommer Betrug. Die Gedichte sind dem alten Sänger Orpheus untergeschoben und stammen aus der Sekte der Orphiker, welche bereits in der Zeit der Peisistratiden emporgekommen war und sich bis in die christliche Zeit hinein erhielt» (там же, стор. 820)[2].

Як уже сказано, секта орфіків держалася звиш 800 літ, і нема причин класти її витвори саме на кінець її існування; навіть що⟨до⟩ деяких гімнів різні вчені роблять різниці що⟨до⟩ часу їх повстання й признають, що вони могли бути зложені ще в II або I віці перед Хр⟨истом⟩. Щодо «Поеми про аргонавтів», то її пізнє походження в часі Нонна Панополітанського та Квінта Смірненського (половина IV в. по Хр⟨исту⟩) має, окрім версифікації, посвідчувати згадка ⟨про⟩ Гіберію, невідому давнішим географам.

Гіберія — се в пізніших географів Ірландія, але хто й коли відкрив її або перший згадав про неї, невідомо. Та важливіше ось що. В грецькім тексті острів зветься Герніда, а з опису подорожі аргонавтів по північному морю, хоч і як недокладного, можна бачити, що вони, держачися північних берегів європейського материка, впливши під загрозою страшної бурі в тіснину, звану тепер Па-де-Кале, відки тільки найбільше бистрозорий між ними Лінкей може крізь густу мряку бачити острів зі стрімкими скалистими берегами, безлюдний, але покритий колоссям. Се ні в якім разі не може бути дуже далека ще відтам Ірландія, а може бути Британія. Та тут Орфей нагадує свою повість про свій хід до аду, попереджений оповіданням про вхоплення Персефони та блукання її матері Деметри оддалік від богів. Як у аналогічнім гомерівськім гімні до Деметри, те блукання стає початком заснування храму Деметри в Елевсіні недалеко Афін, так тут могло воно статися початком оселення Деметри на краю світу, на безлюднім острові, де вона дає волю своїй творчій силі і вкриває весь той острів буйним колоссям. Се все правдоподібно було в поемі

---

[1] Напіварварського фальсифікатора найновішого часу *(нім.).— Ред.*

[2] «Все це скромна омана. Ці поеми приписуються давньому співцеві Орфею і походять з секти орфіків, яка виникла саме за часів Пісістратідів і проіснувала аж до християнських часів» *(нім.).— Ред.*

про хід Орфея до аду, а про ту поему знаємо, що Епіген, сучасник Каллімаха, приписував її та «святого слова» авторство піфагорійцеві Керкопсові (W. Christ, opus cit., ст. 821), се зн⟨ачить⟩ відносив її написання до р. більше-менше 500 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩.

Тема нашої поеми — плавба значної геройської дружини до Колхіди й назад — була дуже популярна в старинних греків і в римлян і оброблювана в різних часах, різними авторами та на різні лади, віршами й прозою. Найдавніший поет, про якого знаємо, що написав простору поему про аргонавтів, був Епіменід, сучасник Солона (коло р. 600 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩), про якого поетичну продукцію Діоген Лаертій подає ось що: «Написав про повстання куретів та корібантів, «Теогонію» (15000 рядків), плавбу «Арго» та подорож Язона до колхів (6500 рядків), реєстр жертв і опис устрою ⟨громадського⟩ на Криті та поему про Міноса й Радамантіса (коло 3000 рядків, пор.: Diogenes Laertius, op. cit., ст. 54—55).

Із тих поем не дійшло до нас ніщо.

Найдавніший опис плавби аргонавтів, який дійшов до нас у цілості, се Піндарова четверта побідна пісня піфійська (дельфійська) на честь Аркезілая Кіренейського, що побідив у перегонах возом[1]. Тому що се лірична пісня, а не епічне оповідання, годі ждати тут докладності описів та повноти подій. Зазначу лише, що Піндар згадує про Хейрона та наводить розмову Язона з Пелеєм, Ахілловим вітцем, якого бере собі за спільника до походу, згадує про участь у поході Орфея та Мопса, але не згадує про Геракла і взагалі йменує ледве кількох учасників. Про пригоди з Сімплегадами, з Фінеєм, про замордування Апсірта нема нічого. Язон виконує небезпечні праці, задані йому Аетом, викрадає Медею, вбиває змія, що стеріг золотого руна, й вертає додому. Далеко докладніше списав сю сагу сіціліець Тімай (жив у рр. 350—260 пер ⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩) у своїй історії Сіцілії, але з його опису дійшов до нас тільки витяг у історії Діодора Сіцілійського (IV, 56).

Найбільшу славу у греків і римлян здобула собі поема про аргонавтів Аполлонія Родійця, що жив у рр. 290—215. Ся поема зложена з 4 книг, із яких кожна має об'єм більше-менше такий, як віршована трагедія (півтора до

[1] Pindari carmina cum fragmentis selectis edidit Otto Schroeder (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), MCMVIII, Lipsiae, ст. 105—126.

двох тисяч рядків), і містить у перших двох книгах виклад причин та реєстр учасників походу, далі їх пригоди, почавши від Лемносу, аж до прибуття в Колхіду, в третій — пригоди в Колхіді, а в четвертій — поворот, який автор, наслідуючи Тімая, зо страху аргонавтів перед погонею Аета веде в устя Дунаю, далі горі Дунаєм до неіснуючої ріки Ерідану, з неї до Родану, а з неї в Середземне море (пор.: W. Christ, op. cit., ст. 551—554).

Як виглядала та сага в пізнішім часі, в перших століттях християнської ери, про се дає досить добре поняття прозова переповідка Аполлодорової «Міфологічної бібліотеки», зладжена, очевидно, для практичного вжитку в тодішніх школах. Подаю її тут у перекладі на нашу мову, аби уможливити її порівняння з нашою поемою та оцінку тої поеми.

«Від Айзона, сина Еретеєвого, та Полімеди, дочки Автоліка, походив Язон. Той жив у Іолку, де Еретей і Пелій поділилися пануванням. На запитання бога [Аполлона] про тривкість його панування Пелій одержав відповідь, аби стерігся такого, що ходить у однім черевиці,— осторога, якої він не міг пояснити ані зрозуміти. Та коли раз приносив жертву Посейдонові над морем, запросив [на той празник] між многими іншими також Язона. Із замилування до сільського хазяйства сей загаявся на селі і мусив квапитися, аби встигнути на празник. Тому він пішов убрід через ріку Анавр [визувшися], а, згубивши один черевик у воді, прийшов на празник у однім. Побачивши його, Пелій зараз пригадав собі вирочню і тому приступив до Язона з питанням:

— Що зробив би ти, маючи власть у руках, із одним із своїх співгорожан, коли би тобі сказала вирочня, що він уб'є тебе?

Язон чи то припадково занятий тою думкою, чи спонуканий гнівом Гери, яка знала, що Пелій погорджує нею, й бажала спровадити в його дім Медею на його згубу, відповів:

— Такий мусив би мені принести золоте руно.

Ледве сказав сю відповідь, зараз Пелій велів йому вибратися в дорогу по руно. Те руно було в Колхіді при храмі Ареса, завішене на дубі та стережене вічно безсонним змієм[1]. Аби сповнити той наказ, запросив Язон Аргуса,

[1] Про походження того руна й його історію читаємо в Аполлодора (кн. I, гл. 9, уст. 1) ось що: «Один із синів Айола— Айтамас, воло-

Фріксового сина, до участі в тій виправі. Сей згодився й велів за радою Афіни збудувати корабель із 50 веслами, який від нього одержав назву «Арго». Афіна сама вставила у передню часть корабля шматок говорячого дуба з Додони. Коли корабель був готов, дала богиня Язонові на його запитання дозвіл до від'їзду, коли перед тим збере до себе грецьких героїв. На його поклик зібралися ось які герої: Тіфіс, син Гагнія, що став стерником корабля, Орфей, син Ойагра, Зет і Калаїс, сини Борея, Кастор і Полідевк, сини Зевса, Теламон і Пелей, сини Айака, Геракл, син Зевса, Тесей, син Егея, Ідас і Лінкей, сини Афарея, Амфіарай Ойклеєнко, Кайней Короненко, Палаймон, син Гефайста, або Айтола, Кефей, син Алея, Лаерт Аркізієнко, Автолік, син Гермеса, Аталанта, дочка Схойнея, Менойтій, син Актора, Актор, син Гіппаза, Адмет, син Ферея, Акаст Пелієнко, Евріт, син Гермеса, Мелеагер, син Ойнея, Анкай, син Лікурга, Евфен, син Посейдона, Поант, син Тавмака, Бутес, син Телеона, Фан і Стафіл, сини Діоніса, Ергін, син Посейдона, Періклімен Нелеєнко, Ангей, син Гелія, Іфікл, син Тестія, Арг, син Фрікса, Евріал, син Макістея, Пенелей Гіппалменко, Леїт Алекторенко, Іфіт, син Навбола, Аскалаф і Ялмен, сини Ареса, Астерій, син Еомета, та Поліфем, син Елата.

дар одної часті Бойотії, мав із Нефелею (мрякою) одного сина Фрікса й одну дочку Гелле. При житті першої жінки він узяв другу — Інону, від якої мав синів Леарха й Мелікерта. Інона дибала на життя дітей Нефели й намовила бойотійських жінок, аби сушили пшеницю перед засівом, але так, аби їх мужі не знали про се. Гайа (земля) взяла в себе сушену пшеницю, але не дала з неї плоду.

Тому вислав Атамас посланців до Дельф, аби запитали, як увільнити край від безплідності. Але Інона настроїла тих посланців так, аби сказали, що безплідність уступить, коли Фрікса заріжуть як жертву Зевесові. Почувши се, мешканці цілого краю не давали Атамасові спокою, поки не поставив Фрікса перед жертівником. Але Нефеле упровадила його при помочі своєї дочки й дала йому барана з золотим руном, якого дарував їй Гермес. На тім барані Фрікс і Гелле полетіли понад землею й понад море. Та коли між Сігейським рогом і Херсонесом мали море під собою, Гелле сховалася з барана, впала в море і втопилася. Від неї й прозвано той морський пролив Геллеспонтом. А Фрікс залетів щасливо аж до Колхіди. Король того краю Ает, син Гелія (сонця) й Персеїди, а брат Кірки й Пасіфаї, жінки Міноса, прийняв його гостинно й дав йому за жінку свою дочку Халкіппу. Фрікс зарізав тоді барана з золотим руном у жертву Зевесові, а його шкіру дарував Аетові, який прибив її на дереві в гаю, присвяченім Аресові (Apollodor's Mythologische Bibliothek, übersetzt von Christian G. Mozer. Erstes Bändchen, Stuttgart, seite 51—52).

Ті, отже, під проводом Язона вирушили на море і причалили перш усього на Лемносі, острові, що саме тоді був без мужів, а під пануванням королеви Гіпсіпіли, дочки Поанта. Се сталося ось як. Лемноські жінки віднеслися з маловаженням до Афродіти, й за те богиня покарала їх поганим запахом. Се спонукало їх мужів до того, що порівали в неволю дівчат із сусідньої Фракії, аби жити з ними як із жінками. Лемнійські жінки, чуючи себе тим покривдженими, повбивали своїх мужів і вітців. Лиш одна Гіпсіпіла заховала свого вітця в криївці й тим спасла його життя. Під час того жіночого панування прибули до Лемносу аргонавти й заспокоїли природну жадобу жінок. Гіпсіпіла, що дісталася в уділі Язонові, мала потім від нього двох хлопців, Евнея та Неброфона.

Випливши з Лемносу, вони повисідали на березі доліонів і загостили до тамошнього короля Кізіка, який прийняв їх гостинно. Вночі вони попливли дальше, але, захоплені супротивним вітром, вийшли на берег знов при доліонах, самі того не знаючи. Доліони, думаючи, що на них напала орда пелазгів, бо те плем'я раз у раз воювало їх,— і почали битву, в якій ані одна сторона не пізнала другої. Аргонавти вбили многих, між ними також Кізіка. Коли ж настав день і вони пізнали свою помилку, жалували його дуже й повтинали собі волосся, справили Кізікові славний похорон, а по похороні повсідали на корабель і заплили аж до Мізії.

Тут вони лишили Геракла й Поліфема. Трафилося таке, що Гіласа, сина Тіодамантового, а любимця Гераклового, вхопили німфи задля його красоти, коли його вислано [до джерела], аби приніс води. Поліфем, почувши його крик, добув меча й побіг за голосом, думаючи, що його напали розбійники. Біжучи, він зустрів Геракла й оповів йому, що сталося. Поки оба шукали Гіласа, на кораблі підняли якорі. Поліфем лишився жити в Мізії й заснував місто Кіос та став його володарем, а Геракл вернув до Аргоса.

Із Мізії вони прибули до краю бебріїв (Бітинії), де панував Амік, син Посейдона та Бітініди. Сей незвичайний силач мав звичай визивати всіх чужинців, що прибували до його краю, аби ставали з ним до бою навкулачки, і вбивав кождого в тім бою. Він прибув також до аргонавтів і визвав найсильнішого до бою навкулачки. Полідевк зважився станути з ним до бою і відразу дав йому

такий сильний удар в карк, що той умер. Тоді бебрії вдарили на них, але чільні з-поміж мореплавців ухопили за зброю, змусили їх до втеки й повбивали багато з них.

Вони попливли далі й дісталися до Фракійського міста Салмодесса, де жив сліпий віщун Фіней. Він був, по одним оповіданням, син Агенора, по іншим — Посейдона, а осліпили його, по одним оповіданням, боги за те, що відкривав людям будущину, а по другим, Борей і аргонавти за те, що за намовою мачухи осліпив своїх синів. Інші оповідають, що його осліпив Посейдон за те, що Фріксовим дітям показав дорогу до Колхіди. Надто боги наслали на нього гарпій, оперені потвори, що злітали з неба, коли перед Фінеєм заставлено стіл, пожирали найбільшу часть страв, а решту опаскуджували так, що ніхто не міг її рушити. Аргонавти раді були дізнатися від нього, як їм довершити успішно свою плавбу. Він обіцяв дати їм потрібне поучення, коли освободять його від гарпій. Вони поставили перед ним стіл, заставлений стравами, і зараз прилетіли гарпії з криком і пожерли страви. Коли побачили се Бореєві сини Зет і Калаїс, що також мали крила, повихапували мечі і пустилися за ними наздогін в повітрі. Ореченням долі було гарпіям суджено згинути від синів Борея, а синам Борея померти тоді, коли не вспіють повбивати гарпій. Із переслідуваних гарпій одна впала в ріку Тігрес, що від неї одержала назву Гарпіс — вона звалася Нікотос, а по іншим — Аеллопуза (буренога). Друга, на ім'я Окіпета (швидколетюча), або Окітоя (швидковбиваюча), а по Гесіоду — Окіпода (швидконога) втікала в напрямі до Пропонтіди й долетіла до островів Ехінадів, які від неї названо Строфадами (островами відвороту), бо там вона обернулася летіти назад, але, долетівши до берега, з великої втоми впала додолу разом зі своїм гонителем. Аполлоній у своїх «Аргонавтах» оповідає, що син Борея гонив її аж до Строфад, але тут лишив її непокарану, коли поклялася йому, що перестане переслідувати Фінея. Освобождений від гарпій Фіней повчив аргонавтів, куди їм плисти дальше, а ссобливо про Сімплегади. Се були величезні скелі на морі, які, гонені могутніми вітрами, вдарялися одна об одну й так запирали переїзд через море. При тім із них виходила густа мряка, а удари скелі о скелю справляли страшенний лускіт; навіть птахам було неможливо пролетіти між ними. Фіней порадив мореплавцям пустити між них дикого голуба. Коли побачать, що голуб пролетів,

то можуть плисти без вагання; коли ж побачать, що голуб погиб, то нехай не силкуються перепливати туди.

З такою відомістю вони попливли, а допливши недалеко до тих скель, пустили з передньої часті корабля дикого голуба. Голуб пролетів поміж скелі, але, вдаряючись одна об одну, вони таки захопили кінець його хвоста. Аргонавти вигледіли хвилю, коли скелі почали розступатися, і, веслуючи щосили, пропливли поміж ними при помочі Гери, яка відрубала сам кінець задньої часті корабля [в хвилі, коли його мали захопити скелі]. Від тої хвилі Сімплегади, [розбігшися ще раз], станули на своїх місцях, бо було їм призначено долею стояти зовсім недвижно, коли поміж ними пропливе корабель.

Пливучи далі, аргонавти прибули до бітинського народу маріандінів, якого король Лік прийняв їх гостинно. Тут віщун Ідмон мав те нещастя, що його пробив дикий кабан і він умер; умер також стерник Тіфій, а його місце при стерні зайняв Анкай. Вони попливли далі, лишаючи ріку Фермодонт [по правій], а гори Кавказ по лівій руці й допливли до ріки Фазісу в Колхіді. Коли корабель ввійшов у пристань, удався Язон до короля Аета й повідомив його про поручення, з яким приплив, та зажадав звороту шкіри. Король обіцяв сповнити його жадання, коли він сам без нічиєї помочі впряже до плуга два бики з залізними ногами. Ает одержав був від Гефайста в дарунку два величезні бугаї з залізними ногами, що видихали з себе огонь, і зажадав, аби Язон запряг їх у ярмо, [виорав шмат поля] й посіяв на ньому смочі зуби. Часть тих смочих зубів посіяв колись Кадм, а другу половину подарувала Аетові Афіна.

Язон був у клопоті, не знаючи, яким способом доступити до тих биків та уярмити їх, та тим часом у серці Аетової дочки Медеї загорілася до нього любов. Медея була дочка Аета й Ідії, внучка Океана й чародійка. Турбуючися, аби Язон не пропав через страшні бики, вона без відома вітця обіцяла допомогти йому при доконанні небезпечної роботи та вручити йому золоте руно, коли він запевнить її, що ожениться з нею й візьме її з собою до Еллади. Язон поклявся й одержав від неї чарівну масть, якою, по її показу, помазавши себе самого, свій щит і меч, він міг узятися за діло.

«Ся масть,— мовила Медея,— на протяг одного дня забезпечить тебе від огню й заліза». Також виявила йому, що коли посіє смочі зуби, з них зараз виростуть із землі узброєні мужі й кинуться на нього. «Та коли ти,— повчала

його далі,— побачив їх усіх укупі, кинь лише здалека між ними камінь, то вони всі кинуться самі на себе, а ти можеш тоді повбивати їх усіх».

Язон зробив усе це за її порадою, помазав себе чарівною мастю і ввійшов до святого гаю біля храму, де стояли бики, та запріг їх, невважаючи на їх спротивлення та сапання огнем. [Виоравши поле], посіяв зуби, по чім із землі повиростали узброєні мужі. Та він, догледівши їх найгустішу купу, кинув у неї неспостережено камінь. Зараз почалася між ними самими боротьба, а Язон, наблизившися до них, повбивав їх усіх.

Через запряження биків Язонова задача була сповнена, але Ает не спішився з видачею шкіри, маючи намір спалити «Арго» й повбивати всіх мореплавців. Тоді Медея запровадила Язона ніччю там, де було руно, усипила чарівним зіллям змія, що стеріг його, взяла шкіру й поспішила з Язоном на «Арго» в супроводі свого брата Абсірта, що не хотів відстати від неї. Ще тої самої ночі «Арго» відпливло з Колхіди.

Коли Ает дізнався про смілий поступок Медеї, вибрався доганяти [грецький] корабель. Медея, бачачи його наближення та не надумуючися довго, зарізала свого брата, порізала його тіло на шматки та [по одному] кидала їх у море. Ает, бачачи шматки тіла свого сина, велів збирати їх та запізнився в погоні, тому й вернув додому, похоронив те, що з останків тіла вдалося йому зібрати, й назвав те місце Т о м і (шматки)[1]. Із своїх колхійців він вислав многих пошукувати «Арго» й загрозив їм, що понесуть кару, призначену Медеї, коли не приведуть її. Тому вони розійшлися в різні сторони, пошукуючи втікачів. Та аргонавти стягли на себе гнів Зевса через замордування Абсірта [очевидна нескладиця, коли Медея замордувала його сама!]. Вони перепливли вже устя ріки Ерідану, коли їх заскочила люта буря й почала кидати в різні сторони.

Коли пливли побіля островів Абсіртів, промовив корабель і сказав, що гнів Зевса не втишиться, поки вони не попливуть до Авзонії й там при помочі Кірки не очистяться від осквернення вбійством. Послушні тому голосові,

---

[1] Значно відмінно, правдоподібніше та поетичніше обробив сей епізод Овідій у третій збірці своїх «Журливих пісень» («Tristium», lib. III, eleg. 9, v. 5—34, пор. мій переклад у статті «Овідій у Томіді», ст. ...).

вони попливли горі Еріданом попри племена лігійців та кельтів, перепливли з Еріданy в Родан, із нього на Сардонське море попри Тірренію до острова Аеї. Тут благали Кірку, аби очистила їх, і одержали розгрішення. Коли пливли попри скелю сирен, заспівав Орфей пісню проти їх співання і тим зупинив аргонавтів від покуси піддатися привабливим сиренячим голосам. Лиш один Бутес не оперся тій покусі і кинувся з корабля в море, аби доплисти до них, але його вирвала з води Афродіта й перенесла до Лілібеума.

Та ледве уйшли від сирен, загрозила кораблеві нова небезпека від Харібди, Скілли та Планетських [блудних] скель, із яких виходили густі клуби диму та полум'я. Тільки Тетіда при помочі інших нереїд наслідком упімнення Гери здужала щасливо провести корабель поміж ті скелі. Тоді вони попливли побіля острова Трінакії, де були стада волів Геліоса, й запливли до Керкіри, де жили фаяки, над якими королем був Алкіной.

Колхійці, не можучи знайти корабля, замешкали одна часть у керавнійських горах, друга зайшла до Іллірії та зайняла острови Абсірта, а лише деяким пощастило добитися аж до фаяків і тут догнати «Арго». Вони просили Алкіноя, аби видав їм Медею, на що той відповів, що коли вона вже Язонова жінка, він лишить її при нім, а коли ще панна, то відішле її вітцю. Тоді Алкіноєва жінка Арета поспішила подружити Язона з Медеєю. Наслідком того колхи лишилися в краю фаяків, а аргонавти з Медеєю відпливли далі.

Вночі знов заскочила їх сильна буря. Аполлон стояв на мелантійських горах, кидав стрілами на море й страшив моряків блискавками. Тут вони побачили острів, при якому закинули якорі. Задля несподіваної появи вони називали його Анафе. Тут для переблагання Аполлона Блискавичника (Айглета) вони збудували жертовник, принесли жертву й устроїли пир. Дванадцять служниць, які Арета подарувала Медеї, при тім пиру сипали веселими жартами, і відтоді й досі задержався звичай, що жінки при жертовних пирах сиплять жартами.

По їх від'їзді з того місця не допустив їх Талос висісти на Кріті. Се був, як кажуть деякі, муж із залізного роду, або, як кажуть інші, [виріб] Гефайста, дарований Міносові, інші називають його Тавром. У нього була лиш одна жила від карку аж до п'яти, а там, де вона кінчилася, була зашпунтована залізним чопом. Той Талос тричі на день

оббігав увесь острів і так стеріг його. Коли побачив, що наближається «Арго», почав кидати на нього камінням. Медея при помочі чарів зробила його божевільним, а як кажуть інші, привабила його до себе обіцянкою зробити його безсмертним, витягла йому чіп із п'яти і, спустивши з нього всю кров, спричинила його смерть. Ще інші кажуть, що його вбив Поант, трафивши його стрілою в п'яту [як Паріс Ахілла].

Переночувавши на Кріті, вони другого дня допливли до Егіни, аби набрати води, що довело до суперечки між ними самими. Відси перепливли між Евбоєю й Локрідою й допливли нарешті до Іолка, відбувши всю подорож протягом чотирьох місяців. Пелій не дуже рад був їх поворотові й, [не дожидаючи його], задумав убити Айзона. Сей сам попросив на себе смерті, а скінчивши жертву, без страху покропив себе кров'ю бика і вмер. Язонова мати прокляла Пелія за той учинок і повісилася, лишаючи малолітнього сина Промаха, якого теж велів убити Пелій.

Тоді вернув Язон і передав йому руно. Свій намір помститися за знівечення своєї рідні він відложив на слушний час і поплив зі своїми товаришами до Істму, де присвятив корабель у дарі Посейдонові. Тоді попросив Медею придумати спосіб, як помститися на Пелію. Вона подалася до Пелієвої палати й намовила його дочок, аби порізали й зварили свойого вітця, та прирекла їм при помочі чародійського зілля зробити його молодим. Аби впевнити їх, вона зарізала й порубала барана, зварила його й зробила молодим ягнятем. Дочки повірили їй, зарізали й зварили свого вітця, [але], розуміється, не мали змоги сживити його. Син його Акаст похоронив вітця при участі мешканців Іолка, а Язона з Медеєю прогнав із Колхіди. Вони подалися до Корінфа й жили там десять літ у пожаданім щасті». (Apollodor's Mythologische Bibliothek, 1, ст. 59—72.).

Тим кінчу виписку з Аполлодора, протягнувши оповідання трохи дальше поза сам Язонів поворот до Іолка, яким кінчиться поема. Як бачимо, те оповідання багато де в чому доповняє скупі подекуди відомості поеми, але своєю чергою дає багато дечого нескладного, недоладного та слабо мотивованого, що велить бачити пізніші видумки, невміло прищеплені до старої основи, якої повнішу, правдивішу та первіснішу форму віднаходимо в Орфеєвій поемі. Се виясниться нам іще ліпше, коли для порівняння притягнемо також дві давніші редакції саги, а власне, зміст опо-

відання Тімая Сіцілійця, поданий Діодором Сіцілійцем, і зміст поеми Аполлонія Родійця. Завважу тут, що праці німецьких учених Макса Грегера (Max Greger. De Argonauticarum fabularum historia, Vratislaviae, 1889) та Еміля Кнорра (Emil Knorr. De Apollonii Rhodii Argonauticorum fontibus quaestiones selectae, Lipsiae, 1902) мені поки що невідомі.

В орфеївських гімнах маємо щось дуже відмінне від гомерівських. Коли в гомерівських, особливо просторих, таких як до Аполлона, Гермеса, Деметри та Діоніса, панує епічний стиль у дусі Гомера й Гесіода та змальовано сцени з незвичайним реалізмом, орфеївські гімни — справжні гімни, похвальні пісні, без властивого змісту, заповнені майже самими епітетами та просьбами. Як приналежність орфічних обрядів, вони характеризуються надто тим, що майже при кождім із них зазначено, що член, звертаючися до даного божества, повинен принести йому в жертву, звичайно, речі малої вартості: кадило, пахощі, насіння тощо. Про жертви зі звірів або навіть про обов'язкові колись гекатомби, так само як і про жертви металеві та грошові, нема ані згадки. Та й сам реєстр богів і божеств, до яких адресовані гімни, може здивувати нас перевагою зовсім абстрактних або фіктивних ідей над давніми міфічними богами й богинями. Ось сей реєстр у порядку друкованих гімнів із зазначенням приписаного при кождім приносу та числа рядків гімну:

1. Придверниці (богині породу, Ейлейтії) кадило, ладан (14 рядків). Про сю богиню нема згадки в Гесіода, а маємо драстичне оповідання в гомерівськім гімні до Аполлона, рядки... мого перекладу.

2. Ночі — кадило й смолоскип (р. 14).

3. Уранові (Небу) — кадило, ливан (р. 9). Стародавнє божество.

4. Айтер (горючий воздух) — кадило, шафран (р. 6).

5. Первородному — кадило, смирна (р. 11).

6. Зорям — кадило, пахощі (р. 13).

7. Гелієві (Сонцю) — кадило, ливан, манна (р. 20). Давнє божество.

8. Селені (Місяцеві) — кадило, пахощі (р. 12).

9. Природі — кадило, пахощі (р. 30).

10. Панові — кадило, забавки (р. 23). Пізнє божество. Про його вродження від аркадійської королівни презабавний гомерівський гімн.

11. Кроносові (Часові) — кадило, ладан (р. 10). Стародавнє божество.

12. Реї — кадило, пахощі (р. 13). Стародавнє божество.

13. Зевсові — кадило, ладан (р. 11). Нема звичайного в давніших поетів епітета «отець богів і людей».

14. Гері — кадило, пахощі (р. 10).

15. Посейдонові — кадило, смирна (р. 10).

16. Плутонові — без приносу (р. 19).

17. Зевсові-громовикові — кадило, ладан (р. 22).

18. Зевсові-блискавичникові — кадило, ливан і манна (р. 6).

19. Хмарам — кадило, смирна (р. 7).

20. Морю — кадило, ливан і манна (р. 10).

21. Нереєві — кадило, смирна (р. 8).

22. Нереїдам — кадило, пахощі (р. 12).

23. Протеєві — кадило, ладан (р. 8). Оповідання про його зловлення в Гомеровій «Одіссеї».

24. Гаї (Землі) — кадило, всяке насіння, крім бобу, й пахощі (р. 11).

25. Матері богів, мабуть, тій же Гаї, яка тут одначе, між іншим, називається спасителькою Фрігії,— кадило й забавки (р. 14).

26. Гермесові — кадило, ливан (р. 12).

27. Персефоні без приносу (р. 20).

28. Діонісові — кадило, ладан (р. 9).

29. Куретам (кретійцям) без приносу (р. 7).

30. Афіні без приносу (р. 17).

31. Побіді — манна (р. 9).

32. Аполлонові — кадило, манна (р. 27). Цікаво, що Аполлона тут названо Мемфітом, мемфійським богом.

33. Латоні, його матері — кадило, смирну (р. 7).

34. Артеміді — кадило, манну (р. 16).

35. Титанам — кадило, ливан (р. 8).

36. Куретам — кадило, ливан (р. 25).

37. Корібантам — кадило, ливан (р. 10).

38. Елевсінській Деметрі — кадило, ладан (р. 30).

39. Матері Антазі — кадило, пахощі (р. 10). Хто та Антага, названа тут матір'ю богів і людей, годі зміркувати. Гуманіст Скалігер, що переложив ті гімни на латинську мову, скрізь, заступаючи грецькі імена пізнішими латинськими, поклав тут назву Empanda.

40. Мізі (по-латині Ambigua, bigeneris) — кадило, ладан (р. 11).

41. Горам (Годинам) — кадило, пахощі (р. 11).
42. Семелі — кадило, ладан (р. 11).
43. Діонісові Пассарейцю трилітньому, без приносу (р. 7).
44. Діонісові Лікнітові — кадило, манна (р. 8).
45. Баккові Перікіонієві — кадило, пахощі (р. 6).
46. Сабаозієві (Зевсові) — кадило, пахощі (р. 6).
47. Гіппі, дочці Бакховій,— кадило, ладан (р. 7).
48. Лізієві Ленайському (тому ж таки Баккові, тут названому двоматірним) без приносу (р. 10).
49. Німфам — кадило, пахощі (р. 17).
50. Трилітньому (Баккові) — кадило, пахощі (р. 13).
51. Дволітньому — кадило і все, крім ливану (р. 10).
52. Сіленові, Сатирові й бакханкам — кадило, манна (р. 11).
53. Афродіті без приносу (р. 28).
54. Адонісові — кадило, пахощі (р. 12).
55. Гермесові підземному — кадило, ладан (р. 12).
56. Еросові — кадило, пахощі (р. 10).
57. Мойрам — кадило, пахощі (р. 21).
58. Харітам — кадило, ладан (р. 7).
59. Немесіді без приносу (р. 12).
60. Богині Діке (Справедливості) — кадило, ливан (р. 11).
61. Правосудію — кадило, ливан (р. 16).
62. Законові без приносу (р. 13).
63. Аресові — кадило, ливан (р. 9).
64. Гефайстові — кадило, ливан, манна (р. 13).
65. Асклепієві — кадило, манна (р. 9).
66. Гігієї — кадило, манна (р. 13).
67. Евменідам — кадило, пахощі (р. 17).
68. Евменідам — кадило, пахощі (р. 11).
69. Меліної — кадило, пахощі (р. 12).
70. Богині Тихе (Стрічі, Щасті) — кадило, ливан (р. 10).
71. Якому-будь духові — кадило, ливан (р. 9).
72. Левкотеї — кадило, пахощі (р. 10).
73. Палеймонові — кадило, манна (р. 8).
74. Музам — кадило, ливан (р. 12).
75. Мнемозіні — кадило, ливан (р. 10).
76. Еої (Ранній зорі) — кадило, манна (р. 13).
77. Феміді — кадило, ливан (р. 12).
78. Бореєві — кадило, ливан (р. 5).

79. Зефірові — кадило, ливан (р. 6).
80. Нотові — кадило, ливан (р. 7).
81. Океанові — кадило, пахощі (р. 8).
82. Гестії — кадило, пахощі (р. 8).
83. Снові — кадило й мак (р. 10).
84. Сонному привидові — кадило, пахощі (р. 18).
85. Смерті — кадило, манна (р. 12).

У новіших виданнях маємо ще три гімни, віднайдені пізніше в рукописах, у тім числі гімн до Гекати, на який особливу увагу звернув Маасс («Orpheus», ст. 175—177). Поміщені в тім старім виданні, яким я користуюся, обіймають разом 1002 рядки, до яких треба додати ще 52 рядки передмови, зверненої до Мусея, та які Скалігер, по його власному признанню, протягом п'ятьох днів переклав із грецької на латинську мову (op. cit., ст. 183); з тих гімнів ледве половина (43) присвячена давнім божествам або духам, а більша половина являється витвором занепаду та розкладу давньої міфології та її, як кажуть німці, Überwucherung (захвощення) чи то новими віруваннями, чи новою філософією. Можемо прослідити цікавий процес, як старі божества спеціалізуються, немов розколюються, прим⟨іром⟩, окремий Зевс-громовик, а окремий блискавичник; не стає ще латинського Jupiter pluvius (дощовик). З розвоєм нахилу до п'янства розростається культ Діоніса — Бакха — Леная, являються спеціальні гімни дволітньому й трилітньому Діонісові. З другого боку, ті давні божества, що на подобу передісторичних людей родилися по яскинях та жили по лісах і горах, робляться чимраз більше символами природних сил, що проникають усю природу, їх прикмети та прояви розширяються в безмір і зливаються одні з другими. Однакові прикметники повторюються в похвалах найрізнородніших божеств, і, нарешті, з-поза давніх божеських імен виринають такі широкі абстракти, як природа або загальноприродні явища, як море, воздух, хмари, або, нарешті, такі явища людського та звірячого життя, як сон, або громадського життя, такі як побіда, щастя, закон та правосуддя. Маємо надто групу гімнів, звернених до осіб героїчного віку, а власне, до Семели, Адоніса, Асклепія, Меліної та Левкотеї; се не новість, бо вже й між давнішими гомерівськими гімнами маємо гімн до Геракла та два до Діоскурів, Кастора й Полідевка.

Як причинки до пізнання давньої грецької міфології ті гімни, власне, задля свого мішаного, синкретичного характеру не мають майже ніякої вартості з тої самої причини, що їх зміст майже скрізь розпливається в загальниках, також поетична їх вартість невелика, а для характеристики певної означеної історичної доби їх також тяжко вжити головне тому, що їх повставання дуже трудно нав'язати на яку-будь хронологічну канву. Можна тільки приблизно сказати, що їх комплекс повстав у протязі часу від II віку перед Хр(истом) до четвертого віку нашої ери. Завважу принагідно, що книжка Ернста Маасса «Orpheus», München, 1895, у якій я надіявся найти слово новочасної науки про Орфея та всі зв'язані з ним питання, зовсім не виправдала моїх надій, власне, задля синкретичності та безплановості викладу. Німецький учений (не один сей) ігнорує перше правило наукового досліду — розлучати різнорідне та різночасове й досліджувати кожде окремо. Навпаки, розпоряджаючи значним і подекуди свіжим матеріалом, він, мов навмисне, мішає давнє з новим, еллінське з римським та християнським і остаточно, крім враження духового хаосу, не лишає майже ніякого іншого. Додамо до того, що, присвятивши окремий розділ своєї книжки орфеївським гімнам, автор ледве кількома принагідними згадками вдостоїв найвизначніший твір орфеївської поезії «Поему про аргонавтів». При всім тім орфеївські гімни все-таки не позбавлені літературної вартості, а деякі з них можна вважати творами визначних поетичних талантів. Наведу тут в перекладі на нашу мову тільки гімн «До природи» як приклад не давнього міфологічного, а пізнього, пантеїстичного світогляду, що попередив розширення й закорінення християнства в Греції. Для свого перекладу користуюся, крім грецького тексту та латинського перекладу Скалігера, також німецьким перекладом в збірці К. П. Дітша (K. P. Dietsch. Griechische Gedichte, Auswahl in besten deutschen Übersetzungen, Heidelberg, 1850, ст. 3—5).

ДО ПРИРОДИ

Всього прамати, богине, всіх штук витворнице, природо,
Родом з небес, старша всіх, фабрикантко й володарко, душе,
Наймогутніша та непоборима, стернице вся в блисках,
Пані всевладна, всечесна й над все, [що існує], найвища,
Вічна та первородженна, стара, що мужів прославляєш,
Зорями ніччю блискуча, осяяна місяцем, панно,
Що приспішаєш без шелесту хід лиш на кінчиках пальців,
Вірна оздобо богів, ти кінець усього й безкінечна,
Спільна всім і все одна, що ні з ким собі спілки не має.
Сам свій отець, без вітця собі рада, найбільшая сила,
Цвітами вбрана, любви повна, многожадобна, щаслива,
О провіднице й мето, життєдайна кормителько, діво,
Самодовільна, свята, многоіменна грацій намово,
Ти, що панує ураз на землі, і в повітрі, й на морі.
Зла ти для злих, а для тих, що послушні тобі, ти солодка,
Мудрість усю, всякий дар, всю красу і всю власть містиш в собі.
Всьому достигнуть даєш, що росте, розкладаєш достигле,
Всього ти мати й отець, прогодівник, і нянька, й пістунка,
Щедра та вічно плідна, многосіменна, часу течія,
Промислу повна та штук, препрославлений душе й пресвітлий,
Вічнотривкий, в руху все, многодосвідний і всепремудрий,
Що в безкінечність летиш ненастанно вирами прудкими,
Вічно пливучий, крутий, що свій вид ненастанно міняєш,
А все на троні, у почесті, бо сповнить можеш, чого забажаєш,
Громами бременна, що маєш силу над всіх скіптродержців.
Все без вагання, все ти подолаєш, нехибна, огниста
Доле, безмежне життя та безсмертна премудрість. Усе — ти,
І все довкола сама строїш ти [і держиш, і провадиш].

Але, богине, тебе я благаю: в щасливі години
В мирі й здоров'ї дай нам рости кождому та достигати!

Писано в днях 7—8 червня 1915 р.

ГЕРО Й ЛЕАНДЕР

з кінця V або початку VI в. по Хр(исту)

МУСЕЯ ГРАМАТИКА

Факлю, богине, співай, потаєної свідка любові
Й мужа, що сила любви його через воду носила,
І зв'язок в пітьмі — його й раз не бачила вічна Еоя,
І про Абід та про Сест співай, де був нічний шлюб Герони.

Слухаю спів про Леандра плавбу та про факлю [фатальну],
Що ясним блиском своїм носила заповіти любовні
Враз же й весільні посли каждонічної туги Герони.
Факле, ти образ любви! Тебе мусив Зевес високовладний
Після щонічних услуг перенести між зорі на небо
Й назву надати тобі «Любощів провідниця дівочих»,
Бо товаришкою ти була в болях шаленої туги
І на безсоннії їх запрошала весільнії ночі,
Поки ворожа борва не покрила їх ревом заглади.
І заспівай, співаку, обоїх ще кінець сумовитий,
Як згасла факля й знайшов смерть [у морі глибокім]
Леандер.

Сест протилежний Абіду; сусідні міста, лиш їх ділить
Море. Ось Ерос нап'яв лук свій і пустив по одній стрілці
В кожде з тих міст, і як стій запалали [огнями любові]
Тут молодець, діва там. Молодець, любви гідний, Леандром
Звався, Героною же називалася діва цвітуча.
В Сесті вона прожива, він живе у поблизькім Абіді,
Кожде у свойому місті, немов ті блискучії зорі на небі,
Собі подібні. Та ти, як тебе заведе там дорога,
Вежу оту відшукай, де колись то сестійська Герона
Факлю держала в руці та коханцеві шлях освітляла,
Та відшукай на Абіда старого приморському молі
Того, що все сплакне по любові й по смерті Леандра.

Та як до того дійшло, що Леандер, в Абіді живучи,
Тяг до Герони почув? Як вона його в сіть умотала?

В цвіті принади Геро, з божеського походячи роду,
В службі Кіпріди жила. Їй подружнє життя відібрали
Й жить призначили в вежі на самім узбережжі морському,
Оддаль від міста. Жила, як богиня ласкава, розумна
Та непорочна, вона все держалась поодаль від круга
Простих жінок, на молодіжі танці [й забави] веселі
Теж не вчащала, аби не дать місця жіночим доганам
Та поговорам. О, бо завидюща була одна жінка
На другу, що в красоті ще пишається пренепорочній!
Все пильнувала вона Афродіті служить Кітерейській,
Ероса також собі ласки жертвами запобігала,
Матір благала й його, боячись колчана огняного,—
Але, проте, не уйшла стріл, що серце жаром наповняють.
Бо ось дождався народ урочистого свята Кіпріди,
Що споминають любов Кіфереї й Адоніса в Сесті,
Тож громадами спішать на врочистеє свято народи
Навіть з найдальших садиб на вперезаних морем островах;
Здалека, з Кіпру, спішать та з Гемонії, місць святих пані,
А на Кіфері в містах ні одна не лишилася жінка,
Ані на горах ліванських, котра душа в танці смакує,
Також із ближчих сусід ні один не забув тоді свята,
Ані фрігійські оті гірняки, ні Абіда найближчі
Жителі, найпаче ті, що любили дівочую вроду;
Юрбами тягнуть такі, як почують, що десь таке свято.
Не так бажається їм несмертельним посвячувать жертви,
Як пасти очі жінок повабами, що там ізійдуться.

Ось подовж храму богині Геро перейшла молодая,
А благодатнеє щось на лиці її гарнім ясніло,
Мов сяйво місяця, що підплива [над верхи] срібнолиций,
Ніжний облив рум'янець круглину сніжно-білого личка,
Наче двобарвна з чашок розвивається рожа; сказав би,
Що на всім тілі її розцвітається поле рожеве;
Справді-бо, запахом рож з нього віяло, а як ішла де,
З-під її білих спідниць миготіли ніжки, наче рожі.
Грало принадою в ній. От тому набрехали старинні,
Мовлячи, що тільки три харітіни. А око Герони,
Як в ньому усміх заблис, само плодило їх уже сотню.
Справді, гіднішої за свою жрицю не знайде Кіпріда!

Так появилась, понад всіх жінок просіявши красою,
В службі Кіпріди [в храму], наче друга богиня любові.
І заповзала в думки юнаків м'якосердих, і не був з них
Ані один, що б не хтів за подругу дістати Герону.
А куди тільки пішла у прекрасно збудованім храмі,
Бігли за нею думки, серця й очі мужчинські, немало
Хто з юнаків говорив ось такі слова [іншому] з дивом:
«Був же я в Спарті й глядів на той город [старий] Лакедемон,
Де красота красоті суперничить на кождому кроці,
Але так гарної там не пізнав ні одної я панни.
Певно, Кіпріда собі в ній харіту взяла молодую
В службу. Одно мені жаль: надивиться на неї ніколи
Я не возможу досить. Рад би вмерти охоче я зараз
За ціну її любви й не мінявся з богом Олімпським,
Якби у домі моїм була любою жінкою в мене.
Та як мені не даси, о Кіпрідо, обнять твою жрицю,
Дай мені жінку таку, щоб у всьому була з нею рівна!»

Так не один з юнаків говорив, не один же лиш тихо
Рану [у груди] сховав, що краса причинила дівоча.
Та ледве бідний Леандер зирнув на прекрасную панну,
Не захотів із'їдать своє серце в любві потаємній,
Але нежданo, немов поцілений жаскою стрілою,
Зважився згинуть скоріш, ніж жить без божественної сеї.
Промінь очей її дужче ятрив у душі жар любовний,
Серце товклося, немов у жару невгасимого палу.
Бо прославлена краса й бездоганна жіночого тіла
Смертного дужче трафля, як [преостра] стріла семипера,
А трафля завше крізь зір. Загоряться в очах огоньки два,
Шириться далі огонь і обхоплює серце мужчини.

Тут його подив пройняв, і завзяття, й дрижачка, і сором,
Дрож через серце пройшла, застидався він, що побіджений;
З дивом вагався ще він; та любов відняла йому сором,
Смілості теж додала, всякі сумніви відсторонила.
Він незамітно підліз і спинився навпроти дівчини,
Зорі благальної слав він до неї й таємні приваби,
Змисли [й увагу] її мовчазними порушив кивками.
Та ж, коли спостерегла залицяння підхлібнеє мужа,
Рада своїй красоті, похилилася мовчки і часто
Мовчки схиляла лице, що горіло заранням любові;
Морганням тайним вона всі надії Леандра сповняла

В відповідь на його зір. І він втішився в серці своєму,
Що залицяння його поняла й не відвергла дівчина.

Поки Леандер тужив до години інтимної стрічі,
День вже до схилу дійшов і почався понурий півсумерк,
З темного сходу зійшла вечорова [рум'яна] зірниця,
От тоді, насмілившись, приступив до дівчини Леандер,
Чуючи мов безпечнішим себе в чорнім одязі ночі;
Злегка стиснув він тоді лиш рожевії [руки] дівчини,
А його грудь підняло невимовно тужливе зітхання.
Але без слова, неначе сердито, вона відсторонила руку,
Та як в очах її він достеріг волю, к собі прихильну,
Сміло рукою вчепив її сукню багату й тягнути
Став у найдальший закуток величного храму. Нерадо,
Мов опираючися, йшла за тою тягою дівчина,
Мовби й не хтіла сама. Врешті, голос піднявши [не дуже],
Словом дівочим отак юнаку вона стала грозити:

«Чи ти, чужинче, здурів? І чого сюди тягнеш, нещасний?
Іншу яку собі клич і пусти мою сукню! Побійся,
Що мої родичі тут багаті й помстять всяку зневагу.
І не годилось тобі до Кіпріди слуги доторкнуться,
Й жадних не май ти надій поділить моє ложе дівоче».
Так погрозила йому по дівочому там обичаю.

Діткнений тою погрозою діви, покмітив Леандер
Зразу, що легко б йому довелось її договорити.
Бо коли женщина так юнаку погрожає словами,
То та погроза лише передвісник любовного щастя,
Тож поцілуями він її карк запахущий обсипав,
Потім промовив слова, мов ізранений жалом любові:

«Ах ти Кіпрідо, така ж, як Кіпріда, прекрасна! Афіно,
Рівна Афіні! Для мене-бо ти не рівня жінкам земним,
Тільки рівняти тебе мушу з Зевса-вседержця дочками.
Благословен твій родитель і та мати, що виплекала,
Й лоно поперед всього, що носило тебе! О, послухай
В ласці своїй моїх слів, спочуття своє дай моїй тузі!
Служиш богині любові, то сповняй же й любви заповіти!
Нумо, введи мене ти у подружні устави богині!
Бо чи ж подоба ж, аби Афродіті служила дівчина?
Не веселить-бо життя те дівоче Кіпріду. Коли ж ти
Знать хочеш, що се устав і усвячений звичай богині,—

То се весілля і шлюб. Коли справді Кіпріду ти любиш,
То виповняй заповіти солодкі й розкішні любові,
І під опіку свою ти прийми мене або й на мужа,
Що тобі Ерос його уловив, улучивши стрілою,
Так, як той Гермес проворний із золотим берлом,
Що хоч героя, Геракла, зробив Ярданівни слугою.
Але Кіпріда мене привела, а не Гермес до тебе.
Знаєш, що сталося тій Аталанті, аркадській дівиці,
Що з Мейлантона, який пожадав її гаряче, з ліжка
В страху втекла за дівоцтво своє: прогнівила Кіпріду,
Та ж влила в серце любов до того, що ним згордувала.
Люба, послухай і ти, щоб тебе не діткнув гнів Кіпріди!»

Так сказав і обернув помисли опірної дівчини,
Серце її одурив, розбуджаючи річчю кохання.
Мовчки склонила униз до землі своє діва обличчя
І силкувалась укрить щоки, що рум'янцем облив сором;
Щось на долівці немов доторкала нога, клопітливо
Руки довкола рамен затягали фалдистую сукню.
Все те — прихильності знак. А коли перестане дівчина
Ставити опір, тоді її мовчанка — сповнення бажань.

В серці її бушував уже ропіт розкішний любові,
А у найглибшім нутрі чулося отепління пестливе,
І страшно було на красу юнака поглядати.
Доки похилене так вона личко додолу держала,
Очі Леандра, немов п'яні чаром любовним, впилися
В карк її білий, мов сніг, не могли відірватися від нього.
Аж погодя підняла любий голос до хлопця дівчина
І, мов роса, з обох лиць зійшла заграва сорому з неї:

«Міг би, чужинче, такими словами ти й камінь зм'ягчити!
Хто міг навчити тебе промовлять так добірно та скрутно?
І хто в сей рідний мій край надіслав тебе на моє горе?
Але даремно те все, що ти мовив. І як чужинець би,
Недостовірний бурлак міг зробитися моїм подружжям?
Адже ж прилюдно злучить себе нам святим зв'язком не можна,—
Родичів воля мене відсудила від того. А якби
Як мандрівець-чужинець хтів у нашому місті лишиться,
То ледве зможеш укрить любви нашої тайну мовчанням.
Бо як розсердиться лиш чого-будь, не змовчить язик людський,

Що хто зробив у тиші, несе гомін скрізь по роздоріжжях.
Та ти по правді скажи, як зовешся і відки ти родом.
Імені мого, мабуть, ти не знаєш? Героною всі звуть;
Моїм житлом ся вежа стрімка, бита усіми вітрами;
Тут і живу я сама, всіма лишена, лиш зі слугою,
За містом Сестом, куди на сей берег, де море бушує,
Родичів прикрий наказ дав сусідом мені лише море.
Не маю близьких подруг, і ніколи мене не забавить
Танець молодців веселих, а все день і ніч ударяє
В слух мій лиш гуркіт важкий моря, битого люто вітрами».
Так промовляла і знов вкрила личко рожеве полою,
Мов застидавшись, і знов мов покаялась слів своїх власних.

Але Леандер, уже торкнений дошкульним жалом туги,
Думав, як перебороть у любви своїй ту перешкоду.
Та коли Ерос на зло мужа вцілить своєю стрілою,
Зараз і лік подає на ту рану. Де зробить насилля
Всепобіджаючий бог, сам дорадником робиться мужу.
Так і тепер він поміг тугою зараженому Леандру.
Врешті, промовив отсе, скорбним помислом вимудрувавши:

«Мила, з любові до тебе отсе я бурливеє море
Переплину, хоч би й вар в нім кипів; небезпека для мене —
Тільки забава. Всіх бур зимових не злякаюсь, як тільки
Ложе твоє надгородить мене. Перед гуркотом грому
Не задрижу, й глухий рев морських хвиль зупинити не зможе.
Кождої ночі як муж твій змагатиму почерез хвилі
Мірять [грудьми] Геллеспонт. Недалеко від твойого міста
Й рідний Абід мій. А ти посвіти лише в пітьму нічную
Факлею з шпилю вежі, щоб я при її світлі [яркому]
Човником Ероса став, а вона провідною зорею,
Щоб, лиш на ню глядячи, не чекав я на човен лінивий,
Ні на Оріона блиск, ні Воза, що в морі не тоне,
Власною силою мчав на благе побережжя Кіпріди.
Ах, кохання моє, уважай на вітри супротивні,
Щоб вони факлю коли не згасили й життя моє з нею!
Факля блискуча, се знай, то керманичка долі моєї.
А коли хочеш узнать усю правду, яке моє ймення:
Знай, я Леандер і муж ненаглядної панни Герони».

Так вони змовилися потаємній віддаться любові,
Ніччю подружені, знать тільки факлю весільного свідка

Й пильно на неї глядіть: панна як підійме її вгору
Й держатиме, він коли вплав піде через морські хвилі,
А заприсягши собі обопільно подружнєє свято
Кожду безсонную ніч, вони в горі розстались нерадо.
В вежу вона побрела, він же в пітьмі не пізньої ночі
Виглядів деякий знак на тій суші, щоб з шляху не збиться,
Потім туди переплив, де Абіда високії вежі.
В тузі обоє весь день пробули, ждучи розкошей ночі,
Часто бажаючи, щоб надійшов уже шлюбний їх сумерк.

Ось піднялася вже ніч, мов одягнена в чорну кирею,
Людям готуючи сон, лиш не юнаку, повному туги;
На узбережжі морськім він стояв, що лиш глухо шуміло,
Й ждав на той знак, що позвать його мав на [розкішне] весілля,
Ждав, поки факля блисне, горячо йому бажаний свідок,
Далекосяйний посол крадьком заключеної любові.
Та як діждала Геро темноти непроглядної ночі,
Світло зажгла, а коли [на вежі] розгорілася факля,
Розпалив Ерос також юнака нетерпливого серце.
З полум'ям факлі й він сам запалав. Та над морем почув він
Розкоти, мов громові хвилі, що глухо ревли й підіймались.
Вхопив переляк його, потім раптом збудилась відвага,
І він промовив ось як, потішаючи серце словами:

«Ерос страшний, невмолиме те море! Та в морі вода лиш,
А в моїй груді горить ненаситна пожежа любові,
Бійся пожежі, о серце, та тих морських хвиль не лякайся!
Нумо! Морга вже любов. І що ж можуть вали ті зробить нам?
А чи не знаєш, що з них народилася також Кіпріда,
Що морю повеліва, так як і мукам — болістям туги?»

Мовив отсеє і зняв із прегарного тіла руками
Одіж фалдисту свою й обв'язав круг висків її міцно,
Потім із берега скік і в солоную кинувся воду,
В той бік кермуючи все, де блискучая факля горіла,
Сам і гребець, і стерник, і своє йому власне човенце.

Але Геро, що на острій вежі світло вгору високо держала,
Часто його закривала плащем, коли вітер злорадно
Відси чи відти дмухнув, поки врешті Леандер до Сеста
В затишний залив на край по великому труді добився.
Зараз у вежу ввела і, ще поки дійшла враз до входу,

Мовчки рам'ям обняла юнака, що, знай, дихав глибоко
І майже весь отікав від крапель із пінистого моря.
В спальні своєї куток завела його [теплий, пахучий],
Змила високую стать і оливою добре натерла,
Рожі олійком пахучим, і так морський запах прогнала.
Шию потім обняла юнака, що задиханий ще був,
Там на м'яких подушках і любовні слова промовляла:

«Милий, та й витерпів ти, чого б жаден не зніс наречений.
Та й натерпів же ся ти! Годі тої води солоної
Та того запаху риб у тім глухо шум'ящому морі,
При моїм серці ось тут позабудь перебуті невгоди!»

Так вона мовила, й він, не лінуючись, розперезався,
Справили спільно собі мужелюбної чин Кіфереї.
Се справедливий був шлюб, хоч [на лихо] без співів весільних,
Шлюб безтанечний, без свах, без дружків, і бояр, і старости,
І не горіли факлі доокола їх шлюбного ложа,
Ані одна пара ніг не підскочила в танці веселім,
Не заспівав ні один пісню в честь лож опікунки Гери,
Не починав ні отець, ані мати співать «жаль княгині»,
Тільки тиша, даючи їм на ложі щасливі години,
Пристань створила любві, прихорошила пітьма дівчину.
Мать посажна була ніч, а на відомім ложі не бачив
День юнака, молодого Леандра, бо він іще вранці
Виплив, аби до рідні [на снідання] в Абід надоспіти.
День він отак проводив, дожидаючи розкошей ночі,
Але й Геро, шлеп волочачи свій, вітця й матір забула,
Весь день дівуючи, а на всю ніч зістаючи жоною.
Згідно бажалось обом, аби день похилявся до склону,
Тихо від світу вони берегли силу своїх почувань,
Вкупці ж таємно росла в них прихильність і ласка Кіфери.
Та лиш не довго отак прожили, не втішалися довго
Тою любов'ю, що їм була платою за такий подвиг.

Бо ось зближався вже час зими, що зодягається в іній;
Гнала клубами вона раз по разу сніжнії шаруги,
Буря гула раз у раз глибинами й шляхами морськими,
Сила клубить зимова ненастанно вали та безодні,
Море ж хуртовина б'є. Щоб від тих не терпіло ударів,
Витяг чорняве судно вже давно з неспокійного моря
Й на узбережжі сухім приберіг мореплавець старанно.

Та не вдержав тебе страх перед морем бурливим, Леандре
Великодушний! Вежі путеводна вістунка, та факля,
Як кожду ніч, і тепер, сповіщаючи близькі розкоші,
Насліпо вгнала його в чорторий розшалілого моря,
Зрадно й жорстоко. Коли б нещаслива Геро та зуміла
В бурю та плюту таку від Леандра в розлуці вдержаться
Та не розпалювать ту дрібну зірку їх щастя нічного!
Туга, знать, перемогла чи судьба. Мов позбавлена глузду,
Факлю смертельну вона підняла вверх, не факлю любові.

Ніч була. Саме коли супротивні вітри, найлютіше
Гонячі шурі сніжні й туманами крупу ледовую,
Спільними силами в вир клекотячого моря ввалились,
[Бідний] Леандер поплив, гнаний тугою, до свеї любки
Також сьогодні, хоч гороїжились гриви хвиль морських,
Вал накидався на вал, з-під них бризки летіли високо
І надувалося море немов аж під небо. Довкола
Рев, борикання вітрів; напирає остік на західний,
Проти північного шле південний страховинну погрозу,
І без кінця чути вкруг грімкий клекіт морської безодні.
Але Леандер в біді посеред вирів непримиримих
То Афродіту благав раз у раз, ніби вроджену в хвилях,
До Посейдона звертавсь часто, що над морями панує,
Навіть Борею спімнув про любов до афінської панни,
Та не поміг ні один, не дав захисту й Ерос від смерті,
Довкола напором злих, мов скажених, вітрів окружений,
Він вже безвладно поплив. Вже відмовили ноги послуги,
Руки лише раз у раз веслувать силкувались даремно.
Напруго в горло йому морський вал почав лить морську
воду,
Поки убійчий напій все нутро не наповнив жорстоко.
В тую ж годину згасив подув вітру і факлю зрадливу,—
Отак і згасло життя та любов страстотерпця Леандра.

Але жорстокую бурю Геро́ лаяла крепким словом,
Бо вже тривожне чуття їх коханого смерть сповіщало,
Бо його ще не було. Визираючи в пітьму тужливо,
Без сну стояла вона, серце ж рвала бурлива турбота.
Ось зазоріло — нема, не догляне Леандра Геро вже,
Хоч як блукав її зір по широких хребтах валів морських,
Чи не побачить, аби де вода її мужа носила,
Як згасла факля. Та ось біля стін вежі на гладкій скелі

Бачить розтрісканий труп [і ледве пізнає] свого мужа.
Зараз роздерла на груді своїй пребагату одежу,
Вибігла на шпиль вежі й кинулась стрімголов у безодню.
Ось як умерла Геро з своїм любчиком, що [життя] втратив,—
Спільна їм доля була і ще навіть у смертній годині.

Написано в днях 9—12 серпня 1915 р.

ВИБІР ІЗ СТАРОГРЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

МЕЛЕАГР ГАДАРЕЦЬ

ЗАСПІВ ДО АНТОЛОГІЇ

Музо приязна, куди несеш плоди ті, співи дзвінкії,
І хто уплів той вінець ярко-іскристих пісень?
Сплів Мелеагер його, а щасливому другу Діоклу
Пам'ятку ту присвятив, трудтой піднявши з любви.
Вплів із Аніти сюди много лілій і много з Мойрони,
Не много, та зате рож вплів із Сапфони також,
Також нарциси, шумні та грімкі Меланіппіда гімни,
А з Сімоніда саду вплів виноградну лозу.
Декуди теж повплітав мечики запахущі Носсіди,
Що їй віск на таблички, кажуть, сам Ерос топив.
Далі ось тут розмарин співця звуків солодких Ріана.
Ніжний дівочий крокіс, що по Ерінні зістав.
Також Алкей — гіацинт у співучих отих цвітів хорі
І та лаврова гілля, темна Самійця листва.
Від Леоніда ось тут ті цвітучі пачоси повою,
А від Мназалка вони — гилі шпильчасті сосни.
Гилі широкі ламав він з Памфіла платанів розлогих,
А від Панкрата ось тут гарний волоський горіх.
З Тімна тополі листки, а від Нікія м'ята пахуча,
А від Евфема в піску сильно розрослий дрисен.
Вплів Дамагет у вінок і фіалки, й зеленую мирту,—
Густо на ній виступа мід Каллімаха густий.
Від Евфоріона мох, а від Діоскоріда, що зветься
Від імен Зевса синів, запах іде анемон.
Вплів Гегесіппа він теж винну ягоду, любу майнадам,
З Перса луки накосив остропахучий шувар,
Яблука гарні ось тут, зірвані з галузок Діотіма,
А з Менекрата саду свіжі граната цвітки.
Парості мірри отсе Нікайнета й гіллячки пістацій,
Дари Фаенна, при них Сіммія сочні грушки.

І конюшину приплів, що нарвав на луці Партеніди,
На бездоганній межі медом пахучі цвітки.
Також багаті останки пісень, з яких наче мід капле,
Мов спілі ті колоски на Бакхіліда стеблах.
З Анакреона той мелодійний шепіт нектаровий,
Мов корч камелій буйний, повний достиглих зерен.
Із Архілохових теж будяків галузисто колючих
Цвіт, на нім кілька крапель із океанових хвиль.
Обік пруток молодих — Александра оливка зелена
І Поліклейта блават із-за стебел визира.
Також маруни нарвав з Полістрата, що цвіт був поетів.
Кропу дрібного також із Антіпатра грядок.
А до тих цвітів додав колосисту сірійську нарду,
Гермесів божеський дар, славний у многих піснях.
Також цвітки польові — Посейдіппа й при ньому Геділа,
І Сіцілійця цвітник, отвертий на всі вітри.
Не позабув теж додать золотую галузку Платона
Мудрого, що його блиск всіх совершенств облива,
Перші пагони також стрижучи неботичної пальми,
Він і Арата додав, що слідить звізд оборот.
Файдіма огник яркий і Хайремона лоташ листатий
Із ясним «оком вола» Антагора спарував.
Теодоріда чеснок, всіх обідів приправу, й примбульку
Фанія свіжу додав, і цвіт ще й розхіднику.
Зелень іще не одну, щойно що розвилася, а з власних
Муз до потреби ще лиш власні левконії дав.
Взяв я на себе той труд лиш для другів, але посвячених
Сей многомовний вінець муз любих — спільне добро.

Кладучи на початку мого «Вибору зі старогрецьких поетів» поетичний заспів першого збирача та впорядчика збірки старогрецьких епіграмів Мелеагра Гадаренця, я вважаю потрібним сказати тут дещо лише про сам той твір та його зміст і про свій переклад. Отсим заспівом попередив Мелеагер свою збірку «Вінок», присвячуючи її свому другові та, мабуть, і меценатові (такому, що з прихильності запомагав його) Діоклові, з яким, коли судити по передостатнім рядку заспіву, в'язали його також відносини духовного братерства — містерії чи то орфеївської, чи Діонісової, чи якої іншої, а їх тоді, в першім віці перед Хр(истом), було досить багато в Сирії та Фінікії, де жив

Мелеагер. Правдоподібно, само зложення збірки було наслідком домагання Діокла або й усеї дружини тої містерії та відповідало її духовим і літературним потребам, коли автор у остатнім рядку міг об'явити її спільним добром усіх «посвячених».

Свою збірку зложив Мелеагер без виразного плану, без системи, може лише по принципу varietas delectat[1]. Можливу тенденцію добачили би лише тоді, якби збірка доховалася вповні до нашого часу. В своїм заспіві він назвав 45 імен давніших і сучасних собі поетів, із яких повибирав епіграми, певно не всі, а лише ті, які йому подобалися. Варто зазначити, що в реєстрі імен Мелеагрового заспіву нема Гомера, з якого іменем до нас дійшло 16 епіграмів, хоч, може, й не Гомерових, та все-таки досить давніх і в переважнім числі дуже високої поетичної вартості.

На першім місці свого реєстру Мелеагер кладе три поетки — Аніту, Мойрону та Сапфону, а за ними Меланіппіда, що писав гімни та епіграми, із якого писань до нас не дійшло нічого. Згадавши далі Сімоніда з Кеосу, він знов наводить поетку Носсіду з незвичайно гарним компліментом: «Що їй віск на таблички сам Ерос топив». Згадавши далі «співця звуків солодких», значить, любовних пісень, Ріана (з нього я не міг вибрати ані одного віршика для перекладу), він знов кладе ім'я поетки Ерінни. Далі йдуть мужчини — Алкей і не названий по ім'ю Самієць, Леонід, Мназалк, Памфіл, Панкрат, Тімн, Нікій, Евфем, Дамагет, Каллімах, Евфоріон, Діоскорід, Гегесіпп, Перс, Діотім, Менекрат, Нікайнет, Фаенн, Сіммій і тільки тут знов жіноче ім'я Партеніди, з якої творів до нас не дійшло нічого. Далі йдуть відомі імена ліричних поетів Вакхіліда й Анакреона, сатирика Архілоха, невідомих Александра, Поліклейта та Полістрата й популярного епіграматиста Антіпатра. Легкою грою слів закрита назва Гермодора (рядок...), названо виразно Посейдіппа й Геділа, а невиразно під назвою Сіцілійця згадано Теокріта. Далі згадано філософа Платона, який і в епіграмах та інших родах поезії показав незвичайний талант, і астронома Арата, далі — маловідомих Файдіма, Хайремона, Антагора й Теодоріда, а нарешті, згадавши загальним зворотом наймолодше покоління, згадав і про свій власний причинок.

---

[1] Різноманітність дає насолоду *(лат.)*.— *Ред.*

Не маючи в часі війни змоги користуватися університетською бібліотекою, багато випосадженою особливо в видання та праці докласичної філології, я для свого перекладу покористувався німецьким перекладом, поміщеним на чолі публікації «Griechische Anthologie, Metrisch übersetzt von Dr. W. G. Weber und Dr. G. Thudichum», якої перший томик вийшов заходом самого д-ра Вебера в Штутгарті в 1838, де заспів поміщено на стор. 17—19 на чолі вибору з його епіграм, яких із захованих до нашого часу 130 в сю збірку перекладів узято лише 116. У своїм заспіві Мелеагер представляє причинок кождого поета до його «Вінка» як окремий цвіток або рід зілля; таких причинків до старогрецької та сірійської флори маємо тут мало не 30. Деякі з них мають виразний ще й досі символічний характер — рожа при поезіях Сапфони, золота гілка при творах Платона, будяк при творах Архілоха, але для найбільшої часті збірки добір ростин можна вважати зовсім довільним. Розуміється, що в своїм перекладі ⟨я⟩ не мав змоги ані потреби передавати точно старогрецькі назви, часто неясні вже й для спеціалістів, і заміщував їх декуди нашими народними.

Переклад написано д⟨ня⟩ 12 червня, а увагу д⟨ня⟩ 5 липня 1915 р.

ІЗ САПФОНИ

І. СТРІЧА

Стій, приятелю! Зустрівшися
З тобою, як я рада!
Ходи трошечки зо мною!
Але виясни, будь ласкав,
Відки в тебе у очах
Такий блиск, така принада?

Отсей уривок, поміщений у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 564, досі, мабуть, не був завважений збирачами творів та уривків геніальної поетки.

ІІ. ГОРОХ

Золотії горошки
Щоб родились довіку!

Уривок, там же, ст. 54.

ІІІ. ДО АФРОДІТИ

О Афродіто в тонких рукавичках,
З висками пурпуровими, чи згордувала
Ти дарами почесними, що я
Тобі із Фокії прислала?

Уривок із п'ятої книги її поезій у Афінея, ст. 410.

IV. ЗАГАДКА САПФОНИ

Сапфона

Вона собі жінка і плід свій жіночий
Під фартухом пильно скриває;
Той плід хоч німий, але з голосом ясним
По морі й по суші літає.

Кому він призначений, той його вчує,
Хоч би у найдальшій чужині;
І хоч би глухий був, дійде його слово,—
Вгадай, по якій се причині.

Перший гість

Вгадать не штука. Жінка то — держава,
А плід в її нутрі — се бесідники,
Що галасують то про справи флоти
Азійської, то про данини з Фракії.
Се й те чіпають, кождий на своє
Накручує, сваряться, лаються,
А публіка сидить, очима кліпа,
Немов ніщо не бачить і не чує.

Другий гість

Та як же се вгадав ти, батеньку?
Там сказано: жіночий плід німий,
А в тебе він свариться й лається.

Перший гість

Та я, на Зевса, ліпше не вгадаю,
А ти як знаєш ліпше, то скажи.

Сапфона

Жінка — се писулька, лист;
Плід в ній — писані слова;
А слова ті мають хист,
Що чи сором або два,
В край найдальший залетять,—
Хто одержить, буде знать.
Навіть як глухий дістане,—
Взнає, як очима гляне.

Уривок із Антіфанової комедії «Сапфона» у Афінея, ст. 450—451. Загадка й розгадка можуть бути справді Сапфонині.

V. ЧОГО ЗАМНОГО

Не лихо вина спорожнити
Пугарик один або два,
Але як без ліку їх пити,
То вже закрути голова.

Уривок із другої книги її пісень у Афінея, ст. 460.

VI. В ЖІНОЧІЙ КОМПАНІЇ

Прийди до нас, люба Кіпрідо,
В чашки золоті наливай
З цар-зіллям помішаний нектар
І випити нам подавай,
Благословляючи супокоєм,
Товаришкам моїм і твоїм.

Уривок у Афінея, ст. 463.

VII. ПРИЯТЕЛЬКИ

Отсе тепер приятелькам моїм
Про радощі будущі заспіваю.
Хай те приятельство, приятельки мої,
Нас не доводить до одчаю
І до заїлості такої й злоби,
Як приязнь в давнину Латони та Ніоби!

Два уривки грецького тексту в Афінея, ст. 571.

VIII. ВАЖНІСТЬ ДІВОЧОГО ВІНЦЯ

Ось тут увінчайся, і гарне волосся
Гілками барвінку вкраси,

І стрічки барвисті ніжними руками
Вплети до своєї коси.

В цвітках і в стрічках для богів приємніша,
Поваги їй се додає;
Відвертаються, кажуть, від тої безсмертні,
В котрої вінця не стає.

Уривок у Афінея, ст. 674.
Переклади писано в днях 1-го — 2 липня 1915 р.

ІЗ СІМОНІДА З АМОРГОСУ

І. ПОЕМА ПРО ЖЕНЩИН

На початку ще не було жінок,
Як з надра божества родився розум,—
Пізніше родились вони з предметів різних.

В жінок, що з косма сивого волосся
Вродилися, нема порядку в домі,
У неї все лежить безладно, брудом
Укрите й порохами припадає;
Вона не миється ніколи, носить
Одежу затовщену та нечисту
Й сідає в чорний димник без вагання.

Ось друга женщина, що бог создав
Із хитрої лисиці. Знає все.
Ніщо з добра ні зла їй невідоме,
Й сама вона раз добра, раз лиха,
Лиш тягне гнів її то в сей, то в той бік.

Ся, друга, вроджена від суки, се —
Живий патрет своєї матері,
Вона хотіла би все бачити,
Все знати; раз у раз очима біга
На всі боки, блукає сям і там
І бреше, хоч не бачить ані духу.
Ніякий муж не може всилувать
Їй, аби мовчала. Ні погрозою,
Ні коли в своїй злості каменем
Їй зуби виб'є, ні коли словами
Солодкими схлібляти їй захоче,
Ні коли серед гостей своїх місце
Їй дасть,— вона кричить все без причини.

Отсю, другу, боги створили з кусня глини;
І з неї став тягар невиносимий
Для мужа. Зла й добра вона не знає,
Заняття жадного вона не має,
Хіба що їсть; вона така лінива,
Що як зима прийде й її вночі морозить,
Вона лиш кулиться, воркоче, плюне,
Але під піч постелі не присуне.

А ось така, що вродилася з моря.
Яка приємненька! Весь день сміється,
Гість, що її в її побачить домі,
Від задоволення й не визнається.
«Ніде не знайдеш пані, як ось наша!
Весь світ зійди, чи здиблеться де краща!»
Нараз вона стає зовсім незносна,
Ні бачити нікого не бажає,
Ні з дому вийти потягу не має,
Лиш сердиться в кімнаті та банує,
Мов сука, що своїх песят пильнує,
Усякому стає уприкрена вона,
Другам і ворогам ненависна.

Се справді море те, що дня літнього,
Спокійне й чисте, радості так много
Приносить людям, та не раз шаліє,
Варом кипучих хвиль тривогу сіє.
Така-то вдача й тих жінок, що з моря
Вродилися, змінчива, непостійна;
То сіє радість, як весела та спокійна,
То в шалі наробить багато може горя.

Бувають і такі, що почалися
Із попелу або з осла, що звик
Зносить удари та робить під буком.
Така не розпускає свій язик,
Коли прийде робота, але робить,
Постогнуючи, в крайній лиш потребі
Або під ненастанними погрозами.
У неї рай лише в куті лежати
Та жвати, жвати, жвати, жвати, жвати.
Поїсть до ладу, спать лягаючи,
Їсть непогано, рано встаючи.
Їсть досвіта, і ввечір, і весь день;

А половий щоб угасить огень,
Вона не стане добирать, кохаться,—
Готова з першим стрічним ізлигаться.

Та, що з щура повстала, то якась
Порода нещаслива, що для неї
Нема нічого гарного, ані
Пожаданого, ні принадного,
Ані приємного. Вона не здібна дати
Любовних розкошів закоштувати
І може мужеві нудоту лиш справляти.
Вона сусідам робить покрийому
Багато пакостей, а часто поласує,
Хоч дома живності їй не бракує,
В жертвах для божого готових дому.

А ось отся з препишної кобили
Народжена із гривою буйною,
Хоч, бачиться, багато в неї сили,
Гордує працею усякою ручною.
Не дай-то боже, щоб вона торкнулась
Жорен, мітли або там помела,
Щоб сміття з хати на смітник несла
Або при горшках пораться метнулась,
Де б забрудниться й загоріть могла.
Вона з конечності лиш підлягає
Своєму мужеві, купається на день
По два й три рази й раз у раз зливає
Своє волосся те червоне, мов огень,
Олійками принадно запашними,
Його по плечах гордо розпускає
Й переплітає цвітами рясними.
Така жона — приємний дуже вид
Для інших мужів, та для власного
Вона правдивий божий бич, принаймні
Коли не князь він, ні король, що може
З приємністю її появу оглядати,
А вибрикам і примхам потурати.

А отся з малпи зроджена. Не міг
Зевес підлішого дать людям дару.
Вона до обридливості погана;
Коли йде вулицею, всяк сміється.

У неї голова, немов та ріпа
Сидить на грядці, на короткій шиї;
Сама ж вона худа аж до смішного,—
Нема, здавалось би, на ній нічого,
Лиш шкіра й кість. І справді, годен жалю
Той муж, що мусить отакую кралю
Стискать і милувать в обіймах своїх.
Як малпа, зна вона всі хитрощі та штуки,
Ніколи не сміється й не гадає
Зробить щось добре. Творчості, науки
Не жди від неї, зате весь день має
Одне заняття: бігає й шукає
За кимось, з ким би не тужить, не плакать,
А сісти та й балакать, та й балакать.

А ось отся пчолячої породи;
Щасливий, хто її в уділ дістане,
Хоч жадної для себе надгороди
Не вимага, сама за надгороду стане,
Недоступна для жадної догани.
Її життя, мов річка між цвітками,
Щасливе й довге. Мила мужу свому,
А він її без заздрості кохає.
Отак старіє, як цінна окраса дому,
З ним враз свій благородний плід плекає.
Між усіма жінками, мов зоря,
Не вродою, а непорочністю ясніє,
Ні на що не горда, нікого не займає,
А ласку божу вколо себе сіє.

Нікому, бачиться, вона не до вподоби,
А сяде в крузі пань спокійна і здорова,
І йде без дотинків свобідная розмова.
Без сплетень і клевет, без зависті та злоби.
Ніхто, лиш сам Зевес, дарує чоловіку
Таких жінок, аби втішаться міг довіку.

Автор отсеї поемки вродився на острові Самосі, а прозвище одержав від того, що в дозрілому вже віці випровадив із Самосу досить численну колонію на острів Аморгос, де заснував три міста: Міною, Айгіал і Аркесіну. В тім остатнім місті осів і сам і, мабуть, дожив свого віку. Розцвіт його діяльності, в тім числі й поетичної, можна озна-

чити роком 640 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩. В історії грецької літератури його ім'я стоїть посередині трійці новаторів-ямбіографів, що зазначили крок розвою поезії від доби Гомера й Гесіода (IX й VIII в.), геройського та божественного епосу й панування дактилічного гекзаметра, й, користуючися, без сумніву, людовою пісенною традицією, ввели в штучну, писану поезію коротші, жвавіші розміри ямба й хорея, що повело за собою наближення поезії до інтересів, злоб і радощів буденного людського життя. Ся трійця— Архілох із Паросу, Сімонід із Аморгосу й Гіппонакс. З них лише Сімонідові пощастило в пізніших віках остільки, що до нас, окрім уривків, дійшла одна ціла поемка про жінок, зложена з 118 рядків ямбовим триметром, тим самим розміром, яким пізніше писали всі грецькі трагедії та комедії. Нав'язуючи до Гесіодового погляду, що для мужа нема більшого добра, як добра жінка, ані більшого зла, як зла жінка, Сімонід у ряді коротких загальнодержавних характеристик жіночих типів свого часу, сьомого в⟨іку⟩ пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, дає малюнок, який можна би назвати сатиричним, бо в ньому темні краски та уємні прикмети правдоподібно згущені супроти дійсності, а тільки в однім уступі змальовано один тип жінки справді світло та симпатично. Тим уступом я й закінчив свій переклад, уважаючи, що кінцевий уступ псує враження цілості.

Не маючи в руках грецького тексту, я покористувався для свого перекладу прозовим французьким перекладом М. Юмбера (M. Humbert, Poème de Simonides d'Amorgos sur les femmes, поміщеним у книжці «Poètes moralistes de la Grèce, Paris» без означення року, ст. 267—270). Я покористувався також для отсеї уваги передмовою М. Юмбера (там же, ст. 265—6), а також учебником М. В. Хріста, ст. 140—141.

Свій переклад я написав у днях 8—9, а увагу в днях 9—10 липня 1915 р.

ІЗ СОЛОНА САЛАМІНЦЯ

І. ПРИКАЗКОВА ЕЛЕГІЯ

Зевса олімпського ви й Мнемозіни блискучії діти,
Музи, Пієрії хор, вчуйте благання моє!
Благословенство мені дайте для ради ласки
безсмертних,
Щоб бездоганна цвіла слава мені між людьми,
Щоб до приятелів я ставився дружно, до ворогів
остро.
Щоб шанували мене ті, а боялись другі.
Серце земного добра хоче — так, але кривдою гарбать
Я не бажаю, бо те кару на себе стяга.
Теє багатство, що нам наділили боги, не кидає
Мужа ніколи й зроста, в грунті мов корінь пуска.
Та як згромадить його чоловік і нагарба з гріхами
Та беззаконно, воно втіхи йому не дає,
Лихо держиться його за ганебнії вчинки а швидко
Вгонить в біду. Зразу лиш слабо, мов іскра, вона
Тліє, з марних початків вироста безконечнеє лихо;
Злії-бо вчинки дають мужеві все, крім добра.
Все веде Зевс до мети. Як коли, враз зірвавшися,
вихор
Хмару в борзі розбива, мряку степом розсіва
Вчасно весною, здвига хвилі на неплодючому морі
Аж до глибоких глибин, а на пшеничних ланах
Нівечить засіви гарні; ось-ось підійметься до божих
осідків,
В небо високо, і ось гарна погода верта,
Гелія сила ллє знов пречудовії блиски на ниви,
Хмари ж грізної ніде ані сліду вже нема,—
Так Зевса праведний суд; та ніколи на кождого зараз
Гнів свій не виявить бог, смертний немов чоловік.
Але не скриється теж перед ним, хто в собі має
Помисли зла та діла,— все те на світло прийде.
Тільки карається сей зараз, інший пізніше; а хоч би
Хто уйшов кари, ніяк волі богів не уйде;

Прийде й на нього черга, потерплять безневинно за злочин
Власнії діти його, пізні нащадки його.
Ми помишляєм собі — от як люди, чи добрі, чи грішні,
Кождий міркує: «Та те, що я задумав, не зле».
Аж діло вкаже інак; тоді жалує, але до злиднів
Жде і байдуже собі, повен сподівань пустих.
Сього на ліжко простре непоборна пропасниці сила,—
В мислях його лиш одне: «Ось буду скоро здоров!»
Той собі трус, але сам уважа себе дуже хоробрим;
Той себе зна красунем, хоч краси в нього дасть біг.
Той в недостатку живе, ярмо вбожества двигає важко.
Але у мріях своїх бачить себе багачем.
Тут один дуже спішить; він гойдається на хребті моря
На кораблі й швидко рад граблене в дім затаскать
З-посеред морських потвор та валів все сердитого моря.
«Що мені зробиш?» — на те він своє зважив життя.
Той ось рубає ліси й управляє пусторі, рік у рік
Панщину робить, один мучить його лише плуг.
Інший узяв ремесло свідомого усіх штук Гефайста
Або Афіни й живе з праці тих вправлених рук.
Тому потіху дали олімпійськії музи в худозі,
Мудрістю й мірою слів дише його любий спів.
Іншого вибрав собі віщуном стрілець влучний Аполлон;
Бачить той, як здалека мужа біда настига.
Хоч ласка божа на нім, та призначену долю ні жаден
Птах не відверне, ні теж жертва не відсторонить,
Ані в Асклепія службі звідущії лікарі, ані
Чарівники за успіх штук своїх гляба ручить.
Декому біль незначний невлічиму хоробу наносить,
І жаден знахар її теплим питвом не уйме;
Іншого ж, що його дрож потряса та палюча гарячка,
Він лиш рукою діткне, й ось уже хорий здоров,
Бо від призначення йде на смертельних гаразд і недоля,
А що безсмертні зішлють, сього ніяк не минуть.
В кождому ділі чига небезпека, й нікому не звісно,
Задля якої мети діло те він почина.

Сьому здається, що він усе обміркував прерозумно,
Аж тобі на! Без виду впав у тяжку біду.
Інший і не міркував, а успіх має; так йому бог дав
Добрий успіх через те, що вперед не забігав.
Але в багатстві нема чоловіку кінця ані міри,
Бо переважно ніхто досить не має добра;
Кождий хапається ще вдвоє більше здобуть. Наситити
Всіх не возможе ніхто. Тим-то безсмертні дають
Людям свободу: «Робіть, як вам любо!» Та ось з волі Зевса
Ате виходить і мстить, хто кому кривду зробив.

II. МОЇ ЗАКОНИ

Дав я афінському народові закони
Так, аби кождому було досить;
Не відбирав нікому я безправно
І не хотів безправно прибільшить.

Тих, що в громаді на чолі стояли
З ласки припадку або з ласки бога,
Я забезпечив: «Майте те, що мали!
Хай жадна не находить вас тривога!»

Так обі сторони я захистив
Щитом міцним, здається, назавсігди,
І жадній стороні не допустив
Над правом і над власністю побіди.

Лиш так народ я думав удержать
У послусі до вожаків природних:
Ні врозтіч без вудил вони не побіжать,
І не зведе ніхто їх на рабів голодних.

І кождому додержав, що прирік.
Як написав свої закони як для добрих,
Так і для злих, і всім поклав однако
Лиш вимір справедливості святої.

Інший, дірвавшися, як я, до власті,
Якби захланний або нерозумний
Удався, певно би не поступав
Так помірковано й не бачив би

Кінця ні краю й все спалив би, щоб лиш
Зібрать для себе з молока сметану.
І якби я хотів був силою
Робити те, що раз одному, то знов
Подобалось другому, місто се
Було би стало жертвою тиранів
Численних, а я мусив би між ними
Так проводитися, як вовк між псами.

III. СТУПНІ ВІКУ ЛЮДСЬКОГО

Ще немовлятем і недолітком
В перших сімох літах дитя жиє:
Ходити вчиться, говорити вчиться
І перші зуби в роті дістає.

Та як дасть бог йому сім дальших провести,
Хлоп'ячий вік воно проходить,
Не вміє ще саме робить, ні в люди йти,
І ще будь-що йому пошкодить.

У третім семилітті дороста
І тілу сила буйно розвиває,
Вже й борода йому засіється густа
І мужня сила в тілі дозріває.

В четвертім семилітті сила та
В розвої своїм до вершка доходить,
З границь батьківщини, буває, виліта
Та мужніі діла або й преславні плодить.

У п'ятім семилітті час настав
Мужчині про подружжя погадати,
Час, щоб хазяїном він самостійним став
І з жінкою діждався благодати.

У шостім семилітті настає
Пора його статечності й розваги;
Мету свого життя ясніш він пізнає,
До авантюр благих не має вже відваги.

Штирнадцять дальших літ, у семиліттях
сьомім
Та восьмім, ум його й вимовність ще зростає,
Тут часто на дорадника народу
Виходить він, місця високії займає.

В дев'ятім семилітті дещо ще
Він може, та для найбільшого діла
Вже й мудрості у нього не стає,
А найважніше — сили тіла.

Та як кому прожити пощастить
Ще й сьомий літ десяток до пуття,
Спокійно може голову зложить,
Пройшовши правильний курс людського
життя.

IV. ДО МІМНЕРМА

Ти написав у молодечому завзяттю:
«Бажаю вмерти, літ проживши шістдесят».
Ще раз повір ти мойому заняттю
Й не пожалій слова свої змазать.

Не гнівайся на мене, що вникаю
Глибше в життя людськеє та в сей світ;
Зміни свій вислів і скажи: «Дай боже
Вмереть, проживши двадцять штири літ!

Нехай по моїй смерті сльози ллють
Приятелі, що мій пізнали ум,
Нехай по мні їм лишаться жалі,
І гарні спомини, й глибокий сум!»

V. ІЗ ЕЛЕГІЇ ПРО БАГАТСТВО

Багато бачимо людей, що злі бувають,
А багатства великії мають;
Багато чесних, що всього собі уймають,
Хоч роблять, ніколи не дрімають.

Та ми ніколи не поставим вище
Багатства понад чесноту,
Бо чеснота — добро незмінне й невідступне,
Багатство ж тільки приваб на глоту.

Однаково, на погляд мій, багаті
Ті, що в них много золота й срібла,
Піль урожайних, коней при палаті,
Не брак вола, ні мула, ні осла,—

І ті, що втіхи мають ось якії:
Розкоші, що дає живіт здоровий,
Могутні легкі та ноги ходкії,
Вид в юності рум'яний, чорні брови,
В кождім віці веселощі такії,
Що личать якнайбільш тому вікови.

Собі багатства також я бажаю,
Але нічого з кривдою людською;
Над все я справедливість поважаю,
Без неї-бо нема безпеки ні спокою.

VI. ОБРАЗОК ПРИРОДИ

З хмари спадає на нас сніг і град,
З ясної блискавки грім виникає,
Вітер досхочу море колихає,
Та коли жаден дух дути не рад,
От тоді море немов віддихає,
З живл усіх найбільше мирності має.
Й зорі небесні у ньому горять.

VII. УРИВКИ З ПОЕМИ «САЛАМІНА»

Приходжу кликуном з прекрасного
Острова Саламіни
І замість візвань, крику велегласного,
Поему виголошу до відміни.

. . . . . .

Волів би буть фолегандрійцем я

Чи сікіонцем, що вставать не рад зі сну,
Аніж афінцем, що за що-будь промінять
Свою рад вітчину.

Поміж сторонніми людьми бо гомонять
Отсі слова в тій хвили:
«Отсе один з афінців, що свій край,
Прекрасну Саламіну, відступили!»
. . . . . .
Ходім до Саламіни, всі собрати,
Ходім, щоб у завзятій боротьбі
Прекрасний острів той для себе відібрати
Й не бути посміховищем юрбі!

За об'яв глупоти се прийняли
Афінці зразу в мене,
Але як день настав, усі враз поняли,
Що се було чуття святе й блаженне.

VIII. СОЛОНОВЕ ОПРАВДАННЯ

На свідка кличу найсвятшую
З божеств Олімпу, матір Кронову,
Сирую землю, що її звільнив я
З обмежень, позаводжених у многих
Місцях; колись невільниця, тепер вона
Свобідна. Я спровадив до Афін
Багато горожан до вітчини їх,
Заснованої божеством. Вони
Були попродані в неволю лихварями
По справедливості або й безправно.
Одні, вже довго в чужині проживши,
Навіть аттіцьку мову позабули,
А інші тут жили в упідленні
Й рабстві, дрижачи день і ніч перед
Панами своїми. Їм всім я
Віддав свободу. Доконав я тих
Реформ при помочі могутньої
Сполуки справедливості та сили.

IX. ОСТОРОГА

Май себе на осторозі
Перед кождим чоловіком;
Особливо бійся того,
Що, скриваючи у серці
Упередження до тебе,
Відзивається до тебе
Не інакше як усміхом
І не проречe до тебе
Ні півсловечка такого,
Щоб являло змисл подвійний,
Вітхненний неправим духом!

X. ДО АФІНЦІВ ПО ЗАМАХУ ПІСІСТРАТА

Коли ви через власну злість свою
Велике лихо потерпіли,
То не скидайте на богів вину,
Що ліпше вас не довели до ціли.

Самі-бо ви допомагали тим,
Що вам платять підмоги,
А через те неволя, наче пан,
Вас узяла під ноги.

Самі собі надії ви марні
Робили ви, коли життя було злиденне;
Тепер же, як поліпшало, в гніві,
Немов на ворога, ви дивитесь на мене.

Ви слухаєте тільки гарних слів
Та глядите на мужа вид облесний,
Та жаден з вас розчовпати не вспів,
Чи справді він такий у всьому чесний.

З вас кождий, вроздріб ідучи,
Здається скромний і побожний,
А як зберетеся докупи всі,
Аж, бач, і ум у кождого порожний.

XI. ПО ВІД'ЇЗДІ З АФІН
(ДО ФОКА)

Коли свою щадив я вітчину
І не хотів свою споганить славу
Та завести тиранію страшну,
Для гордощів занапастить державу,

Не жалую того, що шлях лихий лишив,
Бо всіх людей я тим перевершив,
А як із рідного я міста віддалився,
То стиха не один, ба й голосно сміявся:
«Та Солон, бачите, не дуже-то покпився,
А все ж ні мудрим, ні проворним не вказався.

Бог дав йому велике щастя в руки,
Та він не міг його в руках держати;
Здобич була вже в сіті, так сказати,
Та дотепу не мав він ні науки

Ту повну сіть швиденько зав'язати
Для себе, але не без жалю й муки
Волів цофнутися і зад нам показати,
Щоб іншому не дать на те саме принуки».

Тим умницям я рацію признаю
Й скажу ще більше: «Ясна й певна річ,
Що Солон глупим оказавсь до краю,
Прийнявши ясний день за темну ніч.

Та ж якби він багатства ті безмірні
Забрав до рук і тут запанував,
То чи не був би того дня діждав,
Коли самі його приближені та вірні
Були б його з того шпиля низвергли
В недовідому ганьби й мук пучину,
Були б живцем із нього шкіру здерли,
Ввели в руїну всю його родину».

XII. ОБИЧАЇ АФІНЦІВ

Не пропаде ніколи город наш
Із волі Зевса та богів блаженних;
Йому теж опікункою далась
Дочка пресвітла Зевсова Афіна
Паллада, сторож, що ніколи не дрімає
Й боронить нас від злоб і явних, і таємних.

Та нерозважні наші горожани,
Захланні на багатство,— теє й знай —
Самі хотять згубить, занапастити
Отсей прегарний та могутній край.

Проводирям народу сниться зло,
І на їх крайню самоволю й злобу
Їх мучить страх, аби аж із-за гробу
На них страшне карання не зійшло.

Не вміють гордощів своїх здержати,
Ні сумирно й спокійно проводжати
Хоч один празник,— все їм тільки сниться,
Якоюсь кривдою щоб збагатиться.

Ні власності святої не шанують,
Ані публічного добра і, крадучи
З одного й другого, в добрі своїм панують,
Чуже не раз безжалісно марнують
Без прав, святої правди живучи.

Та коли правда загнана мовчить,
Вона, що діялось і діється, все тямить;
Настане час, вона всіх злих провчить;
Всіх винуватців згнобить і поплямить.

На город від одного разу впала
Нестерпна, переможная неволя;
Лице своє котора показала
Ненависті, що, мов вовки посеред поля
Поховані по гаврах десь чапіли,
Нараз прокинулись, задзявкотіли,
Безмежної біди скрізь наробили
І много горожан у цвіті літ згубили [1].

[1] Домашня війна.

Турбований знизверхи ворогами,
Той город, що колись цвів, наче рожа,
Потоптаний губителів ногами
І скрізь видна на нім рука ворожа,
Така біда на люд весь налягла,
А бідних многих тягнуть у чужину,
В роботу, проданих замість тягла,
Негідно, в ланцюгах, немов маржину.

От так публічне лихоліття входить
В дім кождого; його заперті брами
Не спинять, через мур високий переходить;
Як переслідує кого, то вже й знаходить,
Хоч би сховався у найглибші ями
Чи в своїм ліжку вкрився подушками.

Душа моя велить мені звістить
Афінцям, що всіх бід отих зазнали
За те, що в них законність не гостить,
Що правом, обов'язком згордували.

Де почуття законності панує,
Там згода всіх, гармонія і лад;
Воно злі вчинки злих людей гальмує,
Зм'ягча вельмож жорстокість і княжат,

Твердії наклада на гордощі вудила,
Нагальну кривду відганя від брам,
Зло душить, як ще мать на світ не народила,
Справляє суд, що часто блудить сам,

І плодить почуття безпеки любе,
Кінчає свари, усува насилля грубе,
А між людьми заводить мир, учтивість,
Почуття спільності і справедливість.

Солон, один із найвизначніших афінців, уродився в р. 639 на острові Саламіні, що тоді належав до Афін, але всією своєю молодістю та діяльністю зрісся зі столицею Аттіки та причинився до зросту її політичного й культурного значення, як малокотрий афінець перед ним і після нього. Хоча походив із роду афінського короля Кодра, що геройською смертю згиб у р. 646 пер(ед)

Хр⟨истом⟩, проте його отець жив у досить скромних маєткових обставинах. Не вважаючи на се, Солон одержав старанне виховання в рідним домі та можливе в тих часах обучення, але в молодих літах мусив зайнятися торгівлею для поправи маєткового стану своїх родичів. Се позволило йому значно розширити свій досвід, поробити численні «спостереження» та збагатити свій ум різнорідним із обсягу практичного, історичного та загалом духовного знання. Перший виступ його на поле публічної діяльності в р. 604 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ (він мав тоді вже 35 літ), свідчить про його незвичайний розум, рішучість та відвагу й поетичний талант. Від р. 612 сталося таке, що афінський рицар, але рівночасно син мегаренського князя Кілон захопив у свої руки власть у Афінах і при помочі мегаренців обсадив Акрополь (укріплений замок). Сей нечуваний замах на свободу Афін живо порушив особливо селянську масу з околиці Афін, яка під проводом архонта Мегакла (з роду дорійця, з Алкмайонідів, потомків Геракла) піднялася проти напасників. Кілон утік, але його афінські прихильники та мегаренці, обляжені в замку літньою порою, змушені були піддатися. Вони вчинили⟨те⟩ під умовою свобідного виходу з міста, та Мегакл і його прихильники зламали ту умову й вирубали ворогів упень, коли ті пустилися виходити з замку. Се стягло на афінців тяжку по тодішнім вірованням вину незаконно пролитої крові, й їм почало нещастити. Щоправда, ще в р. 610 стратег (полководець) Фрінон відбив від лесбійців аттіцьке укріплення Сігейон, але він поліг у бою в р. 606, а король Мегари незабаром потім зайняв Саламіну й почав своїм флотом ненастанно наїздити побережжя Аттіки, роблячи тяжкі шкоди та трудності аттіцькій морській торгівлі. Той важкий удар так перелякав афінське рицарство, що для позискання ласки мегаренців заборонило в Афінах під карою смерті всяку пробу відзискання Саламіни. Витворене таким способом лихоліття протяглося звиш 100 літ, аж у р. 604 Солон зважився ось на який крок. Перебравшися за окличника та увінчавши свою голову, він пішов вулицями, кричачи, мов божевільний, і так стягнув за собою досить значне число народу на торгову площу. Тут, замість блазенської промови, відчитав гаряче написану свою поемку «Саламіна» (уривки з неї доховані до нашого часу в моїм перекладі під ч. VII, а цілість

мала обіймати 100 гекзаметрів); нею загрів він зібраний народ так, що до нього зараз пристало 500 охотників, які під його проводом попливли до Саламіни й прогнали з неї неприготованих на такий замах мегаренців.

Ся невелика побіда дуже скоро поправила відносини афінян, а Солонові здобула серед них велике довір'я. Його заходом пощастило афінцям поперед усього очистити місто від клятви за кров, пролиту в р. 612; до сього допоміг їм крітенський віщун та мудрець Епіменід, покликаний до Афін 597 року, що довів се тяжке діло до доброго кінця аж 595 року. В слідуючім, 594 році Солона вибрано архонтом і поручено йому найпекучішу тоді справу — усунення гнітючого обдовження великої, особливо біднішої часті афінської людності. Сю трудну справу, т⟨ак⟩ зв⟨ану⟩ сейзахтею, перевів Солон не лише своєю властю, але також власними, досить значними жертвами протягом одного року настільки добре, що хоча не задоволив деяких крайніх елементів, усе-таки охоронив державу від кровавих розрухів та потрясінь, а великій масі в демосі викликав почуття облегшення, заспокоєння та безпеки. Тому й не диво, що коли він по році зложив свою власть архонта, йому всенародною ухвалою признано повновласть для впорядкування устрою та законодавства держави. Ця повновласть була в його руках 10 літ, поки він не доконав справді великої законодатної праці, яку для пам'яті списано на дерев'яних дошках. Солон зразу хотів уложити її всю віршами, але з сього замислу заховалося лише вступне речення.

Зевса попередівсім, володаря Кроненка благаю,
Щоб подав славу й успіх отсим законам моїм,—

та деякі уривки, як ось, приміром:

Для народу найліпші ті провідники,
Що бувають не надто твердої руки,
Та не надто також поблажливі,
А у всім справедливі.

Коли Солон стояв, так сказати, на версі державної власті в Афінах, до нього не раз підступала покуса покинути важку дорогу законності й захопити всю державну машину в свої руки. Та він гнав від себе ту думку, знаючи, що будує не для себе, а для будущини свого

народу. Впоравшися з уложенням конституції, він зложив свій уряд і добровільно віддалився з міста на Кіпр, де в нього був знайомий володар коілікійського міста Солой. Тут пробув 10 літ, потім вернув до Афін, але доживши того, що його молодший сучасник і знайомий Пісістрат ніби звалив його конституцію і став т⟨ак⟩ зв⟨аним⟩ тираном у Афінах у р. 561, він знов покинув рідне місто й подався на Кіпр, де вмер по двох роках, проживши 80 літ. Його великі політичні заслуги притьмили в потомності його немалу літературну славу, хоча він полишив по собі 5000 рядків віршованих творів любовного, а головно суспільно-політичного змісту (пор.: Diogenis Laërtii, De vitis philosophorum libri, X, т. I, ст. 28). Я переклав усе, що дійшло до нас ціле, та важніші уривки в д⟨ні⟩21 червня й 16 липня, а увагу ⟨написав⟩ на основі В. Хріста, ст. 131—133, та Dr. G. F. Hertzberg, Geschichte von Hellas und Rom., Bd. I, ст. 121—123, в днях 17—18 липня. Для перекладів і уваги я користувався також французькою книжкою «Poètes moralistes de la Grèce», стор. 221—261.

ІЗ СТЕСІХОРА ГІМЕРІЙЦЯ

І. ЗАХІД СОНЦЯ

Син Гіперіона Гелій
У золотую пучину
Входить, аби, в океані
Тіло скупавши гаряче,
Вниз ізійти в преісподні
Ночі святої глибини,
Де свою матір застане
Й жінку, красою цвітучу,
Та свої любії діти.
Ось увійшов він до гаю,
Де самі лаври тінисті,—
Йде рівномірно ногами
Зевса син, всіми любимий.

Уривок у Афінея, ст. 469. Автор сіціліець, жив у роках 640—550 перед Хр(истом), полишив по собі 26 книг (збірок) різнородних лірично-епічних поезій, із яких до нас дійшло лиш небагато уривків (пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 162—164).

ІЗ МІМНЕРМА КОЛОФОНЦЯ

І. ДЕННИЙ ОБІГ СОНЦЯ

Гелій одержав в уділі
Працю щоденну нести,
Жадного дня супочинку
Ані відміни не знать,
Сам він і теж його коні,
Як лиш рожева зоря
Вийде з глибин океану,
Пурпуром схід обілле,

А його понад безодню
Носить препишнеє ложе,
Діло рук творчих Гефайста,
Кругле, в подобі гнізда.
Золотосяйнії крила
Носять його понад воду
Летом несказано скорим
До гесперід огорожі,
В землю скварну айтіопів.

Тут його віз бистрокрилий,
Тут теж і коні прудкії
Біг зупиняють на хвилю,
Поки не вийде зірниця;
Та йому іншії коні
Миттю впрягає до воза,
Й їде на захід без стриму
Славний син Гіперіона.

Грецький текст у Афінея, ст. 470. Автор жив при кінці сьомого віку перед Хр⟨истом⟩ і писав елегії патріотичного та любовного змісту, з яких до нас дійшли лиш уривки (пор.: W. Christ, Geschichte der gr. Literatur, ст. 131).

Мій переклад написаний д⟨ня⟩ 2, а увагу д⟨ня⟩ 9 липня 1915 р.

ІЗ СІМОНІДА З ОСТРОВА КЕОСУ

І. НАПИС НА МОГИЛІ 300 СПАРТАН, ЩО ПОЛЯГЛИ В ФЕРМОПІЛАХ

В Лакедемон занеси горожанам сю звістку, мандрівче;
Вірні законам його, в гробі ось тут лежимо.

ІІ. ЛЕВ НА ГРОБІ ЛЕОНІДА В ФЕРМОПІЛАХ

Як поміж звірами я найсильніший, так поміж людьми той
В кам'янім гробі ось тут, що я його стережу.
Якби відвага його не була моя так, як і назва,
Я би, мандрівче, на сей гріб був ніколи не ліг.

ІІІ. УРЯТОВАНИЙ ЖРЕЦЬ КІБЕЛИ

З зимової завірюхи,
З сніговійниці вогкої
Жрець Кібели ледве спасся
До яскині до пустої.

Ледве зі снігу обтріпав
Він волосся та одежу,
Аж тут суне у яскиню
У свою звичайну лежу

Лев, волів гірський погромник,
Задоволено мурлика,—

Суне просто на жерця
Така бестія велика.

Бідний жрець, а ще й скопець,
Без відваги і без сили
Мав на собі тільки те,
Що такі жерці носили.

Прездоровий барабан,
А в руках мав два пальцяти,—
Ну ж він ними в барабан
Лярумляри вибивати.

Загули яскині стіни,
Мов від торохтіння грому,
І не стало враз відваги
Достояти льву старому.

Підгорнувши хвіст під себе,
Він дав драла поміж скелі;
Жрець ще довго вибивав
Торохтіння невеселі.

Барабан той з пальцятами
На знак вдячності своєї
Він із написом повісив
На вівтар богині Реї.

IV. ГРІБ БІДНОГО

Не Кройза гріб бачиш, чужинче,
А бідного мужа ось тут;
Малий він і вбогий, щоправда,
А все-таки власний свій кут.

Не мав у житті він домівки,
Житла ні кітла він не мав,
Не мав ані жінки, ні дівки,
Аж вмерши, до Персефонівки
Простісько Горгіп почвалав.

V. ВСЕ ЙДЕ, ВСЕ МИНАЄ

Жадне людське діло
Не трива постійно
Без відміни. Добре
Се сказав колись-то
Хіоський співак:

«Мов листя на древі,
Так роди людськії».
Многі теє чують,
Та як же немногі
До серця приймають!
Бо в многих надія
Завсігди готова,
Немов у молодців,
Груди розпирати.

Доки ще в котрого
Цвіт юності сяє,
Доти з легким серцем
Многе несповниме
Сміло замишляє.
Не дума ніколи,
Що він постаріє,
Що на землі вічно
Місця не загріє.

А поки здоров'я
Кому добре служить,
Не дбає про слабість,
Даремно не тужить.

Дурні, що при тому
Пусте помишляють,
Що весна коротка,—
На те не зважають.

Та ти, що се знаєш,
Давай душі волю
Все добре чинити
Та добра ужити
Без муки, без болю,

Доки пройдеш шлях свій
Аж до брам спокою.

Автор отсих віршів жив у роках 556—468 перед Хр(истом), отже, 88 літ, звідав значну часть Греції і вмер у Сіцілії. Він належав до найвизначніших поетичних талантів старої Греції, особливо як автор епіграм (W. Christ, op. cit., ст. 166—168.)

Мої переклади писані в днях 14 мая, 14—15 червня 1915, а увага д(ня) 11 липня 1915 р.

ІЗ ЕЗОПА САМІЙЦЯ

І. ГОРЕ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

О життя, як від тебе без смерті уйти?
Невимовним же горем гнітиш мене ти!
Ані втека не легка, ні легко знести.

Гарне все, що природа тобі надала,
Небо, сонце, і місяць, і зорі, й земля ся ціла,
Ріки, й джерела, й гори, і море — о будь вам
хвала!

А все інше — тривога, терпіння та жас,
А як щастя добра дещо спустить на нас,
Немезіда, як звір, захарапчить сей час.

Езоп, найславніший байкопис греко-римської старовини, жив у половині VI в. перед Хр(истом) на острові Самосі, та про його життя, крім принагідної згадки Геродота, по якій він був слугою Іадмона, який за щось і позбавив його життя, не знаємо нічого певного. Писав він прозою, хоч записав не все, що зложив; іще за часів Арістофана та Сократа в Афінах оповідано усно Езопові байки, яких нема в збірці його прозових — як він сам називає їх — міфів. Отсей епіграм, мабуть, одинокий, який дійшов до нас з іменем Езопа — і він справді варт пам'яті без огляду на те, чи походить від Езопа, чи ні.

Написано д(ня) 11 серпня 1915 р.

ІЗ КСЕНОФАНА КОЛОФОНЦЯ

І. ПОЧЕСТІ, ВІДДАВАНІ АТЛЕТАМ

У нас коли хто бистротою ніг
Побіду виборе, або в п'ятірнім бою
Один із силачів чотирьох переміг
В Олімпії, над Пізою-рікою,

Або в борні, де попід єили два
Моцуються та борються з собою,
Або в кулачній бійці, що, бува,
Кінчиться смертю або раною тяжкою,

Або в найтяжчім роді боротьби,
Який панкратіоном називають,
Такого з-поміж інших горожан
Найвище чтять, шанують, поважають.

При всіх прилюдних ігрищах такий
На першім місці садовиться,
А рада городська до права допускає
Публічним коштом все живиться.

А декому дають від міста надгороду,
Щоб пам'ятка була хоробрості його;
Буває й так, що не з-за іншого чого,
А лиш що коней ліпшу мав породу.

Се все в нас часто може позискати
Такий, що менше заслужив, як я,
Бо над його та його коней силу
Цінніша мудрість людська та й моя.

І дуже недоладний той закон,
Що на те всеє вповажняє,
Що силу тіла вище мудрості
Й добра кладе та вирізняє.

Бо що за користь місту чи державі,
Що між людьми в когось кулак могутній,
Що інший бігать по м'якій мураві
На звaводи з хортами путній?

Що сей ось досвідний в п'ятискладовім бою,
То й найсильнішого на землю повалить?
Для міста ж він ніяк не жертвував собою
І ні за що його ніхто не похвалить.

Про ліпші нам закони треба дбати
І дармоїдам, легкоробам тим
Полегші жадної ні честі не давати,
Що не збільшають міста честь нічим.

Бо що за честь чи користь нам, питаю,
Що там у чужині над Пізи берегами
Один другого вбив чи помісив ногами?
Чи з того приросло для нашого щось краю?

Отсю елегію (не цілу) помістив Афіней у своїх «Дейпнософістах», ст. 473—4. Автор її — визначний грецький філософ найстаршої доби (другої половини VI в. перед Хр(истом)) і основатель школи т(ак) з(ваних) елеатів. Головним його твором була філософічна поема «Про природу», з якої до нас дійшли лиш немногі уривки. В однім із тих уривків він пише:

Усякого наклали на богів
Гомер і Гесіод, що між людьми буває
Доганне й соромне. Найдужче розкричали
Такі неправедні діла богів,
Як красти, та перелюби творити,
Та одні одних, знай, дурити.

Се погляд, без сумніву, раціоналістичний, раз, тим, що вважає Гомера й Гесіода творцями грецької міфології, коли направду вони, особливо Гесіод та гомерівські гімни, були лише виразителями віри, живучої в різних

племенах та частях грецького народу, а друге, тому, що прикладає людську етичну мірку до вчинків богів, які, звичайно, мають далеко глибше, символічне значення. Вважати Ксенофана на основі сього уривка монотеїстом, як це чинить цитований тут німецький учений, на мою думку, нема ще підстави (пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 113—114).

Переклад і увагу написано д⟨ня⟩ 27 червня 1915 р.

ІЗ ПІФАГОРА САМІЙЦЯ

І. ЗОЛОТІ СЛОВА

Чти несмертельних богів, як обичай наш повеліває,
Найперша заповідь се, чти присягу, й героїв величних,
І земних духів усіх та сповняй постанови закону.
Чти теж родителів і тих, що близько покревні з тобою,
З інших за друга бери того, хто визначний чеснотою.
Слову лагідному вмить підлягай та корисному ділу,
Гніву до друга не май, якби він завинив лиш дрібницю,
Доки лиш можеш знести; жиє поспільно «можу» і «мушу».
Се держи в своїм умі і вчись так панувать над собою,
Щоб передовсім живіт, потім сон і розпусну жадобу
Здержувать, а також гнів, не чинить неморального
з іншим
Ані самому. Найперш май повагу до себе самого.

По справедливості жий невідступно в словах і в учинках,
А від наказів ума в житті не відтягайся ніколи.
Знай також, що на землі дожидає нас смерть, спільна
доля,
Земне ж добро кождий з нас то здобути, то стратити
може.
І коли воля небес насила людям болі чи муки,
То ти зноси свою часть без нарікань і злого упору,
Але старайся лічить, що влічиме, й те май на увазі,
Що не буває занадто тяжкий тягар долі для добрих.

Люди багато плетуть між собою, що зле, а що добре,—
Тому ніяк не дивуйсь і не дай сам себе залякати
Примусом, ані коли вони явнії брехні торочать.
Все те терпливо зноси, але свого ума не зрікайся,

Щоб ніхто словом тебе не намовив, ні прикладом знадив
Вимовить або вчинить щось, що ти б не признав за
найліпше...

Поки що вчиниш, порадься, аби не вчинити дурниці;
Тільки обмежений кеп неоглядний в словах і в учинках.
Тим-то виконуй лише те, чого не пожалкуєш в будущім,
І не займайся таким, чого не розумієш; учися
Всього потрібного, й буде життя твоє йти веселіше.

Також тілесне добро варто вваги, дбання та старання;
Ось чому мірно вживай страв і трунків; теж у
гімнастичних
Вправах будь мірний і не доводи себе до перевтоми:
Чисто держися в житті та не доходи до марнотратства
Та стережися всього, що в людей може викликать
зависть,
Щоб не робив ти видатків не в час, як джигун
чваньковитий,
Ні не вдавав скупаря, бо у всім знати міру найліпше.
Те лиш роби, що тобі прикрості не справля, й перш
подумай.

Ніколи не допускай на повіки свої сну нічного,
Поки діла того дня не оглянеш ти двічі чи тричі:
«Що зроблено? Може, де хиба? Чи не занедбано дещо?»
Так почни першим і йди, аж дійдеш на останнє. Коли що
Зроблено лихо — злякайсь, а порадуйся добрим. Така
хай
Буде вся праця твоя, все старання твоє; в тім кохайся,
Те-бо тебе доведе на сліди всіх чеснот божественних.

Так ось клянусь тобі тим, що для душ сотворив
Тетрактіду [1] —
Джерело всього буття, берись завсігди живо до діла,
Благословенства на се попросивши в богів. В разі вдачі
Вбачиш безсмертних богів і смертельних людей усю
сутність,
Як розпливається все в перемінах, що над чим володіє;
Вбачиш і будеш те знать, що природа усе собі рівна,

[1] Тетрактіда — по піфагорійському віруванні четверака основа всякого буття, а властиво, лиш нове слово для означення прастарого вірування в чотири основні живла: землю, небо, воздух і воду.

Щоб неможливого ти не надіявсь ніколи й значіння
Річей не запізнавав. І дійдеш ти до переконання,
Що терплять люди тоді, як самі завинили, нещасні,
А не могли в той же час ні побачити, ані почути
Близько лежаче добро, ні дійти до спасіння від злого.

Піфагор уродився на острові Самосі коло р. 580 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, у молодім віці пройшов можливі тоді в Греції науки в рідній місті Самосі, в Мілеті, звідав Кріт, Спарту, Дельфи та інші центри грецької освіти і провів кілька літ у Єгипті, в Геліополісі, Мемфісі та Фівах, де при тамошніх стародавніх храмах від жерців можна було багато дечого дізнатися й навчитися. Вернувши до Самоса, він якийсь час держав там школу, яку коло р. 530 переніс до Кротона в південній Італії, де продержав її несповна 30 літ. Аж коли ведене під його впливом правління того міста провалилося, він мусив утікати, а не прийнятий ані в Локрії, ані в Таренті, зайшов до Метапонта, де в храмі Афіни заморив себе голодом у р. 500.

Переховані з його іменем до наших часів «Золоті слова» (57 рядків гекзаметрами) чи були написані ним самим, чи котрим із його учеників та приятелів, хоч не дають поняття про весь обсяг і напрям Піфагорового навчання, усе-таки мають на собі печать світлого, гармонійного та зрівноваженого духу і як такі не стратять ніколи своєї вартості.

Мій переклад, опертий на німецькім перекладі Ділтея, поміщенім у книжечці «Griechische Gedichte, Heidelberg, 1850», ст. 219—223, був написаний д⟨ня⟩ 16 червня, а увага, в якій я, окрім В. Хріста, подаю дещо за Юмбером («Poètes moralistes de la Grèce», ст. 297—302), написана д⟨ня⟩ 10 липня 1915 р.

ІЗ ФОКІЛІДА МІЛЕТІЙЦЯ

І. ПРАВДИВЕ БАГАТСТВО

Коли багатим хочеш ти зробиться,
То на ріллі не покидай трудиться.
Таж в приказці, нам даній самим богом,
Рілля зоветься Амальтеї рогом.

ІІ. ПОЧАТКИ ЖІНОК

Отсе теж із помічень Фокіліда:

«Від отсих чотирьох родів звірячих
Походить рід жінок, злих і добрячих:

Від псів, від пчіл, свиней багнолюбивих,
А також від кобилиць довгогривих.

Та, що від пса походить,— легка, зручна,
Непосидюща, в праці й строю влучна.

Та, що йде від свині,— відмінна вже натура:
Негарна, нестійка, сварлива та понура.

Та, що йде від пчоли, хоч з вигляду негарна,
Запопадна, смирна, і дбала, й господарна.

Та ж, що з кобил пішла, буває дуже красна,
Та прегорда при тім, змінчива та гримасна.

Отсе собі ти на увазі май,
Жону собі по вдачі добирай».

III. ПУСТЕ ШЛЯХЕТСТВО

Отсе теж із помічень Фокіліда:

«Не раз такий в часі вечері чи обіду
Своїм походженням шляхетським рад
чваниться,
І величається, й не може вгомониться,

Що й слова мудрого не вимовить до ладу
Ані здобудеться на мудрую пораду».

IV. СИЛА ПОРЯДКУ

Отсе також з помічень Фокіліда:

«Мале місточко в доброму ладі
На скелі або при сплавній воді
Вартніше для краю, в котрім живе,
Ніж многолюдне й грішне Ніниве».

Писано д(ня) 12 червня 1915 р.

ІЗ БАКХІЛІДА З ОСТРОВА КЕОСУ

ВИПИЙМО!

Солодка нам потреба
Вино спивати з чаш,
Гріть серце ласками Кіпріди,
З душі зганяти всякі біди
Та розсівати смуток наш
Тим даром, що дає нам Діоніс
Із винної лози, не з неба.

Бо з неба нам володар
Найвищий шле грижу.
Такий то світу він господар!
Хай більш про нього й не кажу!
Міста безпечні розбиває,
На нас неврожай насилає
І ще себе монархом величає.

В багатому Єгипті
Доми там золотом блищать
Та слоновою кістю;
От відтам кораблі пузаті
Для нас і хліб, і дари Бакха мчать.
Не будем з них багаті,
Та нам досить, щоб не голодувати,—
Тож випиймо оп'ять!

Отсей уривок ліричної пісні беру з Афінея, ст. 711. Про автора (жив(у рр.) 505—430 пер(ед) Хр(истом)) знаємо, що він був сестрінцем поета Сімоніда, та сучасником і супірником Піндара, та визначним творцем у сфері т(ак) зв(аної) хорової лірики. З його поезій доховалося

до нашого часу дуже небагато уривків, аж від 1897 ⟨року⟩ письменство збагатилося двома віднайденими в Єгипті збірками його пісень, із яких одна містить 14 епінікій (пісень на побіди атлетів у різних ігрищах), а друга 6 од на честь різних богів і героїв (W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 168—173).

Написано д⟨ня⟩ 21 червня переклад, а д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р. увагу.

ІЗ ЕВПОЛІДА АФІНЦЯ

І. ХОР НАХЛІБНИКІВ

Яке життя наше, нахлібників бравих,
Коротко вам тут проспіваєм,
Доведемо складно до слухів ласкавих
І вашої ласки благаєм.

Усі ми тямущі та чемнії люде,—
Се кождому треба вам знати;
Нечемного й слухать ніхто з вас не буде,
Тим менше, запросить до хати.

Поперед усього хлопчину чужого
Беру собі для супроводу,
Щоб сам не ходити, а їсти та пити
Наразі — вибачай! — хліб і воду.

Одежі у мене дві зовсім приличні,
Їх то наді все я шаную;
Одну ношу в будні, а другу в празничні,
По площі весь день парадую.

А як лиш побачу тебе де, багачу,
Що трохи умом не багатий,
Я звільна, як можу, до нього підходжу,
Любенько давай розмовляти.

Яке б не сказав він немудреє слово,
Хвалю без вагання щосили;
Як дотепом рушить — дивуюсь здорово:
«Який він розумний та милий!»

Отак походжаєм, аж час до обіду,
Я ніби в свій бік, він ід мені:
«Але ж, любий друже! Не сам же я піду.
Таку ми тут мали приємну бесіду!..»
І ось я вже в нього в гостині.

Уривок із комедії «Нахлібники» із Афінеєвих «Дейпнософістів», ст. 236. Автор, один із чільних представників т⟨ак⟩ зв⟨аної⟩ старої афінської комедії, старший сучасник Арістофана, поліг у р. 412 у битві, лишивши по собі 17 комедій, із яких 7 одержало перщі премії. В тім числі була також комедія «Нахлібники», премійована в р. 421 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ (Пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, 296—7).

Переклад і увагу написано д⟨ня⟩ 26 червня 1915 р.

ІЗ ЕВРІПІДА АФІНЦЯ

І. ЗІТХАННЯ ДО ЗОЛОТА

О золото, найкраща цяцька смертних!
Ні мати стільки нам приємностей
Не доставля, ні любі діти в домі,
Ані отець коханий, скільки ти
Та ті, в яких домах тебе багато,
О, на такого, як сама Кіпріда
Очима кине, то не подивуєш,
Що тисяча Еротів налетить
До неї й серце в неї запалить.

Уривок із драми «Жінки-молебниці», наведений у книзі Афінея «Дейпнософісти», ст. 159. Ся драма не дійшла до нас.

Переклад уривка написано д⟨ня⟩ 22 червня 1915 р.

ІІ. БІДА З АТЛЕТАМИ

Від незліченних бід бідує Греція,
Та гіршої біди немає від атлетів,
Бо ті не вчаться ані чесно жити,
Ані розумно вітчині служити.

Бо і котрий же смертний чоловік,
Раб свого горла й черева невільник,
Потрафить більш добра придбать, як батько
Міг працею рук своїх заробити?

Ті ж ані бідності зносить не вміють,
Ні в щасті знають, як себе вести,

Бо, добрих обичаїв не навчені,
Добра не знають ані зла мети.

Тому як випаде лиха пригода,
Ні до чого ума не вміють приложить,
Ні для сім'ї користь із них, ні для народа.
Ніякій справі не зуміють послужить.

Вродливі, статні, як до літ доходять,
Вони в щасливі та празничні дни,
Мов маків цвіт, по площах пишно ходять,
Окраса й радощі своєї вітчини.

Коли ж їх прикра старість опанує,
Пообпада волосся золоте,
Вони обдерті ходять, їх гніте
Біда й ніхто вже їх не чтить, не пошанує.

Ми, греки, звичай маємо преславний,
Що в празники збираєм від усюд
Атлетів, штукарів і пир їм славно явний
Устроюєм, чтимо й годуєм той ледачий люд.

Хто десять силачів на ігрищі зборов,
В бігу хто перегнав прудкими всіх ногами,
Хто диском угору найвище запоров
І щелепів найбільш розбив міцними кулаками,

Й вінець одержав за таке геройське діло,
Чи в своїх був заслужений, чи ні,
Враз з іншими — валив на бенкет гордо й сміло,
Хоч користі з того не було вітчині.

Бо чи ж ті силачі потрафлять з ворогами
Своїми дисками теж воювать?
Або замість щитів чи зможуть кулаками
Наїзників із вітчини прогнать?

То ж справедливо буде надавати
Вінець із листя як найвищу нагороду
Лиш мудрим, правим, що в потребі дати
Змогли підмогу та совіт народу.

Но лиш такий, що своїх горожан
Найрозумніше вміє кермувати,
Муж поміркований і правий, що талан
Має зло зупинить, а добрий піддержати.

Хто вміє єдністю народ увесь натхнуть,
Розвіяти всі коромоли й зради,
Той тільки варт направду буть
Красою й світочем всеї Еллади.

Уривок з трагедії «Автолік перший» у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 413. Взірцем та основою сього прегарного монолога послужила елегія Ксенофана Колофонця, якої текст помістив Афіней зараз же за Евріпідовим а якої переклад подаю під іменем Ксенофана.

Переклад і увагу написано д⟨ня⟩ 27 червня 1915 р.

ІЗ ЕМПЕДОКЛА АКРАГАНЦЯ

І. МІФОЛОГІЧНА ЄРЕСЬ

Первісним людям не був
Ані богом, ні пострахом Арес,
Ані царем був Зевес,
Ані Крон, ані Посейдон також,
Тільки Кіпріда одна
Була понад усіми цариця.

Культ її був неважкий,
Її ласку собі здобували
Статуями, звірами
Намальованими, пахощами
Різнопахучими та
Смирною, ладаном і кадилом,
Чистим вином, медовим
Теж напоєм червоним, який при
Тихій молитві було
Звичаєм на поріг виливати.

Уривок поеми «Очищення», грецький текст у Афінея, ст. 510. Уже старинні відчували баламутність тих слів, бо Афіней перед отсим уривком кладе ось яку увагу: «Кладучи вище всіх жінку, себто полову розкіш, перевертає автор увесь моральний порядок». Про Емпедокла знаємо, що вродився коло р. 492, а вмер при кінці V віку перед Хр(истом), був визначним філософом, поетом, лікарем і громадським діячем; полишив по собі лише дві поеми: «Про природу» та «Очищення». В тій другій він невідомо якою дорогою дійшов до спеціальної віри в метемпсихозу, себто в перехід людської душі по смерті з одного тіла в друге.

Переклад і увагу написано д(ня) 2 липня 1915 р.

ІЗ КРАТЕТА АФІНЦЯ

І. ІДЕАЛ НЕРОБІВ

Цікавий

Та як же зробиш? У будущині
Не буде слуг, ні служниць і на лік,
А старець сам собі ме помагати?

Чудотворець

Е, ще не те, зроблю далеко більше.

Цікавий

А що таке?

Чудотворець

Ось що! Посуда всяка,
Коли її покличеш, підійде
Сама й поставиться перед тобою.
«Гей, столе, руш сюди, накрийся сам!
Діже, сама ти тісто заміси!
Збане, налий вина! А де ти, чаше?
Вмийся сама чистенько! Гей ти, хлібе,
Вилазь із печі! Хай капуста живо
З горшка сама вилазить! А ти, рибо,
Готова вже? Овва, ще лиш один бік
Гаразд упечений! Ну, обернися
Й сама себе оливою помаж!»

Уривок із комедії «Звірі» в Афінеєвих «Дейпнософістах». Автор належав до найдавніших афінських комедіописів, був зразу актором, а потім почав писати комедії, з яких дійшло до нас 15 титулів. Одна з них одержала премію в р. 449 перед Хр(истом), а найліпшою вважали «Звірів», пародію на популярні в ту пору описи щасливого безробітного життя найдавніших людей. (Пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 295—6).

Переклад і увагу написано д(ня) 26 червня 1915 р.

ІЗ КРІТОНА ГЕРЕНЕЙЦЯ

І. ДИВОВИЖІ В ДЕЛОСІ

Одного фінікійця, що був паном
Великого товарів магазину,
Спіймав афінський портовий уряд
На тім, що пару своїх кораблів
Поставив поза пристанню й велів
Травою пообвішувать морською,
Аби з Пейрая виплисти таємно.

Коли його спитали про причину,
Він відповів: «Та забажалося
Мені у Делос перехопиться.
Від многих чув я, що се одинокий
У своїм роді острів паразитів.
Три речі там лише побачить варто:
Міську площу, повну страв і м'яс,
Юрбу різноманітну острів'ян,
Що на тій площі, знай, купує й пожирає,
Й храм Аполлона, різними пишнотами
одітий,
В котрім живуть самі лиш божі паразити!»

Уривок із комедії «Цікавий на Делос» у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 173. Про сього автора в Хрістовій «Історії грецької літератури» немає жадної згадки.

Написано д⟨ня⟩ 30 червня 1915 р.

ІЗ ПЛАТОНА КОМЕДІОПИСА

І. НАВЧАННЯ СОФІСТІВ

Отець

А хай тебе! Та ж хлопця мойого, що я
Віддав тобі в науку, ти до згуби
Довів, злочиннику. Навчив його жить так,
Як досі жив. З твоєї то, мабуть, поради,
Як ранок встане, зараз пить давай,
До чого незвичайний був давніше.

Учитель

Коли він так навчився жити, пане,
То ні за що тобі на мене нарікать,
Адже живе він так, як мудрі вчать.
От Епікур твердить: «Добро найвище,
То розкіш». А де ж розкіш більшую знайти,
Як у розкішнім панському житті?

Отець

Лихе щось ти надмухуєш мені,
О Созіє! Скажи лише, будь ласкав,
Чи бачив ти де п'яного філософа
Або інакше налогового?

Учитель

Усі вони такі, присясто-боже,
А особливо ті, що поміж ними
Найвизначніші, шпаціруючи
Школярськими вопросоодвітами.
Прослідкують та стежать чоловіка
Розумного, немов утікача.

А як на стіл положать синьочубу,
То знають зараз, яка часть найліпша,
І, починаючи від голови, собі беруть,
Аби стовпіли всі та дивувались.

Уривок із комедії «Ошуканець» захований у книзі Афінея «Дейпнософісти», ст. 103.

II. ПОЧАТОК БЕНКЕТУ

Перший гість

Мужі вже пообідали трохи не всі;
А ти чом не біжиш, стіл не відсунеш?

Другий

Ось входжу, вмивши руки водою.

Третій

А я повимітаю те, що тут
Поналивали зливків для богів.

Перший

Внесу ночви для студження вина.

Другий

А хлопець той із трьома пищавками
Повинен би вже бути тут на місці.

Хлопець входить.

Третій

(до хлопця)

А скоч-но принеси нам пахощі!

Хлопець

Єгипетські?

Гості

Ті й Татаракові.

Перший

А ось вам кождому вінець даю.

Д р у г и й

Хаї намішає хто вино у збані!

Т р е т і й

Уже намішане. Ось як шумить!

П е р ш и й

(до хлопця)

Візьми й підкинь кадило на огнище!

Всі три моляться тихо.

Д р у г и й

А що, скінчилася молитва наша?

Всі потакують кивками голів.

І почалося кругове пиття,
І проспівали всі застільну пісню,
А потім винесли ночви за двері,
Аж тут із флетами двома явилась
Карійська дівчина й карійську пісню
Для гостей проспівала мелодійну;
З тріанглом стала коло неї друга
Та мірними ударами звучними
Мелодії чарівність побільшала.

Сей автор, старший сучасник Платона-філософа та Арістофана, належить до представників старої афінської комедії; написав 28 комедій, із яких одна здобула премію в році 405 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩; мав вплив на афінську сцену до року 390 (W. Christ, Gesch. der gr. Literatur, ст. 297). Уривок із комедії «Лаконці», з Афінея, ст. 665.

Переклади писано д⟨ня⟩ 21 червня й 11 липня, а увага дня 10 липня 1915 р.

ІЗ ПЛАТОНА АФІНЦЯ

І. ОГРАБЛЕНИЙ УТОПЛЕНИК

Корабель мені розбило море
І пожерло все моє добро,
Але мало стільки милосердя,
Що мені втонути не дало.

У одній одежі одинокій
Виплив я з навали хвиль морських;
Увійшов хвиль і острої опоки,
Не уйшов поганих рук людських.

Здер розбійник з мене ту останню
Одіж,— мало що на ній нажив,
Не тямуючи, що гріх страшенний,
Гріх там він тим наложив.

Хай же так, в мою убраний одіж,
В нутро аду він зійде як стій,
І хай там його побачить Мінос
У моїй одежі тій!

ІІ. ДАРЕМНА ПОГРОЗА

Мовила до муз Кіпріда:
«Чтіть, дівчата, Афродіту,
А то я нашлю на вас
Ероса у повній зброї!»

Та відмовили їй музи:
«Тим грози хіба Аресу!
Проти нас, Кіпрідо, син твій
Лету не зверта ніколи!»

III. ДО АСТЕРИ

Астер! Так, моя зоря ти,
Й зорі бачиш ти на небі.
О, коб Ураном я був
І в потребі й не потребі
Міліонами блискучих
Зір тебе міг оглядати!

IV. ПО ЇЇ СМЕРТІ

Астеро, ти колись світила
Всім нам, як ранняя зоря,
Тепер, як Геспер, ти ясніеш
Над тими, що їх смерть постигла,
Покрили землі та моря.

V. У ЛІТНЮ СПЕКУ

Замовчіть, дуби розлогі,
Що гору круту обсіли!
Тихо будь, скальний поточе!
Що воркочеш так без ціли!

Тихо там, корови й вівці
На широкій полонині!
Зачинає грати Пан
На свирілі мелодійній.

Пищавок рядок широкий
По устах він тихо водить
І щораз новії тони,
Все любіші в них знаходить.

Стрійним хором починають
Гарні німфи тут співати,
А сатири й скочні фавни
Гучно гопки витинати.

VI. ПІД ЯЛИЦЯМИ

Сядь отут у стіп ялиць високих,
О мандрівче тихий, одинокий!
У вершках тут ненастанно грає
Шум глухий, хоч і вітрів немає.

Унизу по круглому камінню
Потік тихо, солодко журкоче
І щось, мов далека гра флояри,
Викликає невимовні чари,
На повіки сон навіять хоче.

VII. ЕРОС У СНІ

Коли ввійшли ми в темну сутінь гаю,
Знайшли ми раптом там Кіпріди сина,
Рум'яного, мов яблучко червоне;
Не мав ні лука у руках хлопчина,
Ні сайдака зі стрілами на собі,
А все те висіло на гілці в зелені
Листків, а сам він на пахучих рожах
Лежав у сні; солодкий усміх грав
Ще на його устах, а доокола
Бриніли пчоли запопадливо
І ссали патоку з його солодких губ.

VIII. ЗАСТІЛЬНА ПІСНЯ

Третьовроджена Палладо
І володарко Афіно,
Володій тим нашим містом,
Нашим славним горожанством
Без нещасть і лютих бунтів,
Щоб нечутно мерли люди,—
Володій ти й твій отець!

У вінку з Деметри дарів
Заспіваю в честь Деметри,
Плюта матері в Олімпі.
Зевса дою, Персефоно,

Враз із матір'ю своєю
Радуйтесь собі і в ласці
Своїй майте сеє місто
У отсей щасливий час!

Там на Делосі родила
Колись божеська Латона
Сина з золотим волоссям,
Володаря Аполлона,
Та стрільчиню Артеміду,
Що оленів убиває
І поміж усім жіноцтвом
Превелику силу має.

Радуйсь, Пане, що обходиш
Всю Аркадію, й штрикаєш,
І веселих німф гірських
З криком, стуком доганяєш.
Радуйсь, Пане, й нашу радість,
Наші танці, наші співи
В честь свою приймай ласкаво,
Все веселий, милостивий!

Побідили ми, як хтіли,
І дали боги побіду
Вітчині Пандроса-діда,
Що так любий був Афіні.
Як ішли вони до бою,
Серце в кождого стискалось;
Як з побідою вертали,
В груді весело тріпалось.

І йшли до богів благання,
Щоб по повороті кождий
Знайшов друга по щирості,
Щоб дружбу вмів оцінити;
І щоб кождий у здоров'ї
Прожив стільки віку свого,
Скільки смертному судилось:
Щоб родився кождий гарним,
Збагатився без лукавства
І провів літа юнацькі
В гарних другів любім колі.

Грецький текст у Афінея, ст. 694.

Великий афінський філософ Платон (жив у роках 427—347 перед Христом) полишив також ряд талановито написаних поезій (епіграмів й т. ін.), хоч не все, заховане з його іменем, можна признати його духовою власністю. Я свобідно переклав деякі епіграми з доступних мені видань грецької антології та «сколіон» (застільну пісню), якої автентичність засвідчена самим автором.

Переклади написано в днях 12—14 червня, увагу — д(ня)6 липня 1915 р.

ІЗ СОФРОНА СІРАКУЗАНЦЯ

І. МУШЛІ

Солон

(здибавши дівчину з мішком рано на березі моря)

А що там маєш у мішку тім, люба?

Дівчина

Довгасті мушлі й слимаки, Солоне,
Предобре м'ясо, ласощі днів бідних.

Уривок у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 86. Про автора, визначного драматичного письменника, творця т⟨ак⟩ зв⟨аного⟩ міму (драматичної одноактівки), знаємо від візантійського збирача Суїдаса, що він жив у Сіракузах у часі перського короля Ксеркса та писав свої міми прозою. Вони розпадалися на дві групи — мужеські й жіночі (пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 291). Переглянувши книгу Афінея, дуже важне джерело для пізнання різних затрачених для нас родів старогрецького письменства, особливо драматичного, я знайшов Софрона, цитованого 11 разів, але з тих цитатів лиш один трохи більший варт перекладу. Як про сей уступ, поданий ось тут, так і про інші, наведені в Афінея, можна майже напевно сказати, що вони взяті з творів, уложених віршами, а не прозою. На стор. 86 маємо три цитати, а власне, один рядом із неназваної штуки, де мушлі називаються мамині доми, зараз по тім згадку про його книжку «Риболовство» або «Рільник», далі з загальним означенням «Софрон у мімах» наведено уривок розмови між Солоном і дівчиною, що збирає мушлі. Може,

з того ж міму з означенням «Софрон у женських мімах» маємо на ст. 87 іще три рядки, в грецькім тексті переписані прозою, а в латинськім перекладі віршами, в яких сказано:

А мушлі «кози», мов на один розказ,
Усі посунули до нас,
А кожда виставила своє м'ясо.

Із женських мімів маємо короткі цитати на ст. 229—330 і 306, із мужеських на ст. 286 та 287 і 323, 324; на ст. 362 названо штуку «Νυμφοπόνος», згадки про Софрона без цитатів на стор. 303, 312, 380 і 409, на стор. 309 згадано вдруге штуку «Селянин», а на стор. 324 знов три цитати, один із мужеських, другий із женських мімів, а третій із штуки «Хлопець».

Написано д(ня) 4 липня 1915 р.

ІЗ ТЕЛЕКЛОЙДА

І. КРОНОВІ ЧАСИ

Крон говорить:
Скажу, яке життя напочатку
Я дав смертельним. В перших-бо часах
Усім був мир, так як рукам вода,
Ніщо земля не родила такого,
Щоб страху задавало або на людей
Наводило хоробу; само з себе
Родилось все потрібне до життя.
Коритом кождого потоку
Текло вино; хліби боролись з калачами,
Хто швидше чоловіку в рот ввійде,
Й просилися, аби був ласкав їсти
Щонайлюбіше. Вийшовши з води,
Самі пеклись на сковородах риби
Й готові укладались на столах.
Пливла попри постелі з молока
Ріка, літало скрізь печене м'ясо,
Рівцями плив розсіл для всякого,
Хто захотів покушать. Нард пахучий
В такій був многоті, що кождого
Уста могли глитати повним писком.
В солодкім сосі плавали гранати,
Печені голуби й солодкі пироги
Самі в роти влітали. Наче пчоли,
Бриніли пляцки, пхаючись роями
До уст. Кавалками медяників
Та пляцків хлопці гралися в запічку.
Тому були тоді черевані
Та ростом вищі людського — гіганти.

Уривок із комедії «Амфіктіони» в Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 268. Автор належав до поетів старої комедії, був сучасником і при тім противником Перікла і за свої твори одержав різними часами п'ять премій.

Написано д⟨ня⟩ 28 червня 1915 р.

ІЗ ФЕРЕКРАТА

І. ОЛІЙНИЦЯ

Перший гість

А що за штука в тої, що олійки продає?

Другий гість

Ніяка штука. Хто платить, тому дає.
Виконує ж ту штуку сидячи,—
Ну, розуміється, вдень, не вночі.
Сидить на висоті понад людей юрбою,
Що там збираються щодня задля вина,
Але вина не продає вона
І звичай має — панна не дурна —
Лише молодців допуска грізна
Весь день балакати з собою.

Уривок у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 612.

ІІ. НЕ ХОЧУ СОЧЕВИЦІ

Хазяїн

(до слуги)

Ось я заляжу. Столик принеси,
Й пугар, та дещицю перекусити,
Щоб опісля було приємно пити.

Слуга

Ось вам пугар, і стіл, і сочевиця!

Хазяїн

Лиш сочевиці не давай, на Зевса!
Вона мені зовсім не до вподоби,
А хто живиться нею раз у раз,
Тому, говорять, дуже з рота чути.

Уривок у Афінея, там же, ст. 159.

III. НЕ МІШАЙ ВИНА З ВОДОЮ!

Перша панна

Відсунь, Гліко, збан з вином!
Ось він воду доливає.

Друга панна

Знов тебе нечиста сила
На ту воду пориває?
Ну, скажи ти, лиходію,
Скільки вже мірок долив?

Він

Мірки дві води, мамусю,
А вина чотири, трусю,—
Тим себе я вдоволив.

Перша панна

Щоб тебе на хрест прибили,
Яку пакість ти зробив!

Друга панна

Десь ти досі не з паннами
Жив, а серед ветхих баб.
Тобі б тільки, шмаровозе,
Доливать вино для жаб.

Уривок з комедії «Коріянки», грецький текст у Афінея, ст. 430.

ІЗ АЛЕКСАНДРІДА РОДІЙЦЯ

І. НОВІ ПОМИСЛИ

Приємна річ, коли новеє щось
Хтось видумав, пустити се між люде;
Но коли сам для себе хто мудрує,
То помислів його ніхто цінить не буде,

А сам він завидющим зробиться
Й підозріватиме, що хоче хтось украсти
Ті помисли його, й змарніє з ними він.
І можуть разом з ним вони пропасти.

Грецький текст сього уривка дійшов до нас у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 222. Про автора знаємо, що він у році 376 перед Хр(истом) одержав премію в Афінах, мабуть, за найліпшу комедію, а в пізніших літах одержав іще дев'ять премій, хоча комедій полишив по собі 65. (Пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 319).

Написано дня 25 червня 1915 р.

ІЗ АЛЕКСІДА ТУРІЙЦЯ

І. ЛІН І ГЕРАКЛ

Л і н

Ось підійди та відси вийми книгу,
Яку захочеш, прочитай уважно,
Який на ній там напис, і займися
Її прочитанням у вільних хвилях.
Ось тут Орфей, Гомер і Гесіод,
Трагедія, Хойріллі, і Епіхарм,
І твори всяческих письменників.
Скажи тепер, що з них тобі найбільше
Припаде до вподоби й чим твій ум
Найбільше зацікавитися може?

Г е р а к л

Отсю візьму.

Л і н

А покажи, що в ній?

Г е р а к л

«Кухарська штука», як говорить напис.

Л і н

Якийсь філософ ти, се видно з того,
Що, проминувши так багато писань,
Взяв штуку Сімову.

Г е р а к л

Сім хто такий?

Лін

Дуже розумний чоловік. Недавно
Звернувся до трагедії, поміж
Акторами найвизначніший кухар,
Як кажуть ті, що користуються
Отсею книжкою його. Між кухарями ж
Сей чоловік страшний голодомор.

Геракл

Е, говори що хочеш, а ось я
Голоден також, се ти добре знай!

Се уривок із комедії «Лін», захований у книзі Афінея «Дейпнософісти», ст. 164.

II. ДИВНІ ТІ ЛЮДИ!

Хіба не дуже дивний людський рід,
Що майже всі на щось незвичне пнуться!
Чужих ми любимо, а свояки
Та близькі ворогами нам здаються.

Вважаємо себе багатими,
Хоч пустка часто і в кишені, і в стодолі;
А потребує помочі сусід,
Даємо скупо і ніколи не доволі.

Про хліб щоденний дбаємо гаразд,
Все б нам лише пшеничне біле тісто;
А в той сам день не раз виконуєм
Закони чорнії на рідне місто.

Щоб украсить лице, ми мажемо його
Такою краскою, яку ніяк не змити;
А в літі, замість зимної води,
Ми забагаєм снігу пити.

Коли не тепла в купелі вода,
Всіх слуг у батька-матір лаєм,
А як вино хоч трошечки квасне,—
Відсунемо й не випиваєм.

От тим-то вчені деякі те слово прорекли:
«Найліпше не родиться на землі,
А родившись, якнайскоріше геть зійти».

То ті самі, що ті слова писали,
Родились, мали жін [1] і діток колисали,
Не думавши й одно зі світу геть звести.

Уривок із комедії «Отруєна мандрагорою», захований там же, ст. 123—124.

III. НАХЛІБНИК

Обідаю з охочими, як лиш запросять;
Обідаю на шлюбному обіді навіть
Непрошений; тоді найбільша в мене втіха;
Я сиплю жартами смішними й на всю губу
Хвалю господаря. Коли з присутніх гостей
Хтось поперечиться зо мною, того я
Обсиплю кпинами ще й напереджу під ніс.
Наївшися й напившися доволі,
Відходжу та не домагаюся, щоб хлопець
Світив мені ліхтарнею в дорогу.
От тим-то часто в пітьмі впаду я
І лізу рачки або сновигаю вулицями,
«Мисліте» пишучи ногами вліво, вправо.
Коли наткнуся на нічную варту,
То дуже дякую богам, як вартові
Мене ні палицями не поб'ють, ані не
Поштуркають щитами. А напослідок,
Коли опівночі здоров зайду додому,

---

[1] Форму — жін замість — жінок я ще малим чув у Нагуєвичах ось у якій загадці: «Ішло сім жін, несла кожда сім гиль, на кождій гилі по сім галуз, на кождій галузі по сім кобів (кобель), у кождій кобелі по сім кіток, а в кождої кітки по семеро котьит. Кілько було всіх котьит?». Загадка для письменного дуже проста, але для неписьменного, що мусить числити з пам'яті, дуже трудна. Подаю тут її формулки цифрами: 7×7×49, 7×49=343, 7×343=2411, 7×2411 = 15877, 7×15877 = 111139 — сума котят.

Небитий сплю та сном відводжу душу,
Який вино сон навіва солодкий.

Уривок неназваної комедії, там же, ст. 234—5. Написано д⟨ня⟩ 26 червня 1915 р.

IV. ДВА РОДИ НАХЛІБНИКІВ

Нахлібник

Двояких знаємо нахлібників,
Навзінїку[1]: одні, сказати так,
Звичайні люди, що їх автори
Комедій узяли на зуби,— отакі,
Як я та інші з чорного народу.

Навзінік

А інші хто такі,— тебе питаю.

Нахлібник

Сатрапи, генерали, славні вожаки,
Поважні з'їдачі чужого хліба,
Що вивищилися з-поміж поспільства
І мають вид, немов живуть поважно
Та скромно, хоч направду моргнення
Одно бровами їх не раз заважить
Тисячу талантів. Сей рід людей
Тобі, запевно, й тайни їх значіння
Звісні далеко ліпше, ніж мені.

Навзінік

Се справді так.

Нахлібник

А все-таки в обох
Тих родах паразитів суть одна
Й одно значіння їх паразитизму:
Наглядний доказ, що в житті людському
Судьба одних із нас веде угору
До діл великих, інших до малих,
Дає одним в добрі аж опливати,
А інших заставля йти блудом, старцювати.

---

[1] Дослівне значення: побідник кораблями.

Отсе, Навзініку, чи ж не чудово я
Пояснюю тобі?

Навзінік

Як похвалю тебе,
Про інше дещо більш питати в мене можеш.

Уривок із комедії «Управитель», там же, ст. 237.

V. ЗАГАДКА

Бабуся

Ти в мене розумненькая дівчина,
Вгадай: він не хлопчина, хоч мужчина;

Не смертний він, безсмертю не підлежний;
Ні до людей, ні до богів не приналежний;

До нас приходить і до нас не входить,
А кожда річ його наново родить.

Дівчина

Чи ти, бабусю, хочеш взять на сміх
Мене одною з вигадок своїх?

Бабуся

Адже се так нетрудно відгадати,
Лиш треба трохи думці волю дати.

Дівчина

Еге, сього якраз у мене нестає.

Бабуся

Се сон, що по трудах нам супокій дає.

Грецький текст із комедії «Сон», там же, стор. 449.

Хазяїн

Від мене, поки все не вичислиш до дрібки,
Ані дванадцятої часті мідяка
Не одержиш.

Кухар

Се справедливе слово,
Ось табличку візьми й числи ти сам,
Отся солона риба коштувала
П'ять мідяків.

Хазяїн

Ну, ну, вилічуй дальше!

Кухар

Мушля сім мідяків.

Хазяїн

Чи не дурисвіт ти?
Ну, тягни далі!

Кухар

За ехіни [1] оболь.

Хазяїн

Се ще по-божому.

Кухар

А після того
Чи не була тут редька?

Хазяїн

Так, ти сам
Хвалився, що вона найліпша з всього.
Отже, нема її.

Кухар

А я за неї
Дав аж два оболі.

[1] Рід морської риби.

Хазяїн

Чого ж хвалився,
Коли її нема?

Кухар

А за солоне м'ясо
Три оболі заплачено.

Хазяїн

Чого ж
Так дорого, коли воно плохіше?
Й чому не торгувався?

Кухар

Чи не знаєш,
Яка біда там на торговиці?
Всю ярину гусільниці пожерли.

Хазяїн

Тому й за рибу ти платив подвійно?

Кухар

Та єсть там доглядач торговиці;
Піди й спитай! А за угра морського
Дав десять оболів.

Хазяїн

То не багато,
Що ж далі?

Кухар

Рибу смажену отсю
Купив за драхму.

Хазяїн

Цур та пек тобі!
Аж у лихорадку мене кидає.
А що ж іще ти там наторгував?

Кухар

Додай вино, що для вас, п'ющих, взяв
Три мірки, десять оболів за кожду.

Уривок із комедії «Засліплений» у Афінея, ст. 117 — 118. Про автора відомо, що він уродився на початку IV віку перед Хр(истом) у місточку Турії, в долішній Італії, але від р. 390 переїхав із вітцем до Афін. Тут у щасливих обставинах пробув до глибокої старості, бо вмер, проживши 100 літ і написавши 245 комедій, із яких многі на виставах одержували премії, але ані одна не дохо-валася до нас у цілості.

Переклади написано в днях 22, 23 і 26 червня, а останній і увагу д(ня) 3 липня 1915 р.

ІЗ АНТІФАНА ПІСІДІЙЦЯ

І. РОЗМОВА З СОФІСТАМИ

Се ж тиранія при вині святім
З софістами в сперечку заходити
Або з говорунами, що вина не п'ють
Та м'яса не їдять, почати говорити
Про те, що чеснота і що та як робити.

Що таке чеснота? Та ж се ніяка річ.
То річ така, що досі не існує,
А як була колись, тепер її нема,
Бо щоб була й тепер, ніхто сього не чує.

А як колись була, то се ще не значить,
Що й дотепер ще бути мусить;
Де нічого нема, ніщо там не стирчить,
Ніхто нічого там не рушить.

Нема нічого, бо не сталося ніщо,
А те, що сталося, то мусило й зістати
Тому що сталося. Якби не сталося,
То ні з чого було б і користати.

А якби сталося, то як би стать могло
Щось із того, що досі не було?
Се ж неможлива річ. Значить, як сталось з того,
То статься не могло нічого.

А скаже, може, хтось: «Як сталось і з чогось
Таке щось, що й зовсім його нема;

То про такеє щось і думать неялось»,
А все-таки скажу не се: «Дарма! Дарма!»

Тут ось що ще! Такого крутопопа
Й Аполлон сам, мабуть, не розшолопа.

Уривок із комедії «Клофон», у Афінея, «Дейпнософісти», стор. 98—99.

II. НЕМА ПЕВНОСТІ

Хто зі смертельних у житті своєму
Зі своїх надбань щось за певне має,
Той дурить сам себе. Бо або за податок:
Уряд йому все з дому забирає,

Або заплутається де в процес,
Або хтозна-який його ограбить
Захожий генерал, або теж
Його акторка чаром своїм звабить,

Він золотисті їй одежі посправляє,
А сам у лахах драних почвалає;
Або його властивець корабля
У море пхне й товар його позабирає;

Або, пливучи, між розбійників
Дістанеться і все надбання стратить;
Або ві сні чи під час проходу
Убійством раб за хліб, за сіль заплатить.

Немає певності ні в чім, хіба ж у тім,
Що кождого дня вип'ю, й з'їм,
Та звеселюся, але й се на світі
Ще певне не зовсім.

Не раз сидиш ти при заставленім столі
Й гадаєш: «Ось, напевно, буду ситий!»
Та тут такі нападуть москалі,
Що сперед носа все похаплють і цілі
Тобі ні кісточки не схочуть полишити.

Хіба як чашу вже в руках держиш,
Напій із неї в горло виливаєш,
Тоді про певність одиноко лиш
Подумать повне право маєш.

Уривок із комедії «Вояк», там же, ст. 103—104.

III. ХТО ГІРШИЙ?

Чи не мудріші, на твій погляд, скіфи,
Що дітям, як лише прийдуть на світ,
Замість мамок-отруйниць їм наймити
Кобиляче дають їм ссати й пити
Та молоко корів, поки дійдуть до літ,
Дітей під дозором родителів тримають,
А педагогів їм ніяких не приймають?

Волю на Зевса їх, як отих міхонош,
Що дешевий товар по краю скрізь
розносять.
Ціну за нього вдвоє, втроє просять,
Або тих звинних купчиків також,
Що міряний товар фальшиво мірять,
І продають, і очевидну лож
Скріпляють клятвами, як покупці не вірять.

На Зевса, дуже се зіпсований народ,
Якому байдуже — брехнути,— не задавить!
Хіба захоче хто під пару їм поставить
Рибопродавців, що їм теж брехеньку взяти
в рот,
Як меду полизать. А от уже дарма!
Над тих, що гроші від людей купують,
Міняють, продають і всяческьки торгують,
На світі шкідливіших, знать, нема.

Уривок із комедії «Ворог злих людей», поміщений там же, ст. 326.

IV. ДРУГ ДРУГІВ

Тобі, чей, відома моя натура?
Нема в ній фальші, а супроти другів
Я ось який: як б'ють — залізна клюмпа,
Як бити — грім; як осліпить кого —
Я блискавка; як викинуть за двері
Чи винести кого — я бистрий вітер;
Коли вдушить кого — я мотуз; як з чопів
Підважить двері, я — сам землетрус;
Коли скакать — сверчок; коли обідать
Непрошеному, я влізлива муха;
А як не виходити — я криниця.
Коли що вишпіонить, кого вбити,
Свідчити в суді,— як хто перший скаже,
Так я зроблю, поручення сповню,
Нічого понад теє не міркуючи.
Тому молодші не зовуть інакше
Мене, лиш блискавкою, бо ніколи
Я не загаюся балаками.
Я другів друг, з природи, не словами,
А вчинками додержу віри й честі.

Уривок із комедії «Предки», поміщений там же, ст. 238.

V. КІПРІЙСЬКИЙ КОРОЛЬ І ГОЛУБИ

Хазяїн

А в Кіпрії, кажеш ти, служивий, довго
Ви забавляли?

Вояк

Увесь час війни.

Хазяїн

А де найбільше, у котрому місті?

Вояк

У Пафосі, де довелося нам
Побачить короля лагідного

Та щось таке, що як оповідати,
То й вірити не хочеться тобі.

Хазяїн

А що таке?

Вояк

Щодня, як до обіду
Сідав король, над ним зчинявся вітер —
Не від чого, як лиш від голубів.

Хазяїн

Яким се способом? Своє полишу діло,
А розпитать у тебе хочу, як
Там діялось.

Вояк

Та чуда не було,
А наливав на себе той король
Якесь пахнило, що для нього, власне,
Спроваджували з Сірії. Його
Видобували з семені, яким, як кажуть,
Найбільше люблять голуби живиться,
Тим запахом приваблені вони,
Злітаються громадно, насідають
На дім і тиснуться до короля,
Аби на нього скрізь понасідати.
Та хлопці, сидячи при нім,— те й діло —
Зганяють їх, вони ж лиш трохи вгорі,
Злітаючи, уносяться над ним
Або, сідаючи та знов зриваючись,
Такий зчиняють вітер, що король
Сидить під легким подувом їх крил
Недокучливим і холодиться.

Уривок із комедії «Вояк» у Афінея, ст. 257. Автор за свій незвичайний талант на внесок Демосфена одержав право горожанства в Афінах, виступив як автор комедій уже коло 388 р. пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ і полишив по собі 260 чи навіть 365 комедій, із яких 13 різними часами одержали премії.

Переклади уривків писав я в днях 21, 22, 25, 26 червня, останній д⟨ня⟩ 1, а увагу д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р.

ІЗ ЕРІННИ ЛЕСБІЙКИ

І. ОБРАЗ ДІВЧИНИ, ПРИСВЯЧЕНИЙ ПРОМЕТЕЄВІ

Візьми, Прометею ласкавий,
Що гарнії рученьки тут змалювали,
На знак, що й смертельні не раз
В штуці тобі дорівняли.

Принаймні тота, що так вірно
Дівочії риси вдала,—
Якби була голос іще додала їй,
То Агатархіда була б тут ціла.

ІІ. ВЧАСНА СМЕРТЬ

Стовпи, й мої гарпії сирени,
І ти, жалісливая урно,
Що вбогі останки хоропиш
Гниючого попелу тут.

Скажіть тим, що гріб мій минають,
Чи се мої співгорожани,
Чи гості з далекого краю,
Що з гробу їх поздоровляю.

Була я щойно наречена,
І тут мене вкрила могила;
Бавкідою звав мене тато,
Й була я над все йому мила.

А був він з високого роду.
Ще й то не забудьте сказати,

Що напис на мойому гробі,
Який прошу вас прочитати,

Подруга забав молодечих,
Що вчасно письмо полюбила,
Моя наймиліша, єдина
Ерінна для мене зложила.

III. НАПИС НА ГРОБІ БАВКІДИ

Я гріб Бавкіди, що як наречена вмерла,
Ти, що минаєш стовп отсей, багато
Сльозами вмитий, кликни вниз до Ада:
«О завидющий ти, підземний княже!»

Та придивившися тим гарним буквам,
Ти знатимеш, яке важкеє горе
Бавкіду в ранній юності скосило,—
Та ні, сього не знатиме ніхто.

Ті самі факлі, що світили їй
До Гімену пісень, ті тестеві її
На те здалися, щоб під її тілом
Костер той похоронний підпалити.

І мусив ти, веселий Гіменею,
Приємні звуки шлюбної музики
На похоронний марш, пісень весільних галас
На похоронніі ридання відмінити.

Обік Сапфони Мітіленайки кладе пізніша грецька традиція ще ряд визначних поеток, що цвіли «на зорі грецької лірики» в VI і V віках перед Хр⟨истом⟩, як ось Миртіду Бойотійку, Корінну з Танагри, Праксіллу з Сікіона, що вславилася піснями про вино та пиття вина, Телезіллу з Аргоса, що вславилася геройським подвигом у війні, та Ерінну, буцімто сучасницю й подругу Сапфони, що прожила лише 18 літ в услугах матері, зайнята головно пряденням, та вславилася головно поемкою «Куделя», яка, не вважаючи на свій малий розмір (300 гекзаметрів), може гідно стати обік великих креацій Гомера. Новіші досліди показують, що вона жила піз-

ніше, десь у IV віці пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, але з того ще не виходить, як читаємо у В. Хріста на ст. 159, що, «щасливо наслідуючи Сапфону, могла також дійти до слави, що колись була приятелькою лесбійської поетки». Сьому осудові можу протиставити осуд старинного, хоч і невідомого епіграматиста, який читав поему Ерінни та, мов навмисне проти німецького філолога, написав: «Оскільки тони Ерінниних пісень ліричних не сягають до висоти пісень Сапфони, остільки ті пісні епічним складом — Ерінни епіці не дорівняють». Та й справді, як могла Ерінна наслідувати Сапфону, коли та не лишила по собі ані одної епічної поеми?

Переклад трьох епіграмів Ерінни написав я д⟨ня⟩ 12 червня, а увагу д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р.

ІЗ КСЕНАРХА АФІНЦЯ

І. ПОЕТИ Й РИБОПРОДАВЦІ

Що вже балакуни оті поети!
Нічого ні один не видума нового,
А кождий з них бере се й тее у другого,
І перемелюють все ті самі предмети.

Нема ж філософічнішого
Народу, як оті рибопродавці,
Але також і нечеснішого,—
Вони лихих усяких штучок справці.

Звичай-бо не велить кропити риб водою
Та й і закон теж се забороняє.
Та як котрий з них літньою порою
Пізна, що риба без води конає,

Сейчас із іншими нібито направду
За щось сварню та бійку починає
І, ніби зранений, паде між риби,
І стогне, й верещить, немов конає.

«Води! Води!» — кричать усі щосили...
Услужний тут товариш підбігає,
Жбухне з відра і риб попідливає,—
Присяг би, що їх тільки що зловили.

Уривок із комедії «Порфира», поміщений у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 225. Для пояснення сеї штуки треба завважити, що вона, мабуть, була викликана конкуренцією між багатими рибопродавцями, що мали в афінській пристані свої басейни й могли все продавати рибу

живу, й такими, що їх не мали, а продавали рибу свіжозловлену просто на лавках. Коли звичай і закон забороняв їм кропити таку рибу, держану в кошах, водою, вони були наражені на те, що ⟨риба⟩ до кінця торгу здихала й тратила значну часть своєї вартості. Автор комедії, з якої Афіней виписав отсей уривок, був, правдоподібно, афінець, отже, се не Ксенарх, син Софрона, про якого згадує В. Хріст на ст. 291, але ані той «сотадіст» (кепкар), про якого згадано на ст. 566 остатнє слово.

Переклад і увагу написано д⟨ня⟩ 25 червня 1915 р.

ІЗ ТІМОКЛА АФІНЯНИНА

І. КОРИСТЬ ІЗ ТРАГЕДІЙ

Послухай, що тобі сказати маю.
Трудяще сотворіння — чоловік,
Життя йому наносить смутків много,
Та він на них шука собі потіхи.

Ум людський вже такий, що власне горе
Призабува, чуже переживаючи
Душею: се справля їй певну радість,
Тим достига й до мудрості вона.

Гляди ж, яка трагедії мета
Для всіх корисна! Хто живе у бідності,
А Телефа побачить ще біднішим,
Той власну бідність легше ме зносити.

Хто на помішання терпить, хай бачить
Алкмеона,
Сліпий хай слухає Фінеєвих нарікань;
Кому вмер син, тому влегшить терпіння
Ніоби вид, що стратила всі діти.

Хто ранений, нехай глядить на Філоктета,
Хто в старості бідує — на Ойпея,
А бачачи, які нещастя й біди
Переносили визначнії люди,

Кождий, хто буде те чуже переживати,
І власне вже не так ме важко відчувати.

Уривок із драми «Поклонниці Діоніса», поміщений у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 223. Автор належав до

представників т⟨ак⟩ з⟨ваної⟩ середньої комедії IV віку перед Хр⟨истом⟩, що брала теми на взірець трагедії переважно з міфології, але обробляла їх у новім, вільнодумнім або сатиричнім дусі.

Написано д⟨ня⟩ 25 червня 1915 р.

II. ПОХВАЛА НАХЛІБНИКАМ

Я мав би позволити десь комусь,
Щоб проклинав нахлібників? Їй-богу,

Ані не снилось се мені. Противно,
Немає між людьми пожиточніших,

Бо коли другові приємна чемність,
Нахлібник все йому справляє ту приємність.

Коли кохаєш ти, він теж раг compagnie [1] кохає,
А робиш щось, він ось услужно помагає,
Що ти почав і не скінчив, він докінчає.

Бо совість праведна сама йому диктує:
«Сим відплачусь за те, що він мене годує».

Як гаряче хвалить панів своїх нахлібник!
Який невтомний він заслуг їх проповідник!

«Е,— скажеш,— так його обідів смак навчає,
Живіт, а не душа так друзів величає».

А я скажу тобі: «Чи не були герої
Нахлібниками скрізь ще за доби старої?

Ні між героями, людьми, ні між богами
Нахлібництву ніхто не може дать догани.

Та що тут гаяться на річі тій самій?
Ось найважніший ще на тобі доказ мій!

Яку високу честь те нахлібництво має,
Зна кождий, хто життя богів олімпських знає,

[1] За компанію *(франц.).— Ред.*

Не орють же вони, не сіють, не вмирають,
А тим живуть, що від людей приноси відбирають,

Чи жертва їх живить, а чи жили б без неї,
Се ж те саме, що в нас афінські пританеї».

Уривок із комедії «Драконтій», поміщений там же, стор. 237.

Написано д(ня) 26 червня 1915 р.

ІЗ ДІФІЛА СІНОПЦЯ

І. ЩО КОМУ ПОДАВАЙ

Кухар

А скільки, любий пане, на обід сей
Весільний гостей запросили ви?
Та й чи афінців лиш самих, чи буде
Дехто з купецтва заграничного?

Хазяїн

А чим же се тобі цікаво знати,
Коли кухарської ти штуки майстер?

Кухар

Адже се найважніша річ для мене,
Татуню мій, яке в кого з присутніх
І горло, й піднебіння. Як родійців
Ти запросив, то скоро лиш ввійдуть,
Давай їм зараз щонайбільшого
Сомища на розшарпання або
Мшюха з печінкою, окремо смаженою;
Ся страва їм далеко приємніша,
Ніж якби клав ти перед них мерену;
Та наді все сома вони смакують.
Коли ж ти візантійців запросив,
Що лиш поставиш перед ними, все
Якнайщедріш поприправляти треба
Гірчицею та якнайдужче посолити
Та приперчити, бо для множества
Риб, котрі раз у раз привикли споживати,
Усі вони питущі надзвичайно
Та ласі до жіноцтва, пане мій.

Уривок із комедії «Навіжена», захований у Афінея «Дейпнософістах», ст. 132. Про автора знаємо, що він був сучасником Менандра й написав 100 комедій, із яких деякі дійшли до нас у переробках римських комедіописів Плавта та Теренція. (Пор.: W. Christ, op. cit., ст. 324—5).

II. ПРИЯТЕЛЬСЬКА ОСТОРОГА

Перший приятель

А знаєш, любий мій, десь там, в Корінфі,
Який закон? Коли кого побачать,
Що бенкетує пишно й їсть багато,
Запитують його: «З чого живеш?
Яке твоє заняття?» Коли стану
Такого він, що доходи його
Йому в розкошах жити позволяють
І всі його видатки покривають,
Його тоді в спокою полишають.
Коли ж він на життя своє та видає
Більш, ніж увесь доход йому приносить,
Йому так дальше жить забороняють,
А як не слухає, то кару накладають.
Коли живе хто пишно й марнотратно,
Хоч доходу вже жадного не має,
Такого, довго не питаючи,
До ката шлють приняти смертну кару.

Другий

Ай, на Геракла!

Перший

Та ти поміркуй,
Що може статься! Хто раз до такого
Життя привик, а доходу не має,
Чи ж не піде він на життя лайдацьке?
З конечності він піде ночами
На шляху засідать та грабити прохожих,
Або підкопувати шпіхлірів
Та магазинів стіни, або десь
Злигається з злодіями, або
Донощиком, фальшівником монети,
Фальшивим свідком стане десь при суді.

А від такого чоловіка мусить
Очиститься чи місто, чи держава.

Другий

На Зевса, се ти справедливо кажеш,
Але чим се відноситься до мене?

Перший

Та тим, любенький, що тебе щодень
Ми бачимо, як ти обідаєш
Не в міру засобів, а пишно й вибагливо.
Ні рибки гарної ніхто про тебе
Купить не сміє. Наших горожан
Довів до того ти, що за капусти
Великі голови бійки зчиняють,
Мов на істмійських ігрищах. Коли
Явиться заєць на торзі, ти зараз
Хахап його! А куропатва або горлиця
Й перелетіти попри нас не сміє.
Клянуся Зевсом, нам усім здається,
Що заграничного вина ціна
Лиш через тебе вгору піднялася.

Уривок із комедії «Епіклер», поміщений у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 227—8. Сей автор, один із представників нової афінської комедії, жив між роками 350—250 п⟨еред⟩ р⟨іздвом⟩ Хр⟨истовим⟩. Написав звиш 100 комедій (W. Christ, op. cit., ст. 324—5).

Переклад двох уривків написав я д⟨нями⟩ 24 і 25 червня, а отсю увагу д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р.

ІЗ БІОНА БОРИСФЕНІТА

І. НА СМЕРТЬ АДОНІСА

I.

Оплакуй Адоніса, пісне!
«Відцвів нам прегарний Адоніс!
Ой горе, відцвів нам Адоніс!» —
Заводять із нами Ероти.

«Не на пурпуровій постелі
Тепер тобі спать, о Кіпріде!
Вся в чорне вдягайся, нещасна,
І бий себе в груди щосили,
І плач, і ридай з нами всіми:
«Відцвів наш прегарний Адоніс!»

Оплакуй Адоніса, пісне!
Заводять із нами Ероти.
Ой горе, на згір'ю високім
Лежить там прегарний Адоніс
З глибокою раною в уді.
Ув удо його лілеєве
Зранив кабана зуб гірського
І смуток навів на богиню.

Лежить він і ледве ще дише,
З блискучого п'яса сочиться
Кров темна, а ясній очі
Уже під повіками гаснуть,
Рожеві уста уже в'януть,
І довкола уст завмирає
Вже той поцілунок гарячий,
Яким, о як часто, як часто,
Кіпріда його дарувала.

Любила Кіпріда, любила
Також і його поцілунки,
Того юнака молодого,
Що вже із життям попрощався;
Та того не знає Адоніс,
Що при самій його [смерті]
Іще цілувала богиня.

Оплакуй Адоніса, пісне!
Заводять із нами Ероти.
Поглянути страшно, о страшно,
На рану в Адоніса уді,—
Але ще страшнішую рану
У серці таїть Кітерея.

Кругом юнака неживого
Пси вірні скомлять і голосять,
А німфи скрізь плачуть по горах,
Та в жалощах вся Афродіта,
Розкинуши коси на вітер,
Блука по заростому лісі.
Невбрана, заплакана, боса.
Вібігу її зілля колюче
За п'яти та пальці хапає

І крові коштує святої.
Вона ж, лементуючи зично,
Мов буря, крутими ярами
В долину широку збігає
І мужа сірійського кличе,
Ім'ям юнака називає.

А в нього тим часом із рани
Кров рине і рине чорнява,
Багрить його удо та груди;
Ось ямка під серцем біліша
Від білого снігу на груді
Адоніса вже пурпурова.

«Ой горе тобі, Кітерее! —
Голосять із нами Ероти,—
Пропав твій подружок прекрасний,
Занидів і божеський вид твій.

Як гарний був вид у Кіпріди,
Коли це, Адоніс, жив ти!
Та з смертю твоєю пропала
Й Кіпріди краса! Горе, горе!»

Лунають високії гори,
Ліси гомонять голосінням:
«Адоніс умер! Горе, горе!»
У кождім потоці клекоче
Безмежна журба Афродіти,
І джерело кожде з-під скелі
По смерті Адоніса ронить
Свої кришталевії сльози.

II.

Кождий цвіт палає сумом,
То виводить Кітерея
По долинах і по місті
Своє жалібне стогнання:
«Горе мені, люте горе!
Відцвів гарний мій Адоніс!»
А луна їй відгукає:
«Відцвів гарний мій Адоніс!»

О, сумна любов Кіпріди!
Хто б не плакав з нею разом?
Як побачила вважливу
Адоніса страшну рану,
Як уздріла кров червону,
Що текла з блідого уда,
Скрикнула, простерши руки,
Скрикнула з усеї сили:
«Не кидай мене, мій милий!

О лишися тут зо мною,
Мій Адоніс нещасний!
Дай ще раз себе обняти,
Дай до серця притиснути,
Дай уста до уст зблизити
До останньої мінути!
Пробудися ще на хвилю,
Ти, прегарний мій мотилю,

Поцілуй мене востанне
На прощанне, на розстанне!

І цілуй мене лиш доти,
Доки віддих твій триває.
Хай з глибин душі твоєї
Дух твій в рот мені впливає.

Хай на дні свойого серця
Віддих твій я почуваю
І любові солодощі
Чародійні випиваю.
І впиваюся любов'ю,
Й буде теє цілування
В мене так тривке і вічне,
Як моє к тобі кохання.

Ти ж, нещасний, сам уходиш,
Утікаєш так далеко,
Мій Адонісе коханий!
Вниз ідеш до Ахерону,
Й стане паном над тобою
Ад ненависний, захланний.

Але я, нещасна, мушу
Вічно жити тут без тебе.
Я безсмертна, та без тебе
Мені й небо вже не небо.
Так прийми ж мойого мужа,
Персефоно! Та ж від мене
Ти далеко могутніша,
І до тебе поспішає
Все, що гарне тут й люблене,

Я ж, нещасна, тут зносити
Мушу жаль і біль безмірний
І Адоніса оплакать,
Хоч він був мені невірний.

Ах, ти вмер, моє бажання!
За тобою моя туга
Летить щодня і щоночі
Аж під обрій видокруга,

Повдовіла Кітерея,
І, мов сироти, Ероти
Сновигають по палаті,
Бо немає їм роботи.

В мене навіть щез мій пояс...
О зухвальче, знов на лови?
Знов красу свою і вроду
Хочеш у борні шаленій
Протиставить кабанови?»

III.

Ой горе тобі, Кітерее!
Відцвів наш прекрасний Адоніс!
Не пролива сліз так много
Ідалії джерело щедре,
Як витекло крові, бач, з нього.

Земля усе теє зіссала,
І вицвітуть цвіти зі всього!
Рожеві корчі з його крові,
З дощу її сліз анемони.

Оплакуй Адоніса, пісне!
Відцвів наш прекрасний Адоніс.
Не плач уже більш, Афродіто,
За своїм коханцем у гаю!

Ось глянь лиш, на твоїй постелі
Лежить весь поблідлий Адоніс!
І по смерті ще він прекрасний,
Немовби не вмер, а заснув лиш.

Покладь на м'якії перини,
Де спав він звичайно з тобою,
Де в сні він звичайно святому
Твій був невідлучний товариш.

Покладь на тім ліжку блискучім,
Що золотом сяє, й попробуй,
Хоч так він поблід, покохати
Іще раз Адоніса свого!

Обкидай його ще квітками,
Вінцем закрий скронь мармурову.
Ой горе! Як смерть іскосила,
Усі також цвіти пов'яли.

Кропи його отсим коштовним
Олійком сірійським! Бальзамом
Мажи його тіло! О горе!
Пропала бальзаму вся сила,
Коли пропав юний Адоніс!

Поглянь, ось твій ніжний Адоніс
Простертий лежить на пурпурі,
А довкола нього зітхають
І плачуть Ероти маленькі.

У всіх по Адоніса смерті
Обстрижено кучері ясні.
Сей топче пірнатії стріли,
А другий свій лук непотрібний,

А третій сайдак он ламає.
В Адоніса сей на нозі ось
Ремінь черевика розв'яже,
А той в золотому збаночку

Приносить погожую воду,
А третій глибокую рану
На уді ось-бо й промиває,
А інший на голову холод
Адонісу, ніби живому,
Крильцями, ось бач, навіває,

Ой горе тобі, Кітереє!
Ридають із нами Ероти.
Ішов Гіменей до кімпати,
Та тут же на самім порозі

Згасив свою шлюбную факлю,
Порвав і розкидав безладно
Цвітистую шлюбну корону.
І вже не співають до ладу
Свашки, як звичай: «Ладо! Ладо!»
Співають лиш: «Леле! Ой Леле!

Пропав наш прекрасний Адоніс!
Шкода нам його та ще й більше,
Аніж тебе, наш Гіменее!»

Ось також харіти вродливі
Оплакують щиро та дружно
Кінира дитя благородне.
«Умер наш прекрасний Адоніс!»
Одна одній се повторяє,
А плач їх зичніше лунає,
Зичніше від твого, Діоно.

А ось по Адоніса смерті
І музи всім хором ридають
Уголос: «Адонісе, слухай!»
І пісню виводять, та пісні
Не слухає він і не може,
Хоч як би й хотів. Персефона
Держить його в своїх обіймах
І вже не відпустить ніколи.

Скінчи на сьогодні завід свій,
Пафійська богине прекрасна.

Вгамуй свої сльози рясні!
Коли рік мине від сьогодні,
Ти знов можеш дати їм волю
Оплакать Адоніса вдруге.

II. ШКОЛА ЕРОСА

Ось недавно вранці-рано
Появилася у мене
Сама можная Кіпріда
І прекрасною рукою
Привела за руку хлопця,
Ероса-недолітка.

Хлопчик зиркав, знай, на землю.
А богиня так сказала:
«Ось візьми, пастуше чесний,
Сього хлопчика в науку
І навчи його співати,
Щоб мій Ерос був співак».

Так сказала й відлетіла.
Що я знав з пісень пастуших,
Став я, дурень, його вчити,
Наче сам бажав він того.
Й не спитав його самого:
«Хочеш бути співаком?»

От йому я й викладаю:
«Видумала шаламаю
Сама владниця Афіна,
Пан зробив козячу дуду,
Гермес винайшов кіфару,
А гітару Аполлон».

Все те я йому торочу,
А він слуха від «нехочу»,
Далі як почне співати
Ніжно, пристрасно, пестливо,
То навчив мене, на диво,
Того, чого я не знав.

Того, що богів втішає
І людей розвеселяє,
І діл матері своєї,
Тайників природи всеї
Й своїх штук одну частину
Проспівавши, відлетів.

Відтоді все те забув я,
Що хтів Ероса навчити,
А те, що мене побіжно
Він навчив так скоро й ніжно,
Те, мов свічка невгасима,
В моїй пам'яті горить.

Автор отсих віршів жив у III віці пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, походив із грецької колонії Борисфеніта, що лежала десь над долішнім Дніпром, і вславився головно своїми «діатрібами» (декламаціями), з яких одну про смерть Адоніса я передаю тут свобідно після німецького перекладу І. Г. Фосса, поміщеного в збірці «Griechische Gedichte, Heidelberg, 1850», ст. 83—89.

Переклади віршів писано в днях 8 і 9 червня, а увагу д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р.

ІЗ АРАТА СОЛІЙСЬКОГО

ВИЇМКИ З ПОЕМИ «ЯВИЩА» («ФЕНОМЕНА»)

І. ВСТУП

Зевсом почнем, бо ніде людям місця знайти, де б про нього
Не було треба згадать. Зевса-бо повні і небеса всі,
І усі збори людей, повні пристані й море [широке],
Скрізь же [і в кождій порі] Зевса теж потребуємо всі ми,
Бо ж усі ми — його рід, а він до людей завше ласкавий,
Добрі знаки їм дає, побуджує народи до праці.
Примусом живності він дає знать, коли поле найліпше
Для волів і різників, сповіща, коли час відповідний
Земні садити плоди та всілякії сімена сіять.
Сам він на небі знаки утвердив, порозставлював звізди.
Бачить наперед на рік, котрі звізди та на яке діло
Людям віщують успіх, аби все якнайліпше зробити
І йому першому все та останньому вдячними бути.

Радуйся, отче, всім нам превеликеє чудо, всім людям
Сильна підмого, притім і родителю перший! І ви теж
Радуйтесь, музи, усі для людей преласкаві, й подайте,
Якщо годиться мені, розповісти про зорі небесні,
По моїй просьбі зволіть мені вивести пісню простору,
Як вони враз множеством одні тут, інші там розміщені
Котяться по небесах кождоденно й постійно навіки.
Ані на волос одначе схибить, але все непорушно
На своїй осі держиться, бо єсть їм усім рівновага —
У осередку земля, довкола ж обертається небо.

ІІ. ВІК АСТРЕЇ

Понад всі інші Арктур найясніше на небі сузір'я,
Та під обома ногами вола ти побачиш дівицю,

Котра держить у руках золотий колосок. Се Астрея,—
Чи того Астра дочка, що, як деякі кажуть, вітцем був
Звізд усіх у давнину, чи якогось там іншого батька.
Годі напевно сказать. Інша тут насувається повість
Людям, що врем'я було, як вона на землі проживала
І приходила людей оглядать. Не горда була чи то
На зборах мужів старих, чи на збори жіночі являться,
Діке [1] назвали її. А зібравши старців чи на площі,
Чи де в просторій якій та захищеній трохи будівлі,
Їм викладала права, по яким жить в сім'ї та в громаді.
Люди не знали тоді ще сварок, що до вбійства доводять,
Ані теж суперечок завзятущих, ні бунтів оружних,
Але жили в простоті, бо далеко від них було море,
Живності здалека ще ніхто не довозив кораблями,
А достарчали воли та плуги. Сама Діке багата,
Пані народів, подателька правди, всього достарчала.
Та лиш так довго була, доки вік золотий на землі був;
В срібному рідко вже лиш і не так до підмоги готова
Навідувалась, старих домагаючися обичаїв.
Все ж таки доки ще був срібний вік, і вона теж бувала,
З гір виходила сама вечорами сумна-невесела
І не вдавалась ні з ким у сердечну та любу розмову.
Але коли до людських дійшла міст і осель многолюдних,
То докоряла їм за щораз більше поширення злоби.

«Вже не побачите більш ви мене,— говорила,— й не стану
Відповідати вже вам на питання, се диво, як давні
Золотовіцькі батьки полишили вже гірше потомство!
Гірше ще сплодите ви, позаводяться війни між вами,
Один із одного муть залюбки лити кров на будуще,
Бо вам за злобою вслід надходитимуть болі та муки».

Мовивши так, знов ішла в свої гори. Та все ще вертала,
Поки народи, по ній тужачи, ще ззиралися на неї.
Та коли й ті перемерли, настав вік залізний на світі,
Зліші, на згубу собі, завзятіші намножились люди.
Перші вкували вони меч злочинний та напасті знарядь,
Перші з'їдать почали волів, помічників роботящих.
От тут, зненавидівши рід людський, підлетіла на небо
Діке й притьмом заняла тее місце, де й досі ночами
Видиться людським очам діва поблиз Великого Воза.

[1] По-нашому — справедливість.

Звісно хай буде тобі: укладають тепер уже вчені
На дев'ятнадцять аж літ наперед круги ясного сонця,
Скільки раз від рівника аж до крайніх бігів Оріону
Ніч чередується з днем, Оріонового пса являє,
Також для ока видні Посейдона та Зевса самого
Зорі [1] віщують добро людям або лихії пригоди.
Тож ти на них уважай! Особливо пильнуй, коли хочеш
Звірить себе кораблю, розізнать, які там неминучі
Вказані будуть знаки зимових бур та морських
навальниць.
Праця для тебе мала, та зате величезна вигода
Із прозорливості все обережному мужу буває.
Раз, що безпечен і сам, а по-друге — уговкать зуміє.
Й інших, знічев'я коли прискіпається наглая буря.
Часто буває, що ніч препогідна, а рано захопить
В морі негода і йде корабель на дно, небережний,
Часто до третього дня держить лихо, а іноді й п'ять день,
Як напосяде нараз необачних. Не всього-бо ще ми,
Смертні, від Зевса навчились, і ще нам закрито багато;
Дещо, як воля його, і в будущому ще нам дарує
Зевс, бо се видима річ, що сприяє він роду людському,
Бачачи скрізь більше нас, дещо нам з тих знаків виявляє.

Дещо віщує також чи переполовинений місяць,
Чи як маліє, росте, чи то на пів, чи на повню виходить;
Дещо теж можна пізнать у схід сонця або й опівночі;
З інших небесних появ маємо теж знаки денно й нічно.
Перш усього доглядай, коли місяць рогами додолу
Чи догори; інший блиск домальовує до його вечір,
А інший — інша пора, не однаково, чи коли місяць
В зрості, чи переступа в третю або четвертую квадру;
З того потрафиш пізнать стан погоди й на місяць
будущий.
Рідко в день третій була зовсім чистий — значить, на
погоду,
Рідко червоний зовсім, а се знак — сподіватися вітру;
Якщо він грубий, а ще і обложені роги, а світло
З третього дня на четвертий послабне, то слабне
Або від Австра [2], або тим, що дощова хмара надходить.

[1] Планети Нептун і Юпітер.
[2] Сходового вітру.

А коли третього дня оба роги не надто мутні,
Але й не надто блискучі й стоять із обох боків просто,
То по тій ночі почнуть вітри віять від заходу сонця.
А як так само будуть і четверту ніч просто стояти,
То безсумнівний се знак, що на довгу збирається сльоту.
А як горішній рожок у його мов хитається, певно
Буде Борей [1], а коли буде загнений, дожидай Австра.
Але коли всі три дні весь круг неба обходить червоний,
Буря велика тоді грозить; чим червоніш буде місяць,
Бурі тим більшої жди, бо ту силу великая буря
Має, що перед собою великую червінь наводить.

Також на повню гляди та обидві теж половини
Раз, коли він нароста, другий раз, коли вниз роги носить,
І з кольорів помічай, яка в місяці буде погода.
Якщо він чистий зовсім, буде гарна погода пехибно,
А як червоний буває, то міркуй, що підійметься вітер,
Як чорнуватий немов, то дощу сподівайся напевно.

Та не у всіх днях знаки однаково значущі виходять,
Ті лише, що заважать, можна в день третій та
у четвертий,
Аж до півмісяця; там від півмісяця аж до самої
Повні, від неї ж назад до півмісяця другого, де вже
Місяць маліє, поки йому вийде вже третя кватира.
Як окружають його в тих часах світлянії колеса
Три або два навкруги або хоч лиш один — усе одно,
Надійся вітру з одним, притім верем'я бездощового;
Вітру, коли перекрій, а як млявий, то буде погода;
Як два колеса, тоді буде буря; коли ж потроїться
Колесо, буря буде ще сильніша; а як ще до того
Він чорнуватий, тоді хмароломи бувають і зливи.
Все те на місяці ти завважатимеш у кождий місяць.

Сонце також оглядай, коли йде вгору й котиться на діл:
Ось відоміші знаки з тих, що бачимо чи то на сході,
Чи то на заході. Не відміня його, як лиш уперве
Блиском обкине поля, кружок, як лиш і з інших знаків ти
Певний погоди й коли інший знак не явиться, а сонце
Скрізь однобарвне. Так теж, коли в пору вечірню скрізь
чисте
І западає без хмар у лагідному блиску по півдні,

[1] Північний вітер.

То й на слідуючий ранок, се знай, буде гарна погода.
Але не так, коли все сонце сходить, ослонене млою,
Або проміння одно вистріля на схід, друге на північ,
А середина лише ясно світить, — у разі такому
Заповідається дощ або вітер. Також додивляйся,
Чи не паде сонячне теж проміння на самее сонце;
Се спостереження бо буває дуже щасливе. Як часом
Червінь на небо паде, коли густо стягаються хмари,
Або чорніє сям-там, нехай се тобі знак буде певний,
Що наближається дощ, а вся червінь — провісниця вітру.
А як обома нараз забавляється, певно, приносить
Дощ із собою й вітри притягає на шкоду людську.
Як же зі сходу його або, навпаки, від заходу проміння
Сходиться в місце одно й там зупиняється, або за хмари
Зайде визавалу під ніч, або з хмар не виходить уранці,
То волочаться ті дні під дощами. А навіть як рано
Схопиться ясно, а тут забіжить його хмара чи мряка,
Надійся скоро дощу. Бо довкола горючого сонця
Пари великі круги все стягаються, раз висихають,
То знов підходять знизу та нову напроваджують сльоту.
Знак же погоди, коли в дощовий день на заході блідне,
Як удень падає дощ, не забудь поглядати на хмари,
А особливо звертай на західнее небо увагу;
Чи не затемнює там сонця хмара неначе чорнява,
Що по краях сям і там з-поза неї проміння снопами
Мов проривається — знак, що й на рано ще буде закрите
Сонце. Коли ж вечором воно хоч би без хмар зайде в море,
Але на захід його та на сховання зараз наляжуть
Хмари червоні зблизу, то не мусиш так дуже бояться
Завтра та ніччю дощу. Коли з неба утле, без блиску
Ллється проміння, немов загибаючи в пору, як місяць
Сонце вкрива від землі, чи коли перед сонячним сходом
Не розвидняється довго, бо край неба хмари червоні
Позалягають, то вдень терпить поле від спеки й посухи;
І не забудь, що коли ще удосвіта перед світанням
З пітьми немов вибіга понад обрієм темне проміння,
Невдовзі пуститься дощ або вітер буйний забушує;
Також як надто пече, мов огнем жарить сонця проміння,
Заповідається дощ майже певно; коли ж із проміння
Ллється лиш мірне тепло, що спричинюють деколи ніжні,
Тонко простерті хмарки, часто їх зробить темними вітер,
Не на погоду також і чорняві круги вколо сонця;

А як занадто тісні й дуже чорні, то бурю віщують;
А як подвійні, то знак ще лютішої зближення бурі.

Пильно також доглядай, чи від заходу або зі сходу
Хмари надходять, що їх перигелями в нас називають,
Чи червоніють вони на схід сонця, або від півночі,
Або з обох тих сторін, і не важ собі тих спостережень
Легко. Бо як із обох боків разом наляжуть на сонце,
То з океану йому нанесуть довгочасную сльоту.
Як же від півночі лиш червоніє одна така хмара,
З півночі вітер дмухне, а від східної рушить зі сходу.
А коли краплі падуть, із західної дощ все певніший,
Знай-бо, що з заходу всі знаки маєм найнепомильніші.

Також на Ясла гляди, до тоненької мряки подібну
Хмару зірок, що її доглядиш ти під північним Раком;
Побіля них лише дві та й не дуже-то ясні звізди
І не дуже близько себе — серед них найважнішеє Ложе;
З зір одна з півночі йде, друга близиться більше до сходу,
Звуться Яслами обі, те, що поміж ними, се Ясла.
Як при погідному небі вони, розійшовшись, бувають
незримі,
Так, ізійшовшися, близ одна одної зримі стаються
І немалою тоді заливають шаругою ниви.
А як у темную ніч обі зорі однакої краски,
Май за звичайний се знак, що дощу сподіватися треба;
Як же на північ Ясел ослик тільки поблискує слабо,
А сходовий надзвичайно блищить, буде вітер зі сходу;
І навпаки, коли той потемніє, а північний світить.
Також у літі, громи відки йдуть та яркі блискавиці,
Відтам і вітер прийде,— не завадить се мати на ввазі;
Або як в темную ніч часто сиплються звізди додолу,
А за собою сліди, наче срібні хвости, полишають,
Знай, що за ними в той слід принавітиться також і вітер.
А як із різних боків падуть звізди і в сторони різні,
Так також різні вітри звіються з різних кінців і дути
Всуміш почнуть,— нічого вже тоді й завважать чоловіку.

А ось як блискать почне чи від заходу, чи то зі сходу,
Чи від Зефіра часом, а буває, також від Борея,
Певно, зазнає тоді не один моряк страху на морі,
Щоб не захопив його чи то вітер, чи залива з неба,
Бо з дощових чорних хмар блискавиць так багато буває.

Вітер віщує також, коли дується море й хвилює
Й дуже шумлять береги та щілини, хоч врем'я погідне,
Й шумом лунають також верхи гір, коли чапля не в пору
З моря летить до землі й голосно, мов тривожно,
деркоче,—
Знак, що великі вітри буватимуть скоро на морі.
Деколи й дикі курки, що в погоду окремо літають,
Перед находом вітрів починають стадами літати.
Часто теж дикі качки та морські сиклії, замість
Щоб поринать у воді, б'ють на березі крилами землю,
Або теж хмари повзуть та чіпляються за гір верхів'я.
Часто теж зірвані цвіти, білі ті водянії лілеї,
Вітер віщують, коли ще по тихого моря поверхні
Купами плавать почнуть перед бурею або й опісля.
Часто вже хмари самі, коли дощ наближається й буря,
Наче вовнисті клубки, по мрачнім розсипаються небі,
Або на небі обруч появиться — подвійна веселка,
Або темнавий обруч окружа чи то сонце, чи місяць.
Часто теж болотяних та морських птахів юрби густії
Жадібно в воду летять і купаються в ній ненаситно,
Або попад озера ластівки ненастанно шибують,
Черевом злегка немов ударяючи зморщену воду,
Або нещасний народ, ненаситної видри пожива,
Жаби в весь глас гаморять, та мовчать їх хвостатії діти.

Туркавка ось на гіллі загурчить одинока й тужлива,
Або на виступі десь узбережжя морського ворони
Злетяться, наче на сейм, своїм краканням бурю віщують.
Навіть ліниві воли перед довгим дощем тужно в небо
Дивляться й пару вогку із повітря глибоко вдихають.
Навіть зі своїх дірок мурашки свої яйця виносять
Сквапно, а купами теж виповзають на стіни стоноги.
Лазять також по землі черв'яки, що кишками земними
Дехто взива. Кури теж гребенясті, півневе потомство,
Пильно шолопають пір'я своє та троскочуть щосили,
Скоро кропити почне крапля за краплею з неба.
Іноді й круків народ та кавок невгомоннее плем'я
Робляться з неба дощу надходящого раптом знаками,
Якщо стадами летять з криком, на яструб'ячий похожим,
Навіть наслідує крук своїм голосом капання крапель
Зевсових, скоро лиш дощ почне йти, або, каркнувши двічі
Голосом хриплим, запіє й крильми б'є в боки себе часто.

Також домашні качки та освоєні гави, прибігши
Під сухий дах, мов з утіхи, крильми таки довго тріпочуть,
З голосним криком чаплі спішать на каламутную воду.

І хай не буде тобі зайвим ні одно з тих спостережень,
Якщо пильнуєш дощу. Завзятіш, ніж звичайно,
Мухи кусають тоді, чоловічої крові лакомі;
В свічці на гноті тоді нароста живо пакісний злодій
У вогку ніч. Або як узимі лампи світять оливні,
Світло хитається враз і немов ось-ось гасне або враз
Бухне й притьмом затріщить, аж запорскає з нього олива.
Літом, бува, залетять морські птахи стадами значними,
Не занедбай уважать, як з горшка, в якім дещо вариться,
З тринога, що на огні стоїть, іскри скакать починають,
Або як в попелі ще тліє вугля, а з нього зненацька
Іскри заприщуть, немовби розжеврені зернята проса,—
Все на увагу бери, коли мокрий не хочеш ходити.

Перекладено в днях 16—19 червня 1915 р. Переклад удоконано з грецького тексту, поміщеного в збірці: C. Julii Hygini, Augusti liberti fabularum liber; eiusdem, poëticon Astronomicon libri quattuor; Palaephati, De fabulosis narrationibus liber; F. Fulgentii Placiadis, Mythologiarum libri III; eiusdem, De vocum antiquarum interpretatione liber; Arati, Phaenomenon fragmentum Germanico caesare interprete; eiusdem, Phaenomena, graece cum interpretatione latina; Procli, De sphaera, libellus graece et latine, index, Basileae, 1835, ст. 190—225. Остатні 73 рядки перекладено також при помочі німецького перекладу Й. Г. Фосса в збірці «Griechische Gedichte», Heidelberg, 1850, ст. 182—185. Із поеми, що обіймає 1154 рядки, я переклав тільки 64 початкові та з другої (не відділеної) часті, яку деколи, прим⟨ітка⟩ у латинських переробках, трактовано окремо як книгу «прогностиків», — рядки 749—980, що, окрім поетичної, мають також немалу фольклорну вартість.

Про самого автора треба сказати, що він був одним із головних представників т⟨ак⟩ зв⟨аної⟩ александрійської школи, хоча не жив в Александрії, старшим ровесником Каллімаха та Теокріта. Він уродився коло р. 310 перед Хр⟨истом⟩ у кілікійськім місті Солой (пізніше Помпейополь) у Малій Азії, вчився в Афінах, а більшу часть свого віку прожив у Пеллі, куди його запросив тамошній князь Антігон Гонат. Із його поручення він і на-

писав свій головний твір «Феномена» (Явища), в якім віршами передав у головному зміст прозової книжки старшого астронома Евдокса не без деяких помилок, які завважено вже в старовину. Головним взірцем його поетичного представлення треба вважати Гесіода, хоча змістом своєї поеми він у головній, астрономічній части стоїть не на основі людової традиції, а на основі нової науки — астрономії, признає кулясту форму землі, але вважає землю основою та осередком усього видимого світу (т(ак) зв(аний) геоцентричний погляд), а в спеціальнім викладі про тіла небесні заселяє небо майже всіми фігурами грецької міфології та геройської саги. Та термінологія лишилася в астрономії й досі. Арат умер коло р. 245 перед Хр(истом). Із його інших, особливо прозових писань (він був фаховим лікарем) до нас не дійшло нічого. (Пор.: W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 548—551).

Писано д(ня) 20 червня 1915 р.

ІЗ ДАМОКСЕНА

І. КУХАР-ФІЛОСОФ

Кухар

Ось бачиш, пане, знов у тебе я,
Ученик Епікура мудрого.
Служив два роки в нього я й неповних
Ще десять місяців і заробив для тебе
Чотири таланти.

Хазяїн

Се по якому?
Кажи! Розказуй!

Кухар

Був я кухарем
У нього, а він і не знав про те.

Хазяїн

Боги ласкаві! Як то кухарем?

Кухар

Всіх штук природа, пане, первовічна
Й прамати, і нема мудрішого нічого,
Як працею вправляться в ній. Письменний
Відмалку ще, я покористувався.
Сим добре. Тим-то як де кухаря,
Побачиш неписьменного, що не читав
Всіх писань Демокріта або радше
Не має їх у своїй практиці,
Осмій його та май його за дурня.
Такого лиш, що «Канон» Епікура
Докладно вивчив, ти прийми й плати.

Бо він передовсім повинен знати,
О пане любий, чим морськая риба
Взимі різниться від літньої, чим
По заході плеяд від тої, що під зиму
Найкорисніша. Бо відміни звізд
І рухи тіл небесних на людий
Наводять незліченні лиха в різних
Станах. Чи се тобі незрозуміле?
Що зловлено у відповідний час,
Справля зовсім оправданую радість.
Та хто на те вважає? Через те
Хорують люди, їх кольки спирають,
Живіт іздує, не один відлежить
Та препогано кидатися мусить.
У мене, навпаки, усе поживна страва,
Яку подам, розведена як слід
І легко травиться, бо через рухи тіла
Сік рівномірно лагідний, де треба,
Згущається та сходиться ураз.

Хазяїн

Про сік говориш?

Кухар

Демокріт твердить,
Що той нізащо має всю науку,
Хто їсть сире.

Хазяїн

То ти й лікарської,
Як бачу, дещо скоштував науки?

Кухар

Авжеж, як кождий, що природу річей
Хоч трохи знать навчився. Та вважай,
Яка тепер невіжа в кухарів!
Господи, змилуйся! Коли побачиш,
Що риб природою від себе різних
І з неоднаким запахом вони ураз
Кладуть і сезамом натертим посипають,
Ти зажадай, щоб кождий рід окремо
Вони приготовляли,— се говорю,
Мов вирочня. Яке-бо може вийти

Добро, коли одну окрему вдачу
Змішаєш з іншою, а запахи
Незгодні до одного всі зведеш?
Се доглядати справді діло майстра
Дотепного, не миски мити ані
Дим нюхати. До кухні я не входжу,
Та що там робиться, все доглядаю,
Поблизько сидячи. Роботу чорну
Хай роблять інші, я стежу причини
Й розпоряджаю, що та як робити,
Не дбаючи про січене вже м'ясо.
Я гармоніст, не кухар. «Підложи
Огню! А витри миску стиркою!
Нехай кипить!» Такі мої веління
Я пропускаю відомі тобі.

Хазяїн

О Аполлоне, що за мудра штука!

Кухар

Крім того, жадну страву не кладу
Я перед гостий як окрему цілість,
А всі уложені до складу, мов концерт,
Як до вподоби гостям: чи чотири
Даня, чи п'ять, а чи діапазон.
Такий концерт приймаю для всіх гостий,
І як на стіл почнуть носити страви,
Я зараз гостий всіх упереджаю,
А декого відкликавши набік,
Увагу зроблю: «Пощо се береш?
Пощо се з тим мішатимеш? Ось бачиш,
Як сполучив незгідне ти з собою».
Не порушай усталеного тут
Порядку! Мудрий Епікур приємність
Так укладав, обдумавши глибоко,
Чому так ліпше може буть, так ні.
У передсінку в нього також інші
Допитують, коли не знають ще,
Що й як робити, бо інакше годі
Самим пізнать добро, якого ще не мають,
І іншим теж його, не тратячи, вділити.

Уривок з комедії «Столівники», захований у Афінея вім «Дейпнософісті», ст. 101—102. Про автора не знаємо нічого більше понад те, що він належав до ряду представників афінської т(ак) зв(аної) нової комедії, що цвіла там від половини IV майже до кінця III віку пер(ед) Хр(истом) (W. Christ, op. cit., ст. 325).

Переклад і увагу написано в днях 22—23 червня 1915 р.

ІЗ МЕНАНДРА АФІНЦЯ

І. ЩО ХТО ЛЮБИТЬ

Хазяїн

Одного гостя виключить хотів би
Я від сього обіду.

Кухар

По якій причині?
Це кухареві треба добре знати.
Бо гості-остров'яни, що привикли
До свіжих і то різнородних риб,
Не дуже то беруться за солоні,
Але їдять їх наче нехотя,
За теє легоміни й конфітури
Хвалять найбільше. А як прийде хто
Із аркадійських гірняків, такий
З мисок солону рибу вибирає.
Зате багач-йонієць заявляє,
Що з-за стола не встане, поки тут
Не подадуть кандавла [1] та ще дещо
Перчене, щоб потім і пить хотілось.

Уривок із комедії «Трофоній», захований у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 132.

[1] Кандавл — лідійський печений пиріг з муки, мішаної на маці, сиру та меду.

II. В ЧЕСТЬ АФРОДІТИ ПАНДЕМОС (ВСЕНАРОДНОЇ)

Кухар

(провадячи молодежі, що зібралася в його куховарні відсвяткувати празник популярної богині)

Виллємо зливки! Ну, подай мені
Утробу ти, що тут сидиш! Куди
Там очі вирячив? Зіллємо зливки.
Та наливай же більше як годиться,
Помолимось до богів олімпійських.

Один із молодежі

Помолимось до всіх богів і надто
До всіх богинь, а ти, старий, держи
Язик свій за зубами! Поблагаємо
Усіх богинь чесних, щоб дали
Здоров'я нам, і силу молодую
Ховати в цілості, і всякого добра
Багато, а те, що вже маєм,
Щоб на веселе та вигідне нам
Життя служило! Молимось усі.

Уривок із комедії «Чужоложець» у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 659.

III. ЖЕРТВИ БОГАМ У АФІНАХ

Ось як ми поступаємо, коли богам
Святу захочемо принести жертву.
Овечку милу за дванадцять драхм
Купуємо, наймаємо флейтисток
Та кіфаристок і купуєм миро,
Вино тазійське, пару вугрів, мід
І сиру плесканку, аби все разом
Талант неповний кошту причинило.

А ті, що ніччю мури пробирають
(І крадіжжю трудняться по домах),
Несуть ліжка та у збанах вино

Не для вшанування богів, але
Для власної безпеки. Дать кадило
Вважається побожним ділом, також
Пшеничний пляцок; усе те бере
Бог, бо се спалюється на огні.
Дехто приносить литку прездорову
Або утробу та ще всяку страву.
Богам віддавши жовч та дещо страви,
Самі з'їдають решту преспокійно.

Уривок з комедій «П'янство» та «Незадоволений», там же, ст. 146.

IV. ПРОЖОРА

Хоч молодим колись я був, о жінко,
То не вмивався п'ять разів на день
У тім віці так, як тепер; не мав тоді
Плаща такого, як тепер; і миром
Так не мазався, як мажусь тепер,
На Зевса, в пахощах тепер купаюсь,
Волосся все фризую й зроблюся
Ктесіппом, а не простим чоловіком.
А знаєш, що за штуку вдрав Ктесіпп?
На наїдки й напитки він продав
Не лиш батьківський дім, батьківську землю.
А навіть тесане каміння те,
З якого батькові його по смерті
Афінці пам'ятник побудували.
Отак і я, проївши дім і землю,
Проїм не лиш каміння, а й тебе!

Уривок з комедії «Гнів», там же, ст. 166.

V. ВАРТІСТЬ РІДНОЇ ЗЕМЛІ

О найлюбіша земле-матінко!
Як свято треба людям, розуму
Ще не позбавленим, оберігать твоє
Посідання! Їй-богу, хто по батькові
Тебе діставши в спадку необачно

Відпотарайкає, такого слід пустити
На корабель, щоб до кінця життя
Все плавав і не міг ніколи стати
На землю, щоб пізнав, яке добро,
По предках унасліджене, не вшанував.

Уривок з комедії «Моряк», там же, ст. 166.

VI. ХАЗЯЇН НЕЗАДОВОЛЕНИЙ ІЗ КУХАРЯ

Хазаїн

Мабуть, чогось розсердився ти дуже,
Мій кухарю. Ну, скільки там столів
Заставимо?

Кухар

Вже третій раз мене
Про се питаєте. Порося одно
Поставимо, а ви столів собі
Заставте вісім, два або один.

Хазяїн

І що тобі до того? Лиш один
Велю заставити. А пирогів
Не можеш наробити? Ти ж колись
Звик був робити їх, додаючи
Мід, яйця до найкращої муки,
А от тепер зовсім інакше робиш.
У Піхехетів кухар пляцки робить
І випікає, кашу варить і
Приносить, а по тім солону рибу,
Нарешті фіги й виноград. В сусіда
Замісто кухаря держать кухарку;
Ся смажить м'ясо, голуби та фрукти.
Коли обід із фруктами дають,
То, помазавшись миром, чоловік
І, увінчавши голову вінцем,
Обіда, мов у небі, зразу голубів

Поїсть, а потім варені в меду
Солодощі смакує досхочу.

Уривок із комедії «Фальшивий Геракл», там же, ст. 172.

VII. ЖІНКА — БІДА

Перший приятель

Як маєш розум, не женися,
Життя твого порядку не міняй,
Я оженився й дещо знаю,—
Так раджу й за ту раду не пеняй.

Другий

Еге, так радиш, та спізнився,—
Се діло в мене рішене,— те й знай.

Перший

Як так, то йди, куди пустився,
І хай ведуть тебе боги!
Бо я, як тільки оженився,
Мене обсіли вороги.
Усяких діл, усяких клопотів
Мене обхопило широке море,—
Не те, Лівійське, ні Егейське — ні,
А те, що зветься безвихідне горе,
З тридцяти кораблів, що в море випливають,
Ледве три бурі й хвилі розбивають;
А з тих, у кого явиться жона,
Ані один здоров не вирина!

Уривок із комедії «Флейтистка», в Афінея ст. 559. Славний афінський комедіопис Менандр, головний представник т(ак) зв (аної) нової комедії, жив у р. 342—290 і лишив по собі 105 або 108 комедій, із яких ані одна не дійшла вповні до нашого часу, а віднайдена недавно штучка «Право дитини» видана в моїм перекладі окремою книжечкою,— радше мім (одноактівка), ніж комедія.

Тут подано взяті з Афінея уривки з сімох його комедій, перекладені в днях 29—30 червня та 2 липня, з увагою, писаною д(ня) 9 липня 1915 р.

*

Слава вам, о Неокліди,
Славні парості близнят!
Бо один з вас рідний край свій
Спас від перської неволі,
Другий же від тьми нічної.

Мова тут про двох героїв грецької політичної та духової історії: Фемістокла, що був головним двигачем грецької побіди над персами під Саламіною, й Епікура, філософа (творця так званого матеріалістичного світогляду).

ІЗ НОССІДИ ЛОКРІЯНКИ

І. ПОХВАЛА ЛЮБОВІ

Нема солодшого понад любов!
Всі інші життєвії благодати
З любов'ю навіть гріх рівняти,—
Про мід солодкий навіть і не мов!

Отсе Носсіди слово. Хто не має
В Кіпріди ласки, той того не взнає,
Так, як і той, хто ще не бачив рожі,
Не зна, які се цвіти гожі.

ІІ. ВИССОНОВА СУКНЯ

Геро шановна, що в храм свій Лакініон
З неба ти часто зступала
Й красоти його оглядала,
Ось тобі з виссону сукня, що ткала
Клеола дочка, на йм'я Теофіліда,
Та її донечка руча
Носсіда блискуча.

ІІІ. ВОРОЖІ ЗБРОЇ

Зброї оті поскидали бреттійці
В смертній тривозі з плечий,
Як їх у бою побили локрійці
За їхній напад, не чий.

Тепер же ті зброї у божій палаті

Свідчать про локрійців заслуги.
Не бажають бреттійцям у руки дістаться,
Що були нам зрадливії други.

IV. ПОДЯКА КРАСУНІ

Вступім до храму Афродіти
Святу статую оглядіти,
Що вся від золота блищить.
Гляди з пошаною і цить!

Се справила Поліархіда;
Краси її величної побіда.
Дала багатство їй велике осягнуть
І даром сим богиню спом'януть.

V. ПОРТРЕТ МЕЛІННИ

Отсе сама Мелінна! Глянь, як любо
Лице її на нас, де станем, поглядає.
І як дочка до матері подібна?
Се справді гарно, як краса дитини
Родительці подібною буває.

VI. ПОРТРЕТ САБАЙТІДИ

Аж відси здалека пізнати можна
Лице твоє, Сабайтідо вельможна.

В нім зразу видно гордість недоступну
І чесноту та правість непідкупну.

І ясний ум, нічим незамутимий,
Чар доброти, немногим тільки зримий.

Щаслива жінко! Не торкнесь тебе жало
вороже.
Поздоров тебе, боже!

VII. ПОРТРЕТ ТІМАРЕТИ

На малюнку отсе Тімарети портрет.
Добре вдав живописець найпершу з прикмет,
Її гордість і повну дозрілість краси,
А ті очі сміющі в душі, знай, носи!
Коло неї стоїть гарна сука чуйна,
А в кімнаті своїй когось жде мов вона.

VIII. ПОРТРЕТ КАЛЛОНИ

Картину сю Каллона в храм
Блондинки Афродіти дарувала,
Сама вона сей свій портрет
Зовсім подібний змалювала.

Стоїть немов жива, і граціею дише
Уся її постава.
Будь поздоровлена! Життя не дасть тобі
догани
І будь судьба усе тобі ласкава.

IX. І ЛОКРІЯ МАЄ ПОЕТОК

Чужинче, ти пливеш, мабуть, до Мітілени,
В танечне місто те, де грація Сапфони
Тебе осяяти та запалити може.
Скажи там, що одна з любовниць Мельпомени
І в Локрії живе, і поетичні тони
Незгірше потрафля, як їй здається,
Й Носсіда зветься.
Ну, їдь же, в ім'я боже!

Авторка жила в роках 320—285 у Локрії, в долішній Італії. Про її життя і діяльність не знаємо нічого, але немногі епіграми, що дійшли до нас (у «Антології» Туді-хума, т. IV, ст. 424—427, їх подано в німецькім перекладі 12), свідчать про блискучий талант і беззлобне, щире серце.

Мої переклади написані в днях 15 й 16 червня та 14 липня, а увага 9 липня 1915 р.

ІЗ ПОСІДІППА АФІНЦЯ

І. ЛІСІППОВА СТАТУЯ «МОМЕНТ»

Мандрівець
Відки родом творець твій?

Статуя
Із города Сікіона.

Мандрівець
А як звався на ім'я?

Статуя
Назови його Лісіппом.

Мандрівець
А тебе як звать самого?

Статуя
Кайрос [1], що тут єсть, тут щез.

Мандрівець
Чом же ти стоїш на пальцях?

Статуя
Бо втікаю ненастанно.

Мандрівець
Чом крилаті в тебе ноги?

---

[1] Момент *(грецьк.).— Ред.*

Статуя

Бо літаю скорше вітру.

Мандрівець

Пощо ніж в руках держиш?

Статуя

Бо такий я енергічний,
Що й найтяжче діло можу
Розчахнути, наче бритва.

Мандрівець

Чом розвіяне волосся
На чоло тобі спадає?

Статуя

Аби той, хто мене стріне,
Міг ухопить за чуприну.

Мандрівець

Але чом же ззаду ти
Такий лисий, як коліно?

Статуя

Аби той, хто мить прогавив
Спереду мене вхватити,
Вже не міг спіймать потому
Ніяк a posteriori [1].

Мандрівець

Але пощо творець твій
Тебе змайстрив так штудерно?

Статуя

Вам же, дурням, на науку.

Мандрівець

А чому ж аж тут поставив?

---

[1] На основі досвіду, практично *(лат.).— Ред.*

Статуя

А тому мене поставив
В сінях дому банкового,
Аби кождий в кождій хвилі
Міг буть паном щастя свого.

II. ЛІСІППОВА СТАТУЯ АЛЕКСАНДРА ВЕЛИКОГО

О сікіонський майстре Лісіппе,
Справді так само смілий ти духом,
Як і руками.
Творчо свідущий, бронз той бездушний,
Що Александра ти дав йому постать,
Генію твому послушний,
Палає огнями.
Ніхто тепер персам не кине докору,
Що від Александра тікали в ту пору,
Як бикам прощають,
Коли ті втікають
Перед львами.

III. ЖИТТЄВІ ШЛЯХИ

Який шлях життєвий повинен я обрати?
Бач, на торговиці лиш свари, зиски, втрати!
У власнім домі нам лиш клопіт та грижа,
Ріллю безмірний труд та клопіт обтяжа,
На морі вічний страх від неба та води,
В чужий край зі своїм добром — хоч і не йди!
У недостатку жить — гнете тебе недоля;
Одружишся — гнете родинних пут неволя;
Зістанеш нежонат — на старість самота;
З дітьми біда, без них — ти круглий сирота.
Допоки молодий, ще не набрав ума,
До старості дожив, аж ось і нас нема.
Одно з двох вибирай: або не жий зовсім,
Або, вродившися, назад з життя втікай!

Розуміється, отся Посейдіппова вірша—дотепний жарт, а не жадна життєва філософія, яку би треба брати поваж-

но. Одне те, що характеристики різних занять та станів людського життя занадто односторонні та підносять тільки хиби або неприємності, неминучі в людському житті, а друге те, що альтернатива, поставлена в двох останніх рядках, замість виходу подає дві неможливості, бо чоловік ніколи не може рішати, чи має існувати на світі, чи ні, а раз прийшовши на світ, не може зараз назад вертати в небуття. По-моєму, філософічно й практично вихід тут лиш один, який я ще у р. ⟨1898⟩ висловив віршем:

Де тебе поставить доля,
Там і стій!

Два пізніші грецькі поети... і Метродор, кождий по-своєму, відповіли на вірш Посейдіппа, а особливо влучно та розумно Метродор (пор. ст. ... отсього видання).

Автор жив у Афінах коло р. 270 перед Хр⟨истом⟩ і, крім значного числа епіграмів та поемки «Азопія» (тверезість), яка не дійшла до нас, не лишив по собі нічого більшого (W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, стор. 532).

Мої переклади написані в днях 14 мая й 13 червня, а увага д⟨ня⟩ 29 червня 1915 р.

ІЗ СОСІПАТРА

І. ШКОЛА КУХАРСТВА

Кухар

Не зовсім згірдна та наша штука,
Коли пізнать її гаразд, Демилю мій,
Та застаріла практика її,
І кухарів усі вдають із себе,
Хоч штуки давньої зовсім не знають,
А навпаки, її псують і зневажають,
Бо кухаря коли правдивого
Знайдеш, побачиш, що ще від дитинства
В тій практиці порядно він вправлявся
І має силу, знає всі науки,
Потрібні в ній, хоч дехто й погадав би,
Що вони зайві. Кухарів таких
Лишилося ще тільки три: Боідіон,
І Харіад, і я — на інших можеш
Начхать.

Демил

Що мовиш?

Кухар

Таки правду щиру.
Пройшли науку ми у Сікіона,
Що архімайстром був тієї штуки.
Сей попереду астрології
Вчив нас, потім основ архітектури,
А про природу всі діла важніші
Мав під руками. Після всього того
Він викладав нам ще воєнну штуку

Та пильнував, аби ми все провчили,
Бо в нашій штуці може нам придаться.

Демил

Чи хочеш усе те передо мною
Втаїти, любий мій?

Кухар

Та зовсім ні.
Та поки хлопець із торговиці
Прийде, я можу дещицю тобі
Повиясняти з практики тієї.
Час, непригожий на розмову іншу,
Нехай зійде на тій.

Демил

О Аполлоне,
Всіх праць патроне, як же рад я слухать!

Кухар

Розвісь же вуха, любий пане мій!
Передовсім повинен кухар знати
Про явища небесні та про те,
Коли які заходять звізди, а коли
Стоять на небі, та про рухи сонця,
Коли короткі, коли довгі дні
Вертають, та знаки всі зодіака.
Бо кажуть, що всі страви, все їдоме
В міру, як обертається весь світ,
Інших прикмет та смаку набирають.
Хто, отже, вивчив усе те порядно,
У кожду пору року знатиме,
Чим покористуватися як слід.
Противно, той, кому все те незвісне,
Робитиме дурниці. Може, ти
Й зачудувався, чим у нашій штуці
Корисна може буть архітектура?

Демил

Так, на Геракла, зчудувався дуже.

Кухар

А зрозуміти не велика річ.
Побудувати кухню відповідно,

Впустить до неї світла, кілько треба,
Обміркувати, відки вітер віє,
Се й найважніша річ у тому ділі.
Адже з огнища дим, сюди й туди
Вітрами киданий, напакостить не раз,
Поки вариться страва. Лиш такий
Кухар, що розуміє кожде діло,
Варт буть атаманом між кухарями.
Тут пригоджається й воєнна штука.
Бо вміти добрий завести порядок
Чи в кріпості, чи в кухні — мудрість чиста,
А в нашій штуці се найперше діло.
Що де потрібно положить в порядку
Або усунуть, на все відповідний
Трафити час, коли вставляти в піч
Братвани, а коли виймати та які
Вносити страви гостям до вподоби;
Коли пора бува вносить кипучі,
Коли підстиглі трохи, ледве теплі
Або й морожені, як се не раз буває.
Се все потроху зачислити можна
До штуки військової й дисципліни.

Уривок із комедії «Фальшивий обвинитель» у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 377—9. Автор належав до представників нової афінської комедії, та про його життя й твори не знаємо нічого, крім отсього уривка в книзі Афінея.

Переклад і увагу написано д⟨ня⟩ 29 червня 1915 р.

ІЗ АНІТИ ТЕГЕЯНКИ

І. НА ГРОБІ АНТІБІЇ

По Антібії плачу, по панні
По тій, що в гарячім бажанні
До дому вітця її тисли
Нові сватачі та новії,
На неї звертаючи мисли,
Рожеві поклавши надії.

Була так розширена слава
Про розум її та про вроду,
Та мойра, на ню неласкава,
Не дала їй ні втіхи, ні плоду;
Раз тільки рукою махнула
І надії всі в гробі замкнула.

ІІ. НА СМЕРТЬ ЕРАТОНИ

Се були її слова останні;
Батька любого обнявши міцно
І сльозами заросивши очі,
Ось що ще сказала при розстанні:

«Умираю, таточку, вмираю!
Застилає пітьмою вже очі
Смерть, і гасне світло в них до краю,
І я вся уходжу в царство ночі».

ІІІ. НАД ДЖЕРЕЛОМ

Під тінистою скалою
Сядь, чужинче, й відпочинь!
Тут в гілках дерев зелених
Шелестить так любо вітер,

Із холодної криниці,
Знай, дзюрчить вода погожа.
Сядеш тут в південну спеку,
Угасиш пекучу спрагу,
Дишеш воздухом пахучим
І, знай, шепчеш: «Ласка божа!»

IV. ТРИ МІЛЕТЯНКИ

Згордувавши дикою жадобою
Та ще й похітьми звірячими
Галатійців, ми воліли смерть,
Аніж жить у них худобою.

Ми були три панни, три доньки
Міста Мілета, яке захопили
Розбійничим робом дикі кельти
В свою власть із Ареса руки.

Не стерпівши їх насильства, ми,
Та розбійницьких обійм, ураз
Захист у аду собі знайшли,
І явився один муж у нас.

V. НА ГРОБІ АМІНТОРА

Амінтора, Філіппового сина,
Лідійська земля покрила. Часто
В завзятій битві вгору підіймав
Могутню руку.
Та не звела його у темний ад
Ніяка болість, але, своїм щитом
Приятеля ще закриваючи,
Поліг у бою.

VI. ПО СМЕРТІ ПІВНЯ

Не будеш уже, ранній пташечку,
Сильними крильми враз лопочучи
Та кукуріку викрикаючи,
Мене, сонную, пробуджать зі сну.

Самого тебе у благому-сні
Лиходій якийсь потайно вгодив;
Мабуть, за твій спів у горло голосне
Величезний гвіздь притьмом вгородив.

VII. НА БЕРЕЗІ КІПРУ

Се місце Кіпріди! Було все їй любо
На березі сьому сидіти,
На море блискуче, на хвилі блакитні,
На синеє небо глядіти.

Отим мореплавцям той шлях біля Кіпру
Вона таким любим чинила,
Тепер же тривожиться й морщиться море
Біля того місця. Блищить воно скоре,
Та щезла богинина сила.

VIII. СТАТУЯ ГЕРМЕСА НАД КРИНИЦЕЮ

Я, Гермес, тут стою перед садом розкішним
На роздоріжжу.
Неодалік шумить та грає сіре море
Повз огорожу.
Хто йде сим шляхом у літнюю спеку,
Сядь відпочити!
З-під мене джерело булькоче зимне, можеш
Спрагу вгасити.

IX. СПИС ЯК ВОТУМ

Глянь, із клен-дерева отсе убійчий спис!
Хай із залізного вістря його сумного
Вже більше не спливає кров ворожа!
Поставлений ось тут в високім і блискучім
Афіни храмі, він свідчить про мужні вчинки
Ехекрата крітенця. Будь на ньому ласка
божа.

X. СМЕРТЬ ЗА ВІТЧИНУ

Воєнна відвага, Протарху, тебе
Повела до кровавого бою;
Покинув ти дім, Файдрі, матері своїй,
Лишив темний жаль за собою.

Та тут на горі кам'яний пам'ятник
Промовляє величнеє слово,
Що згинув ти в бою за рідні поля,
Життя не жалів для любові.

XI. ГРІБ НЕВІЛЬНИКА

Поки жив, він Манес звався,
Був рабом, набідувався,
А по смерті із тобою,
Царю Даріє великий,
Силою, мабуть, зрівнявся.

Аніта, родом із міста Тегеї в Аркадії, жила в IV віці перед Хр⟨истом⟩ і мусила вже за життя здобути собі велику славу як поетка, коли вже коло р. 300 перед Хр⟨истом⟩ два тогочасні різьбярі Кефісодот і Евтикрат одержали від її родинного міста замовлення виготовити її подобизни в мармурових статуях. Із її поетичних творів дійшло до нас лише 19 епіграмів (німецький переклад G. Thudichum, Griechische Anthologie, Bd 4, Stuttgart, ст. 427—431, і уваги ст. 498—501). Я вибрав із них для перекладу лиш 11.

Переклади написано в днях 12, 13, 14, 15 й 16 червня, а увагу д⟨ня⟩ 1 липня 1915 р.

ІЗ АПОЛЛОДОРА КАРІСТІЙЦЯ

І. ГОРЕ ЕЛЛАДИ

О люди всі, чому, життям приємним
Погордувавши, раз у раз заходитесь
Нас обопільними нещастями гнобити
І одні з одними все війни заводити?

Яка, на божу силу, ваш тепер
Пануюча фортуна вік колотить?
Якеєсь варварство, що не взнає просвіти,
А тільки вал здичіння грізно котить.

Не зна воно ні про добро, ні зло,
А нами лиш, мов горсткою, кидає,
Немов у нас добра ніколи й не було,
Воно ж новий нам шлях до нього прокладає.

Хто з греків міг по щирості бажать,
Аби самі своїх свої вбивали,
Хай тисячі, життя позбавлені й похвали,
Гниючи, мов снопи, понехані лежать?

Могли вони, веселі та погідні,
Вбрані й учесані, ще й досі жити,
Не так багаті бувши й не так бідні,
І кождий своїй вітчині служити.

А нам тепер лиш плакать та зітхати:
«О найсолодша, вселаскава доле,
Очисть від тої хопти наше поле
І прожени ту дич з нашої хати!»

Уривок із драми «Вчитель азбуки», поміщений у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 280. Про автора знаємо лише, що він належав до комедіописів нової комедії, і був сучасником Менандра, і що дві його комедії переробив Теренцій латинською мовою («Phormio», «Теща»). Пор.: W. Christ, Griechische Literatur Geschichte, с. 325.

Написано д(ня) 27 червня 1915 р.

ІЗ ДІОСКОРІДА КІЛІКІЙЦЯ

І. ОТЕЦЬ-СПАРТАНЕЦЬ

Мертвого на щиті до города Пітани
Героя Тразібула принесли;
Сім ран смертельних у хоробрій груді
Від стріл аргівських тут на нім знайшли.

Тінніх, отець його, сам помагав
Синівське тіло на костер покласти,
А як його питали, чом не плаче,
Він відфукнувсь, як від напасти.

«Хай боягузи плачуть! Свого сина
Хороню я безслізними очима.
На славну смерть отак подоба в нас глядіти.
Бо я й мій син — оба ми Спарти діти».

ІІ. МАТИ-СПАРТАНКА

Вісім синів Демайнета
Враз до бою вирядила
Проти ворога; всіх вісім
Пойняла одна могила.

Не сплакнула ні раз мати,
Лиш одно сказала слово:
«Я для Спарти їх родила;
Вмерли, як жили, здорово».

III. НА СВІЙ ВЛАСНИЙ ГРІБ

Я лідієць, так, лідієць!
Та родився я свобідним
І свобідную могилу
Ти мені создав, Тіманте,
Як учителеві свому.

Хай же довге та безбідне
В щасті йде життя твое!
А як старість доведе
Тебе, пане мій, до гробу,
То й в аду я буду твій.

Сей письменник, зразу вояк, потім лікар, жив у третім віці до Хр⟨иста⟩. Його головне наукове діло «Про матерії з лічничою силою» дійшло до нас і мало значний вплив на лікарську штуку арабів і середніх віків (W. Christ, op. cit., ст. 804).

Переклад трьох його епіграмів я написав д⟨ня⟩ 14 червня і увагу д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р.

ІЗ ЕВКЛІДА ТІРІЙЦЯ

І. ЗАГАДКА

Раз мул ішов з ослицею шляхом,
Обоє опаковані вином.
Під тягарем ослиця застогнала,
Та мул, якого від коня вона за сина мала,
Питає: «Мамо, що се за причина,
Що заскиглила ти, як молода дівчина?»

Вона відмовила, що потяжко їй двигать.
«Еге, хотіла б ти ще як дівчина плигать!
Я більше двигаю, й мені не дуже гірко;
Якби від тебе взяв одно, то мав би вдвоє
стілько,
А якби ти одно та відняла мені,
То мали б ми обоє по рівні».

Хто хоче тії числа відгадати,
Не треба пальців обох рук зчисляти.

Розгадка: мул мав на собі сім бочівок або мішків, а ослиця п'ять.

Оповідання поміщене в Афінеєвих «Дейпнософістах», ст... Евклід, славний математик александрійської школи, жив у III віці пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ (W. Christ, op. cit., стор. 849). Чи віршовані уривки, заховані з його іменем, походять від нього, можна сумніватися, хоча нема в тім нічого неправдоподібного.

Переклад загадки й розгадку написав я д⟨ня⟩ 15 червня, а увагу 9 липня 1915 р.

ІЗ ЛЕОНІДА ТАРЕНТІЙЦЯ

І. НА СЛОВА ЕРІННИ: «ЗАВИДЮЩИЙ ТИ, О АДЕ!» [1]

Тебе, панно, пчілко божа,
Між співцями цвітко гожа,
Що в муз гаю процвітала,
Людські душі звеселяла,
Смерть заскочила нежданo
Й завела так рано-рано
В Адову комору темну,
Де не встане, хто раз сяде...
Дійсно, правду ти сказала,
Хоч сумну та неприємну,
Коли віщо проспівала:
«Завидющий ти, о Аде!»

ІІ. АФРОДІТА В СПАРТІ

Раз якось мовив Евротас сердитий
До Афродіти:
«Надінь на себе мужеську зброю
Або зі Спарти рушай!
Горить весь город палом до бою
За рідний край!»

З усміхом мовить йому богиня:
«Зброї не маю,
Та, проте, житиму, як жила досі
В спартанськім краю».

---

[1] Ті слова маємо в Еріннииій епітафії на могилі Бавкіди.

Й досі без зброї в Спарті Кіпріда,
Тільки незнайки
Плещуть, що в Спарті вона вся в зброї —
Се пусті байки.

III. ДО МИШЕЙ

Геть з моєї халупи,
Ви, темнолюбці, мишва!
В біднім мішку Леоніда
Навіть йому для обіда
Хліба ні кришки нема!

Дві кришки й солі дві пушки,
Сього на добу досить,—
Так я, старий, самотужки
Вивчився ще від татушки
В торбі нестаток носить.

Чом же ти нипаєш, ласа,
По моїх темних кутах?
Там же ні хліба, ні м'яса,
Й того, що зветься окраса,
Й крайчик ніколи не пах.

Шмигай до іншого дому!
Мій, бачиш, голий зовсім.
Там собі ти покрийому
Знайдеш поживу їдому
Ще й потовстіти на чім.

IV. ПАМ'ЯТІ РИБАКА

Теріса, вже вікового,
Що з хитроплетених верш
Мав свій звичайний заробок,
По морі плавать найперш,
Міг усім мевам на збитки
Сіті в вири закидать,
Знав незлічені способи
Риб підхитрить, уловлять,
Знав всі печери, яскині,
В море ж ніколи не плив,

Сього не Арктур холодний,
Ані Борей повалив,
Ані не буря злизала
В десятиліттях трудних;
Вмер в отій круглій хатині,
Що стріха вся з тростини.
Тихе життя було й ясне,
Не знало, де й що погане;
Згасло, як лампа та гасне,
Як в ній олію не стане.

І не сини положили
Йому камінь сей, ні родина,
Тільки ми, з ним співробуча
Бідна рибацька дружина.

V. НА ГРОБІ ПРОМАХА

Не вір ніколи ти плавбі на кораблі;
Чи довга та плавба і чи глибоке море?
Чи ж всяке дерево вітрам не підляга?
А й одна хвиля чоловіка зборе.

Вони збороли й Промаха на морі:
Судно та моряків бурливих хвиль навала
В безодню темную без опору порвала,—
З життям уйти з них ні один не вспів.

Та не на все його ворожа доля
У безвість кинула; йому поталанило,
Що рвуча хвиля трупа занесла
На рідний берег, де жилось йому так мило.

Приятелі його тут віднайшли,
І в рідній теж землі похоронили,
Й на гробі вирізать оті слова дали,
Щоб його пам'ять увіковічнили.

VI. НАРІКАННЯ НА КРІТЕНЦІВ

Усе пірати та розбійники
Крітенські люди, права не шанують.
Нікого не помилує крітенець,
І в злочинах вони ніколи не дармують.

От так же ж і мене, Тімоліта,
Коли з худим товаром морем плив я,
Вони догнали, геть обрабували
І в море пхнули — смерті так пожив я.

Тепер при березі по моїм тілі
Скиглять одні лиш пажерливі меви,
А кості море десь похоронило,—
Ніхто з людей їх не віддав огневи.

VII. СЛІПИЙ І ХРОМИЙ

Сліпий бурлака ніс хромого,
За зір чужий відслугував ногами;
Отак каліки два зложились на одного,
Один другому догоджаючи
Тим, чого не було в самого.

VIII. ПОЖЕРТИЙ АКУЛОЮ

Земля й море спричинюють смерть. Се
на мні,
Тразісі Харміденку, сповнили
Мойри справді. У море нирнув я, аби
Якір там укріпити в Йонськім морі на дні.

Корабель справді я укріпив,
Але сам, з глибини виринаючи,
До товаришів руки уже простягаючи,
Несподівано смерті пожив.

Величезная морська потвора,
Що акулою зветься, нараз надпливла,
Й зубами захопила, й нижню часть тіла
Аж до пупця мені відтяла.

Тут на березі, любий мандрівче,
Лежить Тразіса верхня лиш часть,
Нижня ж з рибою в морі гуляє,
А додому вертати — біг дасть.

IX. ЖЕРТВА ВБОГОГО

Кіпрідо, дар прийми від Леоніда,
Убогий дар, який старого діда
Убога хата може дать тобі:
Печену на оливі паляницю,
Оливки, що лежать уже седмицю [1],
Й ті свіжі фіги, що я ось нарвав собі.

На моїм винограднці одинокім
Під моїм ось віконцем однооким
Достиг сей кетяг із п'яти ягід;
Прийми, нарешті, й сей вина останок,
Що, вже давно опорожнивши збанок,
Для тебе вицідив ще вбогий дід.

Коли, божественна Кіпрідо, зможеш ти
Мене звільнить з оковів бідноти,
Так як від слабості не раз звільняла,
То я готов на доказ свої чести
Тобі козу цілую в дар привести,
Щоб задоволена ти мною стала.

Сей поет жив у III віці пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ у дуже низькому стані, може, як мандрований співак або музика, та се дало йому змогу пізнати й характеризувати різнорідні робучі та вбогі верстви грецької суспільності по різних берегах Середземного моря. Можна взяти за правду, що він умер у бідності на чужині, та вже те одно, що він говорить про свій домик (епігр⟨ама⟩ «До мишей»), велить догадуватися, що та бідність не була така гола та голодна, як не без гумору малює поет. По нім дійшло до нас лише 107 епіграмів, які маємо всі в перекладі на німецьку мову в четвертім томику збірки Dr. Georg Thudichum, Griechische Anthologie, Stuttgart, 1858, ст. 447—480, уваги ст. 519—538.

Мої переклади написані в днях 6, 13, 14 і 15 червня та 15 липня, увага д⟨ня⟩ 8 липня 1915 р.

---

[1] Зірвані перед тижнем.

ІЗ МАХОНА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

І. МУЗИКА ДОРІОН

Музика Доріон, зайшовши раз
До Мілоса й не можучи знайти
Ані гостиниці, ні вільної квартири,
Сидів у гаю, що край брами міста
До себе надив своїм холодком.

Побачив тут, як храмовий слуга
Храм відмикав, у тім же гаю скритий,
І, з ним уходячи до того храму,
Спитав його, чи міг би при тім храмі
Нічліг по деннім труді знаходити?

«Так,— відповів слуга,— тут місця досить,
Хоч нічлігу майже ніхто не просить».
«А чий же храм отсей, якого бога?
Чи не бува яка в ньому тривога?»

«О ні,— сказав слуга,— се храм аж двох богів,
Що в них землі та моря оборона.
Безпечний можеш буть».— «А се яких
богів?» —
«Зевеса й Посейдона».

«Га,— мовив Доріон,— коли аж два боги
В тім храмі мають пробувати,
То як же може тут, окроме них,
Хтось третій ночувати?»

Грецький текст отсього оповідання міститься в Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 337.

II. ВЕСЕЛЬЧАК КОРІД

Коріда раз присутнього спитав
Евкрат, як то прийняв його колись
У себе на гостині Птоломей.
— І досі се не можу знать напевно,—
Сказав Корід,— бо, наче лікар, дав
Що пити, але не подав що їсти.

Грецький текст там же, ст. 242.

III. НАХЛІБНИК ХАЙРЕФОН І ПОЕТ ДІФІЛ

Нахлібник Хайрефон за місто раз
Далеко вибрався на шлюбі пообідать;
Зустрівшися, Діфіл, поет, із ним,
Мав ось які слова йому повідать:

«Вбий, Хайрефоне, в вилиці свої
По штири гвозді з сього й з того боку.
І зав'яжи тугенько рот шнурком,
А то рознятий він у тебе все нівроку.

А як спустивши ті великі руки
Та раз у раз вимахуючи ними,
Ти швидко бігтимеш без жадної принуки
На той обід стежками польовими,

То й може статися, що в довгій тій дорозі
З великої захланності, ще доки
Дійдеш, ті щелепи роззявляться ще дужче
Й тобі обі порозривають щоки».

IV. ХАЙРЕФОН І КУХАР

Раз, кажуть, Хайрефонові в обід
Чи то припадком, чи зі злості
Дав кухар дуже мало м'яса,
Зате дві величезні кості.

І кухареві мовить Хайрефон:
«Дай кості тому, хто би гриз їх ласо!»
На те відмовив кухар: «Але ж, пане,
Не бачите, що там печене м'ясо?

Адже ж не перше м'ясо ви їсте.
А хто печені їсть, той добре знає,
Що де до кості м'ясо прирасте,
Там найсмачнішеє воно буває».

На теє Хайрефон: «Се правда, любий мій!
Смачний отсей маленький фляк,
Але те, що ти доложив до нього,
Хоч би й залізний зуб, не розгризе ніяк».

Грецький текст у Афінея, ст. 244.

V. НАХЛІБНИК ПРИ КОРОЛІВСЬКОМУ СТОЛІ

Нахлібника Архефона, коли
Той до Єгипту з Аттіки приплив,
Раз Птоломей, єгипетський король,
Велів до себе на обід просити.

На кам'янім столі стояли скрізь
Різнобарвисті страви кам'яніі,
А довкола мисок і тарілок
Теж кам'янії ящірки страшніі.

Нарешті принесли малу мисчину,
В якій малі три ковблики були;
Присутні всі, мов знаючи причину,
Мовчали, хоч здивовані були.

Та Архефон, від більших морських риб
Почавши до найменших, коштував,
Причім свобідно, мов у себе дома,
Вином їх фалерейським запивав.

Та до ковблів завзято не торкався,
Мовби на них покладено зарік;

Всі зрозуміли, що на жарт якийсь
Сей королеві здався чоловік.

Нарешті запитав Архефона король:
«Чи привиди якісь Архефон має,
Чи не добачує, що мисочки з ковблями,
Немов навмисне, не займає?»

Нахлібник відповів: «Зовсім не так, королю!
Побачивши, пізнав відразу я той жир,
Та не торкнув його, бо в нас без монополю
Їсть ковбликів лиш найбідніший мир.

А друге: звичай наш батьківський
встановляє:
Коли без правила та без умов обід,
То за зневагу честі при обіді
Шукати сатисфакції не слід».

Грецький текст у Афінея, ст. 244.

VI. КІФАРИСТ І ПСИ

Кіфарист талановитий,
Але чоловік зухвалий,
Де лиш тільки показався,
Пси на нього, знай, цькували.

Раз просив у свого друга:
«Ой пришли каміння фіру».
«Що дім хочеш будувати?
Ледве можу дати віру».

«Дім як дім, та як виходжу,
Наповняю всю кишеню.
Де прийду, пси нападають,—
То я камінь — хап у жменю».

Грецький текст у Афінея, ст. 245.

Обкладинка видання «Orphei Argonautica. Hymni et de Lapidibus», яким користувався І. Франко при написанні «Орфеєвої поеми про аргонавтів».

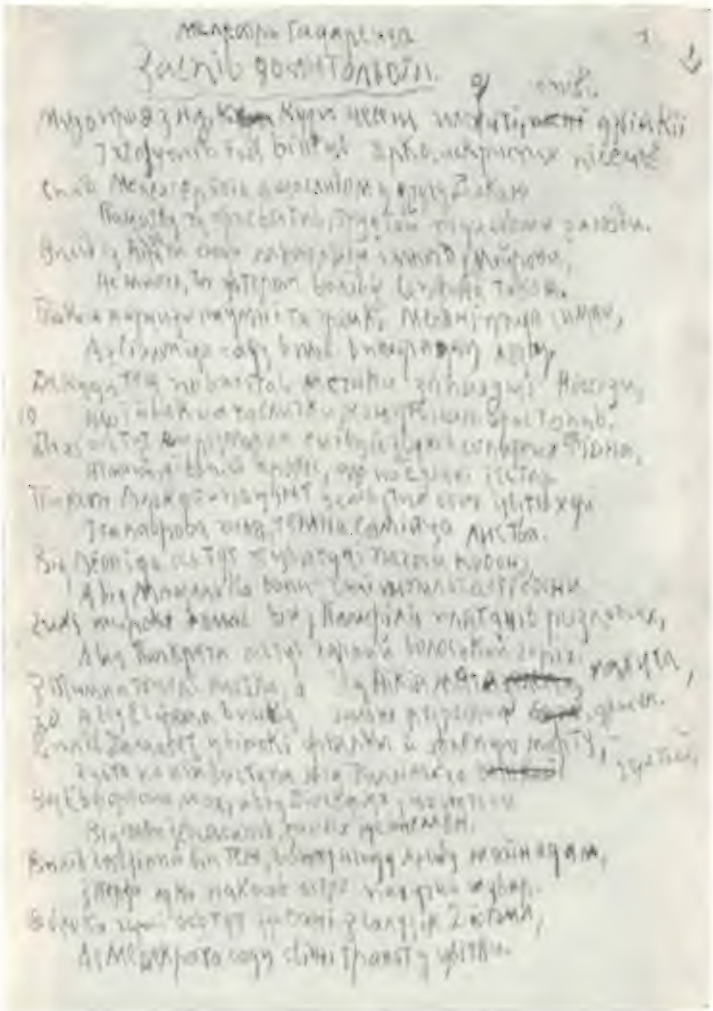

Автограф перекладу І. Франка з Мелеагра Гадарця.

VII. МОСХІОН-ВОДОПІЙЦЯ

Про Мосхіона, що його прозвали
В жарт водопійцею за те, що він
Води ніколи не вживав, з засади,
Говорять, що раз, бачачи його
В Лікеї з іншими та з бабою старою
Й багатою, що весь йому прожиток
Давала, хтось сказав: «Адіть, ся баба
Доказує страховища такого,
Як жадна інша, бо від водопійці
Щодня до свого живота приймає».

Почувши теє, мовив Мосхіон:
«Не діється ніщо таке, небоже,
Щоб діятися не могло. Отся стара
Від мене в свій живіт прийнять не може,
А я від неї день у день приймаю
Те, чим живіт свій наповняю».

Грецький текст у Афінея, ст. 246.

VIII. ПРО СЕБЕ САМОГО

Я стравоїд, і се основа
Моєї штуки,
Яких же бід, якої муки
Варт був би той, хто б страв,
Йому принесених, старанно не пожрав?
І чи не був би, до слова,
Поганий чоловік?
Та як у тебе чисте серце в груді,
Не зблудиш ні вовік.

Вареного,
Доволі посоленого,
Трафляється, нема,—
А ти спитай, чи чого іншого
Також нема.

А як також нема, йми віру,
Настрій до ладу свою ліру

І вдар по ній всіма,
А радість явиться сама.

А як де виспівали вже,
Що відоме було —
Чужого й свійського,
Ти їм не потурай,
А весело заграй.
Найприємніший тон —
Знаєш? — діапазон
Ніколаїда Міконтійського?

Грецький текст у Афінея, ст. 345—6.

IX. СПОМИНИ ПРО КІФАРИСТА СТРАТОНІКА

Сидів Стратонік-кіфарист у школі,
Де намальовані були на стінах
Дев'ять муз і десятий Аполлон,
І вчив двох юнаків — учеників
Гри на кіфарі. Хтось, що вільний час мав,
Прийшов, прислухався та й запитав:
«А скільки маєте учеників?»
«Як бачите, дванадцять із богами»,—
Всміхаючися, відповів Стратонік.

Прибувши до Міласси в Карії,
Побачив там храмів багато, а людей
І зовсім мало. Зупинившися
Насеред площі, голосом великим
Він загукав: «Послухайте, храми!»

Приїхавши до Пелли македонської,
Дізнався, що тут мешканці всі хорі
На селезінку, а з молодежі
Найбільша часть зібралася в купальні
На вправи при живім огню. Побачивши
ту молодіж з рожевими тілами
І як робили вправи зручно, мовив:
«От набрехали ті, що говорили,

Буцім вони на селезінку хорі».
Виходячи з купальні, він зустрів
Далеко більшу часть тих юнаків,
Що з спухлими, важкими черевами
Сиділи попід стінами на сонці,
І мовив, зараз догадавшися:
«Ага, отсі забрали простирадла
Й одежі тих, що там усередині,
І стережуть ось тут, висиджують,
Аби там стиску не було якого».

Один співак, прехитрий чоловік,
Раз запросив Стратоніка на учту
Та п'ятику; поки будуть пити,
Свою показувать він буде штуку.

Стратонік слухав співака уважно,
Але, не маючи нікого біля себе,
З ким міг би розмовляти, випив чашу
Та більшої у хлопця зажадав.
А спорожнивши пугарів багато,
Пугар порожній сонцю показав
І тут же п'яний сном захріп блаженним,
Усе лишаючи на волю долі.

Коли пізніше на обід прийшли
Деякі співаки й знайомі припадкові,
Аж бач, лежить без пам'яті Стратонік
І спить. Хтось їм сказав: «Ось чоловічок!
Як догодив собі, нажлопавшись
За одним заходом вина так много!»

Але Стратонік, що вже був проспався,
Не рушившися з місця, відповів:
«Отой співак, суціга й харцизяка,
Убив мене, просивши на обід,
Немов вола до яслей прив'язавши!»

Коли в Абдері пробував Стратонік,
Запрошений на людові забави,
Побачив, що премногі з горожан

Собі окремих вістунів держали,
Щоб кождий свойому хазяїну
Оповіщав, коли настане нів.

Завваживши при тім, що в городі
Далеко більше вістунів [1] повзало,
Ніж горожан було, зачав відразу
Ходить на пальцях, не торкаючи
Землі підошвами й не зводячи
Очей від стежки під ногами: «Що се? —
Спитав його хазяїн,— чи щось зле
Тобі зробилось на ногах?» — «Та де там,—
Сказав Стратонік.— Обі ноги в мене
Здорові, і, як на обід мене
Покличе хто, звичайно, прибігаю
Скоріш, ніж той, що запросить прийшов.
А ось боюсь я ваших вістунів,
Щоб на котрого з них ненароком
Не наступить і ногу не пробити.

На празнику однім, коли при жертві богу
Бездарний грати мав флейтист, промовив
Стратонік: «Щоб нам не почати чим
лихим,—
Зливаймо зливки й помолімось богу!»
Був Клеон-кіфарист; задля страшного басу
Волом його прозвали; страшно він
Фальшивив, граючи й співаючи.
Раз, вислухавши спів його, Стратонік
Сказав: «А досі приказка була:
«Осел до ліри», а про тебе, брате,
Додати можна також: «Віл до співу».

Стратонік-кіфарист одного разу
Поплив до Понту, де король Бершада
Мав володіння. Довгий час уже
Пробувши, забажав Стратонік до Еллади

[1] Вістунами (κήρυκες) називали греки також морських їжаків, покритих густо острими колючками, що в деяких порах року вилазили з води й лазили по вулицях.

Вернуть, але король не захотів
Ані пристать на се, ні відпустить його.
На те сказав він королю Бершаді:
«Се дуже добре видумав король,
Аби я тут лишився, лиш нехай
Дасть забезпеку, що ще десять літ
В здоров'ї, й гаразді, і з ним у згоді
Я проживу отут в його народі».

Почувши се, король поміркував,
Стратоніка в Елладу відіслав.

В Коринфі проїздом одного разу
Був кіфарист Стратонік. Тут одна
Бабуся як побачила його,
То не могла очей вже відвернути
Від нього й слід у слід за ним ходила.
До неї так Стратонік відізвався:
«На матір божу, бабонько, що хочеш
Від мене й чого все глядиш на мене?»

На те йому відмовила бабуся:
«Кажуть, що десять місяців носила
Тебе у лоні та плекала мати
В нутрі,— то як не має жалувати
І наше місто, що лиш день один
Тебе у своїх мурах ме вміщати?»

Лихого кіфариста раз прослухав
Стратонік, а як той скінчив свою музику,
Він, не завізваний ніким, гукнув
Гомерів вірш на популярну ноту:

«Одно мені батько дав,
А другого й не вгадав!»

«Се ти про що?» — хтось запитав його.
«Та ось про сього кіфариста, чули?
Грав на кіфарі препогано він,
А як попросите його співати,
То, думаю, ще гірш буде, ніж грати».

Грецький текст у Афінея, ст. 348—350.

Про Махона, що жив десь у III віці, переважно в Александрії, де був також похований (пор.: «На гробі Махона», ст. ...), подає В. Хріст на ст. 326 своєї цінної книги дуже скупі відомості, навіть із помилкою, що він був афінець, а не александрієць. Афінеєві Махон, очевидно, подобався, коли з його писань, правдоподібно епіграматичних, а не драматичних, він помістив у своїй книзі досить багато відривків, у тім числі деякі (про Стратоніка та про продажних жінок Мелітту-Монію, Гнатоєну та її сестріницю) досить просторі оповідання, з яких три остатні (на ст. 578—583) обіймають: перше 73, а друге 71, а третє 132, разом 276 рядків; ті оповідання я не вважав відповідним перекладати задля їх спеціального змісту, що навіть для культурної історії має малий інтерес і з літературного погляду оброблені досить слабо, а для наших відносин ані як заохота, ані як відстрашення не надаються зовсім.

Мої переклади написані в днях 27 і 30 червня та 1 й 3, а увага д⟨ня⟩ 4 липня 1915 р.

ІЗ МОЙРОНИ ВІЗАНТІЙКИ

І. ІЗ ПОЕМИ «МНЕМОЗІНА»

Крета кормила Зевеса величного, але з блаженних
Сього не знав ні один; а він ріс у всіх своїх суставах.
Голуби передівсім в божественній яскині кормили,
Що приносили йому все амброзію з хвиль Океану,
Нектар, одначе, носив величезний орел, що зі скелі
Дзьобом, знай, черпав його на напій для порадника
Зевса.
Тож як вітця побідив Кроноса Зевес далекоглядний,
Того орла несмертельним зробив і дав жить йому в небі.
Ту саму честь також дав голубам боязливим; щоліта
Часто літають вони як посланці богів і зимою!

ІІ. СТАТУЇ НІМФ

Гамаріади й водяні дівчата,
Що в глибинах отсих плюскочетесь
Рожевими ногами, радуйтесь!
І поможіть Клеоніму, що гарні
Та божественні ваші подобизни
З м'якого дерева понавирізував
І поставляв попід смереками.

Поетка жила в IV віці перед Хр⟨истом⟩, та про життя й діяльність невідомо нічого понад те, що написала поемку «Мнемозіна», з якої уривок зберігся в книзі Афінея, й ряд елегій під спільним заголовком «Прокляття», та що син її Гомер був автором кількох трагедій (W. Christ, Gesch. der gr. Literatur, ст. 531).

Мої переклади писані д⟨ня⟩ 16 червня, а увага д⟨ня⟩ 9 липня 1915 р.

ІЗ ПОСІДІППА КАССАНДРЕЙЦЯ

І. КУХАРСЬКА ШТУКА

Кухар

Гей, Левконе, ти, вчений, і ви всі,
Мої тут сослуживці, посідайте,
Котрому де вигідно, й поміркуймо
Про нашу штуку. Із усіх приправ
В кухарській штуці що, по-твому,
найважніше?

Левкон

Брехня та самохвальство. У всіх штуках
Те саме скрізь; хто має добрі очі,
Побачиш, що се всьому голова.
Той, що провадить заграничних купців,
Одягнений у засмальцьований кожух,
А ще з зміем бронзовим на ремені
Так грізно вигляда, як Бріарей;
А натисни на нього, погрози,—
Побачиш зараз — він заячосердий.
Кухар, що має кухтів під собою
Із простолюддя та учеників,
До пана входячи, їх представляє всіх
Як преощадних, як лічикрупів,
Що лиш самою парою жиють;
Та як дощупається пан до правди,
Виходить зовсім спантелику збитий,
Немов обідраний зі шкіри. Отже, я
[Поклав собі метою тої штуки
Кухарської]: пустому місце дай,
А всіх покликаних роти пізнай!

Як у купецтві найважніша річ
Пізнати штуку, так і в нас найперша
Річ — трафити до горла чоловіка.
Тепер весільний нам приходиться
Обід варити. Волів дають у жертву —
І той, що віддає дочку, й той, що бере.
Обох жінки — богині жриці. Тут
Являться корібанти, музиканти,
Буде гульня всенічна та проводи,—
Для кухарів усе те перегони
Й поле для попису. Все те затям собі!

Уривок із комедії «Скакуни» в Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 376—7. Сей Посіділп, родом македонець, був після Менандра найвизначнішим представником нової комедії та паном афінської сцени. (W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur, ст. 325).

Переклад і увага написані д⟨ня⟩ 29 червня 1915 р.

ІЗ АРХІМЕДА СІРАКУЗАНЦЯ

І. ВЕЛИКИЙ КОРАБЕЛЬ

Хто велетенський корабель отсей
Поставив на землі? Котрий, пануючий
Линвами нерозривними, стягнув у море?
Як ⟨до⟩дубових балків тих грубезних
Дошки гладенькі поприбивано?
Яка могла сокира обтесати
Ті величезні тиблі [1], що держать
Так міцно всю будову? До верхів'я
Етни або до острова котрого
Вона подібна, що їх обливає
Егейське море, а Кікладами звуть люди.
З обох боків ідуть високі стіни,
Однакі завгрубшки. Чи їх гіганти
Тут збудували, щоб плавбу до неба
Собі відкрити? Адже машт сягає
Трохи що не до звізд. Три кадовби,
Докупи зв'язані, вміщаються в великім
Тім кораблі, а якорі спереду
Прикріплені такими ланцюгами,
Як ті, якими Ксеркс зв'язав докупи
Абіда і Сеста береги колись.
А на плечах могутніх велетня
Являє напис свіжозроблений,
Хто корабель сей збудував на суші
І в море теж спустить успів щасливо.
Читаєм: «Гієрон, син Гієрокла.
Всій Греції та грецьким островам

---

[1] Тибель — дерев'яний, звичайно дубовий кілок із обох кінців гострий.

Сього носителя плодів дарує,
Сіцілії володар і дорієць.
Ти ж, Посейдоне, на блакитних водах
Май у опіці своїй се судно!»

Отсей вірш дійшов до нас у Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. 209. Його текст попередив Афіней ось якою увагою: «На корабель накладали збіжжя до 60 000 кірців, солоного м'яса сіцілійського або риб 10 000 сотнарів, так само й інших товарів, а крім того, живності, скільки було треба для тих, що пливли кораблем. Лише деякі пристані могли впустити до себе такі великі кораблі, інші бували для них небезпечні. Сіцілійський король Гієрон II (зробився королем Сіцілії коло р. 268 перед Хр(истом) і панував несповна півстоліття, пор.: Dr. Richard Pohlmann, Grundriss der griechischen Geschichte Zweite Ausgabe. München, 1896, ст. 248), довідавшися, що в Александрії брак збіжжя, постановив вислати дарунок королеві Птоломеєві й збудувати для сеї цілі корабель, утроє більший від тих, які будовано досі. Той корабель, повен збіжжя, відвезено до Александрії.

Архімед, автор численних епіграмів, написав також епіграм на той корабель, а за се Гієрон почтив його дарунком — 1000 кірців пшениці, які, на просьбу поета, королівським коштом були відвезені до Афін (ст. 209). Чи поет був родом афінець, чи, може, хотів тим королівським дарунком віддячитися Афінам за одержану там освіту, невідомо. Збудування великого корабля, описаного Архімедом, кладуть на рік 216 перед Хр(истом) (пор.: G. Thudichum, Griechische Anthologie, Fünftes Bändchen, Stuttgart. 1867, ст. 622—3, німецький переклад і 680—689 уваги).

Написано дня 24 червня 1915 року.

ІЗ ЕРАТОСФЕНА КІРЕНЕЙЦЯ

І. П'ЯТЬ СТРЕФ ЗЕМНОЇ КУЛІ

П'ять поясів на землі, що її обвивають довкола.
Два з них мутніші ще, ніж чорно-синяя пітьма нічная,
А жовтуватий один і мов трохи огнисто-червоний;
Самий середній між ними він і був теж спалений ними
Сильним пожежі огнем, бо при розділі [мас
планетарних]
В вічному літі само загорілось падуче проміння.
Та крайні два пояси, що в коло бігунів розтяглися,
Гнізда морозу й зими і обтяжені завше водою.

Се не небесна вода, але сила ледів незмірима
Землю стиска з двох боків і остуджує з часу до часу.
Та ледники ті сухі і по них можуть люди ходити.
Два надто ще пояси по обох боках кулі земної
Поміж гарячими та дощово-ледяними назвемо,
Мірно помішаними, де на нивах плоди благодатні
Деметри людям на хліб, елевсінські. У них теж [далеко]
Десь антиподи живуть.

ІІ. СИЛА ВИНА

Вино має силу, яку порівняти
Би можна з огнем,
Який в чоловіка вступає;
Бушує в нутрі він, мов в морі лівійськім
Пот з лютим Бореєм, і з дна душі прем
Найскритше наверх вигортає.
Захитана ним і найдужчого мужа
Розвага стає й застанова недужа.

Ератосфен, один із найвизначніших учених александрійської школи, жив у роках 275—195. Він був визначним географом, граматиком, літературним критиком та філософом. Поданий тут його уривок «П'ять стреф земної кулі» — се одинока решта його астрономічної поеми «Гермес», яка не дійшла до нас.

Переклад обох уривків (із Антології) написано д⟨ня⟩ 16 червня, а увагу д⟨ня⟩ 6 липня 1915 р.

ІЗ ЕРАСІСТРАТА З ОСТРОВА КЕОСУ

І. ПОХВАЛА ВУГРА

Хвалю собі вугра понад всі риби.
Найліпші над усіх при Регіоні
Ловлять, де довгу а вузьку відногу
Ріка солодкою водою наповняє.

Сей у порівнянні до всіх пожив,
Яких тамошні заживають люде,
І смаком лагідним, і стравністю
Без сумніву найвизначніший буде.

Велику славу мають теж вугри
Із Копаїди та з ріки Стрімону;
Там в довжину вони найбільшу виростають,
На диво грубі та товсті бувають.

І можна, смію се сказати,
Їх королівськими вуграми називати.

Уривок із поеми «Угор» у Афінея, ст. 298. Автор, славний лікар александрійської школи, жив у III—II віках пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ (W. Christ, op. cit., стор. 888).

Писано д⟨ня⟩ 1 липня 1915 р.

ІЗ МОСХА СІРАКУЗАНЦЯ

І. ЄВРОПА

Любоприємний сон наслала на Європу
Кіпріда. Вже пройшла третина ночі
І починав край неба червоніти,
Коли солодкий сон, налігши на повіки,
Всі устави мов обезсилює
І лагідно засклеплює всі очі,
Тоді юрба злудних появ і змор гуляє
І декому на душу налягає.

В такому сні погружена лежала
В горішній комнаті князівської палати
Дитина Фойнікса, ще молода дівиця
Європа. Враз здалося їй, що дві
Земнії суші, Азія й другая,
Обі в жіночих постатях, за-через неї
У суперечку й сварку завдалися.
Одна була у одязі чужинки,
Друга ж убрана по-домашньому,
Її, мов рідна мати, заступала
І силкувалася дочку вдержать при собі,
Говорячи: «Та я ж її родила,
І досі годувала, й виховала».
Натомість перша, сильними руками
Її обнявши, притягла до себе,
А їй самій не видалося се
Насилуванням, бо вона сказала,
Що громовержець Зевс сам призначив їй
Європу як почесну надгороду.
Зіскочила з пахучої постелі
Дівиця перелякана, і серце в неї

Забилося тривожно, бо й наяві
Ще бачила ті сонніі появи,
Сиділа довго ще задумана й безмовна,
Обі-бо женщини все ще немов стояли
Перед її отвертими очима,
Нарешті голос їй узявся в горлі,
Й вона промовила в непевності й тривозі:

«Хто з-між богів наслав мені сей привид?
І що за сни отак сполошили мене
Зі сну солодкого на тій м'якій постелі?
І хто була чужа та чужениця,
Що в сні мені так ясною здалася?
Якою тугою вона мою сповнила душу!
І як прихильно обняла мене
Й на мене, мов на донечку, гляділа!
Хай на добро боги сей сон повернуть!»

Сказавши се, вона зіскочила з постелі
Й пішла до своїх любих подруг, що
Однакові були літами й ростом,
Всі щирі душі з домів благородних,
З якими забавлялася вона день в день,
Виходячи на гімнастичні вправи,
Або купаться йшла в потоці кришталевім,
Або цвітки збирать на луг зелений.

Вони мерщій поприходили; кожда
В руках держала кошик на цвітки.
На луки вийшли всі на морський берег,
Де всі гуртом звичайно проходжались.
Цвітами різнобарвними та шумом
Морської хвилі любувались.

Кіш золотий теж мала Європея
Прекрасної, чудової роботи,
Гефайста, бога, многотрудне діло.
Він Лівії подарував його,
Коли її в ліжницю Посейдона
Проваджено. Вона привабливій Тефансі,
Своячці своїй, в дар його дала пізніше,
А незарученій іще Європі
Той славний дар дала Тефанси мати.

На нім була зображена майстерно
Велика штука, що красою дивувала.

Там позолочена була корова,
Властиво ж, то Інона Інахівна
В коров'ячій подобі, не жіночій.
Могутніми ногами, наче з гедзем,
Вона навплав солоний шлях верстала,
Немов пливачка, море ж мало краску
Блакитну. На високім березі,
На чільній части кошика, стояли
Теж два мужі бік-о-бік і гляділи
З дивом на мореплавну худобину.
На ній був Зевс, що лагідно своєю
Рукою божескою гладив шию
Інаховій корові, що над Нілом семигирлим
Із краснорогої корови мав її
Він знов на женщину перемінити.

Із срібла вироблений вився Ніл,
Мов справді плив; була ж корова з бронзу,
А сам Зевес був щиро золотий.
Вблизу його, під піввінцем коша,
[Що ним вкладають кіш на ліву руку],
Був Гермес зроблений, а біля нього
Простягся предовжезний Аргос, змій,
Що мав ніколи не дрімучі очі
[Й повинен був Інону пильнувати,
Того вбив Гермес штукою своєю].
Із пурпурового струмка змієвої
Свіжої крові підіймався птах
У многобарвнім цвіті крил препишних,
Наїживши на собі пір'я, мов крилатий
Кораблик морський, накривав сей птах
Краї коша тими крильми своїми.
Такий-то кошик мала того дня
При собі благородна Європея.

Коли зайшли над берег моря, на
Цвітисті луки, врадувались їх серця —
Одної тими цвітами, другої
Знов іншими. Одна нарциси рвала
Пахучі, інша гіацинти та

Серпіллі, а друга фіалки. Много зілля
Поникло головками на луці,
Весною замаєній. Деяким
Подобалось у крокіса корону золотую,
Бальзаму повную, зчахнуть перед другою
Наввипередки.
А володарка сама
Стояла всередині, пишні рожі
Зриваючи руками. Серед інших
Вона ясніла грацією тіла,
Мов Афродіта між харітами.
Не довго вже було їй суджено
Своє цвітами веселити серце
Та заховать неторкнутим святий
Дівочий пояс непорочності.

Син Кроноса, побачивши її,
Знов розпалився серцем, бо незрима
Стріла пафійської богині вдарила
Його зненацька. Одинока та
Богиня має власть самого Зевса
Зневолити. І, бач, умить, сторонячи
Від гніву Гери завидющої
Та враз із тим бажаючи підбити
Під власть свою ум молодий дівчини,
Він божество своє скрива в чужу подобу
І робиться волом, та не таким, яких
Сотки годують на стайнях, ані таким,
Що, в ярма впряжені, ламають цілину,
Волочать плуг однозубий, не таким,
Яких у стадах тисячі пасуться,
Ані таким, які, впряжені у ярма,
Трудяться, тягнучи обтяжені вози.
Та в нього тіло все було сиваве,
Та посеред чола ясніло срібне коло;
Синяві очі блискотіли жаром
Та іскри сипали жадобою.

Легенько й рівномірно скривлені,
З-понад чола вистирчували роги,
Як в першій квадрі роги місяця.
Отак він гордо вийшов на луку,
І не страшна була паннам його поява;

Ні, всім їм забажалося нараз
Зблизитися до нього та погладить
Такого гарного бика, тим більше, що
Від нього розходився надовкола
Так незвичайний амброзійський запах,
Що всі пахущі зілля на луці,
Здавалось, зовсім пахнуть перестали.

Та він помалу приступив до ніг
Європи бездоганної, лагідно
Їй шию полизав, ласкаючи дівчину.
Вона скрізь гладила його й легенько
Рукою клуб піни змахнула, що
Точилась з рота, потім цілувала
Його чоло. Він злегка забринів
У відповідь та мелодійно так,
Мов у мігдонську хто трубу заграв.
Потім перед її ногами він
Прикляк враз на передні коліна
І, ласкаво вдивляючись в Європу,
Карк підіймав і писок обертав,
Мов свій хребет показував могутній.

Ось до юрби дівчат тих довгокосих
Вона заговорила: «Гей, сестриці!
Ходіть, любки мої, сюди! Всі разом
Сідаймо на хребет сього бика!
То матимем забаву! В нього, бачте,
Хребет такий широкий, що помістить
Всіх нас, мов на палубі корабля.
А сам він так ласкавий та приязний,
Зовсім не те, що інші бики,
Буйні, бодливі. Сей, мов чоловік,
Глядить розумно і поносить нас
Любісько. Так і, бачиться, йому
Нічого не бракує, тільки мови».

Се мовлячи, вона з усмішкою
Сердечною вступила на хребет.
Хотіли й інші, та бик напруго
Підскочив, мовби підлетіти мав,
Спіймавши те, чого шукав, і швидко

Погнав над море.
Обернулася
Європа на хребті лицем до своїх
Товаришок і розпростерла руки,
Благаючи їх помочі, та ті
Вже не могли ніяк її дігнати.
На морський берег причвалавши, скочив
У море бик, немов дельфін. Тут зараз
Повиринали із солоних хвиль
Дочки Нерея, кожда сидячи
На лускуватому хребті якоїсь
Потвори морської, та й ну кругом гуляти!
І сам грізний, могутній Землетрясець
Посейдон могутньою рукою,
Знай, розгрібав, втишав, і гладив хвилі,
І йшов солоним шляхом, мостячи
Дорогу брату. А довкола нього
Роєм гуляли й плюскали тритони,
Що криються звичайно по безоднях
Морських і в довгі слимаки кручені
Мелодії, знай, грали передшлюбні.

Вона ж, сидячи на хребті воловім
Зевесовім, держалася одною
Рукою за високий ріг, другою ж
Стягнула фалди пурпурової
Своєї сукні, щоб окрайчики
Не замочила, плескаючи вгору,
Безмірна залива солоної води.
Надулася вколо плечей високо
Широка сукня, наче корабельне
Вітрило, й підіймала, бачилось,
Її облегшуючи над водою.

Коли ж уже далеко відпливла
Від рідної землі й ніде не видно стало
Ні берега з прибоєм хвиль ревучих,
Ані гори, повитої в синяву,
Лиш угорі повітря, а внизу
Безмежна, хвилями наморщена, безодня,
То, оглядаючись довкола, відзискала
Свій голос і промовила ось як:

«Чи віл, чи бог ти? О, куди несеш мене?
І хто ти, що чудесно так тяжкими
Ногами своїми пливеш по морі,
Не боячись води його страшної?
Адже лиш кораблям туди можлива
Дорога, тим панам морських доріг,
Воли ж цураються шляхів солоних.
І де віднайдеш ти солодку воду,
Де страву в соляній пустелі тій?
А може, бог ти, то чого ж на діло
Зовсім не божеське наважився?
Адже ж не важаться дельфіни йти на сушу
Ані воли перебредати море.
Тобі ж однаково було гасати
По суші чи поверх валів морських,
В яких, як бачу, ти й не замочився,
А ратиці свої вживаєш, наче весла.
Хто зна, захочеш, може, незабаром
І в синій воздух той орлом підняться
Та піднести мене на висоту,
Мов бистрокрилий птах? О, я нещасна!
Від батьківського дому без прощання
Відбилась так далеко й, держачися
Сього вола, в чужину заблукала
Сама-одна! Та ти, володарю
Отсього моря сірого, Посейдоне,
Звернись до мене ласкою своєю!
Бо надіюсь побачити того,
Що запровадив на отсю дорогу
Мене й везе отак чудесно.
Бо ж не без приводу якогось бога
Мені по морю стелиться дорога».

Отак вона сказала. Відповів
На теє їй бугай високорогий:
«Радуйся, дівчино, й не май тривоги
Перед отсими хвилями шумними!
Я сам Зевес, хоч виглядаю зблизька
В подобі бугая; свою подобу я
Скривати та мінять досхочу можу.
Тебе бажаючи, перепливаю я
Сю воду величезную в подобі
Вола. Та незабаром привітає

Нас Крета, що й мене самого годувала;
Там дожида тебе вже шлюбне ложе.
Породиш там синів мені величних,
Що берлами своїми й властю будуть
Колись народами руководити».

Так бог сказав, і сталось, як він мовив,
Бо незабаром їм явилась Крета,
А Зевс, наново вигляд свій змінивши,
У неї розв'язав дівочий пояс,
А шлюбне ложе їм встеляли гори.
Європа, досі діва, стала тут же
Обручницею Кронового сина,
Й спочила в ложі, спільному з Зевесом,
І матір'ю теж стала незабаром.

Оригінал, зглядно німецький переклад Йоганна Генріха Фосса («Griechische Gedichte», Heidelberg, 1850, ст. 148—157), якого я держався, не маючи в руках грецького тексту, має 122 гекзаметри.

II. ЕРОС УТІК

Вранці рано зично кличе
Мать Кіпріда свого сина:
«Ерос, де ти? Обізвися!
Ні, не чуть! От ще дитина!
Й не оглянешся,— сніданння
Настигає, чи обід,
Чи там ще що, а за нею
Вже простив усякий слід.

Гей ви там, хто на дорозі!
Хай-но дехто пошукає!
Адже щез у мене хлопець!
Де то Ерос мій блукає?
Мій він — ти не сумнівайся!
Дар дістане, хто мені
Приведе його чи скаже,
Де, в якій він стороні?

Дар дістане — від Кіпріди
Поцілуй! Ну, чом не йдеш?
Ні, постій! Як у особі
Втікача ти приведеш,
Не сухий лиш поцілунок,
Але щось ще ліпше, інше,
Таке, що тобі й не снилось,
Ти отримаєш, чужинче!

Описать тобі хлопчину?
З двадцятьох його пізнаєш.
Він не білий, а огнистий,—
Вчуєш зараз, як спіймаєш.
В нього очі, як дві свічки;
Він злохитрий, мов сова;
Тут дрімає, тут і вкусить,—
А масні його слова.

І ніколи він не скаже
Того, що на думці в нього.
Як говорить — медом маже,—
Тоді жди лиш всього злого.
Як сердитий, то буває
Безгранично він жорстокий,—
Як леститься, то ще гірше,
До ошук він одинокий.

Завсіди наскрізь брехливий,
До пустих забав лиш здалий;
А головка кучерява,
Вираз на лиці зухвалий.
Рученята так маціцькі,
Сил мов і на мак не має,
А як стрілить, то й у небі
В саме серце потрафляє.

Потрафляє в саме серце
Навіть там, на Ахероні,
Де понурий Ад підземний
Засіда на своїм троні.
Голий він увесь, не має
Ні одної опояски,
Та замість душі у нього
Самі маски, маски, маски.

Легкокрилий, мов метелик,
Він сюди й туди літає,
Чи юнак се, чи дівчина,
Він ніколи не питає.
І, здається, лиш торкнеться,
Чути щось? Та зовсім ні!
Бідненьке й не схаменеться,
А він вже на серця дні.

Хоч маціцький лук у нього,
Тетива маціцька й стріли,
Навіть Зевса престрашного
Вже не раз вони нагріли.
Золотий сайдак на плечах
Носить він усякий час,
Стріли в нім гіркі, й мене він
Ними вже ранив не раз.

Все у нього пакість, зрада!
Та найгірша похіденька
Невеличка, що тримає
Все рука його маленька.
Нею пакості він робить
Аж по крайню світа межу;
Навіть Геліосу в серці
Нею розпалив пожежу.

Як його де-будь уловиш,
То зв'яжи без милосердя!
Буде плакать — не вагайся! —
Хай поплаче спересердя.
Засміється,— ти не смійся,
Лиш тягни його в ту мить!
Знай-бо, лиш одно він дбає,
І тебе щоб обдурить.

А як силкуваться буде
Він тебе поцілувать,
То тікай! Найгірше лихо
Поцілуй його,— се знать
Мусиш ти, нічим німця,
Моримуха та цикута!
Знай-бо — на устах у нього
Чародійськая отрута.

А як скаже: «На, дарую
Тобі все моє оружжє»,—
То не руш ані одного,
Бо се небезпечно дуже.
Все, що дарувать він може,
Гірше злої западні,
Все те підступ, пакість, зрада,
Все намочене в огні».

Грецький оригінал, а також німецький переклад Й. Г. Фосса (Griechische Gedichte, ст. 101—103) має 29 гекзаметрів.

III. ЕРОС ЗА ПЛУГОМ

Факлю й зброю кинув Ерос,
Взяв батіг від орача,
Та в бесазі лук звисає
Жартунові ще з плеча.

У ярмо він запрягає
Твердовисті воли два
І на зволоченій ниві
Він пшеницю засіва.

Та, поглянувши на небо,
Він до Зевса промовля:
«Слухай ти, старий, хай щедро
Й добре вродиться рілля!

А як не даси врожаю,
Будеш ти мені не друг,
Я ж, Європиний бугаю,
Запряжу тебе в сей плуг!»

Автор отсих віршів жив у Сіракузах коло р. 150 пер(ед) Хр(истом), та про його життя й діяльність не маємо майже ніяких відомостей (пор.: W. Christ, Gesch. der gr. Literatur, ст. 546—7).

Переклади трьох його віршів, зміняючи їх розмір, я написав у днях 9, 10, 11 й 12 червня, а увагу д(ня) 9 липня 1915 р.

ІЗ АНТІПАТРА СІДОНЦЯ

І. НА ПЕРЕДЧАСНУ СМЕРТЬ ЕРІННИ

Не багато оспівала
В любих віршах тих Ерінна,
Але ту малу поемку
Піддали їй самі музи,

От тому вона ніколи
В пам'яті людській не згине,
Ніч ворожа тінню своїх
Крил мрачних її не вкриє.

А тим часом незліченні
Нових співців глухнуть співи,
Мов зів'яле листя в осінь
Хмарами летить і тоне
У безодні забуття.

Співи ті, мов галок кавкіт
Наповня весною воздух;
Та зате який короткий
Та який же мелодійний
Соловія любий спів!

ІІ. ВІТЧИНА ГОМЕРА

Що згодував Колофон тебе, славний Гомере,— говорить
Сей, другий: «Хіос», а ще інший: «Ні, Смірна!» — мовля.
Ті нам про Іос твердять, інші про Саламіну щасливу,
Інші про Фессалію, матір лапіфів, товчуть.
Інші краї сповіщають своє. Мені ж Фойбове слово

Божеське оповістить голосно наказ прийшов:
«Небо — отець твій, Гомере! Була теж безсмертная мати
В тебе, не інша, лиш Калліопея сама».

III. НА ГРОБІ ДІОГЕНА-ФІЛОСОФА

Се гріб премудрого пса Діогена, що мужеськи сміло
Для переконань прожив мало не голий весь вік.
Тільки ранець, і патик, і хітон мав на всяку дорогу,
Зброю ж, терпливість святу й повний душевний спокій.
Геть від могили сієї ви, дурні! Бо ще й поза гробом
Має сінопець всяк час сучу ненависть для вас.

IV. НЕВМІСНА ТВЕРЕЗІСТЬ

Не такі страшні мені плеяди,
Коли поспускаються до моря
І дощу уливного каскади
На поля та гори проливають,

Не такі страшні огнисті стріли,
Що в час бурі в небесах грохочуть,
Як нудній ті тверезі гості,
Що у чарці навіть губ не вмочуть,
Лиш надслухують, що я говорю,
З чобітьми мов в душу влізти хочуть.

V. НА ГРОБІ ЛІСІДІКИ

Мандрівець мовить:

Лісідіко! А що за символічний змисл
Поклав у тих знаках на гробі майстер,
Їй-богу, я розчовпати не можу.
Намордник і вудило коло нього,
А коло них задористий когут,
Мов той, які виводяться в Танагрі
Для когутячих боїв найсміліші!
Усе те якось, якось не підходить
Та не подоба домовій хазяйці,

Якій лиш пряденням та ткацтвом
заниматься.

Лісідіка мовить:

Щорано я до прядення вставала,
Се означа — готов до піяння когут;
Що власть у домі та порядок я держала,
Значить, вудило вміщене ось тут;
А що я говіркою не була
Й сварливою, а в мирі все жила,
Значить, намордничок, покладений у кут.

VI. НА ГРОБІ МІРОНИ

Не подивуй, що на надгробнику Мірони
Побачиш ти батіг, сову, лук, гуску й пса.
Лук сповіща, що сильно й енергічно
Вона одна всім домом управляла;
Пес сповіща, що чуйно та невсипно
Мужа й дітей численних доглядала;
Батіг же не значить жорстоку паню,
Але статечну, що про справедливість дбала;
Гуска значить, що дому стерегла,
Сова ж, що при всім тім наук не занедбала;
Прикмети ті дали й мені життя окрасу,
От тим-то я, Бітон, подруг її,
Дав символічно ними камінь украсити.

VII. АФРОДІТА В СПАРТІ

І в Спарті живе Афродіта.
Не так, як у інших містах,
В жіночії шати одіта,
В шпильках, і стяжках, і цвітках.

Замість прозірного серпанку,
Криє голову шолом блискучий,
Замість золотого букета,
В руці спис вона двига могучий.

Бо в Спарті таке положили:
Не подоба Ареса подрузі,
А ще до того спартанці,
Інакше ходить, як в оружжі.

VIII. ГРІБ САПФОНИ

Сапфону, дочку піль лесбійських,
Муз безсмертних смертельну сестру,
Криє тут ся земля еолійська,
Удалася вона по нутру

Еросу й його мамі, Кіпріді,
А Пейтона їй вічний вінок
Уплела в гаю муз божественних
Елладі на втіху, Лесбосу на славу.

О мойри могутні, яких пильні руки
Виводять нитки веретеном життя,
Чом ви не напряли життя їй на вічність,
Коли вона, музами свято вітхненна,
Лиш вічне складала у своїх піснях?

IX. ДВІ КОРІНФЯНКИ-ГЕРОЇНІ

Я звалася Родопа, моя мати
Боїска. Ми обі померли разом
Не від ворожих стріл ні від гарячки,
Але самі собі зробили смерть,
Коли огонь війни звалив додолу
Преславного Корінфу крепкі мури.
Мене вперед наостреним ножем
Пробила мати, потім і на себе
Не завагалась руку наложити,
Налигачем своє здавивши горло.
Так благородним душам добровільна
Смерть видається кращою, аніж
Невільницьке ярмо.

X. НЕБЕЗПЕКА МОРСЬКОЇ ТИШІ

Страшно грозять морякові
Навальнії буруни,
Та взнав Пірон: тиша морська
Ще страшніша, ніж вони.

Бо безвітря зупинило
Серед моря корабель,
Та, веслуючи, наскочив
Хижий, звинний «Журавель»;

Розбійницькая ватага
Вмить палубу заїняла,
Вирізала всю залогу,
Корабель собі взяла.

XI. МНОГОДІТНА

Двадцять дев'ятеро породила
Я дітей, Гермократея;
Хоч так много, з них ані одного
Смерті не побачила, проте, я.

Ні одного сина не застрелив
Аполлон за злі погрози,
Ні одну дочку мою не вбила
Артеміда, щоб лила я сльози.

Навпаки, допомогла богиня
Мені часто у пологах,
А синів до мужніх літ беріг Фойб
На їх життєвих дорогах.

Отак справді Танталову долю
Я й числом дітей перевищила
І ще й тим, що, все міркуючися,
Їх живих, здорових полишила.

Про сього автора відомо лише стільки, що вродився в Сідоні, однім із головних міст Фінікії, але жив, мабуть, переважно в Тірі, дійсній столиці того краю, в дру-

гім віці пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, а вмер перед роком 91 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩. Іще за життя здобув собі славу як поет-імпровізатор, але з його поезій дійшли до нас лиш епіграми, всіх 89, але з них лише 42 мають підпис: Антіпатр Сідонець, а більша часть лиш: Антіпатр. Німецький переклад Г. Тудіхума («Griechische Anthologie», Bd. 5) подає їх розбиті на дві групи (ст. 572—684 і 584—598). Я вибрав із них для свого перекладу лише 12.

Переклади написано в днях 6, 12, 13, 14 й 15 червня, а увага д⟨ня⟩ 1 липня 1915 р.

ІЗ МЕЛЕАГРА ГАДАРЦЯ

І. ПРИНАДИ ВЕСНИ

Тепер, коли в повітрі прошуміли
Бурливії оркани зимовії,
Вже цвітородної весни всміхають
Рожеві гори молодії.

Земля, що зразу почорніла,
Покрилася зеленою травою,
А дерева цвітучі одяглися
Новою, вже зеленою листвою.

Перлисту росу п'ючи в кождім ранці,
Луги й гаї оживлені сміються,
А ось корч рожі втішно дожидає,
Поки в розкішний цвіт пучки всі розів'ються.

Вівчар втішається трембітою своєю
Та, граючи, бреде по полонині,
А серце скаче в нього на сам вид,
Як ось підскакують в траві кізлята звинні.

А там по морськім дзеркалі широкім
Вже кораблі розпочали свій рух,
Бо нешкідливо надува вітрила
Вже Зефіра свобідний, теплий дух.

По винницях вже чути «Евоé!»
В честь Вакха, подавця втіх винограду,
Жінки й дівчата, розпустивши коси,
Вінки з повою носять на параду.

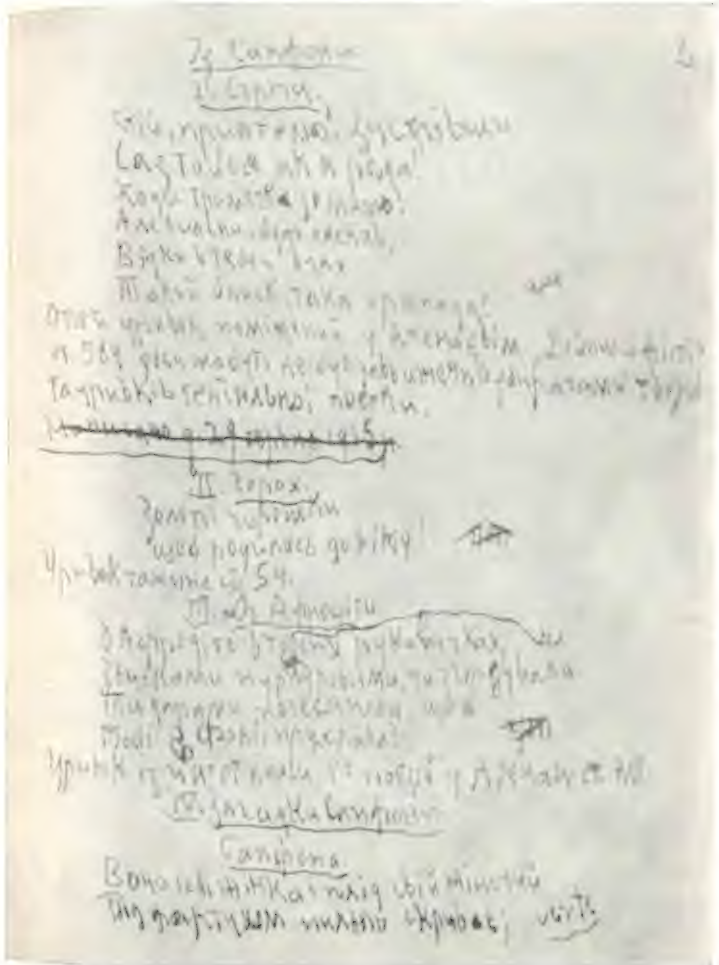

Автограф перекладу І. Франка із Сапфо.

Обкладинка прижиттєвого видання І. Франка «Алкей і Сапфо».

Майстерні щільники вже стали будувать
З кишок волових виплоджені пчоли;
Довкола вулія бренить та шиє рій,
Працює й не втомляється ніколи.

А довкола почуєш голоси
Незримих, різнородних пташенят;
Десь на болоті зично трубить гук,
А ластівки в піддашші цвіркотять.

На березі ріки десь лебідь грімко грає,
А в гайовому тайнику
Прекрасно соловей співає,—
Звичайно, людям він не по знаку.

Гілки дерев із вітром розмовляють,
Рунами свіжими вкривається рілля,
Гра на свиріль пастух, поважно поступають
Воли, а череда пасовиськом гуля.

Стерно на кораблі відважно море поре,
Щовечора кружить Діоніса танок;
Щебечуть пташечки, не знаючи про горе,
Сусідів забавля та веселить збанок.

Чи мав же би співак в такий веселий час
Один, мов відлюдок, мовчати?
Доводиться й йому частіш, як інший раз,
Весною пісні радісні співати.

II. ВИНО Й ЛЮБОВ

Коли Діоніс появився на світ
І тільки що з полум'я вийшов,
Ще попелом вкритий,
То німфи похопились зараз його
Водою обмити.

От тим-то і дар Діоніса, вино,
Лиш з німфами добре смакує.

Хто згоду ту давню псує,
Кому при вині та любові бракує,
Огнисте той полум'я п'є.

III. ВИНО — ЛІК НА ЛЮБОЩІ

Випий ти, мучений жаром любові,
Випий вина!
Полум'я, що в нас розпалює Ерос,
Сила гасить лиш одна —
Сей дар Ліея, еліксир життя,
Що дає дар забуття.

Випий пречистого
Вина огнистого!
Повні чарки Діоніса гонять
З груді стогнучої
Болі пекучії
І від зневіри хоронять.

IV. ДО БАКХА

Добре, не злякаюсь я тебе, відважний!
Починаймо бенкет, а ти нас провадь!
Серце чоловіка зна, чого бажає,
А боги свою дають нам благодать,

Сам із огню родом, Броміє могутній,
Ероса ти любиш огневую чадь;
Знов мене ти в'яжеш путами любові,
Хоч підмоги в тебе я хотів благать.

Ах ти, віроломний боже і зрадливий!
Коли хто відкриє тайники [1] твої,
Ти його караєш. Чом же так нещадно
І так осоружно ти відкрив мої?

---

[1] Тайники (містерії) Діонісові, Орфеєві та інші були для широкої публіки недоступні та покривалися таїною, огородженою оповіданнями про кари божі за її нарушення.

V. А ТО ЗЛЮКА, ТОЙ ЕРОС!

«А то злюка, той Ерос!» — крикну іноді з болю.
«Злюка Ерос!» — іще раз собі крикнуть позволю.
Та бо біль не втихає, і ніяка підмога
Свою долю лихую покладати на бога.

А бог нишком сміється і ще й тішиться, знаю,
Коли я в своїй злості його голосно лаю.
І чим більшу на нього я наводжу крамолу,
Тим він більш росте в силу і мене гне додолу.

Лиш одно мені диво, Афродіто, богине,
Як се сталось, що море тебе вродило сине,
А ти з мокрого вийшла, як піна з хвиль виходить,
І могла таке диво огнянеє породить?

VI. ПОГРОЗА ЕРОСОВІ

Заклинаюсь ласкою Кіпріди,
Що я незабаром твій скіфійський
Сагайдак, о Еросе, і лук, і стріли
У огонь покидаю доразу.

Ну скажи, чого ти так смієшся?
Чого так надув гримасно губи?
Скривиш їх від болю незабаром,
Бо не пощаджу твоєї вроди.

Шасть! Обріжу ті шпаркії крила,
Зніпечу їх силу розмахову,
Ланцюгом залізним, мов злочинцю,
Тобі зішнурую обі ноги.

Ге, зробив би я собі тим радість!
Впер би вовка у овечу стайню.
І була б ожидана побіда
Гірша Кадмової, знать, для мене!

На ж тобі, непоборимий боже,
Ті твої крилаті черевички
І лети, куди захочеш, скоро,
Нічлігу шукай собі у інших!

VII. ЕРОС НА ПРОДАЖ

«Геть на продаж того бубна,
Що тут спить на моїм лоні!
Геть на продаж! Доки буду
Ще кормить його грудьми?

Та й збиточний він у біса!
Покривляється мені все,
Нігтями щипає цицьки,
А як плаче, то крізь сміх.

А при тім який сердитий,
Як незносно балакучий,
Нишпорить по всіх усюдах
І напакостить усе.

Впертий, наче цап безхвостий,
Матері не хоче слухать,
Хоч убий! Непосидючий...
Одно слово: проч із ним!

Може, крамар, що з товаром
Появився тут учора,
Та купить його захоче?
То нехай прийде сюди!

Але ба! Він зі сльозами
Перепрошує. Ну, добре,
Полишайся! Зенофілі
Будь товаришем забав!»

VIII. ЕРОС У СХОВАНЦІ

Хай буде відомо отсим усякому:
Як тільки вранці почало світати,
Утік із ліжка, з теплої перини
Ерос неспостережено з моєї хати.

Ще хлопець, над усяку міру балакучий,
Не боязливий та до плачу скорий,

Коли сміється, дуже ущипливий,
Крилатий, з луком і прудкий, не хорий.

Хто був його отець — ніхто не знає;
Ані земля, ні воздух, ані море
Зухвалого за сина не приймає,
Але йому ніяке з того горе.

Ворожий і ненависний усім
Той хлопець. Та всім треба бачність,
Бо раз у раз він сіті наставляє,
Аби людські в них душі уловляти.

Але глядіть! Ось він у засідці засів!
Ага, ти тут, мій невловимий грачу?
Гадаєш, як в очах моєї Зенофілі
Сховався, то вже я тебе так не побачу?

IX. ЗРАНЕНИЙ ЕРОС

Змислів завойовниче, ти плачеш?
Свій жорстокий лук і стріли ти
Геть відкинув і, мов мокра курка,
Опустив пернаті крила ти?

Обпалив, мабуть, тебе самого
Зір мій ока бистрий, огняний,
І дізнав ти сам на собі того,
Що вчиняв нам лук твій навісний.

X. ЕРОСОВА НЕВІЛЬНИЦЯ

Чи не мовив я тобі, душе моя,—
Заклинаюся Кіпрідою,—
Що ти на принаду зловишся,
Коли палко так до неї рвалася
Та втішалася побідою?

Чи не мовив я? Тепера ти в сильці,
Й дармо вже тріпатися.
Сильно крильця Ерос пов'язав,

При огні постояти казав
Та й не тіпатися.

Потім мастю покропив тебе,
Аби в тебе потяг ріс,
А як спрагою втомив тебе,
Для відваги напоїв тебе
Чаркою горючих сліз.

Многотерпелива душенько,
Ось стоїш ти при огни,
Ледве дишеш, не згораючи,
Час від часу лиш збираючи
Щось немов минулі сни.

Чого плачеш? Коли в грудях ти
Ероса жорстокого
Годувала ти, не знала ти,
Що для себе годувала ти
Ворога безокого.

Бо сліпий він на красу твою,
Не вчуває твоїх мук.
Знай тепер, як вірність він платить,
І міркуй — часу в тебе досить,
Як влизнути з його рук.

Разом дістаєш від нього ти
І огонь, і зимний лід.
Сама того хтіла, то й зноси,
Бо тепер погружена єси
Зажива в кипучий мід.

XI. СМЕРТЬ НІОБИ

Ніобо, Танталова дою,
Почуй страшную новину,
Почуй свого нещастя безмір
І Аполлона месть страшну!

Здійми ту пов'язку рожеву
З волосся, нещаслива мати!

Побив синів твоїх Аполлон,
Вже їх тобі не оглядати.

Немає вже синів у тебе!
Та що, безсмертні, бачу я?
Вже й до дочок твоїх підходить
Кровава, вбійчая струя.

Отся паде на груди мами,
Друга вже на землі лежить;
Ся обняла її коліна,
Та їй в подолок свій ховає вид.

Одній стріла здалека грозить.
Друга її вже чує в груди,
А третя, бач, очима ловить світло,
Бо залягає тьма, мов від полуди.

Тепер обнята жахом мати
Зціпля уста, що так багато говорили,—
Страх оглушив її, і почина приймати
Жива подобу кам'яної брили.

XII. ПІСЛАННИЦЯ

Все скажи їй, Дорцю люба!
Ну, ну, йди та поспішай!
Але не забудь нічого,
Особливо — постривай!

Ще щось маю доказати,
Повторяю другий раз...
Не забудь же ані слова!
Йди, бо вже останній час!

Та лети ж бо! Ні, хвилину
Підожди ще! Адже я
Не сказав тобі ще всього...
Ой, неволенько моя!

Чи ти слухала уважно!
Тямиш слово в слово все?

Дорцю, може котра інша
Се їй ліпше донесе?

Але ж там потрібно конче
Доповісти — так і знав!
Адже я про найважніше
Тобі досі не сказав.

Бо ти знаєш, ось в чім діло!
Ні, не скажеш того ти.
Найліпше скажи їй просто,
Що не можу сам прийти.

Або ні, сього не треба!
Адже в мене вільний час!
Я, властиво, сам не міг би...
Ну, ходім обоє враз!

XIII. ОСТАНКИ ЛЮБОВІ

Зорі й ти, місяцю ясний,
Заходів друже любовних,
Ночі й ти, спалена факле,
Жертва моїх серенад!

Чи не спесиву красуню
Я ще безсонну застану
В ліжку, як про своє горе
Й радощі свої буденні
З лампою десь розмовля?

Чи поділяє хто інший
З нею те ложе? У сінях
Вінці свої поскладаю,
Що від сліз моїх пов'яли,
Хай їй про мене свідчать.

А при них напис положу:
«Сю серенаду останню
Справивши тихо, Кіпрідо,
Повішав ось тут Мелеагер
Останки своєї любові».

XIV. НАПИС НА ВЛАСНІМ ГРОБІ

Гадара мене вродила,
Ассірійськая Аттіда,
А шумним облитий морем
Тір, Фінікії столиця,
Згодував мене, що звався
Мелеагер, син Евкрата.
Я веселого Меніппа
Жартобливу добродушність
Перший сполучив із вашим
Даром, музи співолюбні.
Що сірієць був я родом,
Хай тобі не буде дивно.
Всі на світі ми, чужинче,
Сього світу горожани,
З Хаосу пішли одного.
Сеє написав я вже,
Стоячи на краю гробу
І обтяжений літами,
Що зближають нас до Аду,
Ще й тепер у старості
Часто рад я побалакать,
А коли ти духа мого,
Отсей гріб минаючи,
Окликнеш приязним словом,
То хай і тобі, мій друже,
Дасть бог радість старості
Балакучої дожити.

XV. ДОНЬКИ ЛІКАМБА

На руку Ада та таємничої
Персефонеї ложе нескверне,
Заприсягаємо тобі, мандрівче,
Що й тут, у темнім підземеллі,
Ми ще паннами.

Та клевети гіркої трутою
Облив Архілох нас, зневажаючи,
Славетні дари муз небесних

Ужив не на славне діло, тільки
На бабські свари.

О музи, чом же проти невинних дів,
А не проти безбожника того,
Немов цінуючи його високо,
Лайливих ямбів препогані стріли
Ви обернули?

XVI. ГРІБ АНТІПАТРА СІДОНЦЯ

Стовпе, се що на версі ти показуєш
Півня веселого, що своїх парою
Крил тих блискучих та морсько-зелених
Скіпетр угору підносить,
А внизу в пазурах гілку пальмовую
На знак побіди держить?

З прибока кість до грання так похилена,
Мовби, падучи, ще зовсім не впала,
Близько до краю стола.
Чи скіптровладний король під тобою,
Побідоносний не в одному бою,
Вічний знайшов супокій?

Але що кість до грання означає?
І чом могила маленька такая?
Видно, що бідний у ній спочиває,
Що ще вночі, як лише заспіває
Півень, привик уставать,
Щоб на насущний весь день зароблять?

Ні, неможливо! Значить же щось скіпетр.
Видно, лежить чоловік під тобою,
Що побідив, та не в жадному бою,
Премію тільки ногами добув.
Ще не вгадав? Що ж значить отся кістка?
Чи ж би се простий бігун лише був?

Аж тепер маю вже відгадку повну!
Пальма ся не означає побіду,
Лиш вітчину. Фінікійський се край,

А його мати, се тірська твердиня,
Славна юнацтвом своїм і багата,—
От так і знай!

Півень же мужа значить голосного,
В службі Кіпріди, мабуть, визначного,
Що в службі муз доказав також много,—
Вказує скіпетр на те.
Був між майстрами він слова живого,—
Будь його ім'я святе!

Кість же, що впала й не зовсім ще впала,
Мовить, що смерть передчасно спіткала
Чи через чарку, чи, може, у грі;
Камінь же вічним свідоцтвом зістався,
Що Антіпатром сей муж називався,
Предки ж патриції були старі.

Перший впорядчик антології грецьких епіграмів і сам складач многих творів у тім же роді Мелеагр уродився в фінікійськім городі Гадарі, якого назва пізніше ввійшла також у євангелську традицію (Євангел⟨іє⟩...) в зв'язку з загадковим щодо свого значення епізодом про те, як тьма демонів, прогнана з людей, з Ісусовим дозволом увійшла в стадо свиней і потопила його в озері; сей епізод у Євангелії подобає на злобний і безцільний каприз: Ісус не пропагує заборонити свинину, хоч сам як юдей не їв її, являється як відгук якоїсь старої фінікійської чи хеттійської саги, що могла мати глибше значення.

Мелеагр уродився коло половини II в., а доживши пізньої старості, вмер коло половини першого віку перед Хр⟨истом⟩. Молодість провів у Тірі, столиці Фінікії, де й одержав звичайну тоді, досить широку та різноманітну грецьку освіту, а головну часть віку прожив на острові Косі, де також умер. Як «софіст», або мудрець, він, правдоподібно, займався навчанням молодих людей і мав із того й удержання. Поетична діяльність не була його спеціальністю, і тільки на старість, зайнявшися зложенням «Вінка» з епіграмів інших поетів, він доложив до нього також 130 власних творів у тім самім роді. Чи дійсно Афіней наводить три його більші твори —

«Бенкет», «Суперечку гороху з сочевицею» та «Харіти», як читаємо в В. Хріста на стор. 534, я не міг справдити, хоч кілька разів за різними авторами перешукував книгу Афінея.

Мої переклади писані в днях 14 мая, 8, 9, 10 червня, а увага в днях 8—9 липня 1915 р.

ІЗ АРХІЯ АНТІОХІЙЦЯ

І. БУЛО Й ЗАГУЛО

Кінь Ает, що многих коней
Вітроногих перебіг
В перегонах, що почесні
Вінці та стяжки до ніг
І до голови чіпляли
В різних ігрищах йому
У піфійських, де вирочня
Аполлона проясняє
Людям будущини тьму
І де він, мов птах на крилах,
Перший до мети добіг,
А з суперників ні один
З ним зрівнятися не міг;
У пізанських та в Немеї,
Де Геракла сила лева
Повідала, гоном своїм
Заробив він вінці два;
Був теж вінчаний в Корінфі,
Що його подвійне море
З його Істмом облива,—
Той сам кінь замість вудила
Ось, обтяжений ярмом,
Мусить в кираті ходити,
Камінь млиновий крутити
І Деметри дар молоти,
Дня не знаючи ні ночі,
Ту саму знайшовши долю,
Що й Геракл, важкі роботи
Покінчивши без немочі,
У Омфали впав в неволю,

От таке й моє, братове!
Над Алфея берегами
Вінці взяв я за побіду
Над сімома бігунами;
Двічі теж мене вінчали
Над кастальським джерелом;
Слава скорості моєї
Була також у Немеї;
Та й на Істмі загалом
Бігав я на перегонах,
Ніби на вітрових конях.
Швидше всіх літав орлом.
А тепер я, постарівши,
У достатку зуби з'ївши,
Кручу камінь жорновий,
Гнуся у ярмі тяжкому;
Мої славнії побіди
Та розкішнії обіди
Навіть невтямки нікому...
Хоч лягай та вовком вий!

II. І ПО СМЕРТІ БЕЗ ДОЛІ

Навіть і тут, куди з розбитого судна
Мене на берег хвиля вивергла шумна,
Ревуча та вода, що берег вічно б'є,
Мені й по смерті супокою не дає.

Під горами, пошарпаними морем,
Над тим ворожим Понтом негостинним
Мене невідомий туземець закопав
Перед тим навалом шалених хвиль
невпинним.

Їх рев мені, нещасному, й в аду
Спокою не дає, і смерть, що все кінчає,
Мою лише скінчить не здужала біду.
І сну посмертного й тепер мені немає.

III. ТРИ ЗАРІБНИЦІ

Сатира, Гераклея та Евфрона,
Самійські діви Мілета та Ксути,
Доньки і всі три рідні сестри
Приносимо тобі, шановная Палладо,
Опікунко усіх домашніх штук,
Отсі дарунки як подяку щиру
За ласку та приятельську підмогу.

Одна кладе услужне веретено,
Що, крутячись, уміло фуркотати,
Й тоненьку пряжу справно навивати,
Й з куделею не розставалося ніколи.
Друга — дзвінкий валок, що навивала
На нього претонку свою тканину,
А третя — кіш, в якім складала вовну.

В роботі ненастанній много літ
Отся трудяща трійця, о Палладо,
З тим та подібним знарядом убогим
Хоч бідно, але чесно прожила.

IV. ФРАКІЙСЬКИЙ ЗВИЧАЙ

Хвалю фракійців, бо вони зітхають,
Коли народиться на світ дитина,
Але щасливою хвилину ту вважають,
Коли покажеться у домі домовина.

Вони й говорять: «Хто в життя вступає,
Того жде сила незліченна бід,
А хто життя скінчив, переступає
В безбідний і від зла свобідний світ».

Про сього поета відомо, що він уродився в Антіохії сірійській при кінці II віку перед Хр(истом), у році 101, і ще молодим прибув до Рима, де прожив, мабуть, до смерті. Ціцерон увіковічнив його пам'ять у своїй обороні «Pro Archia poëta», в якій перед римським судом оборонив його проти закиду, що він не має римського горожанства. З тої промови довідуємося, що Архій іще в мо-

лодім віці написав три поеми: про війну римлян з цимбрами та тевтонами, про їх війну з Мітрідатом та про початок Ціцеронового консулату. Це останнє свідоцтво дає основу до припущення, що Архій належав до т⟨ак⟩ зв⟨аних⟩ клієнтів Ціцеронових. Із 36-ти епіграмів, захованих під іменем Архія, найбільша часть написана, мабуть, іншими авторами, що мали те саме ім'я, а надто вони переважно наслідувані з інших поетів. Я вибрав із них лише 4, причім у першому я злучив у одно номери XXIV і XXV грецького тексту. Чи не має він автобіографічного значення?

Мій переклад доконаний на основі німецького «Griechische Anthologie, Metrisch übersetzt von Dr. G. Thudichum, Zweite Abteilung, Stuttgart, 1867—1870, Sechstes Bändchen», ст. 684—700, і увага, ст. 788—793.

Перекади писано в днях 11, 13 та 15, а увагу дня 20 червня 1915 р.

ІЗ АНТІПАТРА ФЕССАЛІЙСЬКОГО

І. НАД ГЕЛЛЕСПОНТОМ

Сміло плив колись туди Леандер,
Де між Азією та Європою
Рве шалено та вода ворожа
Не одним лише закоханим.

Гарна тут була Герони вілла,
Й досі ще вежі руїни видно,
Де колись зрадлива лампа згасла
І тим прискорила смерть коханця.

В спільнім гробі їх похоронили,
Та закохані ще й досі плачуть
На ту бурю, що їх передчасно
З життя сього любого зігнала.

ІІ. ОПУСТОШЕНИЙ ДЕЛОС

Волів би я зі змінними вітрами
По морю тім бурливім плавать блудом,
Аніж за блуд Зевеса та Латони,
Пустивши тут глибокеє коріння,
Віки пустим стояти страхопудом.

Менш нарікав би я тоді на самоту.
Тепер же бідному мені одно лиш горе.
Як много кораблів повз Делос море поре,
А кождий обмина мене, як сироту.

Колись на мні давали честь богам,
Та збурений давно вже Аполлона храм
І я осиротів.
Таку гіркую долю Гери гнів
На старості Елладі всій на глум
На мене, бідного, навів.

III. ОСТРОВИ НА ЕГЕЙСЬКІМ МОРІ

Руїни країв ви, острови, довкола,
Пусті та безлюдні, що море Егейське
По-давньому поясом вас обіймає,
А в вас лиш каміння, скель голії чола.
Ні джерел, потоків, ні лісу немає.
Сіфн — скеля страшна, Фолегандер —
пустиня,—
Отакі ви, нещасні, збідніли.
А Делос, колись пангелленська святиня,
Тепер вам взірець самоти.
Колись тут багатства безмірні ясніли,
Та до найповнішої аж бідноти
Він мусив найперший дійти.

IV. РІЛЬНИК ПРИ СМЕРТІ

Коли рільник Архіп в важкій недузі,
Важенько дишучи, вже близький був брам
Ада,
Синів своїх покликав і сказав:
«Шануйте, любі дітоньки, рискаль,
І як плуг радував мене, так ви
Втішайтесь ним. Нехай ніколи вас
Не звабить до робіт своїх сумних
Грізнеє море. Не пускайтеся
В плавбу ніколи, що загибеллю
Скінчиться може. Як та мачуха
Любов'ю до дітей, прихильністю
Не дорівняє матері, й тобі так,
Матінко земле, теж не дорівняє море.

V. ВИНАХІД ВОДЯНОГО МЛИНА

Складіть руки у поділки,
Ви, дівчата, що мололи,
Спіть спокійно аж до ранку,
Довго спіть по своїй волі.

Бо передала Деметра
Німфам ваших рук зусилля;
Їм за колесо чіпляться
Та крутить — одно весілля.

Колесо ж на грубій осі
Про труд жаден не питає,
Рівно, скоро й невтомимо
Важкий камінь обертає.

Верне золотий нам вік —
Ось іно що не видати,
Як без праці дар Деметри
Ми могтимем поїдати.

Про сього автора не відомо майже нічого, крім того, що дає збірка його епіграмів, усіх 71, переважно на давновідомі теми. З них можемо догадатися хіба стільки, що він уродився в Солоні, в Македонії, та жив у половині першого віку по Хр〈исту〉 (G. Thudichum, Griechische Anthologie, Bd. 6, ст. 705—727, і уваги, ст. 795—804).

Перекладі написано дня 13, а увагу д〈ня〉 20 червня 1915 р.

ІЗ АНТІФІЛА ВІЗАНТІЙЦЯ

І. НЕ ВИЗИВАЙ ДОЛЮ!

Вже зовсім близько вітчини,
Пливучи поверх глибини,
Я радісно сказав до себе сам:
«Ось завтра дома відпічну,
Коли захочу, то засну,
У всьому волю собі дам!»

Ледве домовив я тих слів,
Увесь немов пополотнів,
Почав всім тілом знемагать,
І поки сонце ще зайшло,
Вже по моїм житті було,
Душа ж летіла в темний ад.

Тож бережись найпаче рано
Щось надто гарно чи погано
Собі чи іншим малювать,
Зрадливу долю визивать.
Від неї нам ніяк не скриться,--
А ось вона і поспішиться
Днів твоїх нитку перервать.

ІІ. ПІД РОЗЛОГИМ ДУБОМ

Розлогі конарі правікового дуба,
Тінистії гілки та говіркі вершки,
Від шкварів сонячних нам охорона люба,
Густіш цеглин на вас прекрасній листки.
Тут гнізда голубів, сверчків тріскучих сховки,

А під склепінням тим премилий холодок.
Прийми ж мене на час, хай, пілігрим далекий,
Спічну в тім холодку від сонячної спеки
Та від настирливих гадок!

III. ТАКОЖ ВІЩУВАННЯ

Бабуся Евбуля, коли, було, дещо
Задума, як то забагає жіноцтво.
Візьме, було, камінь який-будь з дороги,—
Се вже Аполлона пророцтво.

Держить у руці його; як чогось хоче,
То легкий він, мов стебелина,
А як же не хоче, то робиться тяжчим,
Ніж з кремнями мішана глина.

Коли ж було зробить по своїй вподобі
По тій ворожбі щось, а вийде негоже,
Вона, не кладучи провини на собі,
Мовляла: «Ото ти здурив мене, боже!» [1]

Про автора сих і деяких інших епіграмів знаємо лише стільки, що він жив у столітті різдва Христового і був сучасником римських цісарів Августа та Тіберія. Пор.: Wilhelm Christ, op. cit., ст. 644—9, та Рекламове видання «Griechische Anthologie», ст. 83, а також G. Thudichum, Griechische Anthologie, Bd. 6, ст. 771—787, усіх епіграмів 49 і уваги, ст. 827—834.

Переклади й увагу написано д⟨ня⟩ 15 червня 1915 р.

---

[1] Сей досить незвичайний спосіб ворожіння описаний у Діона Хрісостома. Промова XIII-а.

ІЗ КНЕЯ ЛЕНТУЛА ГЕТУЛІЙСЬКОГО

І. СТАРИННИЙ ВІЛЬГЕЛЬМ ТЕЛЬ

Алкон побачив свого сина,
Як пажерливая змія
Його головку обкрутила.
«Ой сину, радосте моя,—
Зітхнув отець в страшній тій хвилі,—
Чи мушу ж я тебе втерять?»
Та в тій же хвилі лук тугий свій
Він туго вспів уже нап'ять.
Пустив стрілу, не дрогнувши на мить,
І попад самим тіменем хлопчини
Шарнуло вістря й здужало пробить
Пащеку лютої личини.
На дубі, під котрим се сталось,
Повік зарікшися стріляти,
Отець повісив лук і сагайдак свій,
Щоб своїй штуці й щасті свідка дати.

ІІ. ГРІБ АРХІЛОХА

Тут, на березі бурного моря,
Спить Архілох, що солодкі співи
Перший напоїв гіркою жовчю
Та отрутою гадючою.

Перший він вершини Гелікону
Облив кров'ю. Зазнав того добре
Той Лікамб, що через нього плакав
На трьох доньок гробі.

Тихо йди попри сей гріб, мандрівче,
Аби ось гніздо у тій могилі
Не розрушилося й свої на тебе
Жала не пустило!

III. ДО КІПРІДИ

Кіпрідо, що на березі живеш,
Над клекотом отсим пінистим,
Тобі кладу в дарунку пляцок сей.
З убогих рук, та серцем чистим.

Узавтра до моєї Ейдотеї,
Що покохав одну я наді все,
Мене з нори забутої отсеї
На йонський берег море понесе.

Охороняй же ласкою своєю
Мене в плавбі так само, як в любові!
Бо морські хвилі і подружнє ложе
Однако поклоняються тобі.

Кней Лентул Гетулійський, римлянин родом, а грек по вихованню, жив у першім віці нашої ери й потерпів смерть по присуду цісаря Калігули (Рекламова «Griechische Anthologie», ст. 88).

Мої переклади писані в днях 14 мая й 15 липня 1915 р.

ІЗ ЛУКІЛІЯ

І. ЛІКАР І АСТРОЛОГ

«Лиш дев'ять місяців ще житимеш!» —
Отак до Гермогена, лікаря,
Сказав по щирості свідущий Діофант,
Що вмів біги небесних звізд читати.

Всміхаючись йому, відмовив лікар:
«Се дуже добре, коли владар Кронос
Ще на так довгий час мою відложить смерть,
А ось тобі зроблю коротшу я пораду».

Сказав се слово й доторкнув його
Одним лиш пальцем. І тут Діофант,
Що ніби знав будуще лікаря,
Поблід, і задрожав, і захарчав, і вмер.

ІЗ НІКАРХА

І. МУДРИЙ ВОРОЖБИТ

Раз до ворожбита Олімпіка
Прийшов один і запитав його,
Чи може теж безпечно їхати
До Родосу і як, і в який час?

Премудро відповів на теє ворожбит:
«Візьми порядний корабель новий
І в бурю нізащо не випливай на море,
То і до Родосу заїдеш ти напевно!

А як те саме і при повороті
Держатимеш, то можеш небезпечно
Вернуть додому, як не вмреш скоріше
Або тебе пірат не замордує!»

ІІ. СПІВАК НЕЩАСТЯ

Кажуть, круків крик нічних
Хорим в домі, немічним
Скору й певну смерть голосить;
Але Демофіла спів
І не теє ще зумів,—
Самим крукам смерть приносить.

Про автора знаємо лише стільки, що жив у першім віці християнської ери. У збірці д-ра Гр. Тудіхума перекладено з нього 27 епіграмів; у грецькім оригіналі дійшло до нас звиш 100.

Мої переклади написані д⟨ня⟩ 13 червня, а увага д⟨ня⟩ 9 липня 1915 р.

ІЗ ОНЕСТА КОРІНФІЙЦЯ

І. ДІОГЕН У ХАРОНА

Бачиш, я Діоген мудрий,
А отсе моя бесага,
Палиця й широкий хітон,
Життєва вся перевага.

Найлегший пакунок, що я
За життя без труду ніс,
А тепер тобі, Хароне,
Се приніс за перевіз.

На землі не полишив я
Нічогісінько й не несу
Більш нічого. На, ну, Цербер!
Замахай переді мною
Дружно хвостиком, бо й я пес,
І про мій прихід дай звістку
Панові своєму, псу.

ІІ. ТРУДНА ДОРОГА

З трудом виходиш на вершини Гелікону.
Та Гіппокрени нектаровая вода
Тебе освіжить там;
Отак до мудрості всіляка перепона,
А дійдеш — пізнаєш, не шкода труду твого,
Бо з дару муз ти корму духового
Доволі можеш черпать сам.

Про автора, по якім лишилося хіба декілька епіграмів (у антології Г. Тудіхума, том VI, ст. 919—921, їх подано 12), нема ніяких відомостей.

Мої переклади писані д(нями) 12 й 14 червня, а увага д(ня) 9 липня 1915 р.

ІЗ СТРАТОНА

І. КУХАР І СФІНКС

Кухар оповідає

Сфінкс увійшов до кухні бородатий,
Та я не захотів його приняти,
Бо й слова до ладу не вмів мені сказати;
Якісь такі слова раз по разу він плів,
Що я ні в зуб його не розумів.

Ввійшовши, зразу витріщив на мене очі,
Мов сердився чогось і посвариться хоче,
А далі вимовив: «А ти, старий панотче,
Яких меропів на обід спросив сьогодні?
Ну, що мовчиш?»

Кухар

А знає преісподня,
Яких меропів. Не просив, здається, ні одного.
І відки знаєш, що з меропів будь-котрого
Я знаю? Бий мене Зевеса міць грізного,
Як хоч один мероп в нас на обіді буде!
Я досі й не чував, меропи що за люде.

Сфінкс

А з дайтімонів тут не буде ні одного?

Кухар

Про дайтімонів я не знаю теж нічого.
Згадаю імена тих, що у нас бувають:
Філін, Мосхіон, Нікерат — усі їх знають;
Ще сей та той — мені й нагадувать дарма,

А про дайтімона ні спомину нема.
Отак кажу тобі: не буде ні один.

Сфінкс

Що кажеш: «Ні один»? Та був же господин,
Що образив мене й зробив мені зневагу;
Тут в гостях я б йому свою наніс звитягу.
То по якому ж се, що Дайтімона ти
Не запросив? Признай! Та се верх глупоти
А Ерізіхтона ти чтиш?

Кухар

Як чтити маю?
Я ж Ерізіхтона ніякого не знаю.

Сфінкс

Широкочолого вола не жертвуєш богам?

Кухар

Не жертвую. Се вже не по кишені нам.

Сфінкс

А білорунную овцу?

Кухар

Ані сліду!
На Зевса, де ж я тут вівцю таку знайду?

Сфінкс

А з скоту іншого все ж дещо даєте?

Кухар

Нічого, бо ніщо таке в нас не росте.

Сфінкс

Хоч агнця все-таки?

Кухар

А се яке ім'я?

Сфінкс

Овече молоде.

Кухар

По-нашому, ягня.
Що й жертвувать мені? Та ж я зарібний
чоловік.
Жертвує пан, та й то лиш кілька раз на рік.
Я простий чоловік, простіше від усіх.
До мене говори, щоб я второпать міг.

Сфінкс

Не знаєш, що Гомер сказав десь: «Кухар має
Свободу все сказать, що тільки забажає».

Кухар

Скажи, на Гестію, що так тебе нагріло?
А головне, яке мені до того діло?

Сфінкс

Як розпочав і дальш так буду говорити.

Кухар

Наважився мене Гомером уморити?

Сфінкс

Так говорить я звик.

Кухар

А говори не так
Бодай при мні, бо влад не дійдемо ніяк.

Сфінкс

Ось штири драхми на! Робити — не пробити.
Не схочеш, чей, за них мій задум перебити.
Придвигай млиносип!

Кухар

Се що таке?

Сфінкс

Ячмінь.

Кухар

І від яких же то не божих сотворінь
Навчивсь ти слів таких?

Сфінкс

Источник есть у тебе?

Кухар

Источник? Мисочка? Он маеш коло себе!

Сфінкс

О макогоне ти, нетесаний кимаку!
Сіль принеси, бо ж сіль — источник всього смаку.

Кухар

(кінчить оповідання)

Він порався раз-два,
Щоб жертву принести, і все такі слова,
Немов самосівні, в розмові уживав,
Яких — на Гаю — я ніколи не чував.
На ложку показав — варихою назвав;
Згадає мойру — то не смертная година,
То в пришелепуватого значило «половина».
Тут «дваух» дай йому, тут на м'ясиво «шпичку»,
От на дозвіллі я взяв книжку невеличку
Філетову й давай у ній мерщій шукати,
Що би могли слова ті дивні означати.
Я попросив, щоб звичай свій змінив
І з простими людьми по-людськи говорив
Він очі витріщив та буркнув лише: «Ну, ну!»
Було се, наче кинь горохом о стіну.

Уривок з комедії «Фінікіянка», в Афінея, ст. 382—3. Про комедіописа Стратона в Хрістовій «Історії грецької літератури» нема ніякої звістки.

Написано д⟨ня⟩ 4 липня 1915 р.

ІЗ МЕСОМЕДА КРІТЕНЦЯ

І. ГІМН ДО НЕМЕЗІДИ

Немезідо крилата, ваго життєва,
Чорноока богине і Діки дитя,
Усі похвалки смертних пустії
Ти гальмуєш сталевим вудилом.

Ненавидиш згубне зухвальство
І гониш понурую зависть,
А коло твоє бистролетне,
Що по собі слідів не лишає,
Воно грізну долю смертельних,
Невмолиму судьбу представляє.

За надутим ідеш крок за кроком,
Гордий карк гнеш насильно додолу,
Ліктем міриш життя довготу,
Чорні брови на грудь похиляєш,
А руками ярмо поправляєш.

Будь ласкава, блаженна судійко,
Немезідо крилата, ваго життєва.
Ми співаєм хвалу свою в віки
І співаєм хвалу тої Діки,
Що при тобі мовчуща, жива,
Широкрила, могутня та сильна,
Строга в осуді та непомильна,
Що в людей мужній дух підіймає,
Від тебе й адських мук увільняє.

II. В СКЛЯНІЙ ГУТІ

Скла побитого багато
Роботящий муж тачками
В гуту скляную везе,
У вогнище, що палає,
З брязком, тряском висипає,
Мов стареє заліззє.

Скло в огні, мов віск той, тає.
Мов потоки сліз, спливає
В полум'яную нору.
От би світ весь дивувався,
Якби зблизька придивлявся
Тому плинному добру!

Та робучий чоловік
Про одно лиш теє дбає,
Щоб муроване горнило
Плинне скло не розсадило;
Має він на теє лік:
Прилад, мов кліщі й тризуб,
На кінці подвійний зуб
Запускає у нору,
Тягне плинний клуб вгору.

Сей поет жив у Римі в часі панування Гадріана, що оказував йому свою прихильність, а за похвальний вірш на честь його любимця Антіноя визначив йому пенсію з державного скарбу. Він був головно лірик, та по собі лишив дуже мало (пор. : Dr. G. Thudichum, Griechische Anthologie, Bd. VII, ст. 922—3, й увага, ст. 997—8).

Мої переклади й увага написані(ня) 9 липня 1915 р.

ІЗ МЕТРОДОРА

І. ЖИТТЄВІ ШЛЯХИ

ВІДПОВІДЬ НА ЕПІГРАМУ ПОСЕЙДІППА

Кождий шлях життєвий вибирай,
На який тебе доля поставить,
Бо не знає ніхто, котрий шлях
Його чи то погубить, чи збавить.

Бо приносить торговиця торг,
Певні зиски, а не самі страти,
А спокій і потіху знайдеш
Найпевніш в углах власної хати.

І на морі ти можеш зискать,
На ріллі доробиться врожаю
І в чужині, коли там добро завезеш,
Можеш стати добродієм краю.

Бурлакуєш — не знаєш і сам,
Де тобі пообідать, де спати.
А оженишся, певний ти вже
Теплих страв і безпечної хати.

Як бездітний живе легкодух,
Ні про кого не дбавши,
І вмирає, найкращих утіх
Життєвих не зазнавши.

Бо не правда те, що без дітей
Вже й життя безтурботно;
Молодий, а безженний живе
Часто дуже срамотно.

Що на старість вже сили нема,
Се ще півбіди лихо,
Бо в житті назбиравши ума,
Живеш в старості чесно та тихо.

Тим-то не дано вибору нам
Ні народин, ні смерти,
А устроєно так, аби все
До добра переперти.

II. АРИФМЕТИЧНІ ЗАГАДКИ

1. ЗРАБОВАНІ ЯБЛУКА

Ероса, що надійшов раз сумний, запитала Кіпріда:
«Що за жура доляга тобі, сину?». Він відповідає:
«Кинулись, наче шальні, усі музи на мене й забрали.
Яблука, що я приніс у поділку аж із Гелікону.
Кліо взяла п'яту часть, а дванадцяту вмкнула Евтерпе,
Восьму Талія взяла преподобна, а двадцяту тут же
Хап Мельпомена, а драньТерпсіхора четвертую
вкрала.
Сьому захопила часть собі, знать, на придане Ерато,
А Полігімнія, бач, захарапчила яблучок тридцять.
Сто двадцять Уранія ще загарбала, а обтяжена
Страшно Калліопа йшла, навантаживши яблучок
триста.
Ось я додому прийшов, ади, майже з пустими руками,
Бо яблук лиш п'ятдесят мені всього лишили богині».

2. УЧЕНИКИ ПІФАГОРА

«Піфагоре благородний,
Геліконських муз потомку,
На моє скажи питання,
Скільки учеників годних
Маєш ти у своїм домі,
Що, немов борці на площі,
Раді премії добиться?»

«Радо скажу, Полікрате.
Бачиш, учнів половина

Математику зглубляє,
А натомість четвертина
На безсмертную природу
Свої досліди звертає;
Сьома часть ніщо не робить,
Лиш заховує мовчання,
Лиш моє у душах своїх,
Знай, ховаючи навчання»

Ще додай до них три жінки,
Що встають не дуже рано,—
Серед них найвизначніша
Моя любая Теано.
Ось і всі, яких по змозі
Я до мудрості доводжу,—
Може, муз їм пієрійських
Позискаю ласку божу».

3. НАДГРОБОК ДІОФАНТА

Гріб Діофанта отсе! Чудасія на нім, не надгробок.
Арифметичною штукою про його вік каже камінь:
«Хлопцем гулять дарував йому бог шосту часть його віку,
А як дванадцята ще проминула, поріс бородою;
По сьомій часті йому похідні запалали весільні,
П'ять літ по шлюбі йому одинокий синок уродився.
Бідне, так любе дитя! Ледве батькових літ половину
Пережило, взяв його у обійми свої Ад страшливий.
Ще штири роки, свій жаль облегшаючи штукою чисел,
Сам він, нарешті, дійшов до мети буття свого земного».

4. ПОРИ ДНЯ

«О премудрий часознавче,
Яка часть нам дня пройшла вже?» —
«Що пройшло вже з сеї днини,
Візьми з того дві третини,
А на все дозвілля своє
Матимеш ще стільки вдвоє».

РОЗГАДКИ

Тому що давні греки не знали арабських цифр, значить, і пропорціонального рахунку, по якому

обчислено цифри Метродорових загадок у німецькому перекладі грецької антології в виданні Реклама (ст. 395) і то, додам при нагоді, остатню загадку розв'язано зовсім хибно, подаю тут і свої догади, як міг давній грек, «забавляючися штукою чисел», доходити до розв'язки вищенаведених загадок.

В першій загадці, на мою думку, єсть помилка в основі. Сума, яку треба відгадати або обчислити, складається з чотирьох цілих чисел: 30 + 120 + 300 + 20, що разом дають кругле число 500, а власне, 450 яблук, ніби захапаних трьома музами, й 50, що лишилися Еросові. Решта їх суми подана в дробах: одна взяла п'яту часть, друга дванадцяту, третя восьму, четверта двадцяту, п'ята четверту, а шоста сьому. Німецький перекладач подає на основі пропорціонального рахунку загальну суму 3360, що по потрученню 500 дасть число 2860, число тим не відповідне до сього рахунку, що неподільне через 7. Вдумуючися в спосіб числення давнього грека, я допускаю, що вартість одного з тих дробів він поклав собі a priori [1] як основу загадки, а до неї по своїй уподобі та з математичним дотепом дочисляв інші. Такою основою я взяв число 360, число днів у році по єгипетському календарю, яке творило би восьму часть здогаданої суми, а та сума була би в такім разі о 20 більша від суми німецького відгадника й виносила би 2880. В такім разі п'ята часть виносила би 570, дванадцята — 240, восьма — 360, двадцята — 144, четверта — 720, а сьома 411 із невеличкою рештою, бо число 2880 також неподільне через 7.

Друга задача має лиш одно ціле число — три й понад те здогадне число, зложене з половини, четвертої й сьомої частей. Те число мусить, отже, бути подільне через 2, 4 й 7. Невелика річ помножити 4 й 7 — одержимо жадане число 28, число Піфагорових учеників і учениць, із яких половина 14, четвертина 7, а сьома часть 4 дають разом 25 мужчин і 3 женщини.

Третя загадка має два цілі числа 50 і 4, а крім того, шосту, дванадцяту, сьому часть і половину здогаданої суми. Ся здогадна сума мусить бути подільна через 2, 12, 6 і 7; помноживши цифри 6 і 7, одержимо 42 як половину здогадної суми й ось яку розгадку Діофантового

[1] Заздалегідь *(лат.).— Ред.*

віку: до 14 літ він жив хлопцем, сім літ пізніше, то, значить, у 21 році життя, він став дозрілим мужем, 12 літ пізніше, маючи 33 роки, він оженився, у 38 році життя діждався сина, той син рівночасно з ним прожив 42 роки, а отець пережив його ще чотирма роками.

Розгадка четвертої загадки в німецького видавця також хибна, бо дає мішане число $5^1/_7$, неможливе для давнього грека. Приймаючи як відоме, що греки числили на день 12 годин, від ранньої сторожі до нічної, по-нашому від шостої години ранку до шостої вечора, я допускаю, що запитання, поставлене в загадці, поставлене було в саме полудне, по-нашому, о 12, по-грецькому о шостій годині дня. Дві третини числа шість виносить 4, а решта до числа 12 виносить 8, удвоє стільки.

Про автора отсих і інших подібних віршів відомо лише стільки, що він жив у часі цісаря Константина Великого. Чи був учителем математики, відомо, досить, що з його іменем дійшло до нас 30 арифметичних задач у формі епіграмів та ще деякі неарифметичні епіграми (W. Christ, Gesch. der gr. Literatur, стор. 826). Я переклав усе те, що знайшов у доступних мені антологіях, а власне, три загадки з Рекламової Griechische Anthologie (ст. 345) та один епіграм, важний із літературного та етичного погляду.

Переклад загадок написано д⟨ня⟩ 6 червня, розгадки до них мого власного концепту д⟨нями⟩ 23 і 24 червня, переклад «Життєвих шляхів» д⟨ня⟩ 14 червня, а отсю увагу д⟨ня⟩ 9 липня 1915 р.

ІЗ ПАЛЛАДАСА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

І. САРАПІС І ВБІЙЦЯ

Під недоваленим, напівзмуршілим муром
Сховавшися, вночі убійця спав;
У сні йому явився бог Сарапіс
І так сказав:

«Ти, що лежиш у сні тут так спокійно,
Безумче, зараз уставай!
А то сей мур завалиться за хвилю,
Ану, махай!»

Устав убійця, та нерадо став тікати,
І ледве кілька кроків пробіжав,
Залопотів весь мур, засипав місце,
Де він лежав.

Уранці вбійця в храм Сарапіса
Пішов і жертву щедру роздобув
Подякувати богу, що на нього
Так ласкав був.

На другу ніч явився знов Сарапіс
Убійцеві й ось що сказав йому:
«Не думай, що тебе в свою я ласку
За дар прийму.

Коли я спас життя тобі сим разом,
То май хіба до мене жаль,
Бо, замість наглої, безболісної смерті
Тебе жде паль».

II. ЖИТТЯ, МОВ У СНІ

Ми не померли ще, сини Еллади,
Та доля потоптала нас давно;
Ще сниться декому з нас життєві принади,
Та дійсність наша лиш одне багно.

Нам сниться ще, щось робим, ходим,
Хоч за тим всім ніяка нам надія;
Ще сниться нам, та се вже не життя,
А лиш одна жахлива мрія.

III. ДО ГІПАТІЇ

Коли тебе бачу й слова твої чую,
Молюся на тебе, немов на святую,
І зір мій у зоряне небо пливе,
Де панна у зорянім домі живе.

Усе, що ти чинпш, Гіпатіє-зоре,
Нам вказує небо, твої розговори —
Освіти широкої ясні моря
Та мудрості незамутима зоря.

Автор отсих віршів жив у добі повного упадку грекоримського устрою; одинокий конкретний факт, зазначений у однім його епіграмі, що він був сучасником ученої александрійки — Гіпатії, замордованої християнською черню в р. 415, дає підставу означити час його життя на другу половину IV й першу V віку по Хр⟨исту⟩. Від нього дійшло до нас звиш 150 епіграмів, у яких не видно слідів християнства. Важке почуття занепаду, змальоване в другім його епіграмі в моїм перекладі, трохи чи не було прочуттям; дуже можливо, що його постигло те саме, що й Гіпатію.

Мої переклади писані в днях 15 червня й 10 липня, а увага того ж липня 1915 р.

ІЗ АГАФІЯ МІРІНАЙЦЯ

І. МУДРЕ РІШЕННЯ

Прийшов раз заклопотанний клієнт
До дому адвоката Діодора
І ось яку йому представив справу:

«Від мене, бачте, служниця втекла.
Втікачка найнялася у одного,
А той, хоч знав, що пану іншому
Вона належна, дав її за жінку
Одному зі своїх. Тоді явилися
У неї діти. То скажіть ласкаво,
Кому вони належать по закону?»

Адвокат думав довго та поважно,
Перегорнув одну-другую книжку,
Чоло наморщив, перекривив брови
І, ще подумавши, сказав ось що:

Або тобі належить посідання
Дітей дотичних, або тому пану,
Що після тебе служницю найняв.
Коли суддя сприятиме тобі
Й переконається, що ти зовсім у праві,
То можеш певний бути без вагання,
Що вирок випаде в твою користь!»

ІІ. МУДРИЙ АСТРОЛОГ

До звіздочотця Арістофана
Прийшов по засіві Калліген-земледілець
Додому, щоб спитать поради в нього,
Чи може він числить на добре жниво.

Взяв звіздочтець дощинку ворожильну,
Порозкладав, числячи, камінці,
Ще щось числив на пальцях, муркотав
І врешті так сказав до земледільця:

«Коли достатком дощ мочити буде поле,
А хопта збіжжя твого не присяде,
Коли мороз напровесні не зціпить,
А літом град не виб'є твого збіжжя,

Коли олені не спустошать
І не притрафиться ніяке інше лихо
Ні з неба, ні з землі, тоді, мій друже любий,
Числити можеш на найкраще жниво,
Коли ще в колосі не зіжре сарана».

III. МУДРИЙ ФІЛОСОФ

Нікострата, новоарістотеліка
І Платонового здалека свояка,
І в тонкостях високотемної
Премудрості обстріляного письмака,
Питав один ось як про душу:
«Що я про душу знати мушу?
Не в тім річ, чи ретельна в нас вона, чи
нерете́льна,
А в тім річ, чи смертельна в нас вона, чи
несмертельна?
Чи має тіло теж вона, чи безтілесна,
Чи дотикальна річ, чи лиш ідея се небесна,
Чи, може, се і те нараз?»
Той, помовчавши довгий час,
Немов у пам'яті всього шукав,
Що в якій книзі де про се спіткав,
І ось яке сказав — не то що непреложно,
А осторожно:
«Коли існує твір, який душею ми звемо,
А певно теє знать не можемо,
То може буть вона смертельна,
Або теж несмертельна.
І може бути твір тілесний, дотикальний
Або дух ідеальний.

Як тільки через Стікс ти перейдеш
І в Адів загостиш готель,
То щиру правду знатимеш ти ліпше,
Ніж Платон чи Арістотель.
Як хочеш дуже скоро теє взнати,
То можу лиш одне тобі сказати:
Зроби таке саме, як от
Амбракіотський хлопець Клеомброт —
Поліз на дах,
А з даху вниз — бабах!
Тоді пізнаєш сам, чи в тебе тільки тіло,
Чи в ньому теж душа
І чи те, що тебе ось закортіло,
Хоч зломаного варто би гроша».

Агафій родом із Міріни в Айоліді, в Малій Азії, жив у VI віці по Хр(исту), був ученим-правником і написав продовження історії після Прокопія до р. 569. Полишив також збірки любовних віршів та збірку своїх та чужих епіграмів п(ід) з(аголовком) «Кіклос», та ті збірки не дійшли до нас, а заховалися лиш ті Агафієві епіграми, що ввійшли у пізніші збірки.

У німецькому перекладі Г. Тудіхума («Griechische Anthologie», Bd. 8, Stuttgart, 1870) їх 43 (ст. 1084—1107 й уваги, ст. 1167—1171). Для перекладу я вибрав лише три, ніби юридичного-філософічного змісту, властиво, популярні анекдоти, до яких дещо подібне маємо також в устах нашого народу.

Переклади й увагу написано д(ня) 15 червня 1915 р.

ІЗ ЮЛІАНА ЄГИПТЯНИНА

І. АРХІЛОХ У АДУ

Цербере, ти, що полошиш мерців
Гавканням лютим,
Страх нанесе, знать, один із мерців
Навіть на тебе.

Вмер-бо Архілох! Тож стережись тепер
Ямбів злосливих,
Що з його уст летять густше, ніж стріли
З луків мисливих.

Адже те й знаєш ти з досвіду свого
Віршів тих силу:
Три свої донечки зложив відразу
Лікамб у могилу.

ІІ. ПАМ'ЯТІ РИБАКА

Мигдон, коли його життю прийшов кінець,
Поплив у ад, сам свій стерник собі й гребець.

Не мусив він плисти в Хароновім човні,
Бо свідок праць його, трудів, з життям борні,

Кормитель, що не раз на морі наповнявся
Аж по сам край уловом, не розстався

Й по смерті з ним, його старенький човник,
Бо разом з ним велів спалить себе покойник.

А як з огню костра угору дух піднявся,
З душею враз усім і човник показався.

Так вірний власнику був знаряд той його,
Що за життя йому він достарчав всього,

Та й по смерті не дав йому ще пішки йти,
А до останньої завіз його мети.

III. ПРИЄМНОСТІ РІЗНИХ СТАНІВ

Всі дороги життєвії
Мають радощі й забаву.
В многолюдному місточку
Маєш другів, маєш славу;

В своїм домі з своїм горем
Та зі щастям можеш скриться,
А на полі, хоч чужому,
Можеш даром звеселиться;

Мореплавство дає зиски,
Чужина знання збільшає,
А подружжя в твоїм домі
Стіни й речі всі втішає.

Хто безжонний, той не дбає
Ні про що, та бо й про нього
Не подба ніхто — буває —
Окрім ворога лихого.

А в жонатого, як син,
З сина батькові й підмога;
А не має сина, то
І за сина не тривога.

В молодості мужня сила,
В сивім волосі розвага.
Тому жий, не подавайся,
Рідних, близьких не цурайся,
Лиш запобігай сваволи,

І нехай тебе ніколи
Не лишає рівновага.

Про автора знаємо лише стільки, що він жив у часі цісаря Юстініана та був намісником Горішнього Єгипту. Від нього дійшло до нас звиш 70 епіграмів, із яких більша часть — переробки давніше оброблених тем, але деякі свідчать також про власний талант автора. (Пор.: G. Thudichum, Griechische Anthologie, Bd. 8, ст. 1066—1071, і уваги, ст. 1162).

Мої переклади писані в днях 14 мая й 14—15 червня, а увага д⟨ня⟩ 19 липня 1915 р.

ІЗ НІКОМАХА

І. ДОКІР ТОВАРИША

Перший кухар

Зовсім по-містовому виглядаєш,
Як лагідний, статочний чоловік,
Проте зробив ти щось зовсім неладне.

Другий кухар

А що таке?

Перший

В тій нашій штуці хто,
Який із нас, гаразд ти не розвідав,
Не розпитав таких, що ближче знають
Мене, й наговорив...

Другий

На Зевса, я не свідім
Ні в чім такім.

Перший

Та, може, ти не знаєш,
Чим кухар від слуги різниться?

Другий

Знатиму,
Як скажеш.

Перший

Куплену й відібрану
Провізію кому слід розібрати
На часті й передать слузі?

Другий

А на Геракла,
Се кухти річ.

Перший

А чим же, на твій погляд,
Займатися повинен кухар?

Другий

В тім то й річ,
Що ти сього не знаєш.
Всякого від кухаря жадати треба,
Коли він має досконалим бути.
Назву тобі тут різні славні штуки,
Яких коли хто не пройшов гаразд,
Волів би й не торкаться куховарства.
Передівсім згадаю про малярство,
Яке поперед куховарства вивчить
Потрібно, як і много інших штук,
Лікарську, астрологію та геометрію.
Допоки дальше меш мене питати,
Досить і тих. Прикмети риб і різні способи
Їх приготування тоді гаразд пізнаєш,
Коли зважатимеш на пори року,
В яких одна й та сама страва на часі
Або не на часі. Тут величезна
В смаку являється різниця. Ти подумай,
Буває іноді летючий боакс
Смачніший від великого тунця.

Перший

Хай буде й так, але яка ж користь
Із геометрії?

Другий

Ми уявляємо собі
Кухню в кулистій формі. Вибравши
На неї місце та розмірявши,
Старанно ділимо її на різні часті
Все відповідно до потреби штуки.
Всього того вчить геометрія

Перший

І се признаю, решти й не кажі!
Але яка користь із медицини?

Другий

Деякі страви черево здувають,
Нестравними виходять, тільки муку
Дають, а не поживу. А як хто
Обіда при чужім столі й почує,
Що попсував живіт, то кухареві
Як стій поличників насипать може.
І на такії страви медицина
Ліки познаходила. Все, як бачиш,
До куховарської належить штуки.
Якби, обміркувавши все подрібно,
Я виложить хотів систематично
Кожду подробицю про куховарство,
То міг би написать такую книгу,
Якої жаден інший не напише.
Се я тобі тут дещо виложив,
А ти мені скажи про себе дещо.

Перший

Та я рад буду радиться з тобою,
А говорить про себе буде час не раз,—
Та ти от ляж, проспи сю решту дня

Грецький текст у Афінея, уривок із комедії «Елейтіія», ст. 290—291.

Про Нікомаха-комедіописа в Хрістовій «Історії грецької літератури» нема ніякої згадки, хоч, судячи з простого уривка (правдоподібно, початку), комедія мусила бути зовсім не плоха.

Переклад написав я д⟨ня⟩ 1, а увагу д⟨ня⟩ 9 липня 1915 р.

ІЗ БЕЗІМЕННИХ ГРЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

І. ФАТАЛЬНІ ДАРИ

Справді, були се гіркії
І фатальні дари,
Що Теламоненко Аяс
І троянський королевич
Гектор по завзятій битві,
По двобою між собою,
Один одному дали.

Дав-бо Аяс всеоружний
На знак дружества свойого
Гекторові довгий пояс,
Але Гектор замість того
Дав йому свій острий меч.
Не знав жаден з них, що дар той
Мав у собі рід їх смерті.

Аяс-бо, з ума зійшовши,
Меч той Гекторів у землю
Рукояттю застромивши,
Кинувсь сам на його вістря;
Але Гектора звалivши
В лютім бою, Аясовим
Поясом Ахіл за ноги
Прив'язав до свого воза
Й тричі обволік ним Трою.

II. НАДГРОБОК ДІДОНИ[1]

Отсе, мандрівче, правдива постать
Великославної Дідони;
Божеська врода сяє з обличчя,
Крім золотої корони.

Отак живая я виглядала,
Та яка доля в мене була,
Про се не знайдеш правди в поета,
Се лише зависть на мене сплела.

Зроду Енея я не видала,
А коли Троя горіла,
Лівії в той час я ще не знала,
Тихо в Сідоні сиділа.

Ярбас гетулець, лютий насильник,
Хтів до подружжя доперти,—
Меч я воліла вбить собі в серце,—
Се був виновник моєї смерти.

Музи, що меч той і ту відвагу
Мені дали ви на оборону,
Пощо відвагу й силу до сплетні
Та клевети ви дали Марону?

III. НАДГРОБОК ГОМЕРА

«Чи на Хіосі вродився
Ти, Гомере?» — «Зовсім ні».
«Або, може, в славній Смірні?»
«Якось не в догад мені».

«Може, в Кіммі або, може,
В Колофоні?» — «В жаднім з двох».

[1] Дідона, фінікійська королівна й основателька Карфагену, вмерла коло р. 890 перед Хр(истом). Вона не мала ніяких зносин з гроянцем Енеєм і сама зробила собі смерть, не можучи уйти від заходів гетулійського короля Ярбаса, що добирав усяких способів, аби присилувати її стати його жінкою.

«Або, може, в Саламіні?»
«Заховав від неї бог».

«То скажи ж сам, де родився
Ти на втіху нам усім?»
«Не скажу».— «Чому?» — «На теє
Я коротко відповім.

Як одно сказав би місце,
И так би правди не вповів,
А зі всіх, що інше кажуть,
Я б зробив собі врагів».

IV. НА ГРОБІ ЕВРІПІДА

Сумна тобі випала доля,
Евріпіде, славо Афін!
По ситій вечері в царя Архілая
Тебе песя свора, неситая, злая,
Пожерла, й був твеї трагічної музи
Кінець мов зовсім не платен.
Та ні, ти спочив тут у краю Пеллеї,
Жрець муз божественних, що в собі лучили
І штуки принаду, й глибину ідеї;
От тебе й музи почтили,
В осідок свій, у Пієрію приймили.

V. НА ПОЕМУ ЕРІННИ «КУДЕЛЯ»

Глянь, ось лесбійські соти медовії
Еріннині! Хоча вони й малії,
Хоч непоказна ззаду і спереду
Їх воскова опона,
Проте внутрі повніські меду
З самого Гелікона.

Отсих триста віршованих рядків
Дев'ятнадцятилітньої дівчини,
Гомере-батьку, досягають до вершків
Твого геройського вітхнення.

Щоб матері не дать до докорів причини,
Вона невсипно то куделю пряла,
То ткацького варстата пильнувала,
Лиш десь-колись незамітно вривала
Свобідну хвилю відітхнення
Для служби музам. І скільки тони
Її пісень ліричних не сягають
До висоти пісень Сапфони,
Остільки ті пісні епічним складом
Ерінни епіці не дорівняють.

VI. ВІТЧИНА ГОМЕРА

Не родився на Смірни рівнинах
Многославний поет наш Гомер,
Ні на Йонії гордих вершинах
Того місця шукати тепер;

На буйних теж ланах Колофона
Не стояла колиска його,
Ні Хіос, ні Кіпр, ні Єгипет
Хай не мають його за свого.

Ні Ітака стара, кам'яная,
Одіссея держава мала,
Ні Данаїв Аргос, ні Мікени,
Ні Кекропсові мури Афіни,

Ані інша ніяка країна,
Ні земля нам його не дала,—
Із повітря зійшов між людей він
З даром муз — ось вам правда ціла!

VII. ЗЛОВИЛИ ЕРОСА

Шум, і галас, і гармидер
Б'ється до ушей мені;
На поблизькім роздорожжі
Чути крики навісні.

Чи не страх тобі, Кіпрідо?
Адже слухай, що кричать!

Юрби зранених любов'ю
Й осамітнених дівчат.

І зловили серед шляху
На мандрівці твого сина.
«Ось — мовляв — всіх наших болів
І терпінь гірких причина!»

VIII. ДО ПСА НА ГРОБІ ДІОГЕНА-ФІЛОСОФА

«Псе, скажи, хто був той муж,
Що стоїш на його гробі?»
«Пес був».— «Але ж чоловік був,
Кажучи се не при тобі».

«Називався Діоген він».
«Відки родом?» — «Із Сінопи».
«Той, що в бочці жив?» — «Той сам,
І прожив літ зо півкопи.

Та по смерті там йому
Пощастило, слава богу!
Замість бочки має він
В небі молочну дорогу».

IX. ХОЛОДНА КУПІЛЬ

«Хто, доглядачу купелі,
Перегатив отсю ріку?
Хто холоднющий потік сей
Безправно купіллю назвав,
Значіння слів фальшуючи?»

«Авжеж, Еол, Гіппота син,
З богами несмертельними
Подружений ввійшов сюди
З всею родиною вітрів».

«І чом же тут покладено
Під ноги нам ті дошки дві?»

«Вже ж не тому, щоб від жару
Охоронити, лиш тому,
Аби не шкодив так мороз».

«Ну та й панує студінь тут
І холоднеча! Напиши
На вході, аби кождий знав:
«Се купіль на канікули,
А хазяйнує тут Борей!»

X. НАД ДЖЕРЕЛОМ

Ося невисихаюча водиця,
Се кришталеве джерельце,
З поблизької гори струїться,
З-під скелі живчик все і все.

Довкола корчики лаврові
Й широколистії платани
Спокій і любу охолоду
Дають тобі безплатно в дани.

А під платанами мурава
М'яка, як руно. В поле жати
Ще маєш час. Вгасивши спрагу,
Як любо в тіні полежати!

XI. РОДІЙСЬКИЙ КОЛОС

Аж до хмар сягає він!
На дорійському острові
Родосі побудували
Горожани сей величний
Колос — велетня тобі,
Геліє, на честь і славу,
Коли при твоїй підмозі
Втихли бурі напасливі,
Еніони ж, дикі хвилі,
Вони крепко обгатили
І ввесь край свій пребагато
Здобичами украсили.

Виставили чоловіка
З бронзу, міді та каміння,
Та такого, що одною
Він ногою на острові,
А другою аж на суші,
От такий храбрець удався,
В голові ж своїй величній
Мав він морську ліхтарню,
Світло слави та свободи.

І зробили те родійці,
Ті Гераклові потомки,
Аби світу показати,
Що на суші та на морі
Їм довіку власть держати.

XII. НА ГРОБІ ЛЕОНІДА ТАРЕНТІЙЦЯ

Далеко від Італії-країни
І від Таренту рідних піль
Лежу в могилі; від самої смерті
Прикріший се для мене біль.

Безрадісно мина життя в блуканні.
Та ласка муз і їх любов
Давала солодощі за гіркеє,
Що я в житті знайшов.

І не зів'яне слава Леоніда,
Бо дар ласкавих муз
Його до зір заніс, а нам лишив
Те, чим він за життя був дуж.

XIII. НАДГРОБОК МАХОНА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

Махону-комедіопису,
Коли ти любитель муз єси,
Мов живому, в гробі тім вінок
З зелені живої принеси.

Не оса тут, що, втопившися,
Знову віджива в теплі,
Але штуки давньої зразок
В рідній спочива землі.

І в Афінах ще колись старці
Говоритимуть, що близько устя Нілю
Родився колись любимець муз,
Що докинув голос свій веселий
Ік загальнолюдському веселлю.

Грецький текст отсього надгробного напису я знайшов у Афінеєвих «Дейпнософістах», на ст. 241—2. У Рекламовій «Griechische Anthologie» автором його подано Діоскоріда.

В грецьких антологіях різних редакцій стрічаємо багато епіграмів без подання їх авторів. Особливо Планудова антологія подає, може через педбальство редактора, безіменно немало таких епіграмів, що в давніших редакціях мали підписи авторів. Тому, що між тими епіграмами «без пана» трафляються деякі гарні та глибокопродумані, я переклав із них на нашу мову.

Переклади писано в днях 14, 17 мая, 6, 12, 13, 14 і 30 червня, а увагу ⟨дня⟩ 5 липня 1915 р.

РОДІЙСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ «ЛАСТІВКА»

Діти співають

Летить купа ластівочок,
Несуть, несуть гарний рочок!
Несуть, несуть гарне літо,
Та буде їм розмаїто.
На черевцях білі, а чорнепькі ззаду!
Як вас, ластівочки, прийняти до ладу?

Ластівки

(жебручі хлопці)

Не відмовте фіг нікому
З багатого свого дому,
Вина наперсточок,

І сиру дрібочок,
Та й ще пляцок з медом!
Ластівку передом
Не слід відправляти,
Слід почастувати.

Дасте дещо, то приймемо,
А не дасте, відійдемо,
Нічого вам не вкрадемо.
Не заберем із комірки
Ані двері, ні одвірки,

Не візьмемо на охабу
Навіть з хати стару бабу,
Хоч мала вона й худая,
А в нас сила молодая.

Як несеш що, неси много,
Не заставляй ждати довго!
Або відчинь, відчинь двері,
Запроси нас до вечері!
Ми не старі, не беззубі,
Але в батьків діти любі.

З книги Теогніса «Про празники родійців» переписано в Афінея, ст. 360. Про Теогніса, автора такої книжки, нема згадки в Хрістовій «Історії грецької літератури». Якби се був Теогніс Мегаранець, сучасник Кіра та Солона й автор елегій (про нього див. у Хріста, ст. 135—7), то ми мали би в Афінеєвій виписці пам'ятку грецької народної поезії з половини VI в. перед Хр(истом). Не зайвим буде завважити, що в однім гомерівськім епіграмі, що коли не має автобіографічного характеру, все-таки може походити з дуже давнього часу, жебрака також порівняно з ластівкою, а деякі рядки в обох пам'ятках майже дослівно схожі.

Переклад і увагу написано д(ня) 3 липня 1915 р.

АЛКЕЙ І САПФО

І. НА ЗОРІ ГРЕЦЬКОЇ ЛІРИКИ

Геройський вік старої Греції тривав, оскільки можна дослідити, від XII до VIII в. перед Христом і закінчився повстанням величних епопей «Іліади» й «Одіссеї», переданих потомності під іменем одного поета Гомера, а також рядом інших епічних поем, що являються чистим поетичним дзеркалом тих славних часів. Характеристикою того благословенного віку можна вважати патріархальну простоту та чистоту обичаїв, близькість пануючої верстви до маси робучого люду, брак окремої верстви жерців і взагалі церковного життя при загальній живій релігійності народу, а також брак окремих воєнних дружин довкола панyючих династій, не вважаючи на часті війни та смілі походи, в яких брали участь охотники з люду та визначні герої з пануючих родів. Тих пануючих родів скрізь у Греції було дуже багато, і вони зі своїми дружинами в початках першого тисячоліття пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ звільна заселили острови на Егейському морі, західні побережжя Малої Азії, а навіть такі далекі острови на Середземнім морі, як Родос і Кіпр. У тих малих оселях, серед гарної та благословенної природи розвинулася також та велика, гармонійна та глибоколюдяна епічна поезія старих греків, що на щастя людської цивілізації перетривала бурі та негоди пізніших віків, дійшла до наших часів майже в нетиканій повності і досі дивує наші уми, чарує та веселить наші серця.

Упадок геройського віку почався насамперед на нових східних осідках грецького племені в малоазійських колоніях та на островах. Лагідне, більш обичаями, ніж законом, кермоване панування королів геройської доби

занепало, а на його руїнах запалали свари сторонництв. Великий, довгі століття протягнений переворот, якого історія заховалася нам тільки в уривках, почався ще в IX в. Початками бували, звичайно, незгоди в королівських родинах за спадок. До панування доходили або многі члени одної родини, або члени многих родин і захапували в свої руки те, що вперед держав один. Із монархій робилися таким способом олігархія або республіка під збірним пануванням шляхти. Ся форма правління, звичайно, бувала нетривка задля щораз більшої конкуренції можновладців і кінчалася дуже часто побідою міщанства над малочисленною верствою олігархів, демократією. Але також демократія при невисокім розвитку політичних та адміністраційних інституцій по містах не могла стояти довго, і власть незабаром переходила в руки одного, що зумів приєднати для себе більшість народу і робився самовладним паном, тираном цілої невеличкої держави. Той сам процес, який протягом XIII та VII вв. відбувався скрізь у малоазійських грецьких оселях та на островах, бачимо трохи пізніше і далеко ясніше в історії найважнішої грецької державної організації Афін.

Сей бурливий час боротьби між шляхетськими родинами, міщанством та тиранами сплодив також сильний розвиток ліричної поезії з політичною або сильно особистою закраскою, якої не знали давнішні часи. Лірична поезія у греків у самих початках, так як і в многих інших народів, була релігійно-обрядова, була витвором релігійного культу і випливом релігійного почуття одиниці в відношенні до вищих від неї природних та надприродних сил. Невідлучним супроводом її була музика, і вже найдавніші відомі ліричні поети Орфей та Таміріс являються також незвичайними музикантами. В Гомерових епопеях являються вже рапсоди, що співають пісні про геройські діла вояків, отже, пісні епічно-ліричного характеру, але Гомерові приписують також т⟨ак⟩ зв⟨ані⟩ гомерівські гімни, зложені гекзаметрами переважно епічного характеру, отже, твори релігійного змісту, складені вже не для співу, а для голосної рецитації на празниках поодиноких богів або просто для читання, як незвичайно довгий гімн до Гермеса, що числить 580 рядків. Аж у VII в. на тлі згаданих вище суспільно-політичних переворотів повстає на грецьких островах новий

рід ліричної поезії, сильно індивідуальної, рівночасно з появою початків філософії і т⟨ак⟩ зв⟨аних⟩ сімох мудреців, що були такою самою новиною на полі грецької думки та науки, як лесбійські лірики на полі поезії. «Се не припадок,— читаємо в розвідці Теодора Кока про Алкея та Сапфону [1],— що час появи сімох мудреців припадає в пору тих партійних борб, і не припадок, що на ту саму пору припадає також найвищий розцвіт суб'єктивної лірики серед еольського племені. Вона відразу пускає дві парості відповідно до того, чого вимагали ті часи. Утративши спокійний рай невинності та щасливого життя, чоловік міг знайти заспокоєння для себе або в бурях партійних подій та змагань, або в гармонії власного серця. І ось являється рівночасно мужеська та енергічна лірика Алкея і жіноча сердечна лірика Сапфони».

II. АЛКЕЙ

Про життя й діяльність Алкея заховалося нам у старовинних грецьких письменників дуже мало звісток. Одну відомість подає про нього Геродот, дещо згадує Арістотель у своїй недавно віднайденій книзі про політичний устрій Афін, дуже мало подає також Діоген Лаертій у статті про його земляка та сучасника Піттака, а дещо заховав Афіней у своїй компіляції. Спеціальну монографію про нього написав Дікайарх, та з неї лиш дещо навів Афіней.

Алкей родився на острові Лесбі, в його головнім місті Мітіленах, і належав до одної з найвизначніших родин того міста. Час його вродження можна приняти на рр. 640—630, коли в р. 612 він міг уже як дозрілий муж брати участь у домашній війні проти тирана Меланхра. Слід ненависті Алкея до Меланхра лишився в його вірші, що починалася словами (ур⟨ивок⟩ 21):

Меланхре, наш володарю,
Закало міста рідного!

Сей Меланхр був убитий коло р. 612. Незабаром потім Алкей разом із своїм братом Антіменідом та з мудре-

[1] Theodor Kock, Alkaös und Sappho, Berlin, 1862.

цем Піттаком воювали з афінянами на території Малої Азії в околиці давньої Трої. Про сей епізод у житті Алкея оповідає Геродот у своїй історії (кн. V, р⟨озділ⟩ 95—4) ось що: «Пісістрат кілька літ перед тим відібрав від мітіленейців півострів Сігейон і поставив у ньому начальником свого природного сина Гегесістрата. Із-за сього почалася між афінянами та мітіленейцями довголітня війна, бо мітіленейці домагалися своєї давньої посілості, а афіняни доказували їм, що еольці не мають ніякого права до троянського краю, бо не воювали в спілці з тими племенами, що помагали Менелаєві в Троянській війні. В одній битві, в якій побідили афінці, трафилося мітіленейському поетові Алкеєві таке, що він сам утік живий, але його оружжя забрали афінці і повісили його у храмі Афіни на Сігейоні. Се описав Алкей у однім вірші і послав його до Мітілени, доносячи своєму приятелеві Меланіппові про свою пригоду». Сей вірш дійшов до нас ось у якій формі (уривок 32):

Донеси додому, гонче:
Спас життя своє Алкей,
Та щита не уберіг він.
Для потіхи лиш додай:

«Щит його повісять нині
Переможці-афіняни
В Сігейоні, в славнім храмі
Синьоокої богині».

Про закінчення сеї війни подає звістку Діоген Лаертій, що в ній начальником мітіленейців був Піттак, який провадив лесбійське військо від пригірка Ахілейтіди, проти Сігейона. Провідником афінян був Фрінон, знаменитий силач, що одержав побіду на олімпійських ігрищах. Противники умовилися рішити війну двобоєм, і в тім двобої Піттак переміг і вбив Фрінона і тим способом урятував честь свого краю [1]. Проте мітіленейці не здобули Сігейону, а, здавшися на суд Періандра, як оповідає Геродот, мусили задоволитися таким присудом: «Нехай кождий держить те, що має» [2].

---

[1] Diogenis Laertii de vitis philosophorum, libri X. Lipsiae, 1833. I, 34—35.

[2] Die Geschichten des Herodotos, Leipzig, Reclam, 2 204—2 206, ст. 52

Так і по тім у Мітіленах не було спокою. По смерті Меланхра обняв власть самозванець Мірзіл, про якого панування не знаємо нічого докладно. Відомо тільки, що його вбито і що Алкей по його смерті написав тріумфальний вірш, що починається словами (ур. 20):

Пить тепер треба і дещо для життя
Попрацювати, коли погиб Мірзіл!

Сей вірш наслідував римський поет Горацій у своїй оді, кн. I, ода 37, що починається словами: «Nunc est bibendum» [1], та задля зовсім неполітичного характеру тої оди з неї не можна догадуватися змісту Алкеєвого вірша.

Маємо відомість іще про одного тирана в Мітіленах — Мегалагира, мабуть, наступника Мірзілевого, при якім аристократичне сторонництво було побите та прогнане з міста. Алкей і його брат Антіменід, що належали до проводирів аристократії, розійшлися в далекий світ. Алкей пустився на море, в воєнній службі невідомо в кого, і між іншими краями звідав також Єгипет. Його брат подався ще дальше, бо вступив у службу до вавілонського царя Небукаднецара і там визначився в війні проти єгипетського царя Нехона, в якій у двобою він здужав убити велетня-противника. За се вавілонський цар почтив його багатим дарунком, незвичайно дорогим мечем, який Антіменід привіз із собою додому. Сю радісну подію звеличав Алкей віршем (ур. 33):

Здалека, від сонця світу,
Меч приносиш ти додому
В гарній золотій оправі,
Рукоять — слонова кість.

Там, воюючи у службі
Вавілонського народу,
Видержав ти бій геройський,
Що від згуби військо спас.

Велетня там повалив ти
Прездоровою рукою,
Що був ростом зависокий,
Без долоні п'ять локот.

[1] Тепер треба пити *(лат.)*.— *Ред.*

Безпосередніми спогадами морських подорожей Алкея можна вважати його описи морської бурі. В одному такім описі (ур. 26) читаємо:

Мов велетень, іде аж понад стерника
Горою хвиля і до помп усіх нас
Жене, бо вже палубу всю покрила.

О Посейдоне, що в тебе за сила!
Ніколи ще ти море те шумне
Так не бентежив, як в отсю хвилю,
Аби втопить мене.

Як бувалий моряк він остерігає новака перед легкомисною охотою поплавати по морі (уривок 19):

На суші розваж собі добре,
Ще поки в плавбу ти пустився,
Чи матимеш сили доволі
І вправлених рук для підмоги.

Бо як корабель твій на морі,
Тоді міркувати вже годі,
А треба плисти та гуляти
При злій чи при добрій погоді.

На тлі опису морської бурі змалював Алкей також бурливий стан державного корабля в прекрасній вірші (ур. 18):

Не розумію і не пойму ніяк
Спору отих супротивних вітрів.
Хвилі бушують то відси, то відти,
А ми між ними на судні державнім
Б'ємся непевно.

Боремся з трудом із бурі потугою,
Хвиля за хвилею б'є аж до маштів стіп...
Вітрила вже порвала буря
Так, що з них тільки у вітрі лопоче
Дране фалаття.

Линви всі рвуться, вали водянії
Пруться все вище один над другого...

Не дай же боже, щоб сей страшенний вал
Вперся в судно нам, а то би нам його
Вичерпать годі.

До тих бурливих літ його мужеського віку належать також уривки споминів про те, як він гонив у битвах своїх ворогів, які (ур. 27):

Схиляються, мов голуби,
Що врозтіч порхають ураз
Від яструба могутнього.

Спомином морської плавби можна вважати також уривок 84, в якім автор згадує про дивних птахів, що перелітали понад кораблем із одного краю виднокругу на другий:

Що се за птахи чудові
З-понад країн Океану.
Летом високим у блисках пурпури
Тягнуть, простягши барвистії шиї?

Вид морського слимака, здибаного на березі моря, пригадує йому дитячі літа (ур. 51).

Ти, дивний творе сірих скель
І сірих хвиль морських,
Водою виколисане дитя,
Якою ж розкішшю ти наповняв колись
Моє дитиняче життя!

Блукаючи по чужині, Алкей не забував про своє рідне місто та разом із іншими емігрантами готовився силою вибороти собі поворот. Тим часом у Мітіленах прийшло до нового перевороту. Тирана скинено, а загальним голосуванням вибрано мудрого Піттака не володарем, а тільки т⟨ак⟩ зв⟨аним⟩ айсимнетом, т⟨ак⟩ зв⟨аним⟩ верховним судією, що мав полюбовно полагоджувати всі партійні та політичні спори. На тім почеснім уряді він прожив 10 літ (590—580) і запровадив дуже добрі порядки в своїм рідпім місті. По десяти літах правління Піттак зложив високий уряд і прожив решту свого віку спокійно в рідпім місті, не піддавшися намовам лідійського короля Креза, аби перейшов жити

в його столицю. Алкей і його сторонники противилися зразу власті Піттака, і Алкей, окрім оружної ворожнечі, не щадив також писаних та співаних стріл, прозиваючи Піттака плосконогим, обжорою, череванем, скупарем та скнарою (Diogenes Laertius, op. cit., ст. 38). Якою ненавистю запалав Алкей проти Піттака, свого колишнього товариша та сопартійника, коли його вибрано начальником міста, хоч і не тираном, про се свідчить уривок 37, у якім читаємо:

Подумайте, отого байстрюка
Фракійського, Піттака, місто наше,
Немов загніване на власне щастя,
Поставило господарем у себе.
Посеред окликів утішних
Усеї глупої юрби!

Називаючи Піттака фракійським байстрюком, Алкей натякав на те, що його отець Гіррадій був із роду фракійцем, а в Мітіленах оженився з панною високого роду. Та Піттак кінець кінців здужав своєю правотою та вирозумілістю приєднати Алкея до себе, простив йому всі провини та зневаги на основі своєї приказки «Прощення ліпше від помсти», і Алкей від року більше-менше 590 міг провести решту свого життя в спокої та достатку в своїм рідним місті. Тут розвинувся також його незвичайний поетичний талант. Він полишив по собі 10 томиків ліричних поезій, упорядкованих відповідно до їх змісту. Були між ними гімни до богів, пісні воєнні, пісні при питті, пісні любовні та описи природи. Не багато з того цінного скарбу дійшло до нас. Не відомо напевно, чи дійшла до нас у цілості хоч одна його поезія, та й і більших або менших уривків, іноді зовсім незначних, заховалася ледве сотня. Вони опубліковані критично в відомій збірці Bergk'a «Lyrici graeci», т. I. Подаю тут із них усе найважніше в перекладі на нашу мову. Перекладаючи Алкеєві уривки, я старався передавати якнайдокладніше їх зміст, свобідніше поводячися з розміром.

Із релігійних гімнів Алкея дійшло до нас дуже мало. Знаємо, що його гімн до Аполлона, в якім оспівано похід того бога до краю гіперборeїв на возі, тяґненім ле-

бедями, переповів пізніший ретор Гімерій прозою[1], а гімн до Гермеса переклав на латинську мову Горацій у своїй молодості. Не зайвим буде для доповнення поетичної спадщини Алкея передати сей гімн нашою мовою:

Гермесе, проречистий внуче Атланта,
Що людей первісних дикі звичаї
Перемінив ти словом премудрим
Та штукою гарних вправ тілесних!

Тобі заспіваю, Зевеса великого
Та всіх богів гонцеві,
Творцеві ліри кривобокої,
Хитрому, що все, що лиш захочеться,
Вміє зробити підступом жартливим.

Хлопцем іще ти колись в Аполлона
Волики вкрав, та він, крикнувши грізно,
Звороту їх зажадав і готов був
Вбити тебе, та почувши,
Що йому вкрадено тулу із стрілами,
Він розсміявся.

Так і Пріама багатого строї
Перепровадив ти через ворожий
Табір ахайців, попри фессалійські
Сторожовії огні, і ніхто з них
Його не здибав.

Душі побожні ти до щасливих осель
Вводиш і золотим ти кермуєш ціпком
Душ неспокійних юрбу, всім небесним
І всім підземним однаково милий[2].

Із гімну до Ероса лишився тільки маленький уривок (13), у якім маємо відомість про вродження Ероса, зовсім не подібну до інших міфологічних концепцій:

Ероса, наймогутнішого бога,
Вродила після обійм

[1] Wilhelm Christ, Geschichte der griechischen Literatur, vierte Ausgabe. München, 1905, ст. 153.
[2] Q. Horatii Flacci Carmina selecta. Vindobonae et Pragae, 1888, lib. I. carmen X, ст. 9.

Зефіра злотоволосого
В давні часи бистрокрила богів
Посланниця Іріс.

Нерозлучною з войовничим настроєм прикметою можна вважати охоту до оп'яняючого напою; тому й не диво, що і в Алкеєвій поезії вино та його вплив на душу чоловіка грає немалу роль. В одним уривку (45) читаємо поучення приятелеві:

Жадного іншого дерева, друже,
Ти не сади, поки в своїм саду
Не посадиш виноград!

На його думку, випити треба на радощах по смерті тирана. Вино — найліпший лік на життєву турботу, і Алкей повчає свого друга, а може, й слугу Бикха (ур. 35):

Не піддавайся гризучій журі!
Нічого жура не поможе.
Один лише спосіб, мій Бикху, на неї:
Черпни на потіху живиці тієї,
Бо се медицина найліпша, небоже!

Та вино має також глибше значення в людськім житті: на думку Алкея, справджену вже далеко давнішим досвідом (ур. 53):

І се слова не ледачі:
Вино — найліпше дзеркало
Людської вдачі.

Як високо цінив поет добрий вплив вина, бачимо з його слів (ур. 57):

Вино й правдиве слово —
Найліпша другів пара.

До пісень із військового життя належали, без сумніву, ті уривки, які наведено вище при життєписних подробицях із життя поета. До них належить також прегарний та з культурно-історичного погляду дуже цінний опис поетової зброївні (ур. 15), написаний, правдоподібно, в старшім віці, коли поет, спокійно живучи у своїм домі, міг оглядати свою зброївню та любуватися нею. Се вірш, наведений у книзі Афінея, виглядає ось як:

Вся зброєю обставлена спижевою,
Блищить велика зала в мене,
Наповнена скрізь аж під стелю
Всім, що до служби Аресу потрібне.

Тут шоломи, як дзеркала, іскряться,
Там бунчуки з кінського волосіння
Звисають білими жмутами —
Оздоба лицарських голів.

На кобильницях, покритих килимами,
Висять наголінники спижеві
Довгими блискучими рядами —
Захист від мечів і спис колючих.

Попід стіни загортки льнянії
І щити блискучі, череваті,
А між ними вістря халькідійські,
Панцири й нагрудники дротяні.

Все те, друже, мати в тямці треба,
Раз ти взявся за воєнне діло.

Деякі уривки виглядають як афоризми на політичні теми. Одному знайомому докоряє поет (ур. 68):

Гордість у тебе чимала
Весь тобі ум відібрала.

Іншому, що грішив, мабуть, надмірною балакучістю, він говорить (ур. 82):

Хто раз у раз говорить,
Хоч знає чи не знає,
Той теж не раз почує
Те, чого й не бажає.

Велика хиба в чоловіка, що займається політичними справами — нерозвага, і Алкей говорить на сю тему (ур. 25):

Муж той, що має силу велику,
Але в якого розум шаліє,
Швидко до згуби доведе місто
І булави удержать не зуміє.

Із уривків 23 і 24 можна догадуватися, що Алкей бачив запоруку правдивої свободи горожан у їх самодіяльності та самообороні. Читаємо там:

Нічого не варті муровані стіни
З дерев і каміння;
Найкращії мури, тривкі з роду в род —
Узброєний народ.

Із Алкеєвих поглядів на суспільні відносини можна вирозуміти хіба те, що він уважав бідність великою хибою чоловіка. Се й не диво для аристократа, що зріс і виховався в достатку, та аж у мужеських літах мусив зазнати не раз того, що висловив так просто та ясно в уривку 92, що виглядає як тихе зітхання:

Вбожество важкеє,
Ти, незносне лихо!
Ти найбільшу шкоду
Приносиш народу
З безрадністю в парі
У домашнім сварі.

Як їдкий дотеп спартанського героя Арістодема він наводить його слова про суспільне значення вбожества (ур. 50):

Кажуть, що колись у Спарті
Арістодем, князь, пророк
Се небезпідставне слово:
«Хто багач, той чоловік;
Хто ж бідак між бідаками,
Той ніколи не доступить
Ані честі, ані шани».

Між поезіями Алкея не остатнє місце займали малюнки природи. Благословенний клімат Греції, а особливо грецьких островів, таких як Лесбос, позволяв людям більшу часть життя проводити під голим небом, на вільнім повітрі. Ліси давали можність забавитися ловами, і один уривок Алкея (97) натякає на погоню за оленем:

А олень нагло чує в груді,
Як серце стукає з тривоги.

Особливо радісне було наближення весни: тим радощам дав Алкей вираз у пісні, з якої має уривки 45, 46:

Виразно чую зближення весни,
Пахучої, вмаєної цвітами.
Тому поклич мені коханого
Товариша мойого Менона
І запитай, чи він готов уже
До бенкету засісти враз зо мною.
Ви ж, мої слуги, поспішіть, налийте
Великий збан до мішання вина
І наповніть його тим плином медовим
Аж до самого краю!

Приємності бенкету, обіду або вечері в любім товаристві описує ур. 36 ось якою строфою:

Ану викладайте нам вінки пахучі
З цвіток прекрасних на карки та шиї,
На груди нам накапайте по краплі
Мирри пахучої всім!

Гаряче літо вгонить усіх, мужчин і жінок, до холодних кам'яних покоїв. Приємності та прикрості літа описує Алкей (ур. 39) ось як:

Відсвіжім свої легкі вином!
По небі кружить Собача звізда...
Душно і парно надворі...
Від спраги важкої все висихає.

З укриття зелені дзвенить щосили
Цвіркіт цикад;
Свій найрізкіший голос
Вони пускають з-під крил червоних.

Сивим туманом над краєм
Горить і сушить важкая жара.
Іскрами блиска будяк золотий,
І, мов безумне, снується в поті жіноцтво.
Але мужа змагає втома,
Шпік і мозок у ньому сушить горюча звізда.

Зовсім інакше виглядає життя в холодній, переважно дощовій зимі. Читаємо в уривку 34 ось що:

От дощами ллє Зевес!
З неба сунеться униз
Та жорстокая зима,
Що потоки криє ледом,
А під ледом тягарями
Стогне та тріщить мороз.

Не давайся ти зимі!
Жваво хай пала огнище!
А солодкого вина
Намішай щонайміцніше,
Потім вкрийся з головою
Подушкою пуховою!

Пиття вина упріємнює також довгу зимову ніч. В ур. 41 читаємо:

Пийте! Чого ще нам ждати
Довго на світло?
Скоро настане вже день,
Став краще зараз ось тут
Вина перлистого
Могутніï чаші!

Зевес і син Семели
Недармо дали вино
На потіху роду людському.
Сюди те, що прогонить смуток!
І наливай до краю,
Мішаючи з холодною водою!

Ось повні чаші дві!
Бери та пий душком
Одну за другою!

Із любовних пісень Алкея не дійшло до нас майже нічого. Дещо наслідував Горацій (Оди I, 32 і II, 13), але ті наслідування занадто римські та далекі від оригіналу, аби з них можна мати поняття про ті оригінали. Одинокий уривок 55, що містить одну строфку вірша до Сапфони, можна би зачислити до любовних віршів, та й то не зовсім.

Сапфоно з усміхом солодким,
З фіалками в косах,—

Хотів би я дещо сказати тобі,
Та сором спиняє.

Різно толкували сю строфку, і переважна часть пізнішої традиції твердить, що Алкей на старості літ закохався в Сапфону, значно молодшу від нього, та вона відкинула його любов дуже острим віршем (ур. 29), який тут подаю в перекладі:

Якби в думках твоїх було
Щось гарне й благородне
І не хотів би твій язик
Сказать мені щось злого,
То не заставив би тебе
Стид вниз спускати очі,
Але сказав би ти мені
Усе по правді й щиро.

Вірші перекладено в днях 11 лютого і 25 мая 1912, прозу дописано й цілість зредаговано в днях 6—8 червня 1913.

III. САПФО

Про життя Сапфони[1] знаємо ще менше, як про життя Алкея. Відомо лише, що вона вродилася в Ересі, малім місточку на острові Лесбосі, а найбільшу часть життя прожила в Мітіленах. З принагідного оповідання Геродота, яке наведу далі, знаємо, що отець її називався Скамандронім, отже, правдоподібно, походив із території давньої Трої над рікою Скамандром у Малій Азії. З того самого оповідання знаємо також, що один її брат називався Харакс і в єгипетськім місті Навратісі за дорогу ціну купив фракійську невільницю Доріху, за її красу прозвану Родопідою (рожеволицею), з якою вернувся до Мітілен. Другий її брат, про якого вона згадує в однім своїм вірші, називався Ларіх і був вибраний на підчашого при мітіленейській ратуші, на який уряд вибирали тільки найкращих хлопців. Року її вродження не можна означити докладно, але що по давніх свідоцтвах розцвіт її поетичного генія почався коло року 610 перед Хр(истом), то можна догадуватися, що

[1] Ім'я Сапфо в лесбійськім діалекті Псапфо значить блискуча.

вона вродилася щонайменше 20 літ перед тим, отже, була більше-менше на десять літ молодша від Алкея. Пригоду Харакса в Єгипті кладе Геродот на час панування єгипетського царя Амазіса, що почав панувати в р. 570; виходить із того, що Сапфо жила ще досить довго по тім році, коли дождалася повороту свого брата з Єгипту. З її власних віршів відомо, що вона мала одну дочку, Клаїду, але чи була справді замужня і як називався її муж, се лишилося невідомим, а пізнішу традицію, яка дає їй за мужа якогось Керколаса з Андроса, можна назвати видумкою афінських комедіописів, що клали собі метою осміювати та поганити приватне та публічне життя найзнатніших людей минулих віків або й сучасних собі, як се без сорому вчинив Арістофан із Сократом. Маємо ще одну певну відомість із життя Сапфони, а власне, ту, що коло р. 596 вона, мабуть, наслідком політичних відносин мусила виїхати з Лесбосу і подалася до Сіцілії, де провела кілька літ. Час її смерті так само трудно означити, як і час її вродження, але можна прийняти за певне, що прожила більше як 60 літ і вмерла в спокої в Мітіленах, де була також похована. Оповідання пізніших авторів про її любовні відносини до Фаона та про те, що, зраджена або погорджена ним, вона сама зробила собі смерть, кинувшися в море з високої скали на острові Левкаді, треба признати видумкою, основаною на старій, навіть міфологічній традиції.

Чим було заповнене життя Сапфони, про се можна догадуватися з дохованих до нас уривків її поезій та зі старинних свідоцтв досить напевно. Подружившися в молодім віці, вона жила в достатку та вигоді заможної міщанської родини, але, вчасно повдовівши або розійшовшися з мужем — се було досить можливе в тодішніх бурливих та неспокійних часах — і перебувши кілька літ вигнання в Сіцілії, вона остатні десятиліття свого життя провела в Мітіленах у переважно жіночому товаристві. Можна твердити майже зовсім напевно, що вона удержувала жіночу школу для обучення дівчат у тім, чого тодішні часи найбільше вимагали від дівчат із доброго роду, в відповіднім поводженні, співі, танці та складанні пісень. Еолійське плем'я, до якого належала Сапфо, багато обдароване з природи, а ще до того, живучи в такій розкішній місцевості, як Лесбос, давало жінкам більшу свободу в родинному і навіть публічному житті,

ніж се бувало деінде. Вони могли брати участь у різних празниках на честь богів і богинь і звеличувати ті празники своїми танцями та співами. В однім стародавнім епіграмі грецької антології маємо виразне свідоцтво про те, що Сапфо була провідницею жіночого хору, який звеличував празник богині Гери:

Ну ж ви, лесбійські дівчата, спішіть
До тінистого гаю
Променноокої Гери,
Спішіть, дрібочучи прекрасними
ніжками!
Там починається танець веселий
На честь богині,
Там проводити вам буде Сапфо,
Торкаючи струни золотії
Арфи своєї.
Щасливі ви в тім веселім танку!
При її співі
Вам буде здаватьси,
Що се Калліопа сама
Виспівує гімн так солодко.

Лесбійські дівчата визначалися взагалі красотою та веселою вдачею. Вже Гомер у «Іліаді» згадує між дарами, які Агамемнон призначив для переблагання загніваного Ахілла, також «сім лесбійських дівчат, що своїм повабом перевищують дочок усіх смертних». Пізніше були на Лесбосі навіть конкурси жіночої красоти. Про Сапфону подає один давній письменник, що вона, хоч не висока ростом і брюнетка, визначалася незвичайним повабом своєї красоти [1]. Що учениці Сапфони, крім науки співу та танцю, одержували в її школі також заохоту та вказівки до поетичної творчості, на се маємо доказ у одній її учениці Еріннi, що прибула до Мітілен із досить далекої чужини, вирвавшися з-під опіки матері, що до 15-ти літ держала її в домашнім запорі, зайняту тільки пряденням та тканням. Вона недовго пробула

[1] Dr. Bernhard Arnold, Sappho, Vortrag gehalten zu München am 25. März, 1870. Berlin. 1871. (Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, herausg. von Wirchow und Holtzendorf, V. Serie, Heft 118) ст. 8.

в школі Сапфони та написала, крім деяких дрібних поезій, також епічну поемку «Веретено», зложену з 300 рядків, якій потомність признала безсмертне місце обік поем Гомера. З якою прихильністю відносилася Сапфо до своїх учениць, бачимо з ур. 14, де сказано:

Вам, мої красуні,
Вірою та правдою
Я віддана до смерті.

Вона дякує музам, що своїм даром помогли їй здобути почесть між людьми (ур. 10):

Дяка вам, світлі богині,
Що помогли мені даром
Штуки своєї здобути —
Честь між людьми!

Вона тішиться, що її спів справляє радість її милим товаришкам (ур. 11):

Нехай дзвенить сей спів
Любовно та приємно
Моїм дівчаточкам
На радість благородну!

А про Аттіду, що, крім красоти, визначалася, мабуть, незвичайним талантом до гри на лірі, вона відзивається в ур. 69 ось як:

Ні, ані одна дівчина,
Що глядить на світло сонця,
Не потрафить, як гадаю,
Так заграти пречудово,
Як ти граєш, моя доню!

Як високо цінила Сапфо штуку гри та співу, се бачимо з ур. 68, у якім вона справді вражаючими словами малює долю жінки, що в житті не зазнала радощів святої штуки ані потягу до чогось вищого понад потреби буденного життя:

Як помреш ти і поляжеш,
Не спімне ніхто про тебе
Ні тепер, ані потому,
І не цвістимуть для тебе
Гарні рожі піерійські.
Лиш безмовна, невідома
Ти ввійдеш в домівку Ада
І сумна посеред тіней
Тихо ти пошкандибаєш.

За свою діяльність не менше, як за свої поетичні твори, вона надіється довгої пам'яті в людей, висловлюючи се в ур. 32 ось як:

Не один, надію маю,
У будущині далекій
Ще про мене нагадає.

І перед смертю вона заповідає своїй дочці (ур. 136) не зневажати її пам'ять сльозами та лементуванням, бо, на її думку,

Безбожна річ для дому,
В якім витали музи,
Лементувать по смерті.
Для нашого стану, дитя моє миле,
Се не подоба.

Поетична творчість Сапфони була досить багата, хоч і не так різнорідна, як Алкеєва. У неї не було таких бурливих та незвичайних пригод, як у житті Алкея, і тому її поезії дають для пояснення та характеристики її життя далеко менше, як Алкеєві. Зате в неї, як і слід ждати від жінки, переважає чуття, любов, ніжність, туга та радощі, причім у товариському житті головну роль відіграють її зносини з женщинами, особливо молодими та гарними дівчатами, а зате тільки виїмково згадуються відносини до мужчин. Повна збірка її поезій була поділена на дев'ять книг, що мали так само, як Геродотова історія в титулах, назви дев'ятьох муз. Із тих поезій дійшло до нас несповна 200 уривків і декілька цілих творів, які дають можність уявити собі досить докладно характер її поетичної творчості. Подаю тут так само, як

і в попередній розвідці, найважніші уривки та повні твори в перекладі на нашу мову, вплітаючи їх у виклад, що пояснює головні моменти її життя та творчості в зв'язку з її творами. Додаю тут іще увагу, що збірка 24 віршів Сапфони в моїм перекладі з короткою увагою на основі книжки «Bernhard Steiner. Sappho. Jena. 1907», була поміщена в «Літературно-науковім віснику» з р. 1908, т. XVII, ст. 303—310. Тут ся збірка являється доповнена та декуди перероблена на основі брошури Теодора Кока «Alkaös und Sappho», Berlin, 1862, та історії грецької літератури В. Хріста. Грецький текст уривків і повних поезій Сапфони, повніший, ніж у публікації Бергка, міститься в додатку до вищезгаданої книжки Штайнера, ст. 92—110, і обіймає 173 номери.

Основним мотивом поезії Сапфони можна вважати любов, і то не лише любов до мужчини, найприроднішу та найсильнішу у жінок, але також, особливо в старшім віці, любов до женщин, переважно до молодих гарних дівчат. Про якогось мужчину, можливо, що про батька її дочки, вона говорить у славнім гімні до Афродіти, що дійшов до нас у цілості, захований припадково в історії римлян Діонісія з Галікарнаса. Ось він у перекладі на нашу мову:

Афродіто, безсмертна Зевесова доню,
Баламутко на ясному троні, тебе я благаю,
Не гніти мою душу, о пані велична,
Горем, журбою!

О зійди, як не раз на мої ти благання
Відмикала стурбована брами палати,
З золотого батьківського дому до мене
Ти приходжала

На підмогу! Тягли тебе голуби шпарко,
Бистрі крила їх тінню лягали на землю,
Поки з неба неслися шляхом промінястим
В воздушнім морі.

Ти їх слала назад, а сама, преблаженна,
Усміхаючись своїм обличчям безсмертним,
Ти питалася, що мене мучить, чого так
Тужно я кличу?

«І чого тобі треба, душе ти шалена?
І кого тобі маю в солодкі обійми
Привести? Чи, може, тебе хто укривдив,
Доню Сапфоно?

Як утік він від тебе, шукатиме швидко;
Як не брав подарунків — сам буде давати;
Як не хтів цілувать — цілуватиме швидко,
Хоч ти й не схочеш».

О прийди ж і сьогодні, влегши моє горе,
І розвій мою тугу, сповни те бажання,
Що гнітить мою душу, моя будь підмога
В бою любовнім!

Грецький текст сього гімну полишає сумнів, чи в ньому мова про мужчину, чи про жінку, і тому деякі німецькі вчені стоять на тім, що в нім говориться про жінку і що про любов до мужчини в поезії Сапфони зовсім не було мови. Я не міг прихилитися до сеї думки вже хоч би тому, що Сапфо мала дочку, яку сердечно любила, а значить, мусила мати також не менше сердечні зносини з її вітцем. Про сю дочку маємо коротеньку поезію Сапфони (ур. 84), що виглядає ось як:

Дівчинка у мене гарна,
Наче квітка золотая,
Пречудової подоби,
Моя Клаїс дорогая.

За всі Лідії багатства,
Хоч така вона мала,
І за весь наш любий Лесбос
Я б її не віддала.

Не менше сердечні відносини були в неї до брата Харакса, що, торгуючи лесбійським вином, мав часті діла в Єгипті і там за дорогу ціну купив невільницю, з якою вертав додому. Про се оповідає Геродот у своїй історії (кн. II, розд. 134—135) ось що: «В часі панування короля Амаліса жила Родопіда. Вона була родом із

Фракії і невільницею Іадмона, у якого невільником був також байкопис Езоп. Родопіда прибула до Єгипту з Ксантом Самійцем, який привіз її туди, аби за неї заробити гроші. За велику суму грошей її викупив один грек із Мітілени, Харакс, син Скамандроніма, брат співачки Сапфони. Так увільнена Родопіда жила в Єгипті і заробляла багато грошей, бо була дуже гарна. А хто би хотів бачити десяту часть її маєтку, той може зробити се ще й тепер. Та маєток сей не мусив бути дуже великий, бо Родопіда забажала полишити по собі пам'ятку в Греції і зробити таке діло, якого досі не придумав ані один чоловік і якого ніхто не присвятив ніякому храмові. Вона присвятила храмові в Дельфах ось що: за десяту часть свого маєтку вона веліла наробити багато залізних рожнів, таких, що на кождім можна було спекти вола. Ті рожни вона вислала до Дельф, і там вони лежать і досі за вівтарем, що виставили жителі Хіоса, напроти храму». Геродот додає далі, що Сапфо дуже зганьбила свого брата в одній пісні, коли він вернув додому. Пісня, одначе, що дійшла до нас, мабуть, не та, про яку згадує Геродот, а написана, очевидно, ще перед поворотом Харакса до Мітілен. Поетка звертається до морських богинь нереїд ось із якою просьбою:

Любі нереїди, принесіть мені
Братчика мойого аж сюди без шкоди,
І нехай все гарне, що лиш забажиться,
Все йому сповниться!

Що колись був винен, все нехай відплатить,
Щоб був своїм другам, як давніше любий,
А ворогам завись — ні, щоб йому жаден
Ворог і не снився!

І свою сестрицю хай він нагадає,
Хоч малу хвилину, хай журбу розвіє
Тій, що його сором гнув її додолу,
Як ярмо важкеє.

Він не дбав про мене. Серцем я боліла...
Вже я міркувала, що пройшло те горе,
Та тепер в надії на веселий празник
Знов мене проймає.

О богине, слухай! Коли я піснями
Дух твій звеселяла,— потопи всі смутки
У безодню ночі, прожени все лихо,
Що нам досі грозить!

Одному мужчині, що залицявся до неї вже в старшім її віці, вона відповіла рішуче, але дуже чемно (ур. 75):

Хочеш, то будь моїм другом,
Кохайся собі з молодою!
Я вже не до любощів твоїх,
Стара і любити не здібна.

Зате до своїх товаришок вона палає щирою та гарячою любов'ю. Ось як любується вона одною з них (ур. 77):

Вий, Діко, в віночок
Хрещатий барвінок,
Ніжними руками
Вкладай на розкішні
Кучері свої!
Заквітчану вроду
Грації блаженні
Радніше любують,
А від невінчаних
Геть вернуть лице.

Як гімн до Афродіти, так само й уривок 29, що дехто вважає відповіддю на якусь не дуже чемну пропозицію Алкея, можна вважати також докором, зверненим до якоїсь не зовсім щирої товаришки:

Якби ти бажання мала чисті й чесні
І уста твої не хтіли зло сказати,
То не мусило б лице твоє
Рум'янцем сорому палати
І ти б свобідно, щиро говорила,
Що думаєш по правді, моя мила.

Одною з найлюбіших товаришок Сапфони була Аттіда, що по довшім пожитті з нею вийшла заміж за якогось багатого лідійця і поїхала з ним на життя в Сардах. Згадуючи про неї, Сапфо написала ось який вірш (ур. 13):

Там далеко в злотих Сардах
Моя любая Аттіда
Пробувала зі своїм мужем
І гуляє, знать, думками
В ті часи і в ті години,
Коли вкупочці жили ми,
І вона мене, Сапфону,
Уважала за богиню,
А я наді все раділа
Її співам. А тепер
Посеред невіст лідійських
Вирізняється Аттіда,
Як рожевопальций місяць,
Що після заходу сонця
Своїм світлом тьмить всі зорі.
І ширяє його світло
Над отсим солоним морем,
Над розлогими полями,
Що покриті всі цвітками,
Де роса перлить чудова,
Де вповні розцвіли рожі,
І ті ніжнії барвінки,
І пахуча конюшина.
І коли у ніч такую
Проходжається Сапфо
Сам-саміська й перед очі
Буйної її уяви
Стає постать укохана
Лагідненької Аттіди,
Її серце огортає
Непомірна скрута-туга.

А тепер я мов прибита,
Безучасна, отупіла
Від жури, що завдала
Учениця непослушна.
Бог якийсь мене підвіяв,
Мабуть, Гермес, що таємно
Об'явивсь мені. Сапфо,
Бачачи його, признала,
Що нічого не бажає
Від його, як тільки смерті...

Мабуть, про цю саму товаришку згадуючи, написала Сапфо також отсей вірш:

Умерти бажаю, нещасна!
Вона, розстаючись зо мною,
Між іншим, ось що говорила:
«Ой знаю, яке терплю горе,
Сапфоно, що тут покидаю,
Моя ти пресвітлая зоре,
Яку я тут дуже кохаю».

На се я ось як відповіла:
«Іди, моя мила, щаслива
І згадуй мене там, бо знаєш,
Як я тебе вірно любила.
І скільки хвиль любих укупі
Обі провели ми з тобою,
А ти багатьома вінками
Із рож і фіалок пахучих
Мене оплітала й на ніжну
Мою лебединую шию
Ти клала миртовії сплети!
Як часто мою ти головку
З розкішним волоссям зливала
Тим мирром пахучим, а з ложа
М'якого ти ручку прегарну
До мене сама простягала,
Напою солодкого брала.
І як ми обі враз молились,
І жертви богині складали».

До зносин Сапфони з Аттідою належать також довші уривки двох пісень, віднайдені недавно в єгипетських папірусах. Їх грецький текст опублікував берлінський учений Шубарт [1] і передрукував Б. Штайнер у своїй вищенаведеній книжці, ст. 108—9.

По Аттіді пройма мене туга;
Бажаю я вмерти, бездольна.
Виходячи заміж, лишила мене
Й багато мені говорила:

[1] Schubart, Neue Bruchstücke der Sappho und des Alkaös. (Sitzungberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, 1902, ст. 195 і д(алі)).

«Ой як же багато обі ми
Терпіли, Сапфоно, і як я
Нерадо тебе покидаю!»

А я їй на те відповіла:
«Іди здоровенька і згадуй
Мене, бо ти знаєш, як дуже
Тебе я над всіх полюбила.

Не власне тобі моє слово,
Але й на богиню кленуся,
Що много й добра ми зазнали.

Як много вінків фіалкових
І цвітів васильку на тебе
Я клала, коли при мені ти сиділа!
Як много віночків рожевих
На шию твою білосніжну
Я клала та китиць з любистку!

Як много разів твою любу
Голівку ту пишноволосу
Я мирром пахучим і пижмом
Знатним, королівським зливала!

Як много разів на м'якому
Обі враз ми ліжку лежали,
І ніжна рука твоя чашу
Напою солодкого щиро
Мені подавала!»

Друга пісня без початку й кінця, зложена таким самим т(ак) зв(аним) лесбійським складом, строфками з трьох рядків, у дохованім до нас уривку виглядає ось як:

Коли колись жили обі ми враз,
Я рівною богиням називала
Тебе і за твій спів тебе найбільш
любила.

Тепер лідійським се жінкам лиш випада,
Коли по сонця заході обходить
Рожевопальций місяць усі зорі,

А блиск його біжить по тихім морі,
А також по левадах многоцвітних,
Усипаних перлистою росою.

Любуються ним рожі, й ніжні братки,
І буйний лотос. Я ж сама блукаю:
Коли Аттіду милую згадаю,
Стискає туга серце й білі груди.

Чотири ті поезії, покревні своїми мотивами, навіяні сердечним та глибоким чуттям, визначаються простотою та ясністю вислову і свідчать про непорочну чистоту відносин між обома тими женщинами, з яких одна була вчителькою, а друга не лиш ученицею, але також молодшою подругою та повірницею своєї вчительки.

Про її відносини до Аттіди маємо деякі натяки ось у яких уривках. В ур. 33 вона признається до своєї любові:

Ах, з усього серця, милая Аттідо,
Я вже довгий час тебе кохаю!

Те кохання почалося ще, коли Аттіда була малою дівчиною (ур. 34):

Тоді здавалась ти мені
Дитиною маленькою,
Що ще принад не зна ніяких.

Та зовсім інше почуття явилося в Сапфони з літами. В ур. 38 вона признається:

Як дитя до матері,
Так до тебе я лечу.

Не все мусила Аттіда бути чемною для неї, коли вона (ур. 12) з докором говорить:

Ті, котрих я найбільше люблю,
Ті найбільш безсердечно
Поводяться зо мною.

А вже виразно до Аттіди відноситься докір в ур. 41:

Прикро мені, моя Аттідо,
Про тебе й спогадать тепер,
Коли безтямна ти від мене
До Андромеди знов біжиш.

Хто була та Андромеда, напевно не відомо; здається, се була жінка, що так само, як і Сапфо, збирала в своїм домі дівчат і приготовляла їх до релігійних та прилюдних обходів, співів і танців. Тій Андромеді мусило трафитися якесь лихо, коли в ур. 58 Сапфо скаже:

Отак постигла Андромеду
Вже справедлива кара!

Може, до неї також відноситься ур. 70, у якім сказано:

Яка ж то простачка, Аттідо,
Знов задурила твоє
Розумне серденько,
Хоч так незручно підтягає
Нечисту спідницю свою
Трохи не до колін.

В ур. 23 Сапфо признається, що вона не могла би знести,

Якби ти гарячіше любила
Кого-будь з-поміж смертних людей,
Ніж Сапфону.

Про силу чуття, яке в'язало Сапфону з її товаришками, свідчить отсей вірш, якого кінець затрачений, а який пізніше наслідував римський поет Катул:

Видається мені, мов з богами рівня,
Муж, що супроти тебе засяде
І, схилившися, слухати буде твою
Мову солодку.

Той чаруючий сміх, що аж серце моє
В грудях жахом раптовим сповняє,
Той твій вид, що від нього у горлі мені
Дух запирає.

На моїм язиці завмирають слова...
Ледве чутний огонь мене всю пробіга...
Гасне світло в очах, і ще й вуха мені
Шум заглушає.

Обливаюся потом, і дрож мене всю
Потряса, жовкну вся, як зів'яла трава...
І здається,— маленька хвилина, і я
Впаду мертва.

Хвилю вагання між поривами чуття та бажанням спокою малює ур. 36, у якім читаємо:

Сама не знаю, що робити!
Раз дика радість порива,
То знов бажання супокою
Блаженного у груді вирина.

Поетка зазнала, видно, сильних поривів чуття, коли для характеристики одного з них знайшла ось які слова (ур. 42):

Як буря по горах бушує,
Аж дуби старезні тріщать,
Отак в моїм серці тривожнім
Той Ерос лютує оп'ять.

Мабуть, якогось її обожателя вразила її палка сердитість, коли вона вложила йому в уста ось яке прощання на відхіднім:

Сердитішої від тебе
Я ще зроду не видав.

Будь здорова, моя люба!
Не побачимось ніколи.
Та мій гнів мине швиденько,—
В моїй груді серце смирне —
Вибачай!

Окрему групу між поезіями Сапфони творили, здається, т(ак) зв(ані) епіталамії, яких темою було сватання та весілля, звичайно, найважніша подія в житті жінки. З того циклу лишилися деякі уривки та деякі майже цілі пісні, які можна вважати народними. Ось

жених освідчився у вітця за панну, а сей по короткій розвазі відповідає (ур. 97):

«Бери її!» — сказав отець.

Мати згодилася також. Щасливий жених іде по неї зі своїми дружбами, а дружки його нареченої іменем його матері кепкують із його високого росту (ур. 91, 92):

Здіймайте стелю, теслі!
Ладо, Ладо!
Здіймайте стелю швидко!
Ладо, Ладо!
Бо йде мій зять коханий —
Ладо, Ладо!
До Ареса подібний —
Ладо, Ладо!
Серед високих ростом —
Ладо, Ладо!
Він від усіх найвищий —
Ладо, Ладо!

Ось являється молода, і її вітають веселим співом:

Прекрасна, молода дівчино,
З тобою радо граються харіти
Рожевоногі, навіть Афродіта
Сама до тебе входить золотая,
Тобі на радість божественні гори
Красять цвітами рівную леваду.

Теща любується зятем і промовляє йому (ур. 104):

З чим мені тебе рівняти,
Зятеньку мій улюблений?
Ти рожевий корч весною,
Рожі цвітом умаєний.

Вона бажає йому всього добра разом зі своєю дочкою (ур. 99):

Зятю милий, хай щаститься
Все тобі! Чого бажаєш,
Хай усе тобі сповниться,

Бо дочку мою ти взяв,
Мою дівчину пригожу,
Гарну, милую, як рожу.

Перед шлюбом співають молодій (ур. 77):

Звивай ніжною рукою
Вінці з тіміану
На ті коси, ви ж, харіти,
Рожеві, рум'яні,
Кете лиш сюди, пристрійте
Дівчину кохану!
Та не будь же, серце, горда
Оздобами тими,
Бо молодість мине швидко
З мріями ясними.

Особливо веселою частиною весілля являється обід, до якого співами запрошують богів і богинь. В ур. 5 читаємо:

Прибувай, Кіпрідо!
В чаші золотії
Ніжною рукою
З радощами всуміш
Нектар доливай!

Боги справді бенкетують у небі під час весільного обіду на землі, бо в ур. 51 читаємо:

Амброзійський трунок
Піниться у збанї.
Гермес, збан узявши,
Богам наливає.
А боги всі встали
І чарки узяли,
Молодому щастя
І добра бажали.

Запевне, по обіді так само, як і у нас, ішли танці та забави аж до пізньої ночі, а вночі дружби проводили молодого з молодою до спальні. Була, мабуть, обрядова співана перепалка між дружбами й дружками, в якій дружки нібито боронили молоду від напасті та підіймали

на сміх дружбів. Із ур. 98 можна бачити, що молодий, аби забезпечити собі спокійну ніч зі своєю подругою, ставив при дверях спальні на сторожі свого дружбу, щонайсильнішого та найпоказнішого парубка. З нього кепкують дружки:

Прекрасний воротарю,
Які ж у тебе ноги?
Вони семисажневі!
На твої черевики
Пішли з п'ять волів шкіри,
А щоб їх спорудити,
То шевчиків аж десять
При тім три ночі пріли.

Дружби натомість шлють молодому щирі бажання приємної ночі з молодою (ур. 82):

Спи приємно при білій лілеї,
Сніжній груді милої твоєї!

В ур. 109 заховався нам шматок двоспіву, в якім по весіллі дівування розстається з молодою. Молода ніби співає:

Покинули ви мене,
Любі хвилі дівування!
Куди ж бо ви поділися?
Я за вами шлю ридання.

На те відповідає дівування:

Коли втратила дівоцтво
Ще й по своїй добрій воли,
То даремні всі ридання,—
Я не верну вже ніколи.

Не завсігди веселе життя чекає молоду жінку в домі мужа. Одну таку, що була, мабуть, остра на язик, остерігає Сапфо в ур. 28:

Коли в твоїй груді
Злість заклекотить,
Зупини слів повінь,
Най язик мовчить.

Молода, недосвідчена дівчина мріє не раз про те, аби прожити панною довіку (ур. 97), але такі мрії щезають при появі молодця, якого вид бентежить молоде дівоче серце. В ур. 100 читаємо:

Рум'янець повабний обливає
Засоромлене обличчя.

Та коли дівочі мрії справдяться і панна не знайде собі любої дружини, її жде самота з довгими безсонними ночами, представлена в ур. 52:

Зайшов уже місяць і Квочка,
І північ настала, і тьма:
За хвилею хвиля минає,
А я спочиваю сама.

Та поки ще не минула молодість, солодкії мрії про коханого не раз при дівочій роботі бентежать серце молодої дівчини. В ур. 90 се змальовано дуже просто й гарно:

Матусю солодка, не хоче
Фурчати моє веретінце,
Бо тужу, розлучена з милим,
Одітим у чар Афродіти.

Фізична краса парубка, що не раз чарує дівчину, буває так само злудна, як і краса дівоча. Тому Сапфо остерігає недосвідну товаришку в ур. 101 словами:

Гарного на вроду бачиш,—
Він тобі здається добрим;
Та як доброго знайдеш ти,
Він тобі і гарним буде.

В піснях Сапфони досить значне місце займали описи природи, може, значніше навіть, як у піснях Алкея. Се й природно при більше вдумливій та вразливій жіночій вдачі. Особливо чари літнього вечора викликають прегарні уступи в поезіях Сапфони. І так в ур. 3 читаємо:

Перед чарівним світлом Селанни [1]
Скоро вже збліднуть яснії зорі,
Скоро потонуть іскри їх світлі,
Як тільки повня блиском сріблистим
Обіллє землю.

В місячнім світлі як же мальовничо виглядає хоровод жінок у святім гаю! Се враження заховалося в ур. 53 ось у яких словах:

Повний місяць красувався
На безхмарнім темнім небі,
Ми ж ходили хороводом
Перед вівтарем богині.

Чудово передане враження літньої прохолоди над водою в пахучім саду в ур. 4:

Понад водою віє прохолода,
Згори йде запах цвітів бросквиневих,
З шумних листочків капає додолу
Сонна принада.

Щиру радість почуваємо в оклику до соловія (ур. 39):

Соловію, ти віщуне
Так бажаної весни!

Так само сердечно скликається поетка до ластівки (ур. 87):

Як любо цвіркочеш ти,
Ластівко мила!

Щирий жаль чуємо в згадці про голубів, що падуть униз, поцілені стрілами (ур. 17):

Каменіє й холоне в них ніжна душа,
І безсильно на землю падуть легкі крила.

Дуже поетичні бувають у неї порівняння гарних плодів або цвітів із гарними дівчатами або жінками. І так в ур. 93 порівняно гарну дівчину, якої недармо доби-

[1] Селанна в еольськім діалекті зам(ість) Селене — місяць.

валися женихи, з червоним яблуком-малинівкою, що висить на гілці:

Як же прекрасно воно червоніє,
Те яблучко, там, на вершині гілляки,
На самім кінчику! Певно, забув
Вирвать його садівник. Та бо ні!
Не забув, тільки що досягти
Ніяк нездужав.

А в ур. 94 читаємо натяк на дівочу красу, що гине під впливом подружжя:

Як гірську рожу на горі високій
Пастух невважний розтопче ногою
І її цвітка пурпурова в'яне,
Так і з тобою станеться, дівчино.

Тому, що грецька релігія була переважно культом природи, легко зрозуміти, що поетичні описи явищ природи раз у раз в'язалися зі згадками про богів, які по грецьким віруванням спричинювали ті явища. В поезії Сапфони характерне те, що боги й богині являються близькими їй, немов членами її родини. І так в ур. 5 вона запрошує Афродіту до себе в гостину:

Прийди, Кіпрідо!
І в золоті чаші
Наливай нам нектар
Для божеської, радісної учти,
Ти, мати втіхи!

В ур. 86 вона оповідає:

Свій сон я весело
Кіпріді оповіла.

В ур. 62 висловлює вона тій самій Кіпріді-Афродіті зовсім фамільярно своє співчуття по смерті її улюбленого Адоніса:

Умер, Афродіто, Адоніс наш милий!
Що ж діять? Як нам проводить до могили
Його? Уставайте, дівчатонька милі!
Бийте себе в груди, дріть на собі шати
На його могилі!

Вона запитує Кіпріду, де вона родилася (ур. 6):

Чи сплодив тебе Кіпр,
Чи Пафос, чи Панорм?

У неї благає вона щасливої долі (ур. 9):

Дай, золотовінчана Афродіто,
Аби долю мала я щасливу!

Любовні муки вона малює пластично, як знущання бога Ероса (ур. 40):

І знов мене Ерос той мучить,
Ся гірко-солодка змія!
О горе, змії тій опертись
Не можу я.

Та той сам Ерос в ур. 75 являється лікарем любовного терпіння:

Ти, [Афродіто солодка],
Й лікар мій Ерос!

В ур. 64 рання зоря, що в греків була богинею Еос, являється їй:

Обвіяна вітром злотистим,
Посланниця божа летить
Із неба в пурпуровім строю,
Як доня до мами біжить.

Вечірня зоря, що для греків була богом Геспером, являється Сапфоні (ур. 95) як великий добродій не тільки людей, але й усеї оживленної природи:

Геспере, все ти приносиш,
Що променяста нам Еос
Розпорошила. Приводиш
Ти ягня його матусі,
Козеня його кітусі
І дитя його матусі.

Сей вірш наслідував римський поет Катул, і з його наслідування можна реконструювати другу часть сеї пісеньки ось як:

Ти закоханому хлопцю
Даєш милу наречену.
Докорами нещирими
Тебе попрікають дівчата,
Та в серці з них кожда бажає,
Аби хтось прийшов її взяти.

Про інших богів та богинь маємо дуже мало згадок у коротких уривках її поезії. І так ур. 71 оповідає, що:

Я чула, що Геру навчили бігать до мети
Гіари ручі.

В ур. 31 згадано, що:

Лето й Ніоба були колись-то
Приятельки щирі,
Поки зухвалість смертельної жінки
Не розізлила богиню.

До богинь харіт (грацій) вона відзивається в ур. 65:

Прийдіть, харіти світлі,
Уквітчані багато,
Самого Зевса доні!

На її погляд, Ерос не був сином Афродіти, але належав до найстарших богів, синів Гаї та Урана. Се давне вірування висловив уже Гесіод. Про звізду Венери вона в одній пісні сказала, що вона найкраща з усіх звізд.

Живучи в достатку, Сапфо любила й цінила його вигоди, та все-таки не вважала їх найвищим добром чоловіка. В ур. 78 читаємо:

Люблю я пишноту,
Люблю її блиск;
Та ні за що вважаю,
За вищим немає.

В іншім уривку (81) вона говорить те саме іншими словами:

Що без чесноти багатство?
Дім се неблагословенний.

В ур. 78 вона признається:

Люблю приємності заможного життя,
І радості веселої хвилини,
І красоту, яку підносить штука,
Допоки Геліос на мене світлом сяє.

В ур. 50 вона признається, що радо любить полежати на пухових подушках, а в ур. 20 описує ноги, обуті в зграбні черевики:

Ніжки були обвиті
Ремінцями різнобарвними,
Гарним виробом майстрів лідійських.

В ур. 44 згадано про пурпурові препишні хустки, привезені з Фокеї.

З іменем Сапфони дійшли до нас також три епітафії (надгробні написи) в ур. 118, 119 і 120. Перший із них — се напис на статуї Гермони, давньої королівни на Лесбосі, що по смерті свого вітця короля Соіная стала жрицею богині Латони. Сей напис звучав ось як:

Хлопці, без голосу я
Се говорю, коли хто спитає,
А незнищимі слова
Ось вам при моїх ногах:
«В честь ефіопській дочці
Мене жриця Латони, найліпша
І прехороша Гермо
Саїнаївна, ось тут
Виставила, володарка жінок,
То ж їй рада, богине,
Серцем прихильним увесь
Рід наш величним зроби!»

Другий епітафій на урні Тімади ось який:

Попіл Тімади отсе,
Що перед замужжям умерла
І у Персефонину
Чорну кімнату пішла.

По її смерті ровесниці всі її
Острим залізом
Кучері гарні з голов
Пообтинали собі.

Третій епітафій гумористичного змісту, надгробок бідного рибака, ось який:

Сину рибакові Пелагону
Полишив отець його Меніск
Вершу й бовт — наслідця одиноке,
Пам'ятку злиденного життя.

Писано в днях 9—16 червня 1913.

ДАВНЬО-РИМСЬКА ПОЕЗІЯ

ІЗ ЛУКРЕЦІЯ КАРА

ЗАРАЗА В АФІНАХ

З усього, що мов сон від многих тисяч літ
Чи перебув, чи переснив сей світ
І що тепер му ще нашіптує до уха
Історія, стара пістунка-щебетуха,—
З усіх тих війн грімких та імен голосних,
З усіх подій, хороших чи страшних,
З усіх блискучих учт, картин багатства, штук,
Пишної розкоші, немногих, вічних мук
Мільйонів,— з всіх казок о давній давнині
Одно лиш найглибше в ум вбилось мені,
Одно лиш зрушило до дна всю суть мою,
Мов буря зрушує до дна кипуче море,
Се вісті про важке, загальнолюдське горе,
Що, мов огромний змій, час від часу
Всю землю звоями обкручує страшними:
Мільйони сердець живих враз втишуєсь під ними;
Голов мільйони, мов колосся під косою,
Падуть, підкошені нехибною судьбою.
Великі і малі, царі й піддані вкупі
Падуть і брата пізнають аж в трупі,—
Падуть, забувши все, що за життя в'язало,
Різнило їх, з ножем в руках на брата гнало...

Не радість і не жаль ті вісті будять в мні;
Я чую лиш тоді в душі на дні
Тишу якусь мертву, неначе він просоння
По лютих бурях дня і війн, і беззаконня.
Тоді всі рівні,— смерть зняла з очей полуди,
З царів, вельмож, бідняк: остались тільки люди.

Отак і в Греції було. Багатство, штуки,
Побіди славнії, просвіта і науки
Цвіли в Перікла вік в Афінах золотих,—
Мармуром, золотом пишалися святині,
Театр ледве містив всіх горожан знатних,—
Грозили ворогам потужнії твердині,
Гриміла слава,— блиск всіх очі засліпляв...
Но з славних, сильних навіть не згадав
Ні оден, що десь там в споду глибоко,
Куди вельможне їх не заглядає око,
Недоля кулиться, невольник надриваєсь
В важкій роботі, пошесть зопсуття
Чимраз страшніше, дальше розширяєсь...
На все те в славних не було чуття
Ані очей! Аж ось зі сходу, з віддалених
Єгипетських сторін, почерез землі й море
В край Кекропа прийшло страшне, забійче
горе,—
Зараза й град пишний Афіни
Встелила трупів купами студених,
Дороги, вулиці міщанством загатила,
Весь край в одно кладовище змінила.

То зразу голови жаркі в огні ймались,
Гарячки червінню враз очі наливались;
Із горла, чорного мов уголь, зсередини
Кров сякала, і, струпами гидкими
Покрита, вужчою робилась голосниця.
Язик, душі товмач, облитий теклов кров'ю,
Послаб і ледве міг порушитись порою,
І голос ледве міг крізь горло протісниться.
Но скоро з горла біль відтак допавсь до груди
І серце хорого тривогою здавив,
Тоді підвалини життя тремтіли всюди
І всю надію біль страшний в'ялив.

З уст віддих добувавсь смердячий і поганий,
Немов зі скітника, де стервище гниє.
Всі сили духу враз щезали, тіло все
Спадало з сил,— тяжів, неначе олов'яний,
З тупов тривогов ждав смерті чоловік.
До нестерпимих мук, що в тілі лютувались,
Причинювали ляк і сум; мов води рік

Мутних, зі стонами нарікання мішались,
Невинне хлипання не раз як ніч, так день
Стрясало нерви всі й сустави;
В страшенних судрогах нещасні ся метали,
То знов недвижно, мов колоди, опадали,
Так, як в нутрі втихав чи знов змагавсь огень.

А пречінь не було слідпо по верху тіла
Надмірної жари і шкіра не пашіла
Огнем, коли було діткнути ї руков,—
Лиш мірну було поверха чуть теплоту;
Но тіло все було червонеє, немов
Опарене в огні, огню
Святого в жили хорому налито.
Але в нутрі жара не покидала тлити
І аж до кості жерти тіло;
Мов в кузні, так пекла в нутрі пожежа,
Так що хоть найлегша і найтонша одежа
На хорім, мов кожух в літній жарі, тяжіла.

Всі вітру, холоду раз в раз шукали,
А тіло, трясене гарячкою жаркою,
В студені хвилі рік нуряли
Невкрите. Другі знов наосліп ся кидали
З отвертими, прагнущими устами
В керниці і, до дна прилігши головою,
Палящу спрагу невтишиму хтіли
Залить, но і в воді страшним огнем згорали.

І не було ніде ні пільги, ні покою!
Без догляду кругом конали по кутах,
А лікарів прогнав від хворих смертний страх.
Як день, так огнем блискучі гарячковим
Кругом блудили очі без упину,
Бо сон благий навіки їх покинув.

ІЗ ПУБЛІЯ ВЕРГІЛІЯ МАРОНА

ГРАМОТИКА, АБО МУЖИЦЬКА ПРИПРАВА

Десять уже проминуло годин із осінньої довгої ночі;
Голосно день вже звіщає когут і крильми шелепоче;
Аж невеличкого поля властивець, ратай працьовитий
Сімул, щоб голодом в день надходячий себе не морити,
Звільна прочумавсь і з бідної свої постелі здвигаєсь,
Пильно рукою у потемку щупа, здовж стін пробираєсь
В кут до огнища; найшов його зараз, мацнувши руками.

Ще лиш маленький димок підіймався з зотлілої грані,
Попіл пластом облягав паленіючі іскри криваві.
К ним нахиливши чоло, каганець він уклінно приставив,
Шпилькою гніт підтяг йому з гирла, сухий, волоконний;
Ну тоді дмухом могутнім огонь в нім розбуджувать
сонний.
Блиснув жар, скочив на гніт, аж від світла ніч пріч
утікає,
Руку зігнувши в дашок, мужик світло від вітру вкриває;
Засув оглянувши дбало, комірку ключем відчиняє.

Збіжжя в засіці на дні невеличкая купка лежала;
З неї, нагнувшись, зачер, кілько мірка по берег вміщала;
Фунтів шістнадцять ваги в ній вміщалось здорового
зерна.
Живо відтак до жорен. Понад ними дощинка майстерна,
Вбита в стіну, до послуг готова, на ній він чимживше
Каганець ставить; відтак, рукави оба вдух закотивши,
Оперезав свій живіт з кози волохатим кожухом,
Дучку й каміння обмів помелом і все вичистив духом.
Гей, і робота ж рукам ось тепера по рівній частині:

Лівою бік він підпер, права ж трудиться при жорновині,
З гуркотом двигаєсь камінь, вертиться довкола незмінно;
Сиплесь мука і хрупоче зерно під вагою каміннов.
Часто, як права утомиться, ліва сестрі помагає
В праці по черзі. А він сам то мужицьку пісню співає,
Простим тим співом собі вкорочаючи довгу роботу,
То знов: «Цібале!» — кликне. Так бо служниця, муринка з роду,
Звалась; весь вигляд її посвідчав, якої вона віри:
Волос курчавий, надуті уста і темний цвіт шкіри,
Груди широкі, обвислі цицьки і живіт взад запалий,
Уда тонкі і підошви плоскі, постоли мов, ступали,
П'яти, затвердлі від терня, в собі много виразок мали.
Тую збудивши, велить їй полін сухих живо накласти
В огнище і при огні злітеплити холодную воду.

А як безхибно отсе закінчив він млинарську роботу,
В підситок пригорщми своє мливо висипає по части;
Ну ж потрясать! І на дні відділилися отруби в ситі,
А бездоганний посипавсь крізь очка, у лубі пробиті,
Чистий Церери дар; він на гладкій його зсипав стільниці,
Бережно літепла влив туди з благодатної водиці,
І, розмішавши, місив мужу враз із святою водою,
Твердше сподом обертав і ту купку лівов рукою
Сіллю частенько солив. Ось загуслеє тісто пригладив,
В пляцок круглястий відтак розплескав і ще пальцем провадив
Вдовж і вшир, чотирикутник верхом зазначивши рівненько,
Тєє до печі поніс, де Цібале все дно вже чистенько
Вимела,— мискою свій корж прикрив, і грань сипле на миску.
Поки там Веста й Вулкан роблять діло своє у огниську,
Сімул без діла також марно свого часу не збуває.
Способів інших глядіть має, бо ж Церера сама ще не має
Доброго скусу, тож він о приправу добірную дбає.
Правда, край печі в диму в нього полоть свинячий вудився,
Груба похребтина, ще й лопатки свині, та знаходився
Там також сиру клебук округлястий, на дроті нап'ятий.
Що враз із шматтям старим нависав там із сво́лока хати.
Та не туди ти подавсь, не діткнувши їх, щадний ратаю!

Близько хатини лежав огородець, лиш вербами скраю
Та тонкостеблою тростю обведений замість оплотом;
Хоч невеличкий, та всяких ярин подостатком росло там,
Що лиш для бідних потрібне, то певно, що не хибло там,
Ба, і багач користав не раз із того вбогого плоду.
Хоч не пишний сад, ратай не щадив коло нього заходу!
От як часом сльота його літом припинить при хаті
Або як плуг дармував і рілля спочивала при святі,
Він у городі трудився. Усілякі ростини плекати
Вмів він і всякеє сім'я таємно землі поручати,
А коли треба, і воду з сусідніх потоків спускати.
Осьде капуста росте, пастернак торонким гіллям має,
Ось і ріжуха крихка, і жар-зілля, і мальва пишная,
Морва солодка он там, часнику байдаки ось крутії,
Тут же насіння для сну, мак летеський ще лиш зеленіє;
Закуска для ліпших страв, смачна ось паношиться
салата;
Густо пошарпаним листям стіснилася редька страпата;
Важко з тичини гарбуз на долину обвис, товстопузник.
Та не властивця се все,— він ощадний, як мало хто
інший!
Се для людей увесь плід: торгової-бо кождої днини
В місті всіляких ярин величезний він спродував вузлик.
З вільним плечем та з порядним грошем повертав він
до хатки,
Тільки часом купував фунтик м'яса він з міської ятки.
Він зрізованець собі та червоні цибулі кохає,
Хрін тож, що острим смаком аж людськеє лице
викривляє,
І луковатий чеснок, і Венери сочистую руту.

В тих же думках у горо́д увійшов він і в сюю мінуту.
Зразу, пошпортавши пальцем легенько землицю
пухкеньку,
Штири головки добув часнику лукового живенько,
Вимкнув сочистий мокрець і ще й руту хрещату щипає,
Також коляндру, що ось у пучках волохатих звисає.
Все те до хати поніс, при огні миготячім сідає,
Служниці зично кричить, щоб моздір принесла перед
нього.
Кожду головку відтак із лушпиння теребить м'якого,
Верхні шкірки поздиравши, з погордою мече під ноги
Геть по землі; головки ж на листочок складає розлогий;

Пообмивавши, в гладку моздір'я жолобину їх сипле.
Солі зернистої ще, відтак сиру затвердлого щипле
Кусень порядний, наверх утолочує всю зеленину.
Лівою рукою тут же косматy прибрав фартушину,
В праву ж товчок і давай ярину запахущу давити
З шумом і все в рівномірну відтак саламаху місити.
В коло вирує рука; то кождий складальник помалу теряє
Силу окрему свою; з усього маса й барва одна є:
Ні то зелена цілком,— сир біліє кришками густими,—
Ні то молочно-біла, бо зелень темніє між ними.
Часто, як пахощі в ніс йому гризко та остро нагрянуть,
Зморщить лице він і чхне, власній страві даючи догану;
Часто, коли рукавом напливаючі сльози втирає,
То безневинний той дим теж грізними прокльонами лає.
Діло кінчиться ось-ось. Вже не ходить товчок, як по грудді,
Але в тій масі липкій рівномірно сковзається в труді,—
Тож він крихітку цянув туди також оливи товстої,
Оцту тож пару краплин доливає, приправи гризкої,
Ще раз усе розмішав і ще раз порядніше мішає,
Пальцем обвів в моздірі, а потому моздір обертає,—
Висипав — масу густу згромосив у клебук невеликий;
Ось який вигляд і ось відки назва іде грамотики.

Цібале хліб за той час уже з грані живенько виймає,—
Радісно в руки мужик взяв його; вже тепера не дбає
Сімул на голод, весь день працювати він може безжурно.
В чоботи ноги обув, а на голову кучму чепурно...
Волики впряг у ярмо, вони радо там шиї згинали,—
Ну же на поле! Леміш у свіжу скибу! І далі! І далі!

Переклад написаний у р. 1882 в Нагуєвичах і надрукований у книжці «Переводи і наслідування Осипа Шухевича з портретом і життєписом автора. Львів, 1883», ст. 230—233.

ІЗ КВІНТА ГОРАЦІЯ ФЛАККА

ДО КОРАБЛЯ

(ОДА, I, 14)

Судно! Чи знов нові вітри на море
Тебе несуть? Що чиниш? О, засядь
В пристані кріпко! Чи ж не бачиш,
Що без весел боки твої?

Що машт надломаний вже бистрим Югом,
Тріщать жердки вітрил і без линвів
Чоло ледве опертись може
Чимраз грізнішим вже валам?

Не маєш ти вітрил цілих, не маєш
Богів, щоб знов їх звать в тяжкій біді!
Хоч як ти там, понтійська сосно,
Лісів вродливая красо,

Хвались ім'ям і родом безхосенним,
Моряк тривожний барвній кліті тій
Не вірить. Стережись, сли вітру
Іграшкою не хочеш буть.

Судно, недавно болю мій тривожний,
Тепер тяжка турбото й туго! Ей,
Пильнуйся моря, що блискучі
Циклади вколо облива!

ДО АРІСТІЯ ФУСКА

(ОДА, I, 22)

Хто серцем щирий, чистий від провини,
Не треба тому мавpських стріл, ні лука,
Ні сайдака, Арістіє, що в йому
Стріли затруті.

Чи йти він хоче по палючих Сіртах,
Чи по Кавказу негостинних дебрях,
Чи по країнах, що Гідасп казочний
Їх обливає.

Та ж і від мене у сабінському лісі,
Коли-м співав безжурний про Лялягу
І заблукавсь за межу без оружжя,
Геть втік вовчище.

Звірюка вам, якої ні воєнна
Не має Давнія в густих дібровах,
Ні Юби спраглий край, що то плекає
Льви ненажерні.

Постав мене в пустім степу, де вітер
Літній й одної не колише гілки,
Чи в край глухий, сльотою злою битий,
Мглами повитий.

Постав під возом сонця дуже близько,
В країні, де вже людям жить не можна,
Ляляги не забуду сміх солодкий,
Милії речі.

ДО АПОЛЛОНА

(ОДА, I, 31)

О що просить святого Аполлона,
Співцю? О що молить, вино нове
Лючи із чаші? Не о жниво
Буйне в Сардінії плідній —

О скот товстий в Калабрії гарячій,
О золото й слонів індійських кість,
Не о лани, що річка Ліріс
Спокійна мовчки підлива.

Най ріже виноград каленським серпом,
Кому дала се доля; най купець-
Багач вино п'є з чар, набуте
За виріб Сирії взамін —

Богам, знать, милий він; три й штири рази
До року хвилі атлантицькі рве
Й здоров верта; я їм оливки,
Цикорію й ніжні мальви.

Даруй мені, молюсь, Латони сину,
Свого в здоров'ї поживать, з умом
Погідним, старість не безславно
Прожить, з рук цитри не пустить.

ГОРОД І СЕЛО

(САТИРА, II, 6)

Ось чого все я бажав: кусень поля не надто великий,
Де би садок був і близько хатини криниця погожа,
А крім того, кавалок лісу. Та більше і краще
Дав мені бог. Я вдоволен. Вже більше не прошу нічого,
Майїний сину, як тільки зроби мені дар сей тривалим!
Я ж не прибільшував злими способами свого надбання,
Ані не рад марнотратством його та недбальством
вменшити!
Я ж не молюсь, як той дурень, в сей спосіб: «О, коб сей
закуток
Близький, що вперся в мій грунт, до свойого я міг
долучити!
О, коб котел мені з грішми знайти дала доля щаслива
Так, як тому, що зарібником був, поки, скарб
ізнайшовши,
Грунт купив онде й вжива, й багачем став завдяки
Гераклу!»
Я ж тим, що маю, втішаюсь з подякою й ось як молюся:
«Дай, щоб товстіла худоба господарю й також все проче,
Окрім ума, й будь найбільшим опікуном моїм, як звик
ти!»

*

Так схоронившися з города в гори й власну твердиню,
Що й величать, окрім них, у сатирах і віршах непишних?
Ні честолюб'я не їсть мя гірке, ні вдушливий широко,
Ані осіння негода, гіркий Лібітіни здобуток.
Батьку поранньої хвилі, чи Янусом звать тебе радше,
Ти, з котрим люди свій труд і орудки життя починають—

Божа вже воля така — початком будь і мойому співу!
В Римі ти тягнеш мене, щоб за свідка ставав я. «Ану же,
Квапся, щоб хто вперед тебе не ставився до обов'язку».
Чи Аквілон улицями мете, чи зима затемнила
Світ сніговими заметами ввесь, а мені треба рушать!
Потім виразно й докладно зізнавши таке, що й самому
Може пошкодить, тиснись крізь юрбу й настолочуй
повільних.
«Що ти вдурів? Що летиш так?!» — відгукне поганець
Та закляне, на чім світ. Але я б повалив всі завади,
Як погадаю, що час мені бігти до Мецената;
Се моя радість, се меду солодше, щоб правду сказати.
Та як до Есквілій сумних дійду, вже чужих мені сто
справ
У голові й мимо уха гуде. «Перед другою Росцій
Дуже просив, щоб ти завтра в Путеаль став за свідка!
Там писарі тебе, Квінте, просять, щоб днесь повернути
Тямив к ним дуже важному, новому, спільному ділі».
«Вчини, щоб печать приложив Меценат на тую грамоту»;
Скажеш: «Стрібую» — то він наляга: «Сли лиш схочеш,
то зможеш».

Ось вже минуло сім літ, незабаром і восьмий скінчиться,
Як Меценат мене став уважати в числі своїх близьких —
Правда, остільки хіба, що бере мене у повіз при собі,
Як виїжджа куди-небудь, говорить сердечно дрібниці,
Ось як: «Котра там година? Ану, чи фракієць Галліна
Зможе сірійця? Вже ранній мороз щипа, хто зле
вбраний».
І таке інше, що ухом одним увійде, другим вийде.
Весь отой час нема днини й години, щоб завись все
більша
Не пригнітала мене. Чи на ігрища глядів зі мною,
Чи забавлявся на полі, всі ахають: «Отсе щасливий!»
Як від мовниці страшна яка вість розійдесь по заулках,
Хто лиш зустріне мене, то розпитує: «Друже, ти, певно,
Мусиш се знать, бо з богами стрічаєшся зблизька; чи
чув ти
Дещо про даків?» — «Нічого ні разу».— «Ну, завше,
мабуть, ти
Будеш таким сміхованцем!» — «Та най всі богове
поб'ють мя,
Сли я що чув!» — «Та невже! А воякам обіцяні землі

Цезар в Сіцілії думає дать чи з італійського грунту?»
Божусь, що й того не знаю. Вони подивляють людину
В мні одиноку, що вміє так славно й глибоко мовчати.

Ось як мина мені, бідному, день, не без бажань
сердечних:
О ти, село! І коли ж тя побачу! Коли буду міг я
Чи то із давніх книжок, чи у сні, чи в бездільності любій
Черпати розкіш, забуть про життя сього клопоти й
смутки!
О, коли ж біб, Піфагорові любий, на стіл подадуть нам
Ще й примащену достаточно салом товстеньким капусту!
Божеські ночі й вечері, де сам я й уся моя челядь
Тут же при огнищу власнім їмо, а я хлопців свавільних
Рештками страви годую. П'є кождий, як має охоту,
Із неоднаких чарок, від немудрих законів свобідний;
Добрий пияк бере чарку велику, а інший радніше
Із невеличких кріпиться. І ось починаєсь розмова,
Та не про вілли й будинки чужі; не про теє, чи Лепос
Гарно танцює, чи ні, а про те, що нас ближче обходить
І що не знать було б зле: розважаєм, чи люди багатством,
Чи чеснотою щасливі бувають; чи користь, чи спільність
Поглядів тягне до приязні нас і що, власне, вважати
Мусимо ми за добро і добро в чім найвище вбачати.

*

Серед таких розговорів сусіда наш Цервій, до речі,
Бабські балака байки. Вихваляти почав хтось Арелля
Статки-маєтки, не знавши жури його; ось він так мовить:
«Раз, повідають, приймала сільськая миш міськую
мишку
В бідній норі — яко давня кума свою давню знакому.
Трудолюбива й уважна на те, що трудом здобуте,
Але гостинність їй серце тверде отворила. Що й мовить:
Не пожаліла припрятаних к святу горішків, довгастих
Зернят вівса, несе в писку сухий виноград, солонину
З полуобгризених схабів, бажаючи страв різнотою
Гостя обмерзіння перемогти, що зубками гордими
Ледве шолопав се-те, коли газда, на свіжій соломі
Лігши, осет і часник їв, лишаючи ліпшії страви.
Врешті, промовила міська: «І що тобі, кумо, за радість
Тут на хребті сеї скелі між борами так бідувати?

Чи не воліла б ти місто й людей, ніж ліси отсі дикі?
Вір мені, разом зо мною в дорогу ходи! Адже в світі
Бог дав смертельную душу всім творам; мале чи велике,
Смерті ніяк не втече. А сли так, моя люба, то жий же,
Доки живеться, у щасті й розкоші, тямуючи, як сей
Вік твій короткий!»
Ся мова спонукала мишу сільськую.
Швидко вискакує з дому, і враз вирушають в дорогу,
Як загадали, пильнуючи ніччю сподом попід мури
Міські пролізти. Вже північ стояла на небі, як наші
Миші в багатому домі по своїй вандрівці спинились.
Там одіяла, закрашені пурпуром красним, ясніли
Скрізь на ліжках із слонової кості; по пирі багатім
Много недоїдків ще полишалось, що збоку на купі
Ще від учора лежали в кошах. Ось міщанка, поклавши
На пурпуровій постелі селянку, немов підгорнулась,
Бігає там і назад, і приносить страви, і сповняє
Службу, немов служаночка, коштуючи все, що
приносить.
Ся, лежачи, не нарадуєсь щастям і добрим бенкетом;
І вже поводиться, мов підохочений гість, коли раптом
Лоскіт страшенний дверей їх обох виполохав із ліжка.
Ну ж вони бігать тривожні по всьому покої, та ще гірш
Дух в них заперло з страху, як в високих світлицях
почувся
Гавкіт собак молосійських.
І мовить селянка: «Та бог з ним,
Із отаким ось життям! Будь здорова! Волю
вдовольнятись
В лісі в безпечній норі хоч би викою тільки пісною».

ДО МОЄЇ КНИЖКИ

(ЛИСТ. I, 20)

Здається, книжечко, до Януса й Вертумна
Ти зиркаєш; бажала б, знай, стояти
На продаж в окладці, що, Созиїв руками
Красно вигладжена, блищить.
Не любиш ти замків, не любиш ти печаток,
Що лиш встидливим милі; ти зітхаєш,
Що лиш декому тя показую, хвалиш
Широку публіку. Не так тебе ховав я.

Іди ж, куди наперлася іти,
Раз вийшовши, вже вороття не буде!
Не раз зітхаєш: «Що вчинила-м бідна?
Чого забагла?» — як тя хто зневажить.
І знаєш ти, що в кут тебе упруть,
Коли твій пан, наївшись, спочиває.
Бо сли не помиляється віщун,
Гнівний за всі гріхи сеї, то Рим
Цінитиме тебе, аж поки молодість
Не промине твоя. Та як, пом'ята
Під дотиком юрби, кальною станеш,
Підеш ти мовчки молям на снідання,
Або до Утіки втечеш, або в Ілерду
Пошлють тебе в пакунку. Посмієсь
Той, що тя впоминав, котрого ти
Не слухала; отак, як той прохожий,
Що непослушного осла в гніві
З скали зіпхнув; бо й хто ж би мучився
Когось спасать проти його охоти?
І се ще жде тебе: дітей азбуки вчити,
Аж поки десь в глухому закоулку
Шиплява старість не приб'є.

А як тобі тепленьке сонце
Багато припровадить слухачів,
То розповідж, що син я лібертина.
В худих достатках геть понад гніздо
Широко крила розпустив; оскільки
Шляхотного замало в мене роду,
Остільки більше чесноти надбав.
Найстаршим в Римі був я до вподоби
В війні й спокої; зростом невеличкий,
Посивів передчасно, радо грівсь на сонці,
До гніву скорий та й до перепросин.
А якби хто тебе спитав про вік мій,
Най знає, що сповнилося мені
Чотирикратно по одинадцять груднів,
Тоді, як Лоллія товаришем став Лепід.

ПРИЧЕПА

(САТИРА, I, 9)

Ішов я раз дорогою святою
Моїм звичаєм і не тямлю вже,
Яка дрібниця на умі вертілась
І зайняла усю мою увагу.
Аж ось надбіг панок, заледво з назви
Мені відомий, взяв мене за руку:
«Ех, найдорожчий, як же проживаєш?»
«Сяк-так,— сказав я.— Поки що й тобі
Бажаю якнайлучче». Той за мною.
«Чи хочеш ще чого?» — питаю живо.
А той: «Не пізнаєш мене? Я вчений муж».
А я йому: «Тим більш цінитиму тебе».
Сяк-так силкуюсь відірватися від нього,
То швидше йду, то знов стою, то шепчу
Щось там слузі до уха, а тут потом
Весь обливаюсь аж до п'ят. «О ти,
Боляне, ти щасливий, юродивий!» —
Зітхаю мовчки. А тамтой теркоче
Ні в п'ять, ні в дев'ять, вихваляє села
І місто. Та як я не відзиваюсь —
«Ага! страх, мучишся відстать від мене!
О, бачу се... та годі, не попущусь
Тебе, піду з тобою, де ти йдеш».
«Чого тобі зі мною волочиться?
Я йду побачить там одного; ти
Його не знаєш, геть за Тібром він
Далеко, коло цезаря городу
Лежить недужий».— «Діл не маю жадних
І не лінуюся, піду з тобою».
Спускаю вуха, мов той ослик бідний,
Коли тяжкий на плечах терх почує.
Той починa: «Коли себе сам добре знаю,
То ані Віска більшим другом мати
Не будеш, ані Варія, бо хто ж
Потрафить більше віршів написать
І швидше, аніж я? Хто в рухах тіла
Поворотніший? А як я співаю —
Сам Гермоген позавидіти може».
Тут випало мені його річ перервати:

«Є в тебе мати, свояки, хто-небудь,
Кому твоє життя було б потрібне?»
«Нема нікого, всіх я поховав!
Щасливі! Я тепер один лишився!
Ну, нівеч живо, бо ж мене чекає
Сумний кінець; малому ще мені
Сабельська баба се пророкувала,
Потрясши віщим збаном: «Ні отрута
Страшна, ні меч його не вб'є ворожий,
Ні дихавиця, кашель, ні хороба,
А цокотайло з'їсть його колись;
Як доросте й до розуму дійде,
Най балакливих пильно стережеться!»
Отак до храму Вести ми прийшли,
Вже четвертинка дня минула; він
Мав стать на суд, зложивши запоруку,
А як не стане, то програє справу.
«Коли мене кохаєш,—каже,—то крихітку
Допоможи мені».— «Щоб я пропав,
Коли в судах допомагати вмію
Або в цивільнім праві знаю толк,
А надто ще спішу я — знаєш де?»
«Не знаю вже, що й діять,— мовить той,—
Тебе покинуть чи процес?» — «Мене,
Мій друже!» — «Ні, сього не вчиню»,— мовить
І далі йде, а я за ним, хоч важко
Так, як із дужчим биться.
«Ну, а як
З тобою Меценат? — почав він знов,—
От чоловік, яких не много; муж
Здорових поглядів, ніхто, як він,
Не вмів так щастям покористуватися!
Велику поміч мав би ти з такого,
Що міг би друге місце обіймити,
Коли б хотів мене йому представить;
Пропадь я, якби ти всіх їх не випер там!»
«Не так живуть там, як тобі здається;
Немає дому, щоб чистіший був,
Вільніший від усякого лизунства.
Ніщо мені не шкодить, як там хтось
Багатий або більше вчений; кождий

Своє знайде там місце».— «Дивні речі
Говориш, ледве вірити можливо».
«А все-таки се так!» — «Розпалюється
Моє бажання, щоб зблизитися з ним».
«Як лиш захочеш, сил досить у тебе,
Аби його здобуть, та через те
Найперший приступ найтяжчий до нього».
«Вже ж я поставлюсь: слуг усіх підкуплю
Дарунками; не впущений сьогодні,
Поверну завтра; добрий час підгляну,
Зустріну десь його на перехресті,
Проводить буду. Адже ж чоловіку
Життя без труду не дає нічого».

Коли отак розводить він, аж ось
Арістій пострічався, мій приятель.
Я того також добре знав. Ми стали.
«Відкіль ідеш, куди? — пита, на наші
Питання відповів. Тут я давай
Його за поли сіпать та стискать
За нечутливу руку; і моргаю,
Очима завертаю сюди й туди,
Щоб врятувать мене. А він усміхається
злобно,
Ніби й не догадавшися нічого; в мене ж
Аж печінки, здається, вже горять зі злості.
«Ти ж мовив, що щось тайного зо мною
Хотів балакать» — «Тямлю, тямлю добре,
Та підожду до ліпшої пори;
Сьогодні тридцята субота; ти ж
Не схочеш чей жидам патлатим
Зневажить свято».— «Сього ще,— кажу,—
Я б не боявсь гріха!» — «Та я боюся!
Я трохи забобонний чоловік,
Як многі; вибачай, на другий раз скажу».
Отсе якась моя година чорна!
Пішов пройдисвіт, а мене лишив,
Мов під ножем. Та трафився припадком
Його противник судовий. «Ах, ти,
Поганче! — крикнув на весь голос.— Де ти?»
«Чи можу вас покликати за свідка?»

Я, звісно, так йому й надставив ухо.
Потяг його до суду. Крик зчинився
З обох боків, народ почав збігаться.
Так спас мене сим разом Аполлон.

Перекладено в р. 1893 й надруковано в учебнику Константина Лучаківського «Взори поезії і прози для п'ятої класи ц⟨ісарсько⟩-к⟨оролівської⟩ гімназії у Галичині». Львів, 1894, ст. 172—175.

ІЗ ПУБЛІЯ ОВІДІЯ НАЗОНА

ПРОЩАННЯ

(ЕЛЕГІЯ, I, 3)

Як виринає в душі сеї скорбної ночі картина,
Що в ній остатнії я хвилі у Римі пробув;
Я нагадаю сю ніч, в котрій все я наймильше покинув,
Нині з очей ще мені котяться сльози рясні.
Власне, світять свічки, аж тут наказ від цезаря зараз
Геть забиратись, кидать рідний Авзонії край!
Вже не було ні часу, ні думок щось ладнать для дороги,
Довгую хвилю у нас серце застило зовсім.
Не постаравсь я о слуг, ні о те, щоб товариша вибрать,
Ні о одежу та харч, що для заточника би тра.
Я остовпів не інакше, як той, що, пригноблений громом,
Хоч і жиє, та життя сам не свідомий свого.
Та коли біль сам нарешті прогнав сю з душі замороку
І моя пам'ять оп'ять трохи до себе прийшла,
Проговорив я востаннє до другів сумних на відхіднім
(З многих явилися тут тільки два-три на той час!).
Любая жінка, ридаючи, міцно мене обіймала,
Сльози по щоках блідих, наче дві річки, текли;
На берегах десь лівійських далеко дочка пробувала,
Навіть і знать не могла про сю недолю мою.
Де тільки глянуть було, роздавались ридання і стогін,
Бачилось, в домі раз в раз плач похоронний стоїть.
Слуги, і служниці, й хлопці ридають по мні, мов по вмершім,
В домі у кождім куті сльози хтось точить гіркі.
Сли до малого велике порівняння вільно прикласти,
Вигляд був Трої такий в хвилі, як взято її.
Скрізь уже втихли людей голоси і собачі брехання,
Місяць високо свій віз небом нічним підігнав;
Ось я на нього зирнув, а відтак, Капітолій зуздрівши

(Був недаремно наш дім в близькім сусідстві при нім),
Я помолився: «Боги, що живете в сих близьких святинях!
Храми, котрих вже вовік очі не вглянуть мої!
Святощі, скільки вас є у величному місті Квіріна,
Я вас лишаю! Вовік будьте здорові мені!
І, хоч запізно, одержавши рану, за щит я хапаю,
Все ж своїм гнівом відхід сей мені не обтяжіть!
Тому ж небесному мужу скажіть, який блуд мя облутав,
Щоб за злочин не мав те, в чім лиш провина була.
Най те, що знаєте ви, почува й сеї кари виновник:
Сли перепрошений бог — горе мені не страшне».
Сею мольбою благав я богів, ще теплішими жінка;
Хлипання раз в раз її переривало слова.
Ще й перед ларами, ниць вона впавши й розсипавши коси,
К огнищу згаслому, знай, тулить тремтячі вуста;
Гаряче й гірко вона наріка на ворожих пенатів
За свого мужа, та плач вже не поможе йому.
Ніч уже швидко кінця добіга, вже гаятись годі,
Віз Паргазійський униз з осі своєї схилився.
Що мені діять? Сліпая любов вітчини мя спиняє,
Та невмолимий наказ геть ще сю ніч мя жене.
Ах, чи то раз за прохожим, що десь поспішав, я промовив:
«Що так біжиш? Де спішиш? Відки й куди, погадай!»
Ах, кілько раз я подумав, ось уже тая хвилина,
Що мені краще всього рушить в назначену путь!
Тричі ставав на поріг і тричі вертався; самі
Ноги, в догоду душі, мовби зав'язли мені.
Часто «Бувайте здорові!» — скажу і знов много говорю,
І, мов ось-ось уже йти, з всіми цілуюсь ще раз.
Часто показую щось сотий раз, сам собі суперечу,
Та від коханих моїх оком не можу змигнуть.
Врешті подумав. «Чого я спішуся? Та ж в Скіфію шлють мя;
Рим покидать сяк чи так, хвильку пробуду ще тут!
Жінку навік мені за життя ще живу віднімають,
Дім, і ту вірную всю челядь домашню мою,
І тих товаришів, що, як матір, полюбив я сердечно —
Щирії душі! Тесей так хіба вірність держав!
Тож обнімімось, допоки ще вільно! Хто зна, може, вдруге
Не доведесь вже! Наш зиск — кождий ще лишній момент».

Та вже не час! Уриваю промову свою напівслові
І обнімаю все те, що наймиліше душі.
Ще мить говоримо й плачем, аж ось на високому небі
Ясна зірниця зійшла, нам найважкіша звізда!
Щось мов порвалося в мні, мов сустави мої віднімають,
Бачилось, тіло моє хтось на шматки роздира.
Біль я почув, як той Метус, коли за зрадливії вчинки
Коні за кару його шарпали в різні боки.
Крик і ридання моїх піднялось по всім домі страшенне,
З жалю до голих грудей б'ють кулаками вони.
Вже відходжу, аж ось жінка на раменах моїх повисла,
Сльози гіркії ллючи, скорбні слова ті рекла:
«Ні, не візьмуть тебе в мене! Ураз помандруєм обоє!
Я не покину тебе, в зсилку за зсильним піду!
Разом нам їхать! Нехай і мені на край світу дорога;
Я, як пакунок малий, буду збігця проводжать.
Цезаря гнів тебе гонить із рідного краю,— кохання
Гонить мене, і воно цезарем станесь мені».
Так напиралась, як вже й перед тим напиралася часто,
Ледве намовами я міг трохи вспокоїть її.
Вийшов я (радше сказать—мене винесли без похорону),
Мокрий від сліз, все лице вкрите волоссям вогким.
Жінка в нетямному болю — розказують — тут же зомліла
І, мов без духу, отак серед покою лягла.
А як устала з волоссям, присипаним попелом гидким,
І похололе з землі тіло своє підняла,
Довго ридала — не то над собою, не то над самотнім
Домом і мужа ім'я кликала часто в простір.
Так голосила, немовби мене і дочку свою трупом
Бачила, зложених вже на похороннім кострі;
Вмерти бажала, щоб з смертю і пам'яті, й болю
позбутись.
Згляд лиш на мене її жити примусив іще.
Най же живе і, коли вже так доля судила, живучи,
Най мені, бідному, поміч і пільгу несе!

НЕВІРНОМУ ДРУГОВІ

(лист. IV, 3)

Маю жалітись, чи радше мовчати, твій гріх не назвавши,
Чи виявляти хіба світу всьому, хто ти є?
Ні, не назву твого йменння, щоб жаль мій не був тобі
честю,

Щоб моя пісня сумна слави тобі не дала.
Доки судно моє, міцно збудоване, вільно гуляло,
Ти поруч мене гулять перший хапався усе;
Нині, коли відвернула фортуна лице своє, втік ти,
Взнавши, як дуже твоя поміч потрібна мені.
Чинишся навіть, що й знати не знав ти мене зроду-віку,
Вчувши ім'я моє, ти «той то,— питаєш,— Назон?»
О, я той сам, хоч ти й чути не хочеш, твій давній приятель,
Майже з дитячих ще літ ми побратими були.
Той я, що першому ти повіряв свої думи й бажання,
Перший з тобою на всі грища й забави ходив;
Той однокашник я твій і щоденний гість в твойому домі,
Той, що, мов муза, тобі кождий підшіптував суд.
О, я той сам, о котрім ти, зрадливий, днесь знати не хочеш
І про котрого хоч раз не потрудивсь ти спитать.
Чи не любив ти ніколи мене? Значить, не маскувався!
Чи був ти щирий колись? Значить, так легко змінився!
Може — скажи — прогнівив тя я чим і сю зміну спровадив?
Бо сли неслушний твій гнів, то справедливий мій жаль.
Чим провинився я, що так неподібний до давнього став ти?
Чи, може, те є мій гріх, що я в нещастя попав?
Сли вже не ласка твоя помогти мені ділом чи грішми,
Хоч би листок ти прислав, всього три слова мені!
Ба, аж повірити тяжко — говорять, що навіть мене ти
В моїм нещасті ганьбиш, робиш докори гіркі.
Безуме, га! Що ти дієш? Пощо в разі власного горя
Ти позбавляєш себе слів співчуття у людей?
Знаєш, що тая богиня легенька на колесі бистрім
Ногу хиткую свою сперла на самім шпилі?
Легша вона від листка, рухливіша вітрової хвилі,
Зміннністю, зрадниче, їй рівний хіба ти один.
Висить на нитці тоненькій, небоже, вся доля людськая:
Що нині міцно стоїть, завтра валиться нараз.
Хто не чував про безмірнії скарби багатого Креза?
А як в неволю він впав, мало й життя не втеряв.
А Діонісій, лиш пострахом прогнаний із Сіракузи,
Чемним собі ремеслом хліба шматок заробляв.
Хто від Помпея Великого більший? А все ж він в утечі
Голосом смирним, бідак, хлопа о поміч просив,

Той, що Югурту побив і над цимбрами вславивсь
тріумфом,
Консулом бувши, наш Рим вів до побіди не раз,
Марій хіба не лежав у багні, в шуварі болотистім
Криючись, встиду зазнав — муж такий славний —
досить!
Робить іграшку собі судьба із долі людської;
Навіть тій хвилі, що є, вірить напевно не мож.
Якби був хтось мені мовив: «Поїдеш над Чорнеє море,
Будеш лякаться, щоб лук гета не встрілив тебе».
Я б відказав йому: «Йди та напийсь на прочищення ліку
Того, що густо росте по Антікіри полях».
Прецінь постигло мя се! Та й хоч людських я б стріл
устерігся,
Допустів божих хіба міг би я устерегтись?
Отже, лякайсь їх і ти, і що втішним тобі видається,
Поки говориш, вважай, може змінитися в сум!

ПУБЛІЙ ОВІДІЙ НАЗОН У ТОМІДІ

Овідій не був чоловіком глибокоумної вдачі, його життю не присвічувало сонце ідеалів. Його не тягло до публічного життя, й по короткій (адвокатській) діяльності він відвернувся від нього. Не захоплювало його також тепле релігійне почуття, а світ богів був для нього лише жартом та поетичною темою. Його не тягло вглублятися в загадки буття, і навіть найсильніша людська пристрасть, любов, не мала в нього великої сили. Його притягали лише поверхові форми, шуми та блиски життєвих явищ. Тож коли на його безжурне та веселе столичне життя навалилася темна та безпросвітна ніч цісарської неласки й вигнання, він став зовсім безрадний і провів решту життя, цілих 14 літ, у безплідних наріканнях, жалях та благаннях — не о помилування та поворот до рідного краю, але о дрібну ласку, полегшу, переміну місця вигнання. Ті благання роблять тим прикріше враження, що автор до живого цісаря безпосередньо й посередньо раз у раз обертається як до бога, зачисляє до богів його жінку та рідню і вмовляє в них такі почуття та поняття, яких у них зовсім не було.

Дзеркалом та випливом його життя була також його поезія. Нема в ній нових думок ані палкого чуття, що вражали би душу читача як щось свіже, несподіване та оживляюче; його поетичні образи не промовляють до нас силою живої дійсності, але говорять багато вишуканими та дотепними штучками риторики; нема в них також високих етичних ідей, яким би поетова штука давала золоту оправу. А проте се великий і подиву гідний поет. У зверхній формі міститься майже весь чар його поезії. Надзвичайна легкість, із якою він уміє оформити дану матерію, се секрет його

творчої сили. Все з його рук виходить легке, мов живе, зрозуміле та граціозне. Описані ним події поражають нас своєю наглядністю та живістю, поучення вміє він пояснити гарними та влучними образами. Коли введе нас у бурхливі хвилі внутрішнього життя, являється майстром психологічних малюнків, який із чудовою силою вміє малювати різнорідні вибухи чуття. Віршування не робить йому ніякої трудності, й тому, читаючи його вірші, скрізь чуємо свіжий подув живої творчості. Нема сумніву, Овідій — найгеніальніший оповідач між поетами старого Риму![1]

Я позволив собі розпочати отсю розвідку з вибором перекладів деяких поезій визначного римського поета гарною та влучною характеристикою проф. М. Шанца, яку я подав тут із деякими своїми додатками та скороченнями. До зложення сього вибору мене спонукала головно остатня доба в житті поета, проведена недалеко устя Дністра в Чорне море, отже, на території теперішньої України. Ще важніше те, що, живучи в грецькій колонії Томі й почуваючи властиве кождому грекові та римлянинові обридження до малоосвічених тубільців, «варварів», скіфів та гетів, він по якимось часі таки зійшовся ближче з сими останніми й навчився їх мови настільки, що міг нею написати вірш на честь цісаря Августа. Хоча той вірш не дійшов до нас, усе-таки факт, що висококультурний поет міг написати його гетською мовою, треба вважати важним свідоцтвом на те, що він знайшов у тій мові засоби для вислову своїх поетичних помислів та почувань. А маючи майже певність, що гети були членами того племені, яке пізніше в різних, далеко від себе віддалених місцях прозвано слов'янами, а спеціально предками південно-руської (української) парості його племені, матимемо право назвати Овідія першим поетом, що написав вірш мовою, близькою до давньої й теперішньої української.

Протягом свого не дуже довгого життя (від 43 перед Хр⟨истом⟩ до 18 по Хр⟨исту⟩, отже, всього 61 рік) він написав досить багато, виключно віршами, й мав те щастя, що найбільша часть його писань перетривала бурі слідуючих віків і дійшла до нас. Ті писання й щодо змісту, й щодо часу їх повставання можна поділити на три групи.

[1] Martin Schanz, Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian. Zweiter Teil, Die römische Literatur in der Zeit der Monarchie bis auf Hadrian. Erste Hälfte, Die augustische Zeit. Zweite Auflage, München, 1899, c. 234.

1. Любовна поезія вміщає п'ять збірок або поодиноких більших писань, що повстали в роках 22 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ до 1 по Хр⟨исту⟩, а власне:

1. Amores, любовні пісні, збірка елегій, зложена з трьох невеличких книжок, 2. Heroides, збірка любовних листів героїнь старогрецької та староримської саги, всіх 20, але не всі Овідієві, 3. De medicamine faciei, про направлювання хиб лиця, поемка з 50 двостихів, мабуть, полишена без докінчення, 4. Ars amatoria, штука кохання, простора поема в трьох частях, що пізніше сталася одною з причин його нещастя, бо дала змогу його ворогам представити його перед цісарем як учителя неморальності, й нарешті Remedia amoris — поемка морально не вища від попередньої.

2. Айтіологічні поеми. Грецьке слово αἰτία значить причина. На трудні питання: відки пішла ся назва, той звичай, те вірування, та інституція і т. і., відповідали старинні народи, особливо греки, а за ними й римляни оповіданнями, черпаними із старої міфології або байкової історії саги. Такі оповідання, що початково не мали ніякої виразної мети або мали іншу мету, в пізніших віках учені збирали та підробляли з розмислом для пояснення причин різних неясних або віками затемнених явищ. При добрій волі фантазія вченого творила не раз і сама такі оповідання, невідомі давній старовині. За прикладом греків, а особливо вчених александрійської школи, а потроху й своїх, як ось свого старшого сучасника Проперція, почав і Овідій десь у першім році нашої ери обробляти римський календар, поясняючи на основі старших джерел історію зложення та розкладу календаря, а потім один за одним усі празники римського календаря на протязі цілого року. Сей твір, яким Овідій хотів зазначити свій перехід від чисто особистої поезії до патріотичної й який присвятив цісарю Августові, він писав досить помалу, з перестанками й обробив до р. 8 по Хр⟨исту⟩ тільки шість перших місяців у шістьох розділах замість намірених 12, коли його постигло нещастя, що не дало йому довести се діло до кінця. Сей твір має заголовок «Fasti» (празники). Рівночасно з сим недокінченим твором була написана також найбільша Овідієва поема «Metamorphoseon Libri XV», переміни; коли його постигло нещастя цісарської неласки восени р. 8 нашої ери, він у приступі чи то страху, чи то розжалення кинув у огонь сю свою поему враз із іншими писан-

нями, але вона вже перед тим була опублікована й пішла по руках у численних відписах і тому не пропала.

3. Жалібні поезії. Від осені р. 8 до р. 18 по Хр(исту) Овідієві довелося прожити або в досить утяжливій подорожі з Рима кораблем до Корінфа, відси разом із іншими засланими та під військовим конвоєм пішо через Істмійський перешийок, відти знов кораблем до надморського міста Томі. Тут він опинився зимою в початку р. 9 і приніс із собою вже готову першу збірку елегій (числом 12), яку зараз передав до Риму й яка була опублікована там як перший томик «Tristium» (сумних пісень). У дальших роках 9—12 він написав дальші чотири часті тої самої збірки, а, власне, в р. 9 другу, тільки одну-одиноку елегію з 578 рядків — посланіе до цісаря Августа, в р. 10 третю з 14, у р. 11 четверту з 10, а в р. 12 п'яту з 14, разом у цілім творі 51 елегія. Від р. 12 він почав писати віршовані посланія до різних визначних осіб, своїх приятелів і знайомих у Римі й поза Римом, у тім числі навіть до фракійського короля Котиса, заприязненого з Римом, з просьбами — робити заходи в цісаря, аби влегшив його долю, і все надармо. Коли цісар Август умер у р. 14, Овідій не переставав таким самим способом достукуватися й до його наступника Тіберія, він збагатив римське письменство збіркою благальних посланій «Ex Ponto» (з-над Чорного моря), зложеною також із чотирьох томиків (у першім 10, у другім 11, у третім 8, у четвертім 16, разом у всіх 45 елегій). Нарешті, під кінець свого життя Овідій здобувся на одинокий, можливий чоловікові такому, як він, мужній крок і вишуканим (неоригінальним, а все-таки й високоіндивідуальним), вирафінованим і нечувано різностороннім способом прокляв — не якогось малозначущого адвоката або в потемках «пресмикающогося» донощика, якого імені автор не хоче поки що виявити, дожидаючи від нього поправи, а щось таке, що він справді не міг назвати властивим іменем, а за прикладом Александрійця Каллімаха назвав Ібісом, святим птахом єгиптян, що годується гадюками, а за чим можемо догадуватися якоїсь великої та ворожої сили, хоч би самого цісаря Тіберія, Августового наступника.

«Ібіс» був остатнім визначним і викінченим твором Овідія. В остатніх роках свого життя він узявся знов за «Fasti», переробив першу книгу й присвятив її цезареві Германікові, близькому своякові Августа, надіючися від

нього помочі, але сього твору таки не докінчив. Мабуть, остатнім його писанням була поемка «Halieutica» (риболовство), що дійшла до нас як уривок із трьох незв'язаних із собою частин із численними пропусками та недописаними та непрочитаними віршами в тексті. З творів його молодості пропала трагедія «Медея», яку сучасні цінили дуже високо й яка доказувала, що Овідій міг бути також визначним драматиком, якби був пустився на те поле.

Свій вибір перекладів із поезій Овідія я обмежую на дещо з творів остатньої доби його життя. Поперед усього подаю десяту елегію з четвертого томика збірки «Tristia», автобіографію поета, одинокий у тім роді твір, який дійшов до нас із класичної старовини. Сей приклад із поясняючими дописками може заступити подрібніший життепис поета, а при тім він має неабияку літературну вартість. Далі з книг «Tristia» та «Ex Ponto» я подаю в перекладі вибір уступів про місце його заслання, про скіфів і гетів і його особисті пригоди, оскільки він згадував про них у своїх писаннях. На закінчення подаю в перекладі цілу поему «Ібіс» уже хоч би тому, що на неї досі замало звернено уваги.

І. АВТОБІОГРАФІЧНА ЕЛЕГІЯ

Хто був отой, що його ти читаєш, потомності [пізна],
Любощів ніжних співак, [від мене самого] взнай.
Родився я у Сульмоні[1], криниць де багато студених,—
З Рима до неї дійти — дев'ять раз по десять миль.
Там я родився; та щоб знав і час ти, [коли я родився],
Консулів двох [у той день] смерть підкосила одна[2].
І коли се що значить, я від прадіда ордену дідич,
Не з ласки долі у стан рицарський вскочив я сам.
І не був я первенець, але другий [в ряді] після брата,
Що перед мною на світ вийшов рівніську на рік.
День наших вродин обох та сама осявала Аврора,
І одні зливки в той день за обох лито [богам];
Оруженосної се п'ятий день по празнику Мінерви,

[1] Місто Сульмона, в Апеннінах, на схід від Рима, стоїть іще й досі.
[2] Се сталося д(ня) 20 марта р. 43 пер(ед) Хр(истом) (711 по заснуванні Рима), коли консули Гай Вібій Панза й Авл Гірцій полягли в битві з військом Антонія під Мутіною.

У який звичай велить битву кроваву зводить[1].
Змалечку вчилися ми, та за старанням, [гідного] батька,
В Рим подалися ми до штуками славних мужів.
Брат від хлоп'ячих ще літ намагав до вимови; на те мов
Ріс, щоб на форумі[2] десь битви словесні зводить.
Та мені хлопцем іще служба небу була до вподоби,
Крадьком до своїх забав муза тягнула мене.
Часто отець говорив: «І пощо марно час ти теряєш?
Адже й Гомер — [знаєш се] — не доробився майна».
Чуючи слово таке, покидав Гелікон я [та музи]
Та силкувався [як міг] прозою дещо писать;
Та мимоволі мені вірш складався в уложену міру,
І що писать лиш почав, все виходило стихом.
Так упливав тихо час і минали роки за роками,
Аж свободіншу мені тогу[3] та брату дали.
Ось вона в нас на плечах із широким брижем пурпуровим,—
Та що вперед нас тягло, не перестало й тепер.
Вже [старший] брат пережив [отак] другеє десятиліття,
Аж ось умер, я й почув, що й часть мене вмерла з ним.
Ще й у молодших літах мали ми оба почесті всякі,
А я пробув цілий рік із тріумвірів одним.
Ще полишався сенат; вимагала в нім служби пурпура,
Але новий той тягар був понад сили мої.
Ні сил у тілі моїм, ані дух не був здібний до праці.
Ані до почестей теж гордість мене не тягла.
Радили надто мені пошукати безпеки й спокою
Сестри аонські[4], яких все я душею любив.
Чтив я й приятелем став [майже всіх] тогочасних поетів,
Кождий великий талант богом здавався мені.
Часто про птахів своїх читував мені старший літами
Мацер[5], що шкодить змія, зілля яке помага.

[1] Мова тут про римський празник т⟨ак⟩ зв⟨аний⟩ Квінкварій Мінерви. Сей празник обходжено в днях 19—24 марта. Перший із тих днів святковано миром, а в дальших відбувалися криваві бої гладіаторів.

[2] Форум — публічна площа в Римі, де, між іншим, відбувалися також судові розправи.

[3] Тога — довге поважне вбрання, яке прилюдно надягано в римлян дорослих.

[4] Музи.

[5] Емілій Мацер, родом із Верони, був значно старший від Овідія і вмер у р. 16 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ у Азії. Він написав дві дидактичні поеми: «Ornithologia» (про птахів) та «Theriaca» (про ліки), обі на основі грецьких взірців. До нас дійшли з них лиш уривки (M. Schanz, op. cit., ст. 138—9).

Часто зі своїх «Огнів» звик мені був читати Проперцій[1],
Правом шляхетства святим близький і рідний мені.
Понтік «Героєм» своїм[2] і Басс, ямбами своїми славний[3],
Любими мого життя товаришами були.
Слух мій до себе теж тяг в розмірах різнородний Горацій[4],
З ліри виливаючи вчені авзонські пісні.
Бачив Вергілія[5] лиш я, а Тібуллові доля нещасна[6]
Не дала часу пожить в дружній зо мною любви.
Сей після тебе помер, Галлю[7], згас після нього Проперцій;
Щодо часу вродження був я четвертий по вас.
Як старших я почитав, так мене поважали молодші,
Вчасно в широких кругах знали всі музу мою.
Як молодечі пісні вперве я прочитав між народом,
Ледве ще раз або два бороду стригли мені.
Славу мою рознесла неправдиво так звана Корінна[8],
Що по всім місті [кругом] стали про неї співать.
Много писав [відтоді], та слабим що мені видавалось,
Те для направи вкидав я [без вагання] в огонь.
Також тоді, як тікав, я спалив не одно пригідніше,
Сердячись на свій талант та на [нещасні] стихи.
Серце у мене м'яке, стрілам Амора легко доступне;
Часто причина марна зрушить його аж до дна.
Та хоч і був я такий, спалахнуть від найменшої іскри
Завше готов, не було плями на моїм ім'ю.

---

[1] Секст Проперцій, уроджений в Умбрії коло р. 55 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, походив із досить маючої рицарської родини (equites), кінчив студії в Римі, де в р. 28 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ опублікував першу збірку своїх поезій «Cynthia», за якою слідували в дальших роках іще чотири. Вмер у р. 15 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩.

[2] Ближче невідомий поет, що геройським розміром, гекзаметром, написав поему «Thebais».

[3] Також ближче невідомий поет, правдоподібно, сатирик

[4] Квінт Горацій Флакк, найвизначніший лірик римського письменства, вродився в р. 68 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ у Апулії, а вмер у р. 8 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ у Римі. Його ліричні вірші (оди та еподи) визначаються різноріднісТю розмірів, перейнятих від грецьких ліриків.

[5] Публій Вергілій Марон, найвизначніший римський епік, умер в р. 19 пе⟨ред⟩ Хр⟨истом⟩.

[6] Альбій Тібулл, визначний лірик, що виступив зі своїми поезіями вперве в р. 27 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩, умер у молодім віці невідомо котрого року.

[7] Кай Корнелій Галл, автор збірки елегій, що не дійшла до нас, погиб у р. 26 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ самовбійством, маючи 43 роки.

[8] Видумана героїня першої збірки Овідієвих любовних пісень.

Майже ще хлопцем мені ані гідну, ані пожиточну
Жінку дали, що була шлюбна короткий лиш час.
А наступила по ній хоч [зовсім] бездоганна подруга,
Але недовго й вона ложе ділила моє.
Третя аж, що прожила враз зо мною до пізнього віку,
Горя того дожила — жінкою вигнанця буть.
Доня моя, що плідна в ранній юності два рази заміж
Вийшла, два рази мене дідом зробила [також].
Аж тоді віку свого дожив батько мій, до дев'ятьох бо
П'ятиліть він доложив п'ятиліть дев'ять ще раз[1].
І я оплакав його не інак, як мене б він оплакав,
Якби я вмер перед ним. Матір потім я погріб.
[Мабуть], щасливі обоє вони, похоронені впору,
Не дожили дня, коли кара постигла мене;
Та й мені ліпше, що я не при їх житті впав у нещастя
І що за мною боліть їм не прийшло та жаліть.
А як по смерті людей щось лишається, окрім іменння,
Як з огняного костра легка злітає душа
І як про мене до вас дійде слава, родительські тіні,
І на стигійськім суді злочини наші лежать,—
Знайте, благаю, вину! Не годиться мені вас дурити.
Блуд, а не злочин мене на те заслання загнав.
Тіням і того досить! Повертаю до вас, милостиві
Душі, що мого життя раді пригоди пізнать.
Вже приходила мені сивина, як літа щасливіші
Щезли, між чорним де-де білий світив волосок,
Після народин моїх десять раз відносив надгороди
У перегонах їздець — з Пізи оливний вінець[2],
Коли томітів шукать десь на березі Чорного моря
Разом мені повелів пана сердитого гнів.
Відома, мабуть, усім і причина моєї руїни,
І не моїм же устам тут пояснять її вам.
Що говорить про товаришів злих та про пакість прислуги?
Много такого я зніс, що гірш заслання було.
«Не піддаватися злу!» — був рішенець твердий мого духу,
І він незломний зістав, всіх сил добувши своїх.
Сам позабувши себе та життя, в супокої прожите,
В руку незвичну я взяв зброю, що час подавав.

---

[1] Се значить, прожив рівно 90 літ.
[2] Кінські перегони, на яких нагородою був вінець із пізанської оливи, відбувалися в Римі що п'ять літ. Поет висловлює тут факт, що нещастя постигло його рівно в п'ятдесятім році життя.

Стільки зазнав я пригод і на морі й на суші, як звізд тих
В небі між скритим для нас і видимим бігуном[1].
Довго блудивши, дійшов я нарешті на те узбережжя,
Де збройні в сагайдаки гети й сармати живуть.
Тут хоч довкола мене бряжчить [часто] сусідське оружжя,
Долю влегшаю сумну віршем по змозі свою.
І хоч не маю кому довести свою пісню до слуху,
Все ж день проводжу за днем, дурю немов сам себе.
І ось за те, що жию й тяжким клопотам не піддаюся,
І хоч журливий, мені жаден не бридиться день,
Музо, спасибі тобі, до [душі] подаєш ти потіху,
А по журбі супокій і [на всі злигодні] лік.
Ти провідник і товариш; мене ти відводиш від Гістру,
На Гелікону версі місце даєш ти мені.
Ти мені — то рідка річ — за життя ще ім'я дала славне,
Яке по погребі аж декому Фама дає.
А та, що теперішнє все каляє та шарпає, зависть,
Жадне з діл моїх лихим зубом вкусить не могла.
Бо коли наші віки многих видали славних поетів,
Мойому генію теж слава лиха не була.
І хоч багато я з них кладу вище від себе, не менше
Скрізь повторяють мене й муть по всім світі читать,
І коли правди дещо в собі мають віщих віщування,
Як забере мене смерть, земле, не весь буду твій.
Чи з ласки, чи за сей спів полюбити мене ти захочеш,
Довжну подяку тобі, світлий читачу, кладу.

II. МІСЦЕ ВИГНАННЯ

З якими почуттями наближався Овідій до місця свого вигнання? Про се пише він сам у своїй книзі «Сумних пісень» («Tristium», lib. I, elegia 11, рядки 23—34), пливучи зимою на кораблі, ось що:

Де лиш довкола зирну, скрізь ніщо, лише смерті картина;
Дух мій боїться її, а боячися блага.
В пристань доїду — сама мене пристань, [здається], злякає:
Гірше ворожа земля, ніж страхи моря, ляка.

[1] Із сього двостиха видно, що Овідій уявляв собі весь доступний нашим змислам світ як величезну кулю, що обертається на двох бігунах і настільки похила, що один (ідеальний) бігун можемо бачити — се т⟨ак⟩ зв⟨ана⟩ бігунова звізда, а другий під обрієм усе закритий для нас.

Бо ворожнеча людей мене мучить не менше від моря,
Меч ворогів задає страху не менш, як вода.
Ворог сподівається — се чую — з крові моєї добичі,
Море ж бажало би честь мати — проглинуть мене.
Дике й пусте ліворуч узбережжя від частих грабунків,
Кровопролиття ось тут, вбійство й війна раз у раз,
А як зимою гуля по тих водах шаленая буря,
То тривожніше від хвиль робиться серце моє.

В просторім посланії до цісаря Августа, написанім незабаром по оселенні в Томі, Овідій ось як описує місце свого нового побуту («Tristium», lib. II, рядки 187—200):

Вкинений між ворогів, тут незносні терплю невигоди;
Вигнанець від вітчини жаден не дальший, як я.
Я один, засланий тут над устя семигирлого Гістру,
Чую, як тисне мене Воза великого вісь[1].
Колхів, язигів, юрбу метереїв та гетів [свавільних]
Вдержує ледве [від нас] бистра Дунаю вода.
Хоч много інших пішло на заслання за тяжчі провини,
Але ніхто не пішов в дальшу, як я, чужину.
Дальше за нами нема вже нічого, лиш вороги, й стужа,
Й море, якого вода кригою вкрита ціла.
Досі сяга римська часть лівобічного Чорного моря,
Далі бастарни [сидять] та савромати держать.
Се найновіша зі всіх італійських провінцій і ледве
Трохи держиться її на краю царства твого.

В листі до неназваного приятеля, писанім у р. 10, він ось як описує місце свого побуту («Tristium», lib. III, el. 4, рядки 46—52):

Близька до звізд Медведиці[2] земля мене [осьде] тримає,
Ах, непривітна земля, ледом обтяжена вся.
Повище неї Босфор, Танаїс і скіфійськії багна,—
Ледве що трохи, та й то мало нам звісних імен.
А далі зовсім ніщо, хіба лиш снігова пустиня,—
Ах, як же близький мені крайній окраєць землі!

Можна допустити, що клімат тодішньої української території був значно гостріший та суворіший від теперішнього задля великої сили лісів, озер і багон на ній, та все-

[1] Поет, привиклий до італійського сонця, прикро відчуває гостріший клімат при устях Дністра.
[2] В оригіналі Erymanthidos circa, те саме, властиве північному небу, сузір'я, що в нас називають Великим Возом.

таки не треба забувати, що Овідій, відразу спротививши собі місце свого примусового побуту та бажаючи видістатися з нього, пише тенденційно та малює природу й людей чорнішими фарбами, ніж їх виявляла дійсність.

Дев'ята елегія третьої книжки «Tristium» — айтіологічне оповідання для пояснення назви Томі, місця примусового побуту Овідія. Се один епізод із старинної повісті про подорож аргонавтів; ось він у перекладі на нашу мову.

Хто би повірив? І тут поміщаються грецькі оселі
Серед нелюдяних назв варварських, [темних] племен?
Аж досюди прибули прислані колоністи з Мілету
І поміж гетів [хатки] грецькі поклали доми.
Але давніше від них і ім'я, і заснування міста;
Відомо-бо, що ось тут був замордован Абсірт.
Бо в кораблі, що його збудувати веліла Мінерва,
Що мав відбути плавбу по не звіданих уперед водах,
Злая дочка, що вітця кинула й утікала, Медея,
Кажуть, в отсії місця, веслуючи, припливла.
Вбачив здалека його із могили високої сторож
І гукнув: «Гостю, вважай! Парус! З Колхіди пливуть!»
Поки мінійці тремтять і відв'язують линву від тами,
Поки їх руки швидкі якір підтягнуть наверх,
Свідома своїх провин, себе в грудь ударяє Медея,
Много вчинивши вже зла, й більше рішила вчинить;
І хоч в груді її непохитна панує відвага,
Блідість покрила лице, дівка зі страху дрожить.
Ось як побачила, що наближається парус, «Нас ловлять! —
Мовила.— Але вітця підступом стримаю я».
Стала шукать, що вчинить, і по всім поводити очима,
І на случай на братка бистрий свій кинула зір.
А придивившись йому, сама в собі сказала: «Побіда!
Смертю своєю отсей буде рятунком мені».
І необачному, що не лякався ніякого лиха,
Серце невиннеє враз острим пробила мечем.
Тіло на штуки вона порубала й порубані члени
Порозкидала в полях, щоб їх далеко шукать.
А щоб не пересліпив отець, то на високій могилі
Руки безкровні дала вивісить та головку кроваву,
Аби родитель, жалем новим вражений та шматки тіла
Того збираючи, в сум впав і погоню спізнив.
Відтоді «Томі» отсе місце зветься тому, що сестра тут
Братове тіло колись покраяла на шматки.

Десята елегія тої самої книжки присвячена описові околиці Томіди, особливо в зимі. Подаю її тут також у перекладі на нашу мову.

Коли хто [з вас] іще там про пропащого спімне Назона
І ще без мене жиє в Римі наймення моє,
Знайте, живу тепер у краю варварськім, [мов у могилі],
Над яким зорі ні раз не доторкаються хвиль.
Тут савромати кругом, дикий люд, та ще й бесси, та гети,
Що й самі імена їх мого не гідні пера.
Доки надвóрі тепло, ще сяк-так охоронить нас Гістер;
Доки пливе в нім вода, не допуска до війни,
Та як понура зима підійме своє мертве обличчя
І мармуровий мороз землю корою вкрива,
От тоді лютий Борей та сніжні бігунові замети
Люд на півночі гнетуть, в південні землі женуть.
Сніг лежить, не розтопля його насипів дощ ані сонце,
Вітер зате затвердить і робить вічним його.
Тож як ще перший не щез, [не раз] другий його покриває;
Часто на місці однім видно дволітні сніги.
А така сила бува розшалілого вітру, що вежі
Крепкі з землею рівня, зносить тривкії дахи.
В шуби й вовняні штани зодягаються тут від морозу.
А із цілого лиця видно одні лиш уста.
А на волоссі бряжчать кождий раз бурульки ледовії,
Інеєм вкрита стає біла як сніг борода.
Часто вино у збанку замерза й захова постать збана;
Тут його черпать ніяк, хіба на штуки рубать.
Що й говорить, що мороз позатверджує ріки й потоки,
З озера замість води лід лиш рубають крухий.
Навіть той, що не доріс мало папіроносного Нілу
Й гирлами многими у море широке вплива,
Гістер, коли затвердять вітри довгі блакитную воду,
Мерзне й попід ледову покришку в море повзе.
А де вперед кораблі йшли [бундючно], тепер ходять пішки,
А на замерзлих струях чується стукіт копит.
Мов по новеньких ..., понад хвилі повзучі сармати,
Варвари гонять свої стада [рогатих] волів.
Може, й повірити хто не захоче, та що надгороди
Ніхто не дасть за брехню, вірити можеш мені.
Бачив ув'язнене я під ледами безмірнеє море,
Води недвижні гнетла ясно-блискуча кора.
І не досить, що видав, я ходив по затвердлому плині,

В мене немокра вода скрізь під ногами була.
Якби таке море мав ти колись, [нещасливий] Леандре,
То би морська тіснина смерть тобі не принесла.
В той час горбатий дельфін не потрафить підскочити в воздух;
Тих, що хотіли б скакать, здержує остра зима.
І хоч гуляє Борей і шалено б'є крильми шумними,
На скріплій бездні бовван не повстає ні один,
Ледом окуті стоять, мов у мармурі, судна [та човни],
Жадне весло не проб'є воду замерзлу отсю.
Бачив не раз я в леду заков'язлі, змороженні риби,
Але часть їх і тоді таки жива ще була.
А коли сила вітрів, [лють морозу] скує отак води
Чи то морські, чи річні, хоч здули їх повені,
Зараз, як тільки сухим вітром стане замощений Гістер,
Варвари їдуть швидкі на своїх конях [прудких];
Кіньми отими вони та летючими шпарко стрілами
Землю сусідню і вдовж опустошають, і вшир.
Хто може, той утіка, поля й хати ніхто не пильнує,
Нестережене добро рвуть та беруть вороги,—
Вбоге селянське добро, трохи скоту, вози ті скрипливі
І які статки ще там мать може бідний рільник.
Часть уловивши, ведуть, пов'язавши взад [ликами] руки,
А ті тужливо глядять на свої села й доми;
Часть гине марно, коли кого трафить стріла та зубата,
Бо в плин отруйний вони звикли залізо вмокать.
А що не можуть забрать і угнать [вороги], те пустошать,
І неповинні хати вражий огонь пожира.
Навіть коли супокій, дрожать у страху перед війною,
І ніхто плугом не рад землю [плодючу] орать,
Бо або бачить, або дожида ворогів ще незримих,
І лежить пусто рілля та [бур'яном поросла],
Не висять ягоди тут під листком винограду солодкі,
І не зливає ніхто в куфи глибокії мощ;
Яблук не родить сей край, і не мав би на чому Аконтій[1]
Пару любовних словець панні своїй написать.
Бачиш тут голі поля без дерев та без хащів зелених,
Місце, якого бодай жаден щасливий не знав!
Чи лиш на теє земля так широка [та благословенна],
Щоб отсю землю знайшов хтось та на кару мені?

---

[1] Про Аконтія, що, не маючи на чім, написав своїй любці кілька слів на яблуці, оповідає Овідій у своїй поемі «Ars amandi», I, 457 ig.

В одній із многих прикрих хвиль, яких багато довелося римському поетові пережити в Томіді, він малює крайобраз свого заслання, затемнений хмарою давньої минувшини («Tristium», lib. IV, eleg. 4, рядки 55—86).

Тут же тримають мене береги Понта Евксіна зимні;
Аксеном [може слушніш] звали його в старину[1],
Бо непомірні вітри тут колишуть бурхливую хвилю,
Тихої пристані теж тут не знайде корабель.
Вколо народи сидять, що шукають лиш крові й добичі,
І нам не менш від води треба бояться й землі.
Ті, про яких ти чував, що впиваються кров'ю людською,
Майже в підсонні живуть тому самому, що й я.
Адже Тавріда від нас недалеко, де вівтар Діани
Звичай жорстокий велів кров'ю людською зливать.
Там колись, згадують, злим незавидне, а з добрих нікому
Не пожадне [також] царство Тоанта було.
Тут внучка Пелопса, що замість неї підсунено ланю[2],
Жертви богині своїй, знай, приносила страшні.
Ось туди вдався Орест — годі знать, праведний чи злочинець[3],
Фурії гнали його аж у відлюдний той край.
З ним і фокієць був теж, приклад вірного друга [Пілад], що
Хоч у двох тілах були, але один у них дух.
Зараз пов'язаних їх завели перед вівтар понурий,
Що весь кровавий стояв перед подвоєм дверей.

---

[1] Греки в дуже давніх часах звали Чорне море негостинним («ἄξεινος»), але пізніше, поселившися досить густо на його узбережжі і зазнавши від нього добра, прозвали його εὔξεινος — доброгостинним.

[2] Натяк на сагу про те, що Агамемнонова дочка Іфігенія мала бути в Авліді на острові Евбої принесена в жертву богині Артеміді (Діані), аби греки могли відплисти під Трою, як богиня спасла її чудом і перенесла в Тавріду (теперішній Крим), а на її місце поставила ланю.

[3] Орест, син Агамемнона, без сумніву чесний та праведний чоловік, був змушений обставинами вбити свою матір та її другого мужа, що обоє в спілці замордували його вітця по повороті з-під Трої. За се його переслідували караючі духи — евменіди (фурії), але се вийшло йому на добро, бо за ореченням впрочні він у їх супроводі поплив до Тавріди, де його ждала смерть на жертовнику Артеміди а де натомість він віднайшов свою сестру і з нею разом вертає до рідного краю. Сей епізод, що послужив темою для драм Евріпіда й Гете п⟨ід⟩ з⟨аголовком⟩ «Іфігенія в Тавріді», оповідає тут коротко та драматично Овідій.

Ані сього своя смерть не ляка, ні своя смерть другого,
Кождого смутком лише друга проймала судьба.
Ось і жрекиня прийшла, острий ніж держачи у правиці,
Грецькі коси її варварський стяг сповивав.
З ними розмовившися, коли брата пізнала, замісто
Вбійства в обійми його Іфігенія взяла.
З радістю образ богині, якій ненависні кровавi
Жертви були, повезла в ліпший, [у рідний свій] край.
Ся сторона, майже вже край остатній великого світу,
Звідки втікали боги й люди — ось близька мені.
Близько моєї землі теж страшні чоловічії жертви,
Коли своєю назвать варварську землю б я міг.

У п'ятім році свого побуту в Томіді, навчившися вже гетської та савроматської мови, Овідій у своїм посланії до Севера («Ex Ponto», lib. I, el. 8, рядки 11—20) подає з усного оповідання гетів ось що про повстання того міста:

Місто старе стоїть близько берега двоіменного
Гістра, за мурами та за положенням ледве доступне.
І коли вірити їм самим, був основателем міста
Айгіз Каспієць, що теж ім'ям своїм назвав своє діло.
Се здобули, несподіваним боєм посікши одризів,
Дикії гети й пішли супроти короля теж війною.
Та сей, тямуючи свій славний рід та власну хоробрість,
Зараз на місце наспів, незліченним окружений військом,
І не скоріш відійшов, аж напасників кров по заслузі
[Мури міські облила, а тіла їх для пострaху іншим
Порубано на шматки та розвішано по роздоріжжях.
Відси ж і назва пішла через сю рубанину — Томіда].

Сей вірш у латинськім тексті недокінчений, тому я позволив собі доповнити три остатні рядки. Шостого літа свого вигнання (в р. 14 по Хр(исту)) в посланії до поета Педона Альбінована Овідій подає в відповідь на питання, чому Чорне море таке холодне, географічний огляд рік європейських та малоазійських, що вливаються в те море й буцімто псують силу, властиву морській воді. Читаємо там («Ex Ponto», lib. IV, eleg. 10, рядки 31—64) ось що:

Тут і безлисті поля, і отрутою мазані стріли,
Морську воду зима робить доступну ногам;
Де ще недавно весло розбивало [запінені] хвилі,
Йде, мов по суші, пішак, не потребує човна.

Хто лиш прибуде сюди, скаже вам, що й увірити трудно,
Яке життя тут важке, важче, ніж словом сказать.
А ти повір, і тобі я відкрию [й покажу] причину,
Чом така остра зима море Сарматське стина.
Близько нас звізди стоять, в яких бачимо воза подобу,—
Над усі звізди вони мають найбільший мороз.
Тут повстає теж Борей і панує над сими краями,—
Відти теж місце отсе вдачу свою дістає.
А южний вітер, що дме з южного бігуна теплотою,
Дальший від нас, подима рідше та слабше до нас.
Надто заперте се море, а з ним ще мішаються многії ріки,
І тому морська вода силу теряє від рік.
[З Азії] Лік доплива, Сагаріс, Пеній, Гіпаніс, Калес,
Галіс теж, що заверта часто в крутії вири.
Рвучий Партеній, та ще Кінапс, що котить скелі важкії,
Й Тірас, що від усіх рік найлінивіше пливе,
Й ти, Фермодофе, в якім амазонки колись-то купались,
Фазісе, й ти, що колись греки шукали тебе.
Із Борисфеном Дірасп, у якому вода найчистіша,
І тиховодий Мелант, що, знай, без шуму пливе,
Що землі дві розділя, Азію й сестру Кадма [Європу],
І поміж ними [немов морська] тече [тіснина].
Й інших річок без числа, між якими найбільша Данубій,
Що уступить першенства, Ніле, не хоче тобі.
Стільки води ослабля морську воду, яку побільшає,—
Море не може тому силу свою задержать,
Лиш на подобу ставу чи якого багнища гнилого
Ледве блакитне бува, краску приймає бліду.
В морську воду вплива все солодка, від морської легша,
Що має власний тягар через домішану сіль.

Із пойменованих тут рік Лік випливає з Карії, Сагаріс із Фрагії, Пеній із Колхіди, Галіс із Лідії (тепер Кізіл, Ірмак), Гіпаніс — тепер Буг, Тірас — друга назва Дністра, Фазіс у Колхіді, Борисфен — Дніпро, Мелант не ріка, а морські проливи між Чорним і Грецьким морями, інші невідомі.

III. ОВІДІЄВІ ПРИГОДИ НА ВИГНАННІ

В своїх «Журливих піснях», рік за роком посилапих до Рима для публікації, Овідій дуже часто згадує про безліч пригод і невигод, які зазнав під час своєї примусової

подорожі з Рима до Томіди, може, найпоетичніше в першій елегії п'ятого томика «Tristium», де, між іншим, читаємо (рядки 7—14 і 25—46):

Вільний, веселий [колись], я співав про молодості втіхи,
А тепер жалко стає, що таке компонував.
Впавши, зробився я сам вістуном свого наглого впадку,
І для [журливих] пісень сам собі теми даю.
І, як на березі Кайстра лежачи, пострілений лебідь
Сам собі, вмираючи, спів передсмертний співа,
Так і я, закинений на сарматське примор'я далеке,
Дбаю, аби мене гріб мовчки у себе не взяв.
Та коли з вас хто спита, відки стільки сумного беру я,
[То відповім]: «Бо я зніс стільки болючих пригод».
Се в мене не вигадки ані виплоди штуки моєї;
Власне страждання моє тем мені стільки дає.
А як мала ще та часть мого горя, що в вірші я вилив!
Той ще щасливий, хто міг біди свої почислить.
Скільки в діброві гілляк чи піску жовтуватого в Тібрі,
Скільки зелених ростин Марсове поле вкрива,
Стільки я лих переніс, на які ні спочинку, ні ліку
Жадного, крім духових праць, поетичних забав.

Незабаром опісля, в посланії до іншого знайомого, поет розробляє ту саму тему ширше та подрібніше, хоч і без конкретних подробиць («Tristium», lib. V, el. 2, рядки 23—28):

Скільки мушель на краю моря а скільки рож в огороді,
Скільки в снотворнім маку в кождій головці зерен,
Скільки у гаю звірів, скільки риб у річних плесах плавле,
Скільки теж ніжних перець пташка в повітря несе,
Стільки нещасть мене гне. І коли б я всі хотів почислити,
Скорше збагнув би число в морі краплин водяних.

Треба завважити, що ті хоч поетичні, та все-таки гіперболічні малюнки поетового горя вилилися в його вірші вже аж у четвертім або п'ятім році його заслання, отже, не під свіжими враженнями. Вони до того, як сказано, не дають конкретних подробиць і не могли робити враження на Августа, який, певно, щороку мав урядові звіти про стан і поводження засланого поета. Одиноке конкретне, на що здобувся Овідій, і то ще два роки пізніше, в посланії до

поета Аттіка, се твердження, що конвой, висланий разом із ним із Рима, замість оберегти — ограбив його («Ex Ponto», lib. II, el. 7, рядки 61—62).

Щира товаришів вірність могла б улегшить моє горе,
Але зрадлива юрба збагатилась тим, що з мене здерла.

Наскільки оправданий сей закид, сам по собі досить правдоподібний, годі рішити: сумніви насуває та обставина, що Овідій ані в своїм посланії до Августа, писанім першого літа його поселення в Томіді, ані в дальших найближчих літах ніщо не згадує про се. Вибираю фактичне або те, що автор подає за фактичне, про його стан і поводження в роках 10 і дальших. Мабуть, зимою з р. 9 на 10 він занедужав і диктує поетичний лист до своєї жінки; мусимо, отже, допустити, що в Томіді він не був покинений на волю судьби, мав, скільки можна, вигідну квартиру й обслугу, в тім числі, також когось такого, що вмів писати латинською мовою. Не забуваймо, що в замку того міста, а також і в самім укріпленім місті була римська військова залога. Початок того листа («Tristium», lib. III, el. 3, рядки 1—24) виглядає ось як:

Може, здивує тебе, чому лист отсей, [мила], чужими
Пальцями писаний? Знай, захорував я [ось тут].
Хорий, на самій межі мені ще невідомого краю,
Майже непевний, чи ще я до здоров'я прийду.
Як же, гадаєш, було на душі мені в краю жорстокім
Серед самих савромат та гетів хорим лежать?
Небо незносне мені, до води сеї звикнуть не можу,
А земля — годі сказать, як ненависна мені.
Дім невигідний досить, нема хорому доброї страви,
Ані такого, хто б міг ліком хоробу вменшить,
Ані такого, хто би хоч потішив, ні друга, що вмів би
Хвилі ліниві гонить оповіданням своїм.
Ось я безсильний лежу в чужім місті, в народі чужому
І забагаю тепер всього, чого тут нема,
А між тим, чого нема, не стає тебе найбільше, люба,
Бо в серці моєму ти місця найбільш зайняла.
До неприсутньої я промовляю, тебе зве мій голос,
Жаден без тебе мені день ані ніч не мине.
Навіть говорять мені, коли я говорив баламутно,
Як непритомний лежав, мав твоє ім'я на устах.

Вже близький скону я був і язик, до гортані прилиплий,
Ледве відсвіжить могло краплями дане вино.
А хтось сказав, що прийшла пані, і ось я зараз піднявся,—
В тобі надія мені силу новую дала.

Видужування не йшло так скоро, як поетові бажалося. Трохи пізніше того самого року він пише до одного знайомого в Римі («Tristium», lib. III, el. 8, рядки 23—34):

Небо мені не сприя, ні вода тут, земля, ні повітря.
[Біднеє] тіло моє чується все ще слабим.
Чи то недуга душі некорисно впливає на тіло,
Чи то околиця ся хворість мені причиня,—
Відколи в Понт я прибув, мене мучить безсонниця, ледве
Шкіра та кості на мні, в смак жадна страва не йде.
І як осінній мороз зварить вперве [зеленее] листя
Й краску на ньому зміня, що псує близька зима,
Так і сустави мої, не знаходжу в них жадної сили,
І не вступається з них болів причина тяжких.
Не здоровіша від тіла й душа, й так однако недужі
Часті обі, і мене лихо подвійне гнете.

Ще не зовсім видужавши, поет мусив пережити також страховища війни — одного з частих варварських нападів на римське укріплення. В посланії до неназваного ворога, який, не вважаючи на його нещастя, не переставав рити під ним у Римі, він пише («Tristium», lib. III, eleg. 11, рядки 7—14):

Варварська бачить земля, й береги негостинного Понту,
Та меналійський Медвідь[1] з хижим Бореєм мене.
З диким народом [отсим] я не маю [розмови] ні зносин,
А всі закутки сповня страх [невимовний у нас].
Як побігущий дрижить, впавши в лапи медвежії, олень
І мре зо страху вівця серед вовків-гірняків,
Так я, окружений скрізь войовничими тут племенами,
В страсі жию, вороги ж майже вже тиснуть мій бік.

Страх Овідія перед нападами варварів був коли й не безпідставний, то все-таки значно прибільшений; бодай

[1] Сузір'я північного Медведя, або Великого Воза.

ніде в його писаннях нема згадки, аби хтось із варварів особисто напастував його або аби варварські напади вчинили йому яку шкоду. Навпаки, далі побачимо, що його відносини до них, а особливо до гетів, уложилися досить приязно. Не бракувало й інших приємностей колоніального життя, з яких найважніша була — досить часті, хоч і не зовсім правильні зносини зі столицею та з іншими римськими провінціями. Ранньою весною р. 11 по Хр⟨исту⟩ Овідій пише до одного знайомого в Римі («Tristium», lib. III, eleg. 12, рядки 37—45) ось що:

Рідко з Італії тут корабель завіта в таку віддаль,
Рідко до сих берегів безпристанних прибува.
Та як по-грецьки котрий заговорить або по-латині,
Все мені спіткання з ним дуже приємне бува.
Часто з-над Босфору теж або з довгастої Пропонтіди
Дехто безпечно до нас з південним вітром прийде;
Хто б там він був, може все язиком зрозумілим для мене
Дещо нового сказать, слави частину вділить.

У р. 12 Овідій був уже настільки здоров і дужий, що його як горожанина міста покликано до військової служби для оборони мурів у часі ворожого нападу. Про се пише він («Tristium», IV, eleg. 1, рядки 67—84) ось що:

Що за нещасне життя поміж бессами й гетами тому,
Хто [у столиці колись] все на устах був людей!
Що за нещастя життя берегти серед брам, серед мурів
Й ледве безпечним себе чути в укріпленнях тих!
В юності я уникнув військової жорстокої служби
І хіба тільки для гри в руки оружжя я брав.
А ось на старість беру щит на ліву, меч в'яжу до боку,
Сиве ж волосся моє шолом [грізний] покрива.
Скоро з вартівні подасть сторож знак, що надходить орава,
Зброю як стій надіва, хоч і тремтяча рука.
В луки та сагайдаки стріл отруйних узброєний ворог
На вітроногім коні мури об'їздить кругом.
Мов хижий вовк ту вівцю, що не здужала скриться в кошарі,
[Жадно] хапа та несе полем у [темні] ліси,
Так хапа варвар, коли завчасу хто за браму міську
Скриться не здужав, а він в полі захопив його.

Йде бідолаха в полон, ланцюгом його в'яжуть за шию
Або, отруйну стрілу у тіло діставши, згиба.
Тут я сиджу як новий житель того тривожного міста,—
О, як же звільна течуть долі важкої літа!

Не велику радість серед таких обставин справляє поетові його муза. В тім самім посланії (рядки 89—102) він пише далі:

Тут ні одного нема, кому б я міг читать свої вірші,
Ні одно вухо, щоб мій знало латинський язик.
Сам собі пишу тепер і читаю,— що ж маю робити? —
Сам теж для писань своїх критик буваю й суддя.
Часто питав я себе: «Для кого мені нині трудиться?
Муть савромати мої письма та гети читать?»
Часто, одначе, мені при писанні пускалися сльози,
І від [гіркеньких] тих сліз мокрі бували картки.
Серце моє почува давні рани, неначе новії,
І аж на груди спада жалібний дощ із очей.
А як згадаю не раз, чим я був і в що перемінився,
Відки й куди завела доля лихая мене,
Наче безумна, рука, на писання й на себе сердита,
Кидала в ярий огонь вірші [нещасні] мої.

Продовження важкого стану при сангвінічній вдачі поета, що не переставав робити собі надії на його поліпшення, доводило його іноді до повної зневіри. В одній елегії того самого року («Tristium», lib. IV, eleg. 6, рядки 39—44) він пише:

Вірте, незабаром умру. Скільки можу зі свойого тіла
Виворожить, малий час лиха лишився мені.
Ані нема в мене сил, ані краски, яку мав звичайно;
Ледве що шкіра тонка кості [сухії] держить.
Але хворіший мій дух, аніж хворее тіло, й про злидні,
Що обступили його, думає він без кінця.

Те саме іншими словами, більше меланхолійно, висловлює поет в іншій елегії того самого другого чи, може, третього року його заслання («Tristium», IV, eleg. 8, рядки 1—4):

Вже на висках пороста мені, мов лебединее пір'я,
Білая старість чіпа чорне волосся моє.
Сунуть уломні роки, надвигається старість лінива,
З сил опадаю й себе самого важко носить.

Се ще не була, одначе, критична пора в житті поета; його здоров'я ще поправилось і йому лишилося ще кілька літ подекуди приємнішого життя. В другій елегії п'ятого томика «Tristium» (рядки 1—6) він пише до одного знайомого в Римі:

Чи як із Понту новий прийде лист, ти бліднієш, [мій
друже],
І розпечата його з дрожжу рука [там] твоя?
Страху не май! Я здоров. Моє тіло, що дссі зносити
Праць і трудів не могло й дуже безсильне було,
Видужало; знать, сама невигода та вправа гартує
Або нездужати більш в мене часу не стає.

Того або слідуючого року він уперве на своїм вигнанні обходить святочно день уродин своєї жінки. Ось опис того обходу («Tristium», lib. V, el. 5, рядки 1—16):

Десь сей привично почтить домагається вродини пані
Меї; за жертви святі руки приймайтесь мої!
Хай наближаться уста ласкаво, моє лихо забувши,
Хоч відвичилися вже добрі слова говорить.
Білу одежу візьму, яку лиш раз до року вдягаю,—
Чорній недолі моїй так неподібна вона.
Тут і жертовник здвигнем із травою порослого дерну,
Ярий на ньому огонь цвітний вінок обійме.
Хлопче, кадило подай, аби полум'я ярче горіло,
Бризну теж чисте вино, щоб тріскотіло в жару.
Генію вродин, хоч я так далеко, благаю, явися
Білий, [до стану] мого так неподібний [зовсім]!
І хоч там грозить яка моїй пані болючая рана,
Хай за терпіння моє їй не припаде вовік!

В четвертім році вигнання бачимо поета знов у військовій службі, і він пише до Севера («Ex Ponto», lib. I, eleg. 8, рядки 8—10) ось що:

Тут живемо раз у раз під оружжям, позбавлені миру,
Бо сагайдачну, важку зрушили гети війну.
З так многих вигнанних я лиш один із засланця став воїн,—
Решта в безпеці живе,— я не завидую їй,
І щоб книжчині моїй оказав ти свою поблажливість,
Вірші, що читатимеш, я в повній зброї писав.

Те посланіе, з якого вже в попереднім розділі подано гетське оповідання про короля Айгіза, цікаве ще й тим,

що в нім Овідій зі своїх споминів подає образок зі свого життя в Римі та в своїй маєтності (op. cit., рядки 27—60):

Відколи вас я лишив, на скіфське загнаний побережжя,
Чотири осені вже бурі плеяд принесли.
І не повірив би ти, що столичних вигод шукає
Друг твій Назон, а, проте, все ще шукає їх він.
Бо споминаю не раз вас душею, приятелі любі,
І споминаю дочку й жінку свою дорогу.
З дому звертаюся знов на прегарнії площі столиці,—
Всі, де бував я колись, бачить очима мій дух.
Ринки, будівлі, а ось мармурові театрів покрівлі
І перед портиком ось рівно убита земля.
Марсове поле ось тут з виглядом на розкішні городи,
Прості канали, й стави, й Вірго холодний потік.
Ах, відібрали мені, нещасливому, розкоші міста!
Може, хоч поле й рілля можуть утішить мене?
Ні, не бажає мій дух тих утрачених піль, огородів,
Нив, що стяжками лежать на пелігнійській землі,
Ані садів, що садив на горбках, пініями покритих,
Що на Фламінія шлях та на Клодію глядять.
Не знаю сам, для кого я садив їх, і не стид було воду
Свіжу самому носить, щоб підливать їх у сквар.
Там також, як не посохли, саджені теж моїми руками
Яблуні й груші — кому то з них плоди судилося рвать?
А за ту страту якби вигнанцеві було тут свобідно
Хоч один сад засадить, хоч одну нивку зорать!
Сам би я радо, якби лиш позволили, звиннії кози
Пас або вівці в горі, спершися на костурі.
Сам би я, щоб привична жура не налягала на груди,
Рад роботящі воли гнать у кривому ярмі,
Слів би навчився таких, якими поганяють їх гети,
Тими б погрозами гнав, що до них звикли вони.
Сам би руками тиснув, налягаючи плуга чепіги,
В скиби зволочені сам сіяв зерно золоте.
Не завагався б граблями довжезними сіно громадить
Ні в огороді грядки спраглі водою кропить.
Але пощо се мені, який між ворогами й собою
Маю границю лиш мур і браму, замкнену тут!

На закінчення сього розділу подаю ще два Овідієві оповідання про візії (привиди), з яких одна явилася йому ві сні, а друга на яві. Про першу оповідає Овідій у посланії

до Максіма з роду Фабіїв, одного з найближчих своїх приятелів («Ex Ponto», lib. III, el. 3, рядки 5—92), але се просторе оповідання занадто просторе як на вбогий і не дуже зручно придуманий зміст, і тому подаю його значно вкорочене.

Ніч була, місяць світив крізь подвійнії вікна [в кімнату],
Як в половині його світло звичайно бува.
Сон у обіймах держав мене, журб утішитель звичайний,
Я ж на все ліжко простер змучене тіло своє.
Раптом під рухами крил зашумів розворушений воздух,
З легкого вдару при тім брязнуло тихо вікно.
Зляканий, на лівий бік я на локоть опер своє тіло,
З груді тривожної враз втік, мов сполошений, сон.
Амор стояв із лицем не таким, як звичайно буває;
Сумно в лівиці держав він постелі рожок яворовий;
Ані на шиї не мав ланцюга, ані стрічки в волоссі,
І не було те волосся фризоване так, як звичайно,
А навпаки, на лице в безладді м'які косми звисали;
Навіть, здавалося, крила були геть обстрімкані, наче
В голубів сивих хребти, коли люди держать у неволі
І многі руки до них доторкаються, ловлять і гладять.
Сього я зараз пізнав, бо з богів мені не знайоміший
Жаден, і тут розв'язав свій язик я й сказав йому слово:
«Хлопче, що майстра свого ти здурив і довів до нещастя,
Ліпше було би мені вчителем твоїм не буть!
Ось і сюди ти прийшов, де ніколи нема супокою
І під містком ледяним варварський Гістер тече.
Пощо прийшов ти? Чи лиш щоб моє бачити горе?»

Пропускаю дальшу промову поета, а з відповіді Амора подаю лише кінцеві рядки:

«Щоб лиш побачить тебе та потішити в твоїй недузі,
На своїх крилах простір безмірний я пролетів,
Вперве я бачив сей край, коли на просьбу мами мої
Стрілами своїми я серце Медеї зранив.
А що сьогодні ще раз по так многих віках його бачу,
Се через тебе, моїх рицарю й друже звитяг.
Отже, весь страх відложи! Злагідніє цісарське завзяття,
Прийде година твоїх бажань сповнителька всіх».

І сим разом поет надармо потішав себе; така година для нього не прийшла. Про другу візію оповідає Овідій у чет-

вертім томику посланій «Ex Ponto», що весь стоїть під звіздою Секста Помпея, який у р. 14 по Хр(исту), в році смерті цісаря Августа, став консулом у Римі й на якого Овідій поклав, мабуть, остатню свою надію. Йому то й оповідає він про свою візію («Ex Ponto», lib. IV, eleg. 4, рядки 11—20) ось які

От коли сам і сумний набережними йшов я пісками,
Чую позад мене шум якісь крила зчинили летючі.
Я озирнувся — нема тіла, що б я міг бачить очима,
Але до слуху мого ось якії слова долетіли:
«Ось я веселих новин прилітаю до тебе, віщунка
Фама, безмірний простір пролетівши [на крилах легеньких].
Під консулатом Помпея, котрий над усіх тобі милий,
Буде будущий вам рік і веселий, щасливий, і світлий».
Сеє сказала і Понт гомоном наповнила широкий,
Потім звернула свій лет і до інших народів богиня.

І се пророцтво, скомпоноване поетом, мабуть, для власної потіхи, не збулося, хоча рік його консулату був остільки пам'ятний у історії Риму, що в нім умер цісар Август. Уважаю не зайвим подати тут оповідання Діона Кассія («Історія Риму», кн. LVI, розд. 29—30) про смерть того незвичайного в світовій історії володаря в перекладі на нашу мову.

«В часі августалій, які святковано в день його вродин (д(ня) 23 вересня р. 13 по Хр(исту)) трафилося, що якийсь божевільний сів на пам'ятковім кріслі цезаря і вложив собі його вінець на голову: се видалося [лихим] знаком для Августа й збулося, бо в слідуючім році, за консулату Секста Апулея та Секста Помпея, Август поїхав до Кампанії, устроїв прилюдні ігрища в Неаполі, а потім умер у Нолі. Се провіщувало багато важних та недвозначних знаків. Сонце затьмилося, й усе небо немов загорілося огнем, із неба падали бервена червоні як кров, а на небі показувалися комети та кровавi звізди. Коли, довідавшися про його занедужання, сенат [у Римі] зійшовся на засідання, вхід до зали засідань був замкнений, а на ньому сидів пугач та пугав несамовитим голосом. Грім ударив у одну статую цезаря, що стояла на Капітолії, і знищив на ній першу букву імені Caesar. Ворожбити витолкували се так, що сто [С] днів після сього випадку його жде щастя — стати богом [себто вмерти], бо буква С в римлян значить

100, а решта імені Aesar у мові етрусків значить бог. Ті віщі знаки сталися ще за його життя. Пізніше звернено увагу також на те, що оба консули, при яких консулаті він умер, були його свояки, а Сервій Сульпіцій Гальба, що пізніше був цісарем, у тім році д⟨ня⟩ 1 січня надів одежу повнолітнього мужа. Він був першим римлянином, що по вимертю цезаревого дому дійшов до власті, тому деякі думали, що се не сталося припадком, але з божого допусту.

Август умер від хороби, але не виключене підозріння, що його смерть спричинила Лівія. Август потаємно поплив на острів до [свого сина] Агріппи, аби, як казали, перепроситися з ним [і з жінкою][1]. Боячися, аби він не покликав його до Риму та не передав йому самодержав'я, Лівія помазала, кажуть, отрутою деякі фіги на дереві, з якого Август звик був власноручно зривати плоди. [Вона рвала також разом із ним, але не затруєні, а йому підсунула затруєні. Коли від того або з якої іншої причини [Август] заболів, покликав до себе своїх другів, видав їм потрібні накази й додав: «Від вас одержав я Рим глиняний, а лишаю вам кам'яний». Сим хотів зазначити не так тривкість своїх будівель, як радше тривкість усеї держави. Він умер д⟨ня⟩ 19 серпня, того самого дня, в якім розпочав був свій перший консулат, проживши 75 літ, 10 місяців і 26 днів, а від битви під Акціум пробувши 24 роки без 13 днів самовладним паном Риму».

IV. ОВІДІЄВІ СУСІДИ ГЕТИ И САРМАТИ

Опинившися на місці вигнання, Овідій з жахом запитує сам себе («Tristium», lib. III, eleg. 2, рядки 1—2):

Отже, була се судьба моя, щоб Скіфію я провідав,
Землю [далеку й страшну] під північним бігуном?

---

[1] Августів син Агріппа, що вродився незабаром після смерті Агріппи, найліпшого друга та помічника Августового, названий його іменем по його смерті в р. 12 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ на знак вдячності, мав тоді вже 24 роки і справді міг стати Августовим наступником (Dio Cassius, Historia Romanorum, lib. LIV, cap. 296).

Поки плив морем, плавба ще сяк-так розбивала його тугу та журбу. А тепер (там же, рядки 17—30),

Як подорож до кінця дійшла, й час по мандрівці спочити,
І я на землю ступив, дану за кару мені,
Можу лиш плакать; тече слізний дощ із очей не скупіше,
Як навесні зі снігів, таючи, води течуть.
Горе, що стільки разів стукав я до дверей свого гробу
І ані разу мені не відчинились вони.
Пощо так много мечів уникнув я? Чом лютая буря,
Що так грозила не раз, з світу мене не змела?
О боги, бачу, що ви аж занадто для мене кривдливі,
Спільники гніву того, що мене з Риму прогнав,
О прискоріть, прошу вас, надто вільний хід смерті моєї,
Брамам могили веліть, щоб відчинились мені!

Се була виразна провокація судьби, після якої поет справді тяжко занедужав. У посланії до жінки, писанім чужою рукою під його диктування, його душа і в загробовому житті бачить себе вигнаною та чужинкою серед чужих душ («Tristium», lib. III, eleg. 3, рядки 61—64):

А коли смерті не зна душа наша й від тіла свобідна
В воздух злетить і сказав правду самійський старець,
Поміж сарматськими буде тінь римлянина блукати,
Серед тих варварських душ гість довіку [й чужинець].

У хоробі вириваються йому з-під пера острі слова про тих вельможних, що зламали його життя, та яких, проте, він, звичайно, називає богами («Tristium», lib. III, eleg. 4, рядки 1—8):

О ти, що все мені був дорогий, такого аж у злиднях
Добре пізнав я, коли щастя пропало моє,
Якщо повіриш лише досвідам навченому другу,
Сам лиш для себе живи, славних вельмож уникай!
Сам лиш для себе живи, уникай скільки можеш пресвітлих,
Бо з тих пресвітлих огнів грім найстрашніший паде.
Бо коли можуть не раз помогти не в одному вельможі,
Лучче б і не помагав, як може шкодити більш.

Аж згодом, видужавши, поет починає потроху освоюватися зі своїми сусідами «варварами», особливо гетами, що творили, мабуть, більшість населення Томіди та її

околиць, і вже при кінці першого року свого заслання він пише («Tristium», lib. III, eleg. 14, рядки 41—48) ось що:

Місця не маю, куди б міг уйти; хіба мур та заперта
Брама, що нас сторожить, гетів ворожих здержить.
Часто якогось мені треба слова, чи ймення, чи місця,—
Та ба, нікого нема, від кого б міг се узнать.
Часто, як дещо сказать забажається — сором признаться!
Слів мені, знай, не стає, я відівчивсь говорить.
Раз у раз фрацькі слова та скіфійські я чую довкола,—
Міг би, здається мені, гетські вірші писать.

Певна річ, для нього, все зайнятого Римом, усе довкола вороже. Мов голосне, тужливе зітхання, читаються його слова («Tristium», lib. IV, eleg. 6, рядки 45—48):

Риму не бачу я тут, і не бачу товаришів вірних,
І найдорожчої теж жінки не видно мені;
Тільки скіфійська юрба та ті гети в холошнях широких—
Так те, що бачу й чого не бачу, мучить мене.

Ще в першій елегії п'ятого томика «Журливих пісень» Овідій називає гетів «жорстокими» («rigidos Getas», рядок 46), але вже при кінці тої елегії читаємо (рядки 73—74):

Хай [моя] Рома мене до своїх не рівняє поетів!
Між савроматами теж буть можу я талантом.

Поет привикає помалу до північного клімату та до гетської мови, але не може привикнути до ненастанних ворожих нападів. У другій елегії п'ятого томика «Журливих пісень», зверненій, хоч трохи посередньо, до особи самого Августа, він пише (рядки 65—70):

І не так мучить мене ненастанно морознеє небо
Й поле, яке білий сніг [майже] раз в раз покрива,
Ні те, що варвари тут по-латині не знають ні слова,
Гетська розмова [також] грецьку скрізь перемага,—
Як те, що скрізь від границь наступа на нас Марс [пажерливий]
І ледве від ворогів мур низький захист дає.

В сьомій елегії того самого томика (рядки 9—20 і 47—58) маємо досить простору характеристику гетів і сарматів; автор не робить між ними виразної різниці, але з того, що він з часом зійшовся більше з гетами, ніж із сарматами,

можемо догадуватися, що між тими племенами були різниці і що Овідієва характеристика відноситься більше до гетів, ніж до сарматів. Читаємо там ось що:

Хто такий люд томітанського краю й посеред яких я
Тут обичаїв живу, може, хотів би ти знать?
Людність хоч мішана тут на тім березі з греків і гетів,
Все-таки більшість у ній гетів, немирних [досить].
Юрби великі сарматів та гетів щодня, щогодини
Кінно широким шляхом їдуть сюди то туди.
Того між ними ⟨нема⟩, хто б не мав сагайдака та лука,
А в сагайдаці не мав пука затруєних стріл.
Дикий їх голос і вид, найправдивіша Марса подоба;
Ані волосся рука стригла в них, ні бороди.
Жадна рука не лінива задать ножем рану преострим,
Що кождий варвар його в чересі збоку хова.
Жадних законів не чтять, але сила над правом панує,
А під мечем бойовим зманена правда лежить.
Захист від стужі дають кожухи та широкі холошні,
Довге волосся, мов стрім, геть їм на лиця звиса.
Тільки в немногих сліди ще лишилися грецької мови,
Але вимова й у них варварська верх узяла.
Ані один із того люду хоч би дещо по-латині
Мовою переказать — [хоч його забий!] — не втне.
Тут же я, римський співа⟨к⟩ — вибачайте, [ласкавії] музи! —
Мушу найбільш говорить мовою [диких] сармат.
Хоч і стид, а признаю, що від довгої вже непривички
Ледве приходить на ум мова латинська мені.

Похопність варварів до війни характеризує поет у тім самім томику («Tristium», lib. V, eleg. 10, рядки 15—44) ось як:

Безліч народів кругом [усе] грозить війною страшною;
Жить без грабунку вони соромом чинять собі.
Ніде безпеки нема, тільки горб сам себе, знай, боронить
Муром слабким та хіба ще положенням своїм.
Коли найменш сподівавсь, наліта ворогів густа хмара,
І, ледве вздриш їх гаразд, здобич уже потягли.
Часто між мурами ми, при замкнутих проходячи брамах,
Стріли збираєм [собі] посеред [площ і] вулиць.
Рідко хто важиться поле орати, а той нещасливий,
Що оре, плуг у одній, меч держить в другій руці.

В шоломі грає пастух на свирілях, ізліплених воском,
Більше, ніж вовка, [мабуть], війська боїться вівця.
Ледве хоронить нас замок; а все ж унутрі нас лякає
Змішана з греками враз варварів [дика] юрба.
Разом із нами живуть варвари всуміш та без різниці,
А ще до того у них більше, ніж наших, домів.
Хоч не боявся б ти їх, а зненавидіть можеш, глядівши
На їх кожухи та їх довге волосся лише.
Ті навіть, що в Греції породилися, в самій столиці,
Замість батьківських одеж перські вдягають штани.
В зносинах своїх вони популярної мови вживають:
Можу кивками хіба з ними розмовиться я.
Варваром став тут я сам, бо ніхто мене не розуміє,
Зі слів латинських моїх гети сміються дурні.
Надто додай, що замість суду тут меча вістря говорить
І серед площ задають рани криваві не раз.

У тім самім томику (eleg. 12, рядки 53—62) поет жалується на самоту серед чужого йому окруження й пише ось що:

Книжки ніде тут нема, нікого, хто б хотів мене слухать
Або зумів розуміть, що значать мої слова.
Повні усі тут місця варварських голосів та звірячих,
Крики ворожії скрізь і перед ворогом страх.
Сам я, здається мені, позабув уже мову латинську,
Бо по-сарматськи навчився та по-гетськи говорить.
Та проте — правду тобі признаю — я не міг свою музу
Від одного удержать — вірші [новії] складать.
Пишу отсе книжечки та в огонь ті писання вкидаю,—
З труду мого зістає попелу жмінька хіба.

У третім році свого вигнання, посилаючи своїому повновласникові Брутові до опублікування перший томик своїх посланій «Ex Ponto», публікація відбувалася таким способом, що в публічній бібліотеці при храмі Аполлона викладено новий твір на столі, де платні писарі під доглядом урядників бібліотечних могли робити з нього відписи на замовлення аматорів — пише йому ось що:

Назон, уже не новий обиватель томідського краю,
Шле тобі діло отсе з гетських [чужих] берегів.
Як маєш час, то прийми, Бруте, в гості мандрівця з чужини
І заховай його десь, щоб і не бачив ніхто.
Адже не вільно, мабуть, їм в публічні будівлі входити,
Щоб ім'я автора їх там не заперло їм вхід.

Чи справді Овідій побоювався, що в Римі нарешті заборонять переписувати його твори, чи се тільки була така manière de parler[1],— певне тільки те, що він майже до кінця свого життя не переставав кождого року нагадувати римській публіці своє ім'я та своє бідування. Четверта зима в Томіді була особливо тяжка для нього. До Максіма Фабія він пише («Ex Ponto», lib. I, eleg. 2, рядки 14 — 20) ось що:

Тут посеред ворогів та серед небезпек пробуваю,
Мовби моїй вітчині хтось відібрав супокій;
Смерті причину аби подвоїть через рану незгойну,
Кождую стрілку вони мочать в гадючую їдь.
Так уоружений, довкола мурів їздець уганяє,
Наче той вовк, що блюде замкнених [в стайні] овець.
Легкий же, кінською струною скривлений лук, що ніколи
Не випрямляється, знай, раз по разу забренить.
Мов нашпиковані, скрізь на дахах стирчать острії стріли,
І ледве брама міцна здержує напади їх.
Надто околиця ще деревами ні зеленню стрійна,
Часто лінива зима зиму другу доганя.
Тут до мене в боротьбі із морозами й стрілами [тими]
Та з моїм горем важким томить четверта зима.

На початку п'ятого року свого вигнання він пише до жінки («Ex Ponto», lib. I, eleg. 4, рядки 1—10):

Ось вже запізнений вік сивиною мій волос порошить,
І поорали лице зморшки старечії вже;
Сил не стає, слабне вже енергія у дряхлому тілі;
Що бавило молодця, те вже не бавить тепер.
Якби зненацька мене ти побачила, певно б, не взнала,—
Так до руїни мене злії літа довели.
Певне, вік чинить своє, але єсть сьому й інша причина:
Вічна тривога душі та ненастанная грижа.
Бо якби хто почислив, скільки я в тих літах зазнав горя,
Вір мені, старший би був я, ніж той Нестор старий[2].

Та по таких хвилях знесилля в нього знов підіймається бадьорість духу та віра в свій талант. У другім посланії

---

[1] Манера говорити *(франц.).— Ред.*

[2] Натяк на Гомерового Нестора в «Іліаді» та «Одіссеї», що пережив кілька поколінь.

до Максіма Фабія («Ex Ponto», lib. I, eleg. 5, рядки 41—44) він пише:

От так і я раз у раз безкорисному служу змаганню
І знов шукаю богинь, що їм не хтів би служить.
Що ж мені ліпше й робить? Не такий, щоб час у лінивстві
Тратить; бездільність мені була би [дійсная] смерть.

А далі в тім самім посланії (рядки 57—68) читаємо ось що:

Вас там і слава манить. Щоб подобались читані вірші,
Хор пієрійський увесь в діло впрягаєте ви[1].
А мені й того досить — укладати, що легко приходить,
Бо ж і причини мені надто трудиться нема.
Пощо при моїй журбі мав би вірші ще я шліфувати?
Чи маю страх, що якийсь гет їх не буде хвалить?
Може, занадто се сміло, та все-таки скажу: над Гістром
Більшого від мойого, певно, нема таланту.
Як довелося тут жить, то досить буде й тут потрудиться,
Бути поетом серед гетів півдиких [отсих].
Що маю слави шукать по хто знає яких кінцях світу?
Місце, що доля дала, стане для мене за Рим.

Ще й у тій елегії він називає гетів страпатими (inter hirsutos Getas), а в сьомій того самого томика (рядок 2) жорстокими (a saevis Getis), ще при кінці посланія до Германіка («Ex Ponto», lib. II, eleg. 1, рядки 63—66), описавши його тріумф, який мав відбутися, але фактично не відбувся, Овідій пише:

Може, про сей твій тріумф я напишу [простору] поему,
Як тільки доля лиха мого життя не скінчить,
Як уперед моя кров не почервонить скіфської стріли
Або мені хижий гет голову не відруба,—

але ті побоювання не справдилися, а Овідієві відносини до тубільців ставали щораз приязнішими. Навчившися їх мови та можучи порозумітися з ними, він, певно, не раз гостив декого з них у себе та оповідав їм про причини свого нещастя й переконався, що й вони могли спочувати йому.

---

[1] «Весь пієрійський хор» — усіх дев'ять муз. Римські поети присвячували багато часу, аби вигладжувати та шліфувати свої вірші, щоб вони відповідали всім правилам штуки.

Се бачимо з його слів у другім посланії до Аттіка («Ex Ponto», lib. II, eleg. 7, рядки 31—32):

Жаден на світі народ, знать, не кровожадніший від гетів,
Але зітхали й вони, вчувши про лихо моє.

В слідуючім році бачимо його вже на зборі гетів і сарматів, про що він оповідає в посланії до Котти («Ex Ponto», lib. III, eleg. 2, рядки 37—100) ось що, говорячи про своїх приятелів:

Тут савроматам уже ви [потроху] знайомі та гетам,
Вірную приязнь і в вас варварів хвалить юрба.
Як я недавно ось тут мав промову про вашу
прихильність,—
Бо по-сарматськи я вже вмію й по-гетськи мовлять,—
Старець один, що стояв на тім зборі [і слухав уважно],
Ось яке слово сказав на ту промову мою:
«Відоме також і нам слово приязнь, о гостю наш добрий,
Хоч і далеко від вас, в Понті над Гістром, живем.
Місце у Скіфії єсть,— в давнину його Таврія звали,—
Що неподалеку від гетського краю лежить,
В краю тому — і не жаль мені того — я таки родився,—
Фойба сестру в тих місцях люд за богиню вважа.
Ще й до сьогодні стоїть її храм на стовпах величезних,
А в нутро храму народ по сорок ступнях іде.
Там — іде слава — колись була їй подобизна небесна,—
Щоб не сумнився ніхто, без богині підстава стоїть,
Також жертовник, що був із природи тих каменів білий,
Але червоний стоїть через пролитую кров.
Дівчина там же свята жертви чинить, не знавши подружжя,
Що вища родом своїм від усіх скіфських невіст.
Жертва ж буває така,— бо положено се з давен-давна,
Щоб умирав чужинець від тої панни меча.
А як Феонт панував славний на берегах Меотіди,
Був найбільш відомий він над Чорним морем цілим.
Коли він скіптро держав, кажуть, що по рідкому повітрі
Іфігенея якась у город той прибула;
Кажуть, що Фойба сестра легким вітром її попід хмари
Через повітря несла і в тих поклала місцях.
Довгі літа пробула вона жрицею при тому храмі,
І хоч нерадо, сама жертви справляла страшні.
На парусовім судні прибули греки два молодії,
І на наш берег ввійшли ноги веселії їх.

Рівні літами були та любов'ю; один з них Орест був,
Другий Пілад; імена їх держить слава [і в нас],
Зараз їм руки назад пов'язали та перед кровавий
Трівії вівтар отой в парі обох привели.
Кропить святою водою обох в'язнів жриця грекиня,
На жовті кучері їм пов'язку довгу вклада.
Поки ту жертву готує та виски їх биндами в'яже,
Думає, як би лише час той важкий протягти.
Далі рекла: «Адже я не без серця! Пробачте, молодці!
Жертву приношу страшну, бо місце так вимага.
Се обряд люду сього. А з якого то міста прийшли ви?
Що за нещасне судно вас отсюди принесло?»
Мовила, та як ім'я [того міста] почула дівиця,
Взнала, що з того ж були, відки походить вона.
«Згине один тут із вас,— пророкла,— яко жертва богині,
Другий отсю новину у рідний край понесе».
Вмерти готовий, Пілад каже: «Їдь!» дорогому Оресту;
Сей не пристав, і жада кождий з них смерті собі.
Се одиноке було, в чім вони не могли погодиться,
Зрештою пара була згідна й без сварки [весь час].
Поки молодці ведуть ту чутку суперечку любові,
Пише до брата вона свій поздоров на листку.
В руку Ореста дала і — гляди лише долю людськую! —
Той, кому лист подала, той сам і був її брат.
Зараз із храму вони винесли подобизну Діани,
І по безмежній воді тайно несе їх судно.
Хоч літ багато пройшло, тих молодців любов, диву гідна,
Й досі в великій хвалі в скіфському краю живе».
Як популярну отсю до кінця довів казочку старець,
Всі похвалили як стій діло та вірність таку.
Бач, і на сих берегах, хоч дикіших над них і нема,
Приязні доказ серця варварів теж зворуша.
Що ж випада робить вам, що авзонське породило місто,
Як навіть гетів твердих чин такий зрушити міг?

Маємо тут другу редакцію того самого оповідання про Ореста й Пілада та Іфігенію в Тавріді, якого перша, коротша, редакція була подана вище. Сю другу редакцію Овідій вложив в уста старця, гета чи скіфа, родом із Тавріди. Якби можна було брати оповідання римського поета за повну правду, то мали би ми в отсьому оповіданні зразок скіфської чи гетської традиції, яких до нас дійшло дуже мало. Можливо, що з такої усної традиції взяв Овідій

деякі подробиці (кам'яний храм на стовпах, 40 ступнів, мармуровий жертовник, червоний від пролитої на нім людської крові, та кам'яна підстава, на якій стояла статуя богині — все те старець міг іще за часів Овідія бачити власними очима), але ціле оповідання з іменами та міфологічною основою — грецьке та оброблене Овідієм і в такій формі, на мою думку, не могло жити в устах скіфського або гетського народу. В усякім разі в отсьому оповіданні маємо прегарну літературну пам'ятку, написану на нашій території, а порівняння обох Овідієвих редакцій із іншими обробленнями тої самої теми може дати привід до займавої студії. У р. 14, незабаром по смерті Августа, Овідій пише до свого повновласника Брута, між іншим, ось що («Ex Ponto», lib. IV, eleg. 6, рядки 5—18):

В Скіфії ось вже пройшла п'ятилітня нам олімпіада,
І п'ятиліття одно вже на друге перейшло.
Вперта фортуна моя і бажанню мойому зрадливо,
[Ніби кепкуючи з нас], ногу раз в раз підставля.
Певний для мене Максім, Фабіївського роду світило,
Мав у Августа ось-ось ласки для мене просить;
Вмер перед просьбою ще, а причиною смерті, здається,
Хоч і не був того варт, правдоподібно був я.
І вже боюся комусь іншому повірять свою долю,
Бо враз зі смертю його вмерла й підмога моя.
Вже і Август починав пробачать ненавмисну провину,—
І той покинув ураз землю й надію мою.
На який вірш я спромігся про свіжого бога, о Бруте,
Той тобі з далечини для видання я післав.

Про смерть Максіма Фабія та про смерть Августового сина Агріппи читаємо в Таціта («Annales», lib. I, cap. 5—6) ось що: «Недуга Августа ставала щораз грізнішою, а деякі підозрівали сильно злочин його жінки. Була чутка, що Август перед кількома місяцями, зібравши потрібні йому відомості, з одним одиноким товаришем Фабієм Максімом їздив до Планазії відвідати Агріппу. З обох боків пливли сльози й дано докази ніжної любові, а з сього можна було повзяти надію, що Агріппа верне до вітцівського дому. Про се Максім доніс своїй жінці Марції, а ся доповіла се Лівії; донеслося се також до слуху цезаря. Швидко по тім Максім умер, невідомо, чи сам собі зробивши смерть, [чи зробив йому хто інший]. При його похороні Марція,

зітхаючи, оскаржувала сама себе, що спричинила смерть свого мужа. Лівія, мати Тіберія, написала зараз до сина Іллірика, аби вертав до Рима. Чи він застав Августа ще живого — невідомо. Лівія обсадила всі входи дому [в Нолі] та всі дороги сильною сторожею. Розсівано деколи чутки, що Август одужує, аж поки все не доведено до ладу й не опубліковано відразу, що Август умер, а Тіберій обняв панування. Першим злочином нового панування було замордування Агріппи; несподівано вбив безоружного після завзятої оборони один сотник. Тіберій не сказав про се нічого сенатові, але розпустив вість, що сам Август перед смертю велів одному трибунові зараз по його смерті вбити його сина».

У тім самім чи в слідуючім році звертається Овідій з окремим посланієм до Весталіса, підрядного коменданта (пріміпіла, сотника першої сотні в легіоні) римської залоги в Томіді. Се посланіє має вартість як історичне джерело про події, невідомі з інших джерел (ніщо про них я не знайшов у «Річниках» Таціта, найважнішім джерелі для панування Тіберія, ані тим менше в Діона Кассія), й тому подаю його тут у перекладі на нашу мову («Ex Ponto», lib. IV, eleg. 7).

Висланий до вод евксінських, Весталісе, щоб у тім краю
Під самим, бач, бігуном, право [й порядки] зробить.
Бачиш на власнії очі тепер, на якім живем грунті,
І будеш свідком мені, що не привик я брехать.
Твій невпереджений голос ствердить моє слово, молодче,
Що від альпейських [колись] рід свій ведеш королів.
Сам, певно, бачиш [ось тут] усе море замерзле під ледом[1],
Сам бачиш, як у збанах позамерзало вино.
Сам бачиш, як неотеса, язицький волар, через Гістер
[Ледом] почерез ріку віз [з тягарями] веде.
Сам бачиш, як тута шлють зазубчасті затруєні стріли
Й кожда стріла така дві смерті причини вміща.
О, якби ти тую часть тільки бачив був, але не власним
Досвідом своїм пізнав у [завзятущій] війні!
Через рої небезпек добивався ти пріміпілату,
Що по заслузі тобі отсе недавно дістався.
Хоч як важкий титул сей і корисний [буть може] для тебе,
Але хоробрість сама більше від ранги значить.

[1] Очевидно, посланіє було писане зимою.

Стверджує Гістер отсе, що гетійською кров'ю недавно
Зачервонила [увесь] мужня правиця твоя.
Стверджує й [місто] Айгіз, яке завоював ти наново
І доказав, що саме положення не спаса.
Бо забезпечене чи то положенням, чи вояками:
Місто стоїть на версі гір, майже рівно до хмар:
У сітонійського взяв короля його варвар ворожий[1]
І награбованих дібр склад собі в ньому зробив;
Доки, Дунаєм надпливши униз, не посунув Вітеллій,
Висадивши вояків, на гетів стяги свої,
В тебе ж, потомку хоробрий високого Домна, завзяття
Вибухло на ворогів наступом зараз іти.
Не завагався ти й дбав, видний здалека в зброї блискучій,
Аби не тайні були вчинки хоробрі твої.
Штурмом ідеш ти проти недоступного місця й заліза,
І град каміння тебе в поході тім не спиня:
І не спиняють тебе рої киданих ізгори списів,
Ані в гадючій крові мочені [люті] стрілки.
В шоломі твоїм стрілок красноперих зав'язло багато,
А в щиті ані одно місце без дір не було.
І не все тіло могло від ран оберегтися щасливо,
Але знечулює біль слави гаряча любов.
А як зійшлися вблизу, і рука до руки досягала,
Й можна було лютий бій острим рішати мечем,
Трудно сказати, чого там твоя доказала хоробрість,
Скільки [людей] ти побив, як убивав і яких,
На купи трупів мечем твоїм вбитих ступав як звитяжець
Ти, а під ноги свої гетів немало валив.
А так, як приміпілар, бореться також нижча команда,
Ран много тут дістає вояк і много задасть.
Але хоробрістю всіх перейшов ти, як Пегас крилатий,
Що летом своїм прудким коней біг перемага,
Так був узятий Айгіз, а твої, мій Весталісе, вчинки
На всі часи засвідчить пісня [хвалебна] моя.

Із тим Весталісом була, мабуть, у Овідія ближча знайомість, на що вказує теплий тон елегії, а особливо її закінчення. Може, з того самого джерела він дізнався дещо про Флакка, що якийсь час був намісником Мізії і про якого в посланії до Греціна («Ex Ponto», lib. IV, eleg. 9, рядки 73—80) він пише:

---

[1] Сітонійський — фракійський.

Власть держав у сих місцях, о Греціне мій, Флакк донедавна,
А дикий берег Дністра був у безпеці під ним.
Сей то мізійських людей зберігав у тривкім супокою,
Гетів, що вірять у лук, страху мечем набавляв.
Нападом скорим відбив він захоплену [ними] Тросміду,
Варварів кров'ю тоді зачервонив він Дунай.

Мабуть, того самого Флакка, Кая Норбана, сина Каєвого, до якого звернено десяте посланіе першої книги «Ex Ponto», ім'я стрічаємо в числі двох консулів у р. 15 по Хр(исту), а другім панування Тіберія (Діона Кассія. Історія римлян, кн. LXI, вступ). Важніше від еєї історичної подробиці те, що говорить Овідій про своє тодішнє життя в Томіді (там же, рядки 89—104):

Я не ненависний тут ні собі заслужив на ненависть;
З зміною щастя моя змін не зазнала душа.
Той духовий супокій, який ти [в мене] звик був хвалити,
То сама скромність видна завше на моїм лиці.
Здавна такий я, та й тут [не інакший], де варвар ворожий
Більше на зброю вважа, як на закон та права,
Так що, Греціне, за тих кілька літ ані муж, ані жінка
Жалю не може до нас мати, ані же дитя.
Так і дійшло, що мене, нещасливого, люблять томіти,—
Бо ж і сю землю хочу також на свідка позвать.
Бачачи, як тужу я, були б раді мойому від'їзду,
Але з пошани волять, щоб я між ними зістав.
Може, повіриш мені: єсть ухвали, в яких з печатками
Свідчать мені похвалу та нетикальність дають.
Як і слід в моїй біді і хоч я слави в тім не шукаю,
Також найближчі міста тим же дарують мене.

В дальших рядках Овідій засвідчує свою побожність тим, що в своїм домі устроїв каплицю на честь цезаря (розуміється, Августа), в якій обік статуї с а м о г о стоять статуї його жінки, дітей і всеї родини, і що на їх честь він щоранку курить кадило та відмовляє молитви, а щороку в день уродин цісаря устроює ігрища такі, на які позволяє рівне місце на узбережжі. Певно, дивне враження на малокультурних, та все-таки й малозіпсованих варварів мусив робити той культурний та симпатичний чоловік, у якого вони не могли ж не вважати дивного та жалю достойного збочення релігійного чуття.

На закінчення сього розділу подаю, що, може, найважніше для нас у отсьому виборі Овідієвих ⟨творів⟩, а власне, його ⟨признання⟩ про те, ⟨що⟩ він написав цілу книжечку (libellum), очевидно, довшу поему в роді другого томика «Tristium». Се признання маємо в посланії до Каруса («Ex Ponto», lib. IV, eleg. 13, рядки 17—40). Читаємо там ссь що:

І не годиться тобі дивуваться, коли мої вірші
Кепські, пишу-бо їх я майже як гетський поет.
Сором сказать! Написав я книжчину на гетській тій мові,
Розміром нашим слова варварські я уложив.
Погратулюй мені! Я мав успіх і серед некультурних
Гетів почав я собі славу співця здобувать.
А запитаєш: про що? Ні про що, лиш про цезаря славу;
Новості співу мого божство його помогло.
Там я сказав, що вітця Августа, бувши смертельне,
Тіло в божство перейшло, в воздушний дім відійшло,
Рівний вітцю його син[1], що на просьби відкидані часто
Царства вудила [по нім тільки] примушений взяв[2].
Там і про Лівію я написав, що вона непорочна[3]
І що не знать, чи гідніш мати сина, чи мужа жона.
Два юнаки [біля них], їх родителя крепкі підпори[4],
Що своїх мужніх чеснот докази певні дали.
Вірш сей коли прочитав я [в їх зборі] на мові нерідній
І коли в пальці мої картка остання дійшла,
Заворушились у всіх голови та стріл повнії тули
І довгий гамір пішов серед тих гетських громад.
Мовив один із них: «Та як про цезаря так написав ти,
То заслужив, щоб тебе цезар покликав назад».
Той так сказав, та мене, Каре любий, ось шоста зима вже
Ту на засланні держить під бігуном сніговим.

---

[1] Тіберій.

[2] Комплімент зовсім незаслужений, який поет, мабуть, досить добре з давніших літ знайомий із найближчим окруженням Августа, дає одному з найпоганіших тиранів, яких пам'ять передала нам старинна історія.

[3] У оригіналі сказано: «Esse pudicarum te vestam, Livia matrum». (Ти, Лівіе-Веста, непорочна богиня стидливих матерів). І сей пересолений комплімент із історичної перспективи подобає на гірку іронію.

[4] Мова про двох нерідних, а адоптованих синів Августа, Друза й Германіка, що оба погибли в молодих літах за справою Тіберія.

Той вірш, написаний гетською мовою, не дійшов до нас, хоча, можливо, що Овідій разом із перекладом на латинську мову вислав його до Риму так само, як і попередні свої твори з тих сумних літ. Що він у тій своїй поемі вихвалив Тіберія та його матір Лівію (вона мала його не від Августа, а з першого заміжжя, а Август лиш усиновив його), се для честі поета я готов покласти на карб незнайомості з тими подіями, які супроводили смерть Августа та вступлення на кермування римською імперією.

V. ПОЕТОВА ПОМСТА — ПОЕМА «ІБІС»

«До того часу, поки мені не минуло 50 літ,— писав Овідій у початку своєї поеми «Ібіс»,— усі вірші моєї музи були безоружні; зі стількох тисяч [написаних мною] рядків не знайдеш у Назона ані одного, який би можна назвати кровожадним. Нікому не пошкодили мої книжечки, хіба мені самому, бо за мою «Ars amandi» пропала голова її автора»[1]. Аж на вигнанні він почув, що має ворогів і почув потребу виступати проти них прилюдно. Перший такий виступ маємо в одинадцятій елегії третього томика «Tristium», де автор ось якими словами звертається до свого, мабуть, ближче незнайомого ворога:

Хто б ти не був, що в біді напастуєш мене, непоштивий,
І на мене без кінця зводиш криваву вину,—
Вродила скеля тебе, молоком згодувала вовчиця,
У твоїй груді, мабуть, кремінь, не серце лежить.

Автор малює йому в рядках 5—18 своє гірке положення та свою невинність і з обуренням додає:

А все-таки живе хтось, що криваву розтравлює рану,
На обичайність мою закиди острі пуска.
Я вже не той, що був там! Що за хіть — тінь марную топтати,
Кидать каміння на мій попіл та спалену кість?[2]

[1] Про ту свою поему сам Овідій у посланії до Августа («Tristium», lib. II, рядки 211—212), оправдуючи себе у всьому іншому, писав ось що:

Лиш одна часть зістає — закид той, що безсоромним віршем
Стався навчителем я чужоложства гидкого.

[2] Римляни палили тіла умерших, а недогарки костей хоронили в урнах

Автор не називає його імені, не означує ближче його стану, не специфікує його ворожих заходів, а тільки просить його, аби перестав займатися ним, бо й йому самому може трафитися лихо. Другий раз обертається поет до свого ворога — того самого, що вперед, чи може якогось іншого, небезпечнішого, з нетаєним гнівом у енергічній елегії 9 четвертого томика «Tristium».

Як зможу й як ти змовчиш, промовчу твою назву та вчинок,
Твої [негідні] діла вкриє летейська вода.
Мою лагідність зм'ягчать [твої хоч би й як] пізнії сльози,—
Тільки покайсь, покажи, що тобі жаль твоїх справ!
Ну, лиш обжалуй себе, забажай із життя свого стерти,
Як лиш стає в тебе сил, справки пекельні твої!
А коли ні, і пала́ твоя грудь ненавистю до мене,
Вір, що злиденний мій біль зброю надіне страшну,
Хоч я в чужій стороні, запроторений аж на край світу,
Гнів мій на тебе й відсіль руку простягне свою.
Знаєш, мабуть, що мені всі права полишив таки цезар,
Взяв лиш за кару одно: у краю рідному жить.
Та надіюся, коли проживе, й вітчину мені верне:
Дуб зеленіє з часом, хоч його грім поразив.
Врешті як жадної [в мене] змоги до помсти не стане,
Музи й силу свою, й стріли мені подадуть.
Хоч так далеко живу загнаний у скіфійську чужину
І та сухая звізда моїм найближча очам,
Підуть жалоби мої у далекі краї та народи,
На що поскаржуся, те знатиме весь круг землі.
Що скажу, те на захід помандрує з [далекого] сходу,—
Що на заході гукне, свідком тому буде схід.
І вся землі ширина і морські мене вчують безодні,
Буде ридання мого голос могутній [вовік].
І не твоє лиш тебе винуватим признає століття,—
Злочину приміром ти станеш для пізніх віків.
Тягне мене до борні. Ще не взяв бойового я рогу
Й рад би був, щоб його взять ніхто не змусив мене.
Цирк іще пусто стоїть, але вже буйний бик підкидає
Вгору пісок і нога дужа, знай, землю гребе.
Більше сього, ніж я сам хотів. Музо, грай до відвороту,
Поки ім'я своє ще в і н забажає скривать.

Хто був той він? Хто прочитає отсей вірш, той може зміркувати, що се не могла бути мала риба. На воробців

гарматами не стріляють. Коли пригадаємо, що рівночасно з Овідієм була вислана з Риму Августова й Лівіїна дочка Юлія, тоді друга жінка Августового прибраного, а Лівіїного рідного сина Тіберія, у всякім разі свого рідного брата по матері, і що Овідієве вигнання приводили в зв'язок із вигнанням Юлії на острів Панталерії та висилкою Тіберія на острів Родос, то можемо догадатися, в яку гадючу нору наважився вдарити громом своєї поезії Овідій. І нам стане ясно, що той в і н, який по своїм повороті до Риму не переставав шкодити Овідієві, не міг думати ні про яке покаяння й не побоявся Овідієвих паперових громів, був не хто інший, як пізніший, перший по Августові римський цісар Тіберій. Коли він по смерті Августа став цісарем і Овідій швидко переконався, що на помилування тепер нема ніякої надії, він сповнив свою погрозу й написав свою поему «Ібіс», останній найсильніший свій твір.

ІБІС

І. ЕКСПОЗИЦІЯ

Аж по той час, як життя мого п'ятиліть десять минуло,
Музи моєї плоди всі безоружні були;
Із многих тисяч моїх віршів ти не знайдеш ні одного,
Де кровожадную хіть ти би запохати міг;
І нікому, крім мене, не вчинили книжки мої шкоди,
Бо через «Штуку» мою згибла моя голова,
Лиш один — і се одно вже велика неправда — завзявся,
Щоб заплямлене було чистеє ймення моє,
Хто б він не був,— бо ім'я промовчу, як промовчував досі,—
В руки незвичні стрілу змусив він взяти мене.
Хоч запроторений я до колиски зими та морозу,
Він не дає мені жить тихо в криївці моїй;
Рани, яким супокій ще потрібний, він шарпа жорстоко,
По римськім [ринку] цілім топче він ім'я моє;
Навіть подрузі моїй, що мені шлюбувала довіку,
Оплакувать не дає мужа живого ще гріб;
І як хапаюся я за розбиті дошки судна мого,
Він ті нещасні дошки силою з рук мені рве;
І щоби мав помагать угасити раптовну пожежу,
Він, наче злодій, з огню [вбогу] добичу хвата.

Рад, аби вигнанець там навіть їсти не мав що на старість...
Ой, скільки більше він варт горя такого, ніж я![1]
Ось я й подяку йому по заслузі, де тільки можливо,
За таку добрість його складатиму раз у раз.
Хай чує се увесь Понт! Може, він допровадить до того,
Що для свідоцтва мені ближчую землю дадуть[2],
Але тобі, що мене ти, лежачого копав, бездушний,
Скільки в нещасного сил, ворогом мушу я буть.
Скорше огневі вода перестане ворожою бути,
Скорше із сонцем своє місяць світило зіллє,
Скорше з одного кута подме вітер західний і східний,
З морозного бігуна южним потягне теплом;
Скорше збратається дим у братерське согласіє й єдність
З полум'ям, що їх стара роз'єдиня ворожня;
З осінню скорше весна помішається, літо з зимою,
Те саме місце [небес] буде і захід, і схід,
Аніж оружжя, що взяв проти тебе, негіднику, зложу
Й здамся на мир, який ти злочином своїм порвав.
Мир із тобою такий я держатиму, доки живу лиш,
Як із бидлям немічним [дужий] держать може вовк.
А поперед усього видаю тобі віршами битву,
Хоч на тих стопах не звик вояк іти на війну.
І як на жовтім піску, не розгрітого ще жаром битви,
Вояка спис перший раз [просто] на землю паде,
Так же ж і я на разі остру сталь ще не пущу на тебе
І в твій ненависний лоб свій я не вимірю спис;
В книжці отсій не назву ані ймення твоє, ані вчинки,
І ще позволю тобі час якийсь крити себе.
Та коли ти не уймешся, дадуть мені ямби свобідні
Зброю на тебе, яку вкрила Лікамбова кров[3].

---

[1] Пропускаю тут навмисне два рядки латинського тексту, в яких вихопилось Овідієві одиноке в тій поемі признання цісаря Августа за бога. Ті рядки мусили бути написані ще за життя Августа, з чого виходило би, що Овідій зачав писати сю поему ще перед роком 14 по Хр(исту).

[2] Увесь час свого вигнання Овідій благав і домагався не повороту до Італії, а лише такої полегші, аби позволено йому жити в іншім краю, ближче до Італії.

[3] Найвизначніший старогрецький ямбограф Архілох так переслідував своїми їдкими віршами свого ворога Лікамба, що той нарешті сам ізробив кінець своєму житті.

А тепер як Баттіад[1] прокляв Ібіса, ворога свого,
Так прокляну я тебе і всіх, хто близький тобі.
І свої вірші, як він, темними повістками обслоню,
Хоч таким робом писать досі звичаю не мав,
Хоч за наслідування те його Ібіса мав би про мене
Дехто сказать, що про свій звичай і суд я забув.
А що й тепер не скажу нікому на запитання, х т о т и.
Будь чи на час, [чи на все] Ібіс названия твоє!

II. ГЕНЕРАЛЬНА МОЛИТВА

І як у віршах моїх дещо темного [таки] найдеться,
Так і життя твоє все хай буде темне, як ніч;
Се нехай буде тобі в день уродин і нового року,
Кождий безбрешний язик [голосно] хай прочита.
Божества моря, й землі, і ви, що держите із Зевесом
Царства найкращі [зі всіх] між бігунами двома,
Вас я благаю: сюди оберніть свої помисли всі ви,
Дайте, щоб просьби мої мали [бажаний] успіх.
Ти сама, мати-земля, і само ти, хвилястеє море,
Плинне повітря само, моїм благанням воньміть!
Зорі [небеснії] й ти, в променястому сяєві, сонце,
Місяцю, що раз у раз миниш свій круг світляний,
Ночі, ти, що [на людей] темнотою своєю наводиш,
І ви, три Парки, що нам нитку життя прядете,
Стіксе, що з шумом страшним по пекельних долинах гуляєш,
Котячи води, які клятву фальшивую мстять,
Ви, евменіди, в яких в'ються змії замісто волосся
І які стережете Ада пекельного брам,
Ви теж, поспільство богів, усі фавни, сатири та лари,
Німфи та божества рід і весь півбожеський рід.
Врешті від Хаоса всі найдавнішого, давні і новії,
Всі аж до наших часів станьте, [благаю], при мні!
Поки жорстокий отсей спів на голову каверзну ллється
Й поки півхори свої болість і гнів відспіва,
Такайте всі по черзі на мої побажання, щоб жадна
Частка прокляття мого, [прошу], на марне не йшла.
Те, о що прошу, нехай і сповниться, мов не моє слово
Се було, але сказав зять Пасіфаї[2] те сам.

---

[1] Баттіад — александрійський учений і поет Каллімах.

[2] Бакхус, муж Аріадни, дочки Міноса й Пасіфаї, по пізньогрецькому та римському віруванню — бог поетів.

І які кари пройду, хай усі поспадають на нього,
Хай буде мука його тяжча, ніж збагне мій дух!
І хай не менше йому під тим прибраним іменем шкодять
Тії прокляття, в богів не менший збуджують гнів.
Тож проклинаю того Ібіса, що думки мої знають
І котрий зна, що проклін вчинками той заслужив.

III. ПОЕТ-ЖРЕЦЬ

І не загаюся я, наче жрець, зложу жертву почину.
Хто-сте при жертві моїй, держіть за зубами язик!
Хто при тій жертві присутній, слова говоріть жалісливі,
З лицями, повними сліз, до Ібіса приступіть,
Із віщуваннями злими лівими прибігайте ногами,
А на тіла [всі] свої чорні одежі вберіть.
А ти чом вагаєшся похоронніїї пов'язи взяти,—
Адже сам бачиш, стоїть вівтар, де смерть ти приймеш.
Хід погребальний готов, починайте східушні молитви!
Жертво жорстока, підстав шию свою під мій ніж!
Хай земля своїх плодів, ріка хвиль тобі своїх відмовить,
Вітер на тебе не дме, воздух тебе [не свіжить],
Сонце не гріє тебе ані місяць на тебе не сяє,
Ясніїї зорі [нехай] щезнуть із твоїх очей.
Хай тобі ані огонь не дає своїх благ, ні повітря,
На морі ні на землі шляху не буде тобі!
Вигнанцем бідним блукай і чужії витоптуй пороги,
Ротом дрижачим [слабим] хліба крихітку проси.
Хореє тіло нехай мучить і недужую душу,
Ніч тобі тяжча дня, від ночі день все бува.
Хоч будеш бідний усе, милосердя не збудиш ні в кого,—
Лиху твойому радіть будуть мужі і жінки.
Прийде ненависть до сліз, і признають, що гідний ти того,
Щоб, много стерпівши лих, ще більше стерпів ти їх.
І хай, що рідко бува, привичної позбавлене ласки,
Буде ненависне все долі твоєї лице.
Хай не бракує причин тобі, тільки спромоги до смерті,
Давлене мусом життя вбійство нехай омина,
І нехай мучені члени ажень по найдовшім конанні
Дух твій опустить!

Се все збудесь. Сам Феб мені дав
Отсе будуччини знак: від лівої руки перелетів
Птах сумовитий. Живу в тії надії, що те, о що прошу,
Зрушить безсмертних і я сподіваннями смерті твоєї
Тішиться буду, й скоріш отсю душу, на котру так часто
Дибав ти, зрадпику, день той постигне, що пізно приходить,
Ніж моя болість ось тут у просторі десь щезнути зможе
Або година чи час влегшить ненависть мою.
Та доки луками муть воювать фраки, списом язиги
І доки теплий Гангес, Гістер холодний тече,
Доки на горах дуби, а м'які на долах пасовиська,
Доки на Тусції Тібр чистую воду несе,
В мене з тобою війна й смерть гніву не закінчить мойого
І неповинним рукам люте оружжя подасть.
Навіть тоді, як душа розлетиться в пустії простори,
Тінь безтілесна твою ненавидітиме тінь,
Навіть тоді появлюсь я як злочинів твоїх свідитель
І перед твоїм лицем мій ме стояти кістяк.
Чи я чого б не бажав, довгий вік переживши [в неволі],
Чи від чиєїсь руки смерті данину сплачу,
Чи по безмірних морях мене розбитком гнатимуть хвилі
І риба в далечині їстиме тіло моє,
Чи, може, члени мої перелітнії рватимуть птахи,
Чи моя кров закрасить [хижії] морди вовків,
Чи, може, хто вдостоїть моє тіло землі передати
Або спалити його хоч на плебейськім кострі,
Де-будь зайду, усилюсь відірваться від берегів Стіксу
І на лице твоє впру руки холодні твої.
Бачитимеш наяву мене, а в тінях тихої ночі
Видимий буду і сон гнатиму з твоїх очей.
Врешті, що будеш робить, я літатиму перед очима
Й буду квилить, щоб ніде ти супокою не мав,
Будуть лящать батоги та [страшливії] звої гадючі,
А похідні раз у раз в грішне димити лице.
Фурії ті за життя тебе гнатимуть також по смерті;
Буде в будущім житті кара ще довша твоя[1].

---

[1] В оригіналі, мабуть, через помилку brevior poena в німецькім перекладі А. Берга (Langenscheidtsche Bibliothek, т. 68, ч. 2, ст. 129) свобідніше: Und mit dem Leben Wird enden die Strafe noch nicht.

Не похоронить тебе й не оплаче сльозами родина,
Геть неоплаканую голову кинуть твою;
І катівська рука волоктиме при оплесках люду
Трупа твойого, який буде почеплен гаком.
Навіть огонь, що усе пожира, не торкне твого тіла,
Виплюне мати-земля і труп зненавиджений твій.
Кігтями й дзьобами муть розтягать тельбухи твої супи,
Серце ж зрадливе твоє пажерні пси погризуть.
За твоє тіло піде — коли ся тобі слава схлібляє —
Серед неситих вовків лайка страшна та гризня.
В місце, далеке від піль єлісейських[1], позвуть твою душу,
Буде житло твоє там, де грішний мотлох сидить.
Сізіф[2] там, що раз у раз камінь котить на гору й пускає,
Іксіон[3], що раз у раз крутить ним коло прудке;
Кодло кровавеє теж, Данаїди, внучки царя Бела,
Двигають там на плечах воду, що все витіка[4];
Пелопсів батько раз в раз хапа яблуко, що ось-ось висить.
І не досягне ніяк близької ось-ось води[5].
Там теж і велетень той, що від тім'я до стіп сім стай має,
Але в його раз у раз птах вижирає нутро[6].
Тут тобі з фурій одна батогом один бік розскипає,
Щоб ти признався до всіх злочинів твоїх числа;
Друга розрізані дасть члени тіла пекельним гадюкам,
Третя в пекельнім огні щоки пектиме смажні.

---

[1] Єлісейські поля по віруванні римлян — осідок праведних, блаженних душ.

[2] Сізіф, грецький король і великий грішник, засуджений по смерті на кару котити під гору важкий камінь, який під самим вершком вирпвається йому з рук і котиться вниз, так що він приневолений раз у раз починати наново свій труд. Він задля того ввійшов і в приказку: Сізіфова праця — марна, страчена праця.

[3] Іксіон, старогрецький злочинець, по смерті прив'язаний до колеса, яке раз у раз оберталося з ним.

[4] Данаїди, дочки короля Даная, а внучки Бела, числом 50, вийшли заміж усі разом за 50 синів короля Айгіпта, та за радою свого вітця всі, крім одної, що остерегла й спасла свого мужа, повбивали своїх мужів. За те в аду вони за кару мали носити воду решетами, аби наповнити велику бочку.

[5] Тантал, син Пелопса, був за свої злочини засуджений по смерті на вічний голод і вічну спрагу. Для заострення тої кари йому здавалося, що близько його уст висять овочі, а до грудей досягає вода; він раз у раз досягав руками се або те, але воно зараз віддалялося. Його ім'я ввійшло також у приказку: терпіти Танталові муки.

[6] Велетень Тітіос; сага про його кару, подібну до тої, яку терпів Прометей на Кавказі, невідома Гесіодові.

Тінь твою пакісну тут будуть шарпати в тисячний спосіб,
Дотепом рушить Еак[1] кари придумать нові,
Всіх давніх грішників він перепише на тебе катуші,
Давнім злочинцям усім ти віддаси супокій;
Сізіфе, маєш того, кому вручиш тягар свій незносний,
Іншого тіло крутить колесо буде вертке.
Сей буде дармо хапать і гілляки з плодами, і воду,
Сього нетлінне нутро жертимуть птахи вовік.
Не закінчить друга смерть ті посмертні катуші [страшнії],
І для так многих терпінь крайньої хвилі не жди!
Мало дає тут мій спів, як коли б почислив хто на Іді[2]
Листя чи суму крапель в морі Лівійськім злічив.
Бо не скажу, скільки там родить цвіту в Сіцілії Гибля[3]
Ні кілікійська земля скільки плека шафрану[4],
Ні коли люта зима трепещить під крилами Борея,
Скільки афонську гору граду зерен оббілить,—
Голос-бо мій не здола виповісти усі твої злості,
Хоч би хто зна, кілько уст хтось дав на теє мені.
Скільки на тебе біди й такі прийдуть руїни, нещасний.
Щоби й самого мене — мислю — до сліз довели.
Сльози ті будуть мене безконечно робити щасливим;
Плач мені буде тоді сто раз солодший, ніж сміх.

V. ЙОГО ВРОДЖЕННЯ

Родився ти нещасливим — боги так хотіли, й ні одна
Щасна, прихильна звізда при вродинах не була,
Ані не сяла Венера, ні був у ту хвилю на небі Юпітер,
Сонце та місяць були на неприязних місцях;
Не дуже корисне теж подавав тобі світло Меркурій,
Що світлій Майї його сплодив великий Зевес.
Тільки жорстока тебе звізда Марсова супроводжала
Та серпоносного ще діда[5] зловіща звізда.
І день уродин на знак, що нічого, крім бід, не побачиш,
Був препаскудний і весь чорний від прегустих хмар.

---

[1] Еак, син Зевса й Егіни, один із пекельних суддів.

[2] Іда — пасмо гір коло Трої, покрите лісами.

[3] Гибля, гора в Сіцілії, дуже цвітиста та славна своїм медом.

[4] Кілікійський шафран був так само славний, як гиблейський мід.

[5] Планета Сатурн, у греків Кронос, отець Зевеса. Чому серпоносний, пояснює Гесіод у «Теогонії», мого перекладу розділ (IV).

Той день в календарі має назву від Алліï злої,
Він припровадив на світ Ібіса людям на зло.
А як він вилупився з материнського бруха брудного
Й на Кініфійській землі[1] зложено тіло його,
На розі дому сидів на вершечку пугач-ночолюбець,
З темного горла пускав крики важкі раз у раз.
Зараз умили його у багнистій воді евменіди,
Що зі стігійських багон критим коритом текла,
Грудь намазали також із пекельної гадини жовчю
Й тричі сплеснули вони в руки криваві свої.
Горло дитяче вони молоком годували собачим, —
Се перша страва ввійшла в його дитячі уста;
Випив годованець з ним і кормительки стеклість своєї,—
Бреше на ринку при всіх [в Римі] собачі слова.
Тіло його сповили в пеленки, пофарбовані ржею,
Що десь надерли її з покиненого костра;
А щоб без підстилки він на землі голій міг не лежати,
Кремінь під ніжну йому голову ткнули вони.
Вже, хотячи відійти, вони факлю з сирого поліна
Присунули до лиця, аж коло самих очей.
Хлопець заплакав, коли гірким димом дунуло на нього.
Та з трьох сестер тих одна ось яке слово рекла:
«На необмежений час тобі тії даруємо сльози,
Що з відповідних причин плакатимеш ти вовік».
Теє рекла й надала тій обіцянці важність Клотона,
Й чорну нитку йому випряла вража рука.
А щоб своїми йому не ворожити довго устами,
Мовила: «Дії твої виспіва в пору співець».
Я той співець. Пізнаси через мене, які тебе рани
Ждуть, коб лиш тільки боги сили словам додали.
А щоб до віршів моїх речева ще вага доступила,
Сам ти присутній свої болі зноситимеш там.

VI. ПРИКЛАДИ ДАВНІХ МУК

А щоб ти мук не терпів у давніших часах безприкладних,
Хай від троянців твоя буде не легша біда,
Скільки Псаненко той Філоктет, спадкоємець Геракла,
Стільки ж і ти носи ран на затроєній нозі.

---

[1] Країна між обома Сіртами в північній Африці, може (названа так) тільки для наруги, бо назва означає землю, що родить псів.

І хай не легший твій біль буде, як болі Телефа того,
Що ланю ссав і прийняв від Ахілла і рану, і поміч[1],
Або як того, що впав із коня на Алейську долину
І що його красота майже до згуби звела[2].
Будь ти сліпий, як Амінтора син, і з тривогою мацай
Світла позбавлений шлях провідним жезлом своїм[3].
І щоб не бачив ти більш, як той, що його доня водила,
Що батька й матір свою злочином своїм згубив[4].
Будь, як той старець, що став судією в жартливому спорі
І віщуванням собі славу велику здобув[5],
І як був той, що з поради його перед судном Паллади
Голуба вислано як пробу та провідника[6],
Або той, що потеряв очі, бачивши ними на лихо
Золото, що принесла мати по страті синка[7],
Чи як етнейський пастух, що йому Телемос Евріменко
Долю будущую [та сліпоту] виворожив[8],

---

[1] Телефос, син Геракла, якого мати Ауге викинула на гору, був вигодований ланею. Ахілл зранив його списом, а потім за ореченням вирочні вигоїв його рану ржею з того самого списа.

[2] Беллерофон у Малій Азії впав із крилатого коня Пегаса на Алейську долину. Його красота була причиною, що в ньому закохалася королева Стенобойя, жінка короля аргівського Пройта, а коли він відкинув її любощі, оклеветала його перед своїм мужем, за що той почав наставати на його життя.

[3] Амінторів син Фойнікс за любовні зносини з коханками свого вітця був по його наказу осліплений.

[4] Фіванський цар Едіп, дізнавшися, що по невідомості вбив свого вітця й оженився із своєю матір'ю, з якою мав двох синів і дві дочки, виколов сам собі обоє очей і під проводом дочки Антігони пішов на вигнання.

[5] Тейресій Фіванець, був покликаний розсудити суперечку між Зевсом (Юпітером) і Герою (Юноною), в кого більша полова пристрасть — у мужчини чи в жінки. Він орік, що в жінки полова пристрасть в дев'ять разів більша, ніж у мужчини За те розсерджена Гера осліпила його, але Зевес дав йому дар віщування, Аполлонову штуку.

[6] Фіней, стерник корабля «Арго» в поході аргонавтів, що придумав спосіб переплисти поміж Сімплегади, стрімкі скелі на обох берегах моря, що раз по разу сходилися й розходилися й не пропускали тісниною ні одного судна. Фіней надумав пустити поперед корабля голуба; скелі розтрощили його, але, розійшовшися потім, уже не рушили із своїх місць. «Арго» переплив тісниною свобідно, але Фінея за те осліп.

[7] Сага, зрештою, невідома.

[8] Циклоп Поліфем, осліплений Одіссеєм, пор.: «Одиссея», IX, 507—512.

Як Фінієнки оба, яким світло відняв той, що й дав їм[1].
Або як Тамірас був та Демодок [у свій час][2],
Так твої члени нехай хтось зітне, як Сатурн [вітцю свому],
Ті самі часті відтяв, що сотворили його[3].
І хай не буде Нептун приязніший тобі в бурнім морі,
Як тому брату й жоні, що птахами їх зробив[4],
Або як тому Уліссу, що в морі обломків держався
Плоти розбитої, аж спасла Семели сестра[5].
Або нехай — щоб ніхто не зазнав більше кари такої! —
Зрубане тіло твоє нарізно коні несуть[4].
Або сам того зазнай, що зазнав від пунійців наш Регул,
Що викупиться вважав для римлянина стидом[6],
І хаїї не буде тобі охороною божество жадне,
Так, як Зевесів вівтар в Трої Пріама не спас.
І як із Осси вершка скока дав Тессал в темну безодню[4],
Хай і тебе хтось зіпхне з чуба стрімкої скали.
Або як Еврілоха, що від того на берло розжився[4],
Хай буде тіло твоє змій ненаситних їда.
Або нехай прискорить твою смерть, як се Міносу сталось,
[Пущений просто згори] литий на тім'я окріп[4].
Або як добрий в ділах Прометей, хоч поніс за них кару,
Прикований до скали, птиць своїм тілом годуй.
Або як той Етракід, по Гераклу в п'ятнадцятім році,
Вбитий укинений будь в моря безмірну глибінь[4].
Або як сина Амінта[7], нехай тобі милий гидкою любов'ю
Хлопець, зненавидівши, рану мечем нанесе.
Або нехай у напій тобі так домішають отрути,
Як тому, що його Зевес сплодив у виді вола[8].
Або на шибениці щоб ти згиб, як той бідний ахаєць,
Що повис на березі золотоносної ріки[4].

---

[1] Фіней осліпив своїх синів за намовою своєї жінки.

[2] Тамірас ... Демодок — сліпий співак у феаків («Одиссея», VIII, 64).

[3] Латинська сага, на яку тут натякає Овідій, трохи відмінна від грецької. Мати Сатурнова зветься Тітея, отець Целюс (із welum — небо), а серп виходить діамантовий, а не залізний, як у Гесіода.

[4] Сага, зрештою, невідома.

[5] Сестра Семели — Левкотея, натяк на Одіссеєву пригоду на морі.

[6] Римлянин Регул, якого карфагенці замучили, всадивши його в бочку, набиту цвяхами, і спустивши з нею з гори

[7] Македонський король Філіпп II.

[8] У виді вола Зевес уніс Європу й спарувався з нею.

Або як Ахіллового потомка, що тим тільки й славний,
Хай уб'є цегла тебе, кинена з ворога рук[1].
Хай спокійніш не лежать твої кості, як Піррові кості,
Що хтось їх порозкидав по амбракійському шляху[2].
Від киненої стріли згинь отак, як дочка Еаченка,—
Жертви такої не слід тобі Цереру збавлять.
І як внуку згаданого тільки що короля в отсій вірші,
Хай тобі власний отець сок кантаріди подасть.
І хай наложниця, що тебе вб'є, наречеться святою,
Як нарекли ту, що згиб Левкон, тиран, з її рук.
Або в огонь забери найдорожчі особи з собою
І кінець свому життю вдій так, як Сарданапал.
І як тих, що Зевса храм в Лівії захотіли зганьбити,
Вкриє хай тіло твоє зігнаний вітром пісок.
Або, як жертвам убійства та зради Дарія Другого
Попіл, насівши, сипкий хай твоє тіло пожре[3].
Або як тому, що раз прийшов з піль Сікіону оливних,
Хай стужа й голод тобі смерть заподіє ураз.
Або як той Атарніт, будь зашитий у шкіру волову,—
Здобич ганебну таку пан твій нехай одержить.
Або як Фери тиран, будь і ти замордован у ліжку,—
Хай тебе так, як його, вб'є власна жінка мечем.
Та, яку вірною ти уважатимеш, хай тебе зрадить,
Як ларіссейця того, хай твоє тіло зранить.
Або будь, як той Мілон, що тиранив і вимучив Пізу,
Вкинений стрімглав живцем у каламутний канал.
На Афіданта який, що держав філецейську країну,
Грім від Зевеса прийшов, хай такий трафить тебе.
Або, як кажуть, колись Бакхус на амастрідському полі,
Щоб і ти голий отак на ахілейському лежав.
І як Еврідамаса колись тричі довкола Тразілла
Гробу на ларіссейському колесі ворог волік,
Або як Гектора, що так завзято стеріг рідних мурів,
Довкола них обволік тричі завзятий Ахілл,

---

[1] Сага, зрештою, невідома.

[2] Пірр, король Епіру, що завзято воював римлян.

[3] Охос, що пізніше став перським царем під назвою Дарія II, заприсяг персам, які разом із ним, змовившися, вбили сімох магів і сим допомогли йому стати царем, що жадному з них не спричинить насильну смерть ані отрутою, ані мечем, ані жадним насиллям, ані голодом. Коли йому, одначе, запотребилося вимордувати їх, він велів наповнити кімнату з високими стінами, але без стелі, попелом, над кімнатою збудувати дерев'яний павільйон з подвижним помостом, угостив в нім щедро своїх союзників, а коли вони поснули, поміст відсунено а вони всі подушилися в попелі.

Або, як смерті новий рід прийнявши від Гіппоменеї,
Тяганий був по землі той, що насилля чинив,—
Та коли тіло твоє, зненавиджене, жить перестане,
Коні на трупі гидкім помсти нехай доповнять,
І хай по скелях твої тельбухи висять так, як тих греків,
Що, з Трої пливши, знайшли смерть у евбойских щілях;
І як шалений погиб грабівник у воді, ще й від грому[1],
Так хай тобі утонуть ще допоможе огонь.
І хай шалений твій дух гонять фурії, так як і в того,
Що в нього тіло ціле, тільки лиш рана одна.
Або як у Дріантенка, що був князь у горах родопських,
Що свою ногу прийняв за виноград і відтяв[2];
Як у Геракла, що сам себе дав на Оеті спалити,
Чи в Атаманта, що став зятем змії[3], чи в Агамемноненка[4];
Чи в Алкмеона, що взяв опісля Каллірроюза жінку[5].

VII. ПРИКЛАДИ ЗРАД І СТРАШНИХ СМЕРТЕЙ

І нехай буде тобі дана жінка така неморальна,
Як та, що вибрав Тідей для свого сина колись[6],

---

[1] Аяс Оіленко, один із грецьких героїв у троянській війні, згиб, вертаючи з Трої, на побережжі моря. Буря розбила його корабель о скелю, а він, учепившися скелі, прокляв богів, за що Афіна тут же вбила його Зевесовим громом.

[2] Лікург, син фракійського князя Дріанта, ставши князем, спротивився садженню винограду й велів рубати виноград, де той був уже засаджений. За те Діоніс (Бакх) покарав його такою оманою, що його власна нога видалася йому виноградом і він відрубав її сокирою.

[3] Атамас оженився з Юноною, дочкою фіванського короля Кадма й Герміони, яких боги за кару перемінили в змії. Його жінка Юнона кормила своїми грудьми Зевсового сина Діоніса, за що Гера наслала на її мужа такий шал, що він розбив о камінь свого власного сина Леарха. Юнона з молодшим сином Мелікертом, утікаючи від шаленого мужа, кинулася в море і була прийнята між морські божества під іменем Левкотеї.

[4] Ореста, сина Агамемнонового, гонили фурії за те, що вбив свою матір, мстячи за смерть вітця.

[5] Алкмеон убив також свою матір Евріпілу й був переслідуваний фуріями; тільки подружжя з німфою Каллірроєю (може, образово затонення в ріці) вернуло йому спокій.

[6] Тідей оженив свого сина Діомеда з дочкою аргоського короля Айгіалеєю, яка в неприсутності свого мужа вела розпусне життя, а коли він вернув додому, мало не замордувала його, так що він мусив утікати з того краю.

Що з братом мужа свого [явні] зносини мала любовні
Й скрила від локрів його, як її служницю вбив.
Дайте, боги, щоб ти жінку так само мав вірну, як тії,
Що мав Талай, або як Тиндареївна була[1],
Або як ті Данаїди, що всі свояків повбивали
І за те воду носить мусять вовіки віків.
Хай похіднею горить на подобу Бібліди й Канаки[2]
Також у тебе сестра, злочином вірна тобі.
Як буде в тебе дочка, будь, немов Пелопея Тієсту[3],
Як Мірра свому вітцю, а Ніктімена свому[4];
І хай не буде вона прихильніша тобі й життю твому,
Як Птереласу дочка чи тобі Нізе була[5],
Що своїм злочином ввік своє ріднее місто зганьбила,
Тіло батьківське насмерть возом здавила важким.
Згинь так, як ті юнаки, яких трупи розкидані й лиця
Встелювали довгий час рівні пізанські поля[6],
Як отой, що сватачів безталанних напоєну кров'ю
Землю волів був, мабуть, власною кров'ю скропить[7],

---

[1] Талаєва дочка Евріфіла зрадила свого мужа Амфіарая за нашийник, у який Гефайст укував усяке нещастя, відкривши його криївку Полінейкові. Амфіарай не хотів брати участі в поході проти Фів, знаючи наперед, що згине в тім поході, і тому сховався при приході Полінейка, але, знайдений, не міг опертися його намовам. Тиндареївна-Клітемнестра, жінка Агамемнона, що в неприсутності мужа злигалася з Айгістом, а по його повороті вбила його в лазні.

[2] Бібліда, дочка Мілета, полюбила свого брата-близнюка Кавна і втекла до Карії, де, плачучи непастанно, перемінилася в джерело. Канака, вродивши дитину від свого брата Макарея, повісилася.

[3] Пелопея, дочка Тієста, вродила від рідного вітця сина Айгіста, спільника Клітемнестри.

[4] Мірра мала від свого вітця сина Адоніса, а Ніктімена, дочка лесбійського короля Ніктея, задля спілкування з вітцем, до якого присилував її сам отець, попала в меланхолію й була перемінена в сову.

[5] Дочка Птереласа, короля тафійського Камітона, обтяла свому батькові золоте волосся, в якім лежала його незвичайна сила, й тим спричинила його смерть. (Грецька паралель до історії Самсона й Далілли.) Скілла, дочка Ніза, короля мегарійського, зробила свому батькові те саме в його війні з Міносом, королем Кріту.

[6] Ойномаос, король Пізи й Еліди, хотів віддати свою дочку Гіпподамію тільки такому юнакові, якого він не зможе догнати в возових перегонах. Маючи чудесні вітрові коні, він доганяв кождого і вбивав іззаду списом. Так погубив їх 13, поки не перехитрив його Пелопес у змові з Гіпподамією.

[7] Мабуть, натяк на Одіссея, що при помочі свого сина повбивав многочисленних сватачів своєї жінки.

Або як зрадник-візник згиб, тирана жорстокого знаряд,
Що нову назву свою морю Міртойському дав[1],
Або як ті, що надармо догнать бистроногую панну
Хтіли, аж яблука три біг опізнили її[2];
Або як ті, що ввійшли в лабіринт, що ховав Мінотавра,
В темну будівлю, та вже з неї вернуть не могли[3];
Або як ті юнаки, що, Патроклову мстячи загибель,
Вбив їх дванадцять Ахілл і на стіс друга поклав[4];
Або як ті, що їх Сфінкс за нерозгадку загадок темних
[Поблизу Фів на шляху] смертю страшною губив;
Або як ті, що зайшли в храм Мінерви в Бістоні [й погибли],
Із-за чого й досі ще вкрите богині лице[5];
Або як ті, що колись короля фракійського ясла
Кров'ю багрили й були стравою коням його[6];
Або як ті, що кидав їх Теродамас львам на поживу[7],
Або в Тавріді велів Тоас як жертви вбивать;
Або як ті, що колись ненажерній Скілла й Харібда
З Улісових кораблів повиривали живцем[8].
Як ті, що їх Поліфем проковтнув у живіт свій глибокий,
Або як ті, що взяли їх Лайстригони до рук[9],

---

[1] Назва Міртойського моря між Крітом й Пелопоннесом має походити від Міртіла, Ойномаєвого візника, що зрадив Пелопсові тайну свого пана й згиб потім, зіпхнений Пелопсом у море, коли домагався умовленої за свою зраду нагороди — проспати одну ніч із Гіподаміею.

[2] Аталанта, дочка Схойнея, заявляла своїм сватачам, що вийде замуж лише за того, хто дожене її в бігу. Коли ж сватач, догнавши її, не зупинявся і випереджав її, вона ззаду вбивала його списом. Дістав її Гіппомен таким способом, що, біжучи перед нею, кинув їй одно по однім три золоті яблука, одержані від Афродіти.

[3] Мінотавр, потвір, посаджений Міносом у лабіринті на Криті, пожирав висиланих туди афінських хлопців і дівчат, поки не вбив його Тесей.

[4] По смерті Патрокла Ахілл убив 12 троянських юнаків і поклав їх на костер разом із тілом свого друга.

[5] Сага не пояснена.

[6] Фракійський король Діомед мав огнедишущі коні, котрих годовано людським м'ясом, поки Геракл не вбив короля.

[7] Скіфський король Теродамас годував львів людським м'ясом.

[8] Решта Одіссеєвих товаришів, як знаємо з «Одіссеї», погибла від Скілли й Харібди.

[9] Натяк на Одіссеєві пригоди.

Як ті, що їх Ганнібал повкидав у глибоку криницю
Й пилом досипаним всю сивою воду зробив[1];
Як ті дванадцять дівок, що погибли враз зі сватачами
Через те, що сватачам зброю взялись доносить[2];
Як поліг дужий борець, від аонського гостя простертий,
Що дивом все побіждав, як хто його повалив;
Як усі ті, що Антей роздавив їх у раменах сильних[3],
Як ті, що їм дала смерть люту лемнійська юрба[4].
Як той, що довгі часи жертв неправих учитель, уливний
Викликав дощ і погиб жертвою [вчинків своїх][5];
Як брат Антея, яку кров пролити мав, тою жертовник
Окрасив і тут же й сам за власним прикладом згиб[6];
Як той жорстокий тиран, що замісто трави [та оброку]
Коні страшнії свої м'ясом людським годував[7];
Як ті два, що прийняли від одного борця різні рани
Й згибли [оба в один час], Несс і Дексаменів зять[8];
Або як правнук Сатурна, якого загибель страшную
Бачив із міста свого, [та не поміг] Ескулап[9];

---

[1] Ганнібал у своїм поході через римську Кампанію покликав до свого табору сенат одного місточка й велів усіх його членів повкидати в криницю.

[2] Натяк на оповідання «Одіссеї» про вимордування сватачів.

[3] Велетень Антей, син землі, коли хто повалив його на землю в борні, одержував від своєї матері-землі все нову силу й перемагав противника. Лиш Геракл, не кидаючи його на землю, задушив його в своїх обіймах. Дещо подібне маємо в нашім найстаршім літописі в оповіданні про борню молодого Кожум'яки з печеніжином під р. 993.

[4] Лемнійські жінки повбивали своїх батьків й мужів за те, що не хотіли приставати з ними тому, що їм із допусту Афродіти воняло з ротів.

[5] Трасій, кіпрійський ворожбит, порадив єгипетському цареві Бузірісові для усунення посухи вбивати щороку одного чужинця в жертву Зевсові. Бузіріс велів убити його першого, й справді посуха перервалася.

[6] Той сам Бузіріс, що хотів у жертву зарізати Геракла й був зарізаний сам зі своїм сином через грецького героя.

[7] Фракійський король Діомед.

[8] Несс-кентавр, якого вбив Геракл, коли той, несучи його з Деіанейрою через ріку, хотів ізнасилувати Деіанейру. Зять Дексамена, також кентавр Евретіон, якого вбив Геракл, коли той хотів ізнасилувати дочку Дексаменову Мнізімаху (пор.: Apollodor's mythologische bibliothek, кн. II, розд. 5, уст. 5).

[9] Сага не пояснена.

Як згибли Сініс, колись хижий Скірон і злий Поліпемон[1];
Або як той, що до пів був чоловік, до пів віл[2];
Або той, що дерева вниз пригнувши, пускав у повітря,
Бачачи хвилі морські по сей і той бік нараз[3],
Або як той Керкіоп, що веселим обличчям гляділа
Церес на смерть його, як смерть заподіяв Тесей[4].

VIII. ПРИКЛАДИ ВБОЖЕСТВА ТА ЧОЛОВІКОЖЕРСТВА

Хай тобі станеться все, що мій гнів тобі шле по заслузі,
І хай не буде тобі з менших лих ані одно!
Будь, як той Ахаменід, на сіцілійській полишений Етні,
Що голий, ледве живий, суден троянських діждав[5].
Май хіба стільки добра, скільки [давній] двоіменний Ір мав[6],
Ті, що стоять на мостах, проти тебе багачі[7].
Все ти надармо благай [злотодайного] сина Церери[8],
Та скільки будеш благать, хай статок твій він вменша.
Як у плавучій воді під ногою людською від хвилі
Сиплеться живо пісок і з-під ноги виплива,
Так хай не знаю який раз у раз твій щезає маєток
І випливає, немов плине щось із твоїх рук;

---

[1] Три розбійники, вбиті Тесеєм. Поліпемон, званий також Прокрустом, клав своїх силою зловлених гостей на ніч у невідповідні для них ліжка — високих у короткі, а низьких у довгі. Коли вони поснули, він високим відрубував ноги, оскільки вистирчали з ліжка, а коротких натягав, прив'язуючи їм до ніг тяжкі ковала. Скірон робив смерть прохожим, прив'язуючи їх за ноги до верхів двох пригнутих дерев і пускаючи потім ті кінці, аби роздирали чоловіка. Такою смертю мали, по твердженню візантійського царя Івана Цімискія, деревляни усмертити князя Ігоря в р. 945.

[2] Мінотавр, убитий Тесеєм.

[3] Вищезгаданий розбійник Скірон, що чатував на свої жертви на вершку Істму, відки міг бачити два моря — Егейське та Корінфійський залив.

[4] Керкіопа, що силував прохожих боротися з ним і душив їх у своїх обіймах, задушив Тесей у храмі богині Деметри на радість тій богині.

[5] Грека Ахаменіда, якого полишив Одіссей на Сіцілії, застали там троянці голого й ледве живого з голоду та взяли на свій корабель, пор. Вергілієву «Енеїду», III, 590 і далі.

[6] Ір, згаданий у «Одіссеї» жебрак, звався властиво Арнай.

[7] Вказівка на давній звичай, що жебраки стояли на мостах, просячи милостині в прохожих.

[8] Син Церери — Плут ⟨он⟩, бог багатства.

І як отець тої, що могла постать свою відміняти,
Хоч їдячи, раз у раз голод ти вічний терпи[1].
Хай не бридке тобі теж буде й людськеє м'ясо; як зможеш,
Пробуй, [благаю], часів наших Тідеєм зістать[2].
Або вчини щось таке, з-за чого страхом гнані з заходу
Аж на схід [посеред мли] сонячні коні втекли[3].
Ну-ко, обід повтори препаскудний стола Лікаона,
Стравою спробуй також Зевса самого здурить![4]
Хай хтось заріже й тебе, щоб богів спробувать розуміння,—
Будь ти, як Танталів син або Терея хлоп'я[5].

IX. ПРИКЛАДИ РІЗНОРІДНИХ СТРАШНИХ СМЕРТЕЙ

Хай твої члени також хтось розкида по полі широкім,
Як та, що батька свого хтіла погоню спинить[6].

---

[1] Ерізіхтіон, син Тріопаса а отець Местри, що від Посейдона одержала дар переміняти досхочу свою постать, вирубав святий ліс Деметри й за те був покараний таким ненаситним голодом, що не лише проїв усе своє добро й на перехресних шляхах мусив випрошувати хоч найлихіші шматки живності, але надто кілька разів продавав свою дочку, яка раз по разу, перемінивши свій вигляд, знов приходила до нього. Нарешті він почав різати та їсти своє власне тіло, поки не вмер.

[2] Тідей, тяжко ранений Меналіппом при облозі Фів, із'їв мозок із голови того самого Меналіппа, вбитого Амфіараєм, і вмер від обрид-ження після тої їди.

[3] Атрей, син Пелопса, дав свому брату Теєстові, що збаламутив його жінку, м'ясо його власного сина, приготоване (на) обід. Зо страху перед тим злочином померкло сонце на небі.

[4] Лікаон, король Аркадії, подав Зевсові, що загостив до нього, на обід м'ясо зарізаного хлопця, аби провідати його всевідучість. Зевс запалив громом його палату, самого Лікаона перемінив у вовка й повбивав його 50 синів, що разом із вітцем живилися людським м'ясом.

[5] Тантал, пробуючи всевідучість богів, що загостили до нього, велів зарізати свого сина Пелопса й подати їм його м'ясо на обід. Боги, одначе, оживили його, а замість одного плечика, яке з'їла Деметра, дали йому штучне, зроблене із слонової кості. Терей, фракійський князь, оженившися з Прокною, дочкою аттіцького короля Пандіона й мавши з нею сина Ітіса, закохався в жінчиній сестрі Філомелі, вислав жінку на село, а потім розголосив, що вона вмерла, й оже-нився з Філомелою, та, зійшовшися з нею, відрізав їй язик, аби не зрадила його перед сестрою. Філомела виткала серпанок, на якім було написано, що сталося з нею, й переслала його сестрі. Прокна прибула до сестри, зарізала свого синка й дала його батькові з'їсти, по чім обі сестри втекли з дому. Всі троє були перемінені в птахів: Прокна в ластівку, Філомела в соловія, а Терей в одуда.

[6] Натяк на братовбійство Медеї, описане вище.

В бронзі Перілловім ти бугаїв справедливих наслідуй
Риком, що відповіда снісінько формі вола[1];
І як Фаларіс, тиран, у пафійському бронзі, реви ти
Ревом воловим, як меч вперед язик тобі втне[2].
А як вернути тобі забажається в вік щасливішний,
Будь ти ошуканий так, як старий Пеліас був[3].
Або ввергнися з конем в болотної безодні пащеку[4],
Тільки хай смерть твоя враз й ім'я проглине твсє.
О, щоб так само ти згиб, як ті, що з зубів смочих повстали,
Що їх на грецькій ріллі сіяла Кадма рука![5]
Як і Піттіди були та Моліни фатальні прокляття[6],
Хай і на голову теж стягнуть нещастя твою,
Аби якими з маленької книжки заклятий був птах той,
Що, в воду кидаючись, тіло вмиває свсє.
Май стільки ран теж на тілі, як той, про якого говорять,
Що свої жертви вбивав, не уживавши ножа.
В одурі, як та, котру обезумила мати Кібела,
Звичаєм фрігів і ти соромний член собі вріж[7].
З мужа зробись ані муж, ані жінка, як Аттіс [нещасний],
І бий м'яким кулаком у торохтячий тимпан[8].

---

[1] Акраганський тиран Фаларіс, одержавши від афінського механіка Перілла проект зробити мідяного бика, в якім зачинений і повільним огнем припіканий злочинець ревів би на подобу вола. Коли механік зробив свою штуку й прибув похвалитися нею перед тираном, сей велів на пробу його першого спекти в тім биці. Сцену між Фаларісом і Періллом описав Овідій майстерно в одинадцятій елегії третьої збірки «Tristium», рядки 40—54.

[2] Фаларіс і сам поплатився за своє тиранство такою самою смертю, тільки що йому ще перед тим відрізали язик.

[3] Пеліаса за радою Медеї порізали й зварили його власні дочки, надіючися відмолодити його.

[4] В Римі отворилася була болотяна пащека в р 632 пе⟨ред⟩ Хр⟨истом⟩, та рицар Курцій вскочив у неї в повній зброї з конем, по чім вона зачинилася.

[5] Кадм, прибувши з Фінікії до Бойотії, вбив тут страшного дракона та за радою Афіни посіяв половину його зубів із яких виросли уоружені рицарі; при їх помочі Кадм покорив жильців Бойотії й заснував Фіви

[6] Сага не вияснена.

[7] Так зробив собі Аттіс, коханець Кібели, на якого та богиня напустила одур за те, що спроневірився їй із гамадріадою Сагірігідою.

[8] На пам'ятку Аттіса, євнухи справляли плачливі обходи з грою на флейтах та з биттям кулаками в барабани.

Будь перемінений теж нагло в потяг Великої мами,
Як побідитель і та, що доганяла його[1].
І щоб не сам лиш Лімон потерпів таку кару страшную,
Хай і у тебе нутро вирве роз'юшений кінь.
Як Касандреї тиран, та не лагідніш від тирана,
Ранами вкритий будь ти, вкопаний в землю живцем[2].
Або як Абаса син і так само цитнейський герой, будь
В скриню запертий і в ній вкинений в морські вали[3],
Або як жертва ти будь на жертовнику Феба зарізан,
Смерть, яку ворог лихий ген по Тевдоту завдав.
Або нехай проклина в днях означених тебе Абдера
І на проклятого хай градом каміння паде.
Або нехай тебе вб'є, як колись то вітця Дексіони
Та Гіппоноєнка той Юпітра наглий огонь[4],
Як Автоної сестру, та як ту, що й їй тіткою Майя,
Й того, що зле кермував коні, яких забажав[5],
Як дикий той Еолід та як той з того самого роду,
Що Медведиці отець, в морі не тоне ні раз[6];
Як Мацелона, яку враз із мужем убив грім небесний,
Так, прошу [бога], будь ти вбитий воздушним огнем.

X. ПРИКЛАДИ СМЕРТІ ВІД ЗВІРІВ АБО РІЗНИХ ПРЕДМЕТІВ

Будь і ти жертвою псів, що на Делосі Таса роздерли,
Через що заказ пішов ніччю по місту ходить;

---

[1] Гіппомен і Аталанта, що своїм спілкуванням осквернила храм Кібели, були перемінені в пару львів.

[2] Касандрея, місто в Македонії, якого тиран Аполлодор потерпів таку кару.

[3] Син Данаї, від неї син Зевса Персей був, на розказ її вітця Акрізія, сина Абасового, зараз по вродженні разом із матір'ю всаджений у дерев'яну скриню та пущений на море. Море занесло їх живих до острова Серіфуса, де їх переймив і освободив Діктіс.

[4] Син Гіппоноя Капаней був убитий громом, коли завзято штурмував мури Фів.

[5] Кадмова дочка Семела, беременна від Зевса, забажала бачити його в повній божеській силі і вмерла на його вид. Так само Фаетон, що забажав поводити сонячними кіньми, згинув, надто наблизившися до сонця.

[6] Лікаон, отець Каллісто, що була перемінена в сузір'я Арктос (Великий Віз).

І що роздерли того, що підглядав Діану в купальні[1].
Та Кротопіди синка Ліна розшарпали теж[2].
І хай не легше тебе вкусить гадина зубом отруйним,
Як Калліопи сноху або Еагра-старця[3],
Як Гіпсіпіли синка за те, що підозреного в Трої
Пузо порожнє коня списом преострим пробив[4].
Не безпечніше на сходи високі ввійди, як Ельпенор,
І зазнай силу вина так, як зазнав її він[5].
Так само вбитий упадь, як дріони, що в поміч прибігли
В зброї Тіодаманту, [щоб Геркулеса убить][6];
Як дикий Как, що погиб, задушений у власній яскині,
Зраджений голосами втягнених в неї волів[7];
Як Ліхас той, що приніс дар, напоєний трутою Несса,
Й море Егейське за те кров'ю своєю скрасив[8].

---

[1] Актайон, син Арістея й Автоної, підглянув Артеміду голу в купелі. Вона за те бризнула на нього водою, він зараз став оленем, і його розшарпали його власні пси.

[2] Псамате, дочка аргоського короля Кротопуса, вродила від Аполлона сина Ліна, та, боячися вітця, віддала його на виховок пастухові, якого пси з'їли полишену без догляду дитину.

[3] Сноха (невістка) Калліопи Еврідіка, жінка Орфея, вмерла від укушення гадини, а так само вмер і Орфеїв отець Оягер.

[4] Той троянець, що, по оповіданні Вергілія («Енеїда», II), спротивився втягненню дерев'яного коня до Трої і на пробу, чи в нім нема узброєних ворогів, штуркнув вістрям свого ⟨списа⟩ в черево коня, в якого нутрі справді забряжчало. Та що той троянець зараз закричав, укушений гадиною, й тут же вмер, троянці не йняли віри його словам і втягли в місто коня на свою загибель.

[5] Ельпенор, товариш Одіссея, забився в палаті Кірки, впавши з даху в п'янім стані.

[6] Тіодамас, король епіротського племені дріопів, не хотів приняти гостинно Геракла в його подорожі. Геракл зарізав одного вола з його стайні, а король покликав своїх людей на поміч, аби покарати непрошеного гостя, але погиб у бою з рук Геракла враз зі своїми помічниками.

[7] Как, огнедишущий велетень, вкрав у Геракла часть Геріонових волів і повтягав їх у свою яскиню хвостами наперед, аби змилити сліди. Воли, одначе, своїм риком зрадили свою присутність у яскині, а Геракл, увійшовши до неї, задушив сонного Как й витяг із яскині за ноги.

[8] Ліхас, слуга Деянейри, приніс від неї й передав Гераклові сорочку, намочену в крові Несса. Надівши її, Геракл почув страшний біль на цілім тілі, що зараз зрозумів близькість своєї смерті і кинув Ліхаса в море.

Або у Тартар ввійди, зіпхнений із високої скелі,
Як той, що Сократа твір «Про вбійство», [кажуть],
читав[1];
Як і той, що спостеріг ошуканче вітрило Тесея[2],
Як з муру Трої униз скинений Гекторів син[3];
Як та кормилиця та тітка Бакхова, Іно [нещасна][4];
І як той, що винайшов на власну згубу пилу[5],
І як лідійка та, що сама вверглась з високої скелі,
Що лихе слово рекла богу, ворожому їй[6].
На твоїй власній оборі тебе здибле хай кітна львиця
Й смерть тобі зробить таку, як та, що згинув Фалек[7].
Хай тебе дикий кабан розідре, як Лікургова сина,
Й Ідмона смілого, й теж того, що з дерева зріс[8].
Або нехай поранить тебе вбитий, як того, що вбила
Списом пробитої вже втята свині голова.
Будь ти фрігійцем отим або тим же стрільцем з Берекинта,
Що стята пінія їм [наглую] смерть принесла.
А якби ти кораблем доторкнувся до берега Кріту,
Хай тебе крітська юрба за коркірейця прийме[9].

---

[1] Сага не пояснена. Сократ, хоч письменний, здається, не лишив по собі ані одного писаного твору.

[2] Егей, отець Тесея, велів синові, коли плив на Кріт для дуже небезпечного діла під чорними вітрилами, в разі щасливого закінчення, замінити їх білими. Тесей, зажурений утратою Аріадни, забув сповнити батьківський наказ, Егей, дожидаючи його на високій скелі над морем і побачивши чорні вітрила, кинувся в море, яке від нього прозвано Егейським.

[3] Гекторів син, іскинений із муру Трої по її здобутті через греків, звався Астіанакс.

[4] Іно, або Інона, сестра Семели й кормилиця Діоніса, дізнала на собі помсти Гери, яка поразила її мужа Атамаса божевіллям. Сей у нападі шалу розбив свого старшого сина о камінь, а Інона, втікаючи з молодшим, Мелікертом, кинулася в море й була перемінена в морську німфу Левкотою, яку стрічаємо в «Одіссеї» як спасительку Одіссея в його плавбі до острова фаяків.

[5] Пилу мав винайти Пердікс, ученик Дайдала, який із завісті за се зіпхнув його зі стіни афінського замку, але Афіна перемінила його в куропатву.

[6] Сага не пояснена.

[7] Фалек, грецький поет із третього віку перед Хр(истом).

[8] Син Лікурга Анкай, стерник корабля «Арго», й другий аргонавт Ідмон погибли від диких кабанів. Третій, згаданий у отсім двостиху, був Адоніс, коханець Афродіти.

[9] Крітяни ненавиділи коркірейців і вбивали кождого, хто з Коркіри прибув на їх острів.

В дім ввійди, що вже валиться, як той накоренок Аледи,
Як Леопрепіди трон сам упав без короля.
Як Евен чи Тіберін, що у рвучих річках потонули,
Дай свою назву також якійсь шаленій воді.
Або на взір Астакіда нехай від бездушного тіла відтята,
Мов вепра, буде твоя з'їдена кимсь голова.
І як Бротей учинив, повідають, бажаючи, смерті,
Сам, розпаливши огонь, вкинь своє тіло туди[1].
Замкнений в клітку, приймш смерть убійчу, як той, що, почавши
Твір історичний писать, ніяк скінчити не міг.
І як загибель приніс винахіднику ямба гризького,
Хай принесе і тобі твій неповдержний язик[2].
І як той, що нападав на Афіни в стихах малостійних,
Так зненавиджений ти через безхліб'я пропадь[3].
Як той погиб, що колись був віщун і грець славний на лірі,
Так хай погубить тебе зранена права рука.
І як Агамемноненка від змії мала ранка Ореста,
Так хай погубить також зуб отруйний і тебе.
А як оженишся ти, хай ніч шлюбна вам буде й остатня,
Як була Евполісу й жінці його молодій[4].
І як той актор погиб, що ходив на котурнах, Ліксфрон,
Хай і у твоїх кишках остра зав'язне стріла[5],
Або нехай по лісах свояки тебе власні розмечуть,
Як був у Фівах [колись] розметаний вужа внук[6].
Хай дикий бик тебе вхопить [на роги] і занесе в гори,
Як колись жінку — [йде слух] — Ліка-тирана заніс[7].

---

[1] Бротей, син Гефайста, сам спалив себе на кострі, не хотячи довше жити задля незвичайно бридкої вроди.

[2] Поет Архілох, винахідник напасливих ямбових віршів, згинув через свої напасті.

[3] Натяк на пародиста Евбоя, що вславив себе напасливою поемою проти афінян у часі їх боротьби з Філіппом II, королем македонським.

[4] Евполіс, афінський комедіопис, визначився своїми брудними нападами на Сократа.

[5] Лікофрон, грецький трагік.

[6] Пентей, внук основателя Фів Кадма, що враз зі своєю жінкою Гармонією був переміненний у вужа, за сопротивлення культові Бакха був розшарпаний бакханками, в яких числі була також його мати.

[7] Жінка тирана Ліка Дірке згибла, прив'язана до хвостів двох диких биків.

Як потерпіла колись швагром безчещена ятрівка,
Так хай хтось кине тобі втятий під ноги язик[1].
Як основателя Кіри живої, званого Блезом,
Хай твої часті знайдуть по різних світу місцях[2].
Або хай в око тобі, як ахайському, кажуть, співцеві,
Вб'є медоносна пчола прикре та згубне жало[3].
Прибитий будь до скали, і хай з тебе кишки видирають,
Як тому, що його брат Пірри родителем був[4],
І як син Гарпага, ти дай на собі знов приклад Тієста,
Зарізаний увійди в батька свойого нутро[5].
Пообтинані носи та мечем покалічені члени,
Як, повідають, [колись] члени Мамерти були[6].
Як посторонок здушив сіракузького горло поета[7],
Так хай і твому життю мотуз учинить кінець.
Хай з тебе шкіру зідруть, аби голе світилося м'ясо,
Як у фрігійця того, що по нім зветься ріка[8].
І щоб побачив ти ще скаменяючу пику Медузи,
Що сама-одна звела многих кефенців на смерть[9].
Хай загризуть тебе так, наче Главка потнійські кобили[10],
Або як інший Главк, ти в море глибокеє вскоч[11],
Або як третьому, що так само називався, к тобі хай
Меду надмірний прилив віддих у горлі запре[12].

---

[1] Філомелі, другій жінці Терея, муж відрізав язик, аби не зрадила його перед першою жінкою, пор. вище.

[2] Сага не пояснена.

[3] Сага не пояснена.

[4] Прометей покараний так Зевсом за те, що вкрав із неба огонь і передав людям.

[5] Про Тієста пор. вище.

[6] Сага не пояснена.

[7] Чи натяк на смерть Теокріта?

[8] Натяк на Марзіса, з якого живцем здер шкіру Аполлон за те, що посмів рівняти себе з ним.

[9] Персей перемінив при помочі голови Медузи багато з ефіопського племені кефенців у каміння.

[10] Главк у селі Потнії, недалеко Фів, гордував культом Афродіти, за що богиня напустила шал на його кобили, які загризли його зубами.

[11] Інший Главк, славний пливак і риболов, скуштувавши чудотворного зілля, від якого зловлені риби пооживали та поскакали в море, скочив і сам у море і став морським божеством.

[12] Главк, син Міноса й Пасіфаї, бувши малим хлопцем і гонячи миш, упав у бочку з медом і задушився, але коли його віднайшли, віщун Поліїд привернув йому життя.

Випий з тривогою те, що колись наймудріший із греків
Випив спокійно, як смерть йому доправив Аніт[1].
А як полюбиш ти що, то не будь щасливіший, як Гемон[2],
Або отримай те так, як одержав Макарей[3].
І щоб ти бачив таке, як сина Гектора з царського замку,
Як увесь город уже лютий огонь обіймив.
Кров'ю порок відплати, як той, що йому дід за вітця став
І що насиллям сестру матір'ю його вчинив[4].
Хай тобі вб'ється у кість така сама стріла, від якої
Згиб, повідають, колись [славний] Ікарія зять[5].
Як в дерев'янім коні балакучее заткано горло[6],
Так хай хтось пальцем голосу орган заткне.
Або, як той Анаксарх, будь утовчен у ступі високій[7],
Замість сухого зерна, хай твої кості хрустять,
І як Псамату отець закопав живу в землю глибоко[8],
Так тебе в Тартару глиб хай загребе Аполлон.
Хай і на твоїх зайде та чума, що діткнула Коройба
Руку, якого в біді поміч аргівцям він дав[9].
Будь, як внук Етри, що мав загинути за образу Венери,
Вигнан, і хай рознесуть в сполосі коні тебе[10].
Як убив гостя хазяїн за скарб, що при нім був великий,
Так хай хазяїн який за малий гріш тебе вб'є.
І як погибло колись шість братів з Дамазіхтоном разом,
Так хай і рід твій увесь згине з тобою ураз.

---

[1] Натяк на смерть Сократа, що вмер від отрути, засудженний на смерть наслідком оскарження Аніта.

[2] Гемон, син фіванського короля Креона, повісився при трупі своєї улюбленої Антігони.

[3] Макарей, син Еола й Еварети, закохавшися в свою сестру Канаку, мав із нею дитину, яку Еол велів викинути псам. Канака заколола себе мечем, який прислав їй отець.

[4] Адоніс, пор. вище.

[5] Зять Ікарія Одіссей мав згинути від руки свого непізнаного сина Телегона, сплодженого з Кіркою, який зранив його стрілою, що мала вістря з риб'ячої ості.

[6] Сага не пояснена.

[7] Сага не пояснена.

[8] Про Псамату й її вітця Кротопуса див вище. За закопання дочки живцем у землю Аполлон наслав на край дикого звіра, що пожирав дітей, а потім чуму. Кротопус мусив забратися зі свого краю.

[9] Сага не пояснена.

[10] Етра, королева афінська, була матір'ю Тесея: її внук, а Тесеїв син Гіпполіт за любовні зносини зі своєю мачухою Федрою згинув, рознесений сполошеними кіньми.

І як по смерті дітей смерть собі бандурист заподіяв,
Так хай обридне й тобі життя неправе твоє.
Каменем стань саме так, як колись сестра Пелопса ста́ла[1],
Або як Батт, що погиб через свій власний язик[2].
Як, кидаючи кружком, протинатимеш плинне повітря,
Хай тебе власний кружок, як Гіацинта, уб'є[3];
А як захочеш плисти через воду широку, хай буде
Гірша тобі та вода, ніж для Леандра була[4].
Мов тому Коміку, що затонув, пливучи через хвилі,
Хай і тобі так залле гирло стігійська вода;
Або колись корабель розіб'ється й ти море бурхливе
Перепливеш, затони скраю так, як Палінур[5].
Як Евріпіда колись розкусала сторожа Діани[6],
Так хай тебе розірве псів чуйних ніччю юрба.
Як трінакрієць колись, вскоч і ти у пащеку Гіганта[7]
Там, де сіканська гора[8] найбільшим полум'ям б'є,
І хай стрімонські[9] жінки розідруть твоє тіло у шалі
Нігтями й зроблять тобі те, що Орфею колись.
Як син Альтеї погиб через огник, що мати спалила[10],
Так одна тріска нехай і твій костер запалить.

---

[1] Сестра Пелопса Ніоба, що скаменіла по страті синів і дочок.

[2] Батт, пастух, що зрадив Аполлонові крадіж волів, доконану Гермесом, а Гермесові пошукування Аполлона, був Гермесом перемінений у чорний камінь.

[3] Гіацинт, любимець Аполлона, кидаючи для забави кружок, погиб від його удару, коли ним з незвичайною силою дмухнув на нього завидющий Зефір.

[4] Леандер погиб у морській тіснині коло Абідоса в бурливу ніч, перепливаючи до своєї улюбленої Герони.

[5] Палінур, стерник Енея, що заснувши при стерні, впав у море й утонув.

[6] Евріпіда, що гостив у короля Архелая й вертав уночі з вечері, заїли пси.

[7] Філософ Емпедокл мав закінчити життя, вскочивши під час вибуху Етни в горючий кратер.

[8] Сіканія — Сіцілія, сіканська гора — Етна.

[9] Стрімон — ріка в Фракії.

[10] Син Альтеї Мелеагер умер, коли його мати в злості на нього спалила три недогарки полін, які три Парки хотіли спалити зараз по його вродженні, аби він зараз умер, і які вона тоді вихопила з огню,

Як від фазійської вмить зайнялася корони невіста,
Потім невісти отець, а від вітця цілий дім[1];
І як затроєна кров розійшлась по Геракловім тілі[2],
Так твоє тіло нехай пагубна трута пожре.
Як Пенталіда Лікург за свій злочин помстився на сині,
Так хай смертельний удар трафить тебе такий сам[3].
Спробуй теж так, як Мілон, розідрать пень надколений дуба,
Вкліщені ж руки відтак вирвати з пня не здолій[4].
Хай тобі власний твій дар так пошкодить, як Ікарові, що
Згиб від оружних селян, що їх вином упоїв[5];
А що по смерті його причинила дочка собі з болю,
Сам ти собі причини, на пояску удавись.
З голоду млій саме так перед замкненим входом до дому,
Як та дочка, що її мати вморила сама.
Образ Мінерви зневаж і ти так, як той Аякс, і теє ж,
Що близ Авліди йому, хай приключиться й тобі[6].
Як Навплієнко, стерпи смерть за злочин, який не сповнив ти,—
А що його не сповнив, хай те не втішить тебе[7].

---

[1] Се була помста Медеї, колхіянки з-над ріки Фазісу, на Язоні за те, що, зірвавши з нею подружжя, зважився оженитися з Креузою, дочкою корінфського короля. В день шлюбу Медея прислала панні молодій коштовну сукню й корону, та скоро вона наділа ті дари, почала вся горіти. Від неї зачав горіти також її отець, що прибіг рятувати її, а від них зайнялася й згоріла ціла палата.

[2] Від сорочки, намоченої в крові Несса.

[3] Лікург, потомок Пентея, запер у тюрму всіх бакханок; за се Бакх наслав на нього такий одур, що він сокирою зарубав свого сина Дріанта.

[4] Мілон, славний силач із Кротона, загинув через те, що хотів роздерти надколеного дуба, якого не могли розколоти клинням, але дуб так закліщив йому руки, що він не міг витягти їх і вночі його пожерли дикі звірі. Маємо тут старинну аналогію до відомої пригоди медведя в поемі «Лис Микита».

[5] Ікар, або Ікарій, великий прихильник культу Бакха, приплив до Аттіки зі шкіряними міхами з вином, а здибавши селян, що ще не знали вина ані п'янства, угостив їх щедро. Почувши оп'яніння й думаючи, що напій затроєний, селяни вбили Ікара. Його дочка, що була з ним, побачивши його вбитого, повісилася на власнім поясі.

[6] Аякс, син Оілея, один із героїв троянської війни, згинув при розбитті грецької флоти біля Евбої від грому, який виїмково кинула на нього Афіна за злочин, сповнений на троянській віщунці Кассандрі.

[7] Навплієнко Паламед, учасник походу під Трою, був укаменований грецькими королями через наклеп Одіссея. Сердитий на Паламеда за те, що той зневолив його до походу під Трою, Одіссей не поги-

Як ізіндійський той гість життя свого хазяїна збавив,
За що ще й досі від жертв Іон прогонить його[1];
Або як Меланта, що після вбійства у пітьмі ховався,
Зрадила мати, яку світло на те привело,
Так хай і груди твої кидані пробивають ратища,
Так будь завадою тим, що помогти тобі хтять.
І як страшну провів ніч той фрігієць, що коні в Ахілла
Вимовив на ніч собі, кожду ти так проводи[2],
І не будь ліпший тобі сон, як Резові та товариству,
Що з ним під Трою прийшло й зараз же в сні полягло[3],
Або як ті, що з рутульцем Рамнетом їх помордували
Жвавий Гіртака синок й жвавий його побратим[4].
Як Клінієнко, загинь посеред димової пожежі,
Щоб твоє тіло до пів спалене Стікс полоскав;
Або як Рема, що смів свіжоставлений мур перескочить,
Хай твою голову так заступ мужицький проб'є[5].
Врешті молюся, щоб ти серед стріл сарматійських та гетських,
В тім самім місці, що я, вічно і жив, і вмирав.

*

Се тобі поки що шлю в отсій борзо писаній книжці,
Щоб ти не думав, що пам'ять про тебе згубив.
Мало сього, признаю, але більше боги дати можуть.
Хай воля їх помножить те, що тобі я наклав.
Більше пізніш прочитаєш, і імена й факти правдиві
Розміром, у якім слід вести поважну війну.

дував ось яким способом помсти. Він сфальшував і підіслав котромусь із королів лист Пріама до Паламеда, в якім той ніби дякує йому, що Паламед згоджується зраджувати грецьке військо, й посилає йому значну суму грошей. Таку суму закопав Одіссей ублизу Паламедового намету. Коли лист донесено до Агамемнона, той скликав королів і представив, яке діло. Одіссей виступив ніби в обороні Паламеда й порадив суддям обшукати Паламедів намет. Знайшли закопане там золото й укаменували невинного чоловіка.

[1] Сага не пояснена.

[2] Той фрігієць звався Рез. Про його смерть оповідає «Іліада».

[3] Мова про Реза і товаришів у «Іліаді».

[4] Епізод про Низа й Евріала в Вергіліевій «Енеїді», IX, р. 314 і далі.

[5] Про смерть Рема, що, легковажачи собі заказ брата Ромула, перескочив невисоке обмурування первісного Рима, див.: Livius, Ab urbe condita.

УВАГИ ПРО СЮ ПОЕМУ

Овідієва поема «Ібіс» — справді незвичайне явище в загальносвітовій літературі. На такий показний, багатий та різнорідний реєстр проклять та хижих побажань (він своєю мовою називає їх «vota», побожні бажання, або шлюби!) не здобувся ані один поет на світі, не здобувся з греків ані Архілох, ані Каллімах, лише здобувся римлянин, поет нелегальної та розпусної любові, той, що сам себе назвав «tenerorum lusor amorum»[1]. В початкових рядках поеми автор заявляє, що прожив 50 літ, не зачіпавши в своїх віршах нікого особисто. А що він уродився д(ня) 20 марта року 43 перед Хр(истом), то його речення про безнапасне життя треба відносити до всього життя на свободі аж до вигнання зимою при кінці р. 7 по Хр(исту). Впавши жертвою напасті, непорозуміння чи власної провини, він мусив відтепер так чи інакше реагувати проти своїх ворогів, що спричинили його вигнання, та й по його віддаленні зі столиці не переставали рити під ним, шарпати його добру славу, зневажати його жінку та наставати на його маєток. Виступи Овідія проти таких ворогів, чи, може, лиш одного ворога, бачили ми і в елегіях «Tristium», і в посланіях «Ex Ponto», й тому нема підстави, як думає дехто (M. Schanz, op. cit., ст. 229), відносити повстання тої поеми або хоч би лише самого її початку до першого року Овідієвого побуту в Томіді. Навпаки, з поданого вище перекладу дев'ятого посланія четвертої збірки «Ex Ponto», яке можна й треба вважати заповіддю поеми а яке було написане по смерті Августа, може, аж у р. 16 по Хр(исту) (M. Schanz, там же, ст. 226, у ноті про хронологію посланій четвертої збірки, рядок 2), треба допустити, що «Ібіс» був о с т а т н і м дохованим до нашого часу твором викінченим, і то справді майстерно викінченим твором Овідія, написаним не швидше року 16 по Хр(исту).

Із самого тексту поеми знаємо, що її титул та спосіб оброблення запозичив автор від александрійського вченого та поета Каллімаха, якого полемічна поемка «Ібіс», звернена проти поета Аполлонія Родійського, автора дохованої до нас поеми про плавбу аргонавтів, не дійшла до нас. Овідій узяв із неї не лише титул, але також с п о с і б в о ю в а н н я, оперувати т е м н и м и і с т о р і я м и,

[1] Той, що грається з ніжним коханням *(лат.)*.— *Ред.*

натяками на страшні події з міфології та історії, з додатком при кождім натяку: «Аби й тобі таке було!» Чи взяв Овідій до своєї поеми дещо дослівно з твору Каллімаха, не можна сказати напевно; можна тільки сумніватися, чи, пишучи свій твір у Томіді, мав під рукою твір Каллімаха, з яким легко йому було познайомитися в Римі. Щодо змісту поеми треба зазначити, що Овідій оперує переважно натяками на події грецької героїчної саги (круги Геракла, Тесея, троянської війни, Одіссеї, фіванський, пелопоннеський, фессалійський, фрігійський, македонський, епіротський, сіцілійський і ін.), далеко менше міфологічними, але обік тої пребагатої грецької традиції втягає також римську (круг Енея) та загалом італійську. Німецький учений А. Гутшмід завважив дуже бистроумно, що «історичні приклади в Овідієвім «Ібісі» сягають тільки до загибелі короля Ахая в р. 218 пер⟨ед⟩ Хр⟨истом⟩ і виводить із того, що «ціла поема випливла з Каллімахової та дописаних до неї трохи пізніше схолій (річевих пояснень)». (A. v. Gutschmid, Kleine Schriften, I, Leipzig, 1889, стор. 2). Се можна допустити головно з уваги на величезний традиційний апарат, вміщений у поемі, яку поет ні в якім разі не міг написати з пам'яті. Але, з другого боку, не забуваймо, що найбільша часть натяків, поміщених у «Ібісі», міститься в інших давніших творах Овідія, які він, правдоподібно, в відписах або оригіналах мав із собою в Томіді (там він, між іншим, почав та не скінчив переробляти свою поему «Fasti» («Празники»).

Аби дати поняття про композицію поеми, яка в оригіналі та в перекладах подається без ніяких поділів, що утруднює не то оцінку, але навіть саме читання твору[1], я поділив її текст на дев'ять розділів відповідно до її змісту. В першім розділі (Е к с п о з и ц і я, рядки 1—58)

---

[1] До якої міри се дає чути себе навіть високоінтелігентному читачеві та історикові римської літератури, досить буде навести ось які слова М. Шанца: «Mit Vers 107 bricht das Hagelwetter los. In staunenswerter Redefülle wird dem armen Sünder alles, was das Leben qualvol gestaltet, — gewünscht, selbst der Tod soll keine Erlösung sondern neues, unmögliches Elend bringen. Damit beginnt für den Leser eine entsetzliche Marter» (op. cit., ст. 228—9). ⟨«Починаючи від вірша 107, знімається буря з градом. Із гідною подиву багатомовністю він бажає бідному грішникові всього, що життя створило болісного, навіть смерть не буде йому рятунком, навпаки, вона принесе йому нове, неможливе нещастя. Тут починається для читача жахлива мука».⟩ *(нім.).— Ред.*

автор говорить досить загальними зворотами про свого одинокого ворога в Римі, виповідає йому війну й заповідає віковічну ворожнечу, а на перший раз, не відкриваючи його імені та вчинків, кидає на нього прокляття, яке береться специфікувати за прикладом Каллімахового «Ібіса» й готовиться переслідувати свого ворога під тою самою назвою. Те приготування — поперед усього генеральна та дуже ефектовна молитва (рядки 59—92), в якій автор кличе всі божества, від найдавніших до найновіших, і всі духові сили, від найвищих до найнижчих, аби вислухали його голосу, прихилилися до його благань і причинилися до покарання його ворога. Третій розділ, який можна назвати інтродукцією, виводить поета в ролі жерця, що має принести в жертву богам свого ворога через зарізання з захованням приписаних обрядів, на подобу тих, які він описав у оповіданні про жертви, доконувані Іфігенією в Тавриді (рядки 93—122). Автор як жрець повчає публіку, як має вести себе перед і в часі жертви, а потім обертається до самої жертви з наказом наложити на себе жертовні пов'язи та підставити шию під ніж, а потім замість жертовної формули проголошує десять двостихів проклять власного, без історичних натяків, справді нечувано сильних і ефектовних. Сцена, як бачимо, надзвичайно драматична (рядки 122—203).

Четвертий розділ обіцяє Ібісові «Кари за життя й по смерті», характеризує чотирма порівняннями тривкість своєї ненависті; вона не вигасне й по смерті, яка б вона не була (вичислено п'ять родів можливої смерті автора), і сам автор своїм видом буде довіку переслідувати свого ворога. Надто будуть переслідувати його фурії за життя й по смерті. В загробовім житті ждуть його надто всі ті кари, які постигли найтяжчих грішників грецької старовини: Сізіфа, данаїд, Тантала, Тітія; усі вони відпічнуть по його смерті від своїх мук, а він один переноситиме всі їх катуші.

В четвертім розділі запевняє поет, що той, кого він карає під назвою Ібіса, вже самим своїм уродженням був призначений на якесь небувале та нечуване нещастя. В тім розділі (рядки 204—245) маємо два місця, які новочасна наука вважає вказівками на час і місце вродження героя Овідієвої поеми. Властиво, звернено увагу лиш на одно місце, рядки 221—2 латинського оригіналу, що виглядають ось як:

Qui simul impurae matris prolapsus ab alvo
Cyniphiam foedo corpore pressit humum[1]

(пор. рядки 216—217 мого перекладу).

Про кініфійську землю в північній Африці між обома Сіртами згадує Овідій у другім томику посланій «Ex Ponto», елегія 7, рядок 25, там, властиво, тільки про ріку Кініф, над якою були тоді плодючі поля («Скорше зчислиш, скільки там над Кініфом дасть жниво колосся»); тут ся назва може мати згірдне значення — земля, що родить лише псів. Із віршів 221—2,— читаємо в М. Шанца (op. cit., ст. 228),— мусимо догадуватися, що він уродився в Африці; з віршів 13—21 і 231—2 можна догадуватися про його публічну діяльність на римськім форумі та бачити в нім адвоката або (урядового) донощика (delator). Із рядка 19 («Et qui debuerat subitas extinguere flammas»[2]) можна догадуватися, що між ним і Овідієм були вперед приятельські зносини. На мою думку, сей рядок із п о р а ж а ю ч о ю я с н і с т ю показує щось зовсім інше, власне, те, що під Ібісом треба розуміти особу, зближену до Августа, яка в інтимних розмовах із ним могла звернути його увагу на злочинний характер Овідієвих любовних віршів, а в р. 7 по Хр⟨исту⟩, коли відкрилося розпусне життя Августової дочки Юлії, мала в першій лінії обов'язок затишувати погану справу. Така особа була лиш одна, а се був муж Лідії та адоптований син Августа і його пізніший наступник Тіберій. Друге місце, в якім натякнено на день уродин Ібіса, виглядає в оригіналі ось як: день його вродин був увесь поганий і затемнений чорними хмарами:

Haec est in Fastis cui dat gravis Allia nomen[3].

Над рікою Алліею, 11 миль від Рима, потерпіли римляни д⟨ня⟩ 18 липня р. 366 від заснування Рима тяжке пораження від галлів, а того самого дня р. 275 полягло 366 фабіїв у битві з веєнтами; тому признано той день нещасливим, у якім не можна було займатися ані публічними, ані приватними ділами (пор.: Titi Livii. Ab urbe

---

[1] Той, що, випавши із черева нечистої матері, мерзенним тілом притиснув кініфійську землю *(лат.)*.— *Ред.*

[2] І який мусив згасити полум'я, що раптом спалахнуло *(лат.)*.— *Ред.*

[3] Це йому в Фастах сумна Аллія дає ім'я *(лат.)*.— *Ред.*

condita, X, 37—38, і VI, 1). Про Тіберія знаємо, що він уродився в падолисті р. 712 по заснуванні Рима, отже, ся вказівка не дописує. Дальша часть поеми, майже дві третини її, займається тільки пригадуванням різних родів смерті та передсмертних мук, які зазнала чи то міфологія, чи стара або й новіша історія. І так у шостім розділі наведено 51 рід давніх і новіших мук і скалічень (рядки 246—344), в сьомім розділі 41 рід зрад і страшних смертей, у восьмім 8 прикладів убожества та чоловікожерства (рядки 409—430), у дев'ятім 21 приклад різнорідних страшних смертей (рядки 431—472), а в десятім 82 прикладн смерті від звірів або різних предметів (рядки 473—636). Не можна сказати, що, власне, такий поділ автор перевів систематично, та, ділячи a posteriori[1] його поему відповідно до її змісту, я міг завважити та зазначити такі групи покревних тем, уложені при писанні поеми більше поетичним інстинктом, ніж холодною розвагою.

Певна річ, укладання такої поеми не могло належати до найбільших приємностей поета, так як її читання не належить до звичайних приємностей читача, який у поетичнім творі шукає тільки розривки або зацікавлення. Проте не можна заперечити, що вона давала авторові «Метаморфоз» таке саме естетичне задоволення — осилити та представити дану тему поетичним способом, хоч би в ній були й не знати які страшні або неприємні подробиці. Те саме треба сказати також про читача, який за неприємністю подробиць зуміє відчути та віднайти красоту, різнорідність та поетичність вислову, значить, літературну вартість оброблення та культурно-історичну вартість самої теми.

А культурно-історичну вартість Овідієвого «Ібіса» треба поставити дуже високо. В своїх «бажаннях», якими він ніби карає свого ворога і з яких, певно, ані одно не досягло його, чи був ним справді цісар Тіберій, чи хто інший, він полишив нам багато згадок із старинної саги та історії, які з інших джерел не дійшли до нас, а зібрані в такім багатім комплекті не стрічаються ні в одного іншого письменника старовини. Ті натяки, мов світляні іскри, обіймають величезну територію та довгі століття людського розвитку,

[1] Заднім числом *(лат.)*.— *Ред.*

і майже в кождім із них, як у зерні ростина або дерево, криється якась страшна, велика чи невелика, драма, з авторового вислову ясна не раз і без ближчого пояснення. Для нас особливо вона, крім літературного та загальнолюдського, має ще й той інтерес, що була написана на території, заселеній тепер так само, як тоді, одним і тим самим народом.

Писано в днях 25 марта до 8 мая 1915 р.

Основою отсього перекладу послужило мені найновіше повне видання Овідієвих поетичних творів тайбнерівське з р. 1907 (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. P. Ovidius Naso ex iterata R. Merkelii recognitione. Vol. III. Tristia. Ibis. Ex Ponto libri. Fasti Editio stereotypa. MCMVII. Lipsiae). В великій пригоді, особливо при перекладі «Ібіса», став мені німецький переклад д-ра Александра Берга (Langenscheidtsche Bibliothek sämtlicher griechischen und römischen Klassiker in neuren deutschen Muster Übersetzungen).

Друга половина (⟨т.⟩ 68 *п*<*ід*> з⟨аголовком⟩ Die Publius Ovidius Naso Klagelieder, Briefe aus Pontus. Halieutica und Ibis). Im Versmasse der Urschrift übersetzt und erläutert von Dr. Alexander Berg. Berlin — Schöneberg) ціпна головно задля численних пояснень, поміщених під текстом, без яких переклад «Ібіса» для широкої публіки був би майже зовсім незрозумілий. Користуючися тими книжками я міг дати переклад у многому простіший, ясніший та ближчий до латинського оригіналу, ніж німецький, що в значній мірі випливало з великої гнучкості нашої мови та з її свобідної та дуже різнорідної складні. При перекладанні я декуди в епічних уступах, замість парувати гекзаметри з пентаметрами, клав самі гекзаметри (таких місць дуже немного), а в перекладі довшої поеми «Ібіс», яка ані в оригіналі, ані в німецькім перекладі не має ніякого поділу, я позволив собі так само, як і в своїх перекладах інших грецьких творів (Платонового «Бенкету», Гесіодової трилогії, гомерівських гімнів та «Війни жаб з мишами» та Орфеєвої «Поеми про аргонавтів»), ділити текст на довші або менші уступи з відповідними титулками, аби дати змогу також ширшій публіці легше вникнути в зміст і зацікавитися ним. Зазначу ще, що як в інших старинних творах, так само і в Овідієвих декуди стрічаються пропуски або недописки.

Я, звичайно, вважаю можливим і незабороненим у перекладі заповняти такі прогалини своїми, як то кажуть, кон'єктурами, або догадками, але поклав собі правило класти їх у гранчастих скобках (для відрізнення від оригіналу).

Перекладаю лише такі твори з чужих літератур, які читаючи маю враження, що передо мною відкривається новий світ чи то думок, чи поетичних образів, і хотів би своїми перекладами викликати таке саме враження в моїх читачів.

Дописано д⟨ня⟩ 5 червня 1915.

КОМЕНТАРІ

До дев'ятого тому ввійшли переклади і переспіви І. Франка з давньогрецьких та давньоримських поетів. Тут же вміщено дві його критичні розвідки «Алкей і Сапфо» та «Овідій в Томіді». Це своєрідний жанр дослідження, в якому велике місце займають також переклади з античних авторів. Разом з іншими перекладами, зокрема рукописною збіркою «Вибір із старогрецьких поетів», де подано авторський коментар, вони відтворюють широку картину античних зацікавлень поета.

Переважна більшість текстів подається за автографами, що зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (ф. 3. Далі зазначатиметься тільки номер автографа і сторінка).

Дати і посилання на джерела залишаються в основному тексті. Імена, події і дати давньогрецької та давньоримської історії коментуються лише в тих випадках, коли вони не пояснюються автором у самому творі.

Нумерація поетичних рядків знімається. Переклади іноземних слів та виразів, що не належать І. Франку, даються у підрядкових посиланнях з позначенням *«Ред.»*.

В усіх творах даного тому зберігаються Франкові круглі і квадратні дужки, в ламаних дужках зазначаються редакційні ін'єктури.

Власні та географічні назви подаються в сучасному написанні (Атена — Афіна, Атенець — Афінець, Айзоп — Езоп, Алькай — Алкей, Атенай — Афіней, Кабела — Кібела, Музай — Мусей, Крета — Кріт, Теби — Фіви, Лібія — Лівія тощо), за винятком випадків, коли така заміна порушує ритміку твору (наприклад, Зевес — Зевс, Маяда — Майя, Гаія, Гая і под.).

Окремі суттєві відхилення від оригіналу у назвах чи в тексті Франкового перекладу зазначені у примітках. Там, де вдалося встановити джерело, яким користувався перекладач, відтворюється назва твору з відповідною бібліографічною довідкою.

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ

ГЕРОНД

Геронд (III ст. до н. е.) — видатний давньогрецький комедіограф, автор «міміямбів». «Міміямби», або міми («картини з натури»), писалися ямбічними віршами (так званими холіямбами, тоб-

то «кульгавим» ямбом), що надавало поезії більш оповідного характеру. І. Франко намагається зберегти розмір оригіналу, водночас надаючи перекладам народного українського колориту.

Переклади із Геронда вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко. Переклади і переспіви із старогрецьких поетів». К., Вид-во АН УРСР, 1962, с. 400—426.

У відділі рукописів Інституту літератури ім Т. Г. Шевченка АН УРСР (№ 418, 419, 420, 421, 422, 423) зберігаються автографи всіх перекладів, крім «Факторки», та пізніший список усіх перекладів, зроблений невідомою рукою (№ 485). Крім того, у фонді І. Франка знаходиться авторизований список перекладу під назвою «Сусідка» — варіант уривку драматичного твору «Факторка».

І. Факторка. Список зроблено невідомою рукою, № 485, с. 1—4. В архіві І. Франка зберігається ще один неповний список з правками його рукою (№ 749, с. 1, 3—5). Істотних розходжень між обома списками нема.

Мойри — за грецькою міфологією, богині долі.

⟨II.⟩ Перед судом. Автограф № 420, с. 1—4. Оскільки пояснення до тексту, наведені в автографі, пізніше були розширені Франком, подаємо їх за списком невідомою рукою (№ 485, с. 5—8). У грецькому оригіналі твір має назву «Зводник».

Тір — місто на східному березі Середземного моря.

Самос — острів в Егейському морі біля берегів Малої Азії.

Мінос — кріпський цар, який після смерті став суддею у підземному царстві.

Меропс — міфічний цар острова Косу.

Фессал — син Геракла.

Асклепій — бог лікування, син Аполлона і Короніди.

Феба — дочка Урана і Геї, мати Латони.

Латона — титаніда, дружина Зевса, мати Аполлона й Артеміди

Григорій Кіпрійський — йдеться про Григорія Кіпрського (1283—1289), грецького патріарха, оратора, автора епіграм.

⟨III.⟩ У школі. Автограф № 423, с. 1—4. В грецькому оригіналі твір має назву «Учитель».

...ім'я Марона — ім'я одного з спартанців, що загинув разом з Леонідом при Фермопілах. Коттал замість слова «Марон» пише «Сімон» (особливий кидок при грі в бабки).

Делос — острів в Егейському морі, місце народження Аполлона й Артеміди.

Акесій — ім'я стало загальною назвою і уособленням поганого лікаря.

⟨IV.⟩ У храмі Асклепія. Автограф № 421, с. 1—4. В грецькому оригіналі твір має назву «Жертва Асклепія».

Пеан — культове ім'я бога Асклепія.

Гігієя — дочка Асклепія, богиня здоров'я.

Панака — дочка Асклепія, зцілителька.

Епіона — жінка Асклепія.

Язон (Ясон, Іасон) — син царя Іолка у Фессалії Есона і Полімеди, очолив похід аргонавтів за золотим руном.

Лаомедон (Ламедон) — цар Трої.

Махаон — син Асклепія, лікар; брав участь у Троянській війні.

Подалірій — син Асклепія, лікар ахайського війська під Троєю.

Сини Праксітеля — Тімарх і Кефісодот, видатні скульптори стародавньої Греції, залишки їх скульптур були знайдені біля олтаря при розкопках храму Асклепія на острові Косі.

Праксоненко (Праксітель, бл. 390 до н. е.— бл. 300 до н. е.) — видатний скульптор стародавньої Греції.

Апеллес — давньогрецький художник (IV ст. до н. е.).

Ефес — місто в Малій Азії, відоме храмом Артеміди — одним із семи чудес світу.

V. Заздрісна. Автограф № 419, с. 1—5. В грецькому оригіналі твір має назву «Ревнивиця».

Гереї (гереній) — давньогрецьке свято на честь богині Гери, під час якого відбувалися спортивні змагання.

VI. Дві приятельки. Автограф № 418, с. 1—5.

Еритрея — місто на острові Евбеї, біля східних берегів Середньої Греції.

⟨VII.⟩ У шевця. Автограф № 422, с. 1—4

...п'ять статир...— Статер — срібна монета. Срібний статер дорівнював 2 драхмам.

Дарейки — золоті перські монети, поширені в Малій Азії.

ОРФЕЄВА ПОЕМА ПРО АРГОНАВТІВ

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко», с. 327—368.

Подається за автографом № 400, с. 305—366.

У бібліотеці І. Франка (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР № 3413— далі ІЛ) зберігаються видання: Orphei Argonautica, Hymni et de Lapidibus, Apud Guileilmum vande Water, CIDID CLXXXIX, с. 2—93, грецькою та латинською мовами. При перекладі І Франко користувався цим виданням, але йому була відома також «Аргонавтика» Аполлонія Родоського з 4 пісень (ІЛ, № 2611). І. Франко ділить поему на 20 розділів, яким дає свої назви.

Ім'я Орфея як міфічного поета фракійського походження пов'язувалося з ранньою історією грецької лірики. «Поема про аргонавтів» належить до пізньої орфічної поезії (IV ст. н. е.). Головним героєм у ній стає не Ясон, а поет Орфей, від імені якого ведеться розповідь.

Перераховуючи у своєму перекладі героїв походу аргонавтів, І Франко вживає традиційні старогрецькі форми: Тіфіс, син Гагнія, або Кастор і Полідевк, сини Зевса. Та інколи він українізує ці імена: Зевс, син Кроноса,— Зевс Кроненко; Переклімен, син Нелея,— Переклімен Нелеєнко.

...злочинних гігантів вчинки...— міфологічні істоти, спорідненні з богами і циклопами.

Корібанти — жреці фрігійської богині Кібели, яку стародавні греки ототожнювали з титанідою Реєю, «великою матір'ю» богів.

Кабіри (кабейри) — божества давньогрецьких містерій, вважалося, що вони охороняли мореплавців від бурі.

Самофракa (Самофракія) — острів в Егейському морі.

Адоніса втрату...— Йдеться про культ Адоніса, улюбленця Афродіти, який загинув на полюванні. Свято на честь Адо-

піса тривало два дні. Першого дня оплакували його загибель, на другий день святкували його відродження Цей культ знаменував собою життя природи, її весняне пробудження й осінне завмирання.

Тенар — мис на півдні Лаконії, де, за міфологією, починалося сходження до Аду.

Мемфіс — давня столиця нижнього Єгипту, центр культу Апіса.

Апіс — священний бик у стародавніх єгиптян (обов'язково чорної масті з білою плямою на лобі).

Пієрія — місцевість в Македонії, стародавній центр культу муз.

Піфія — алегорично: «пророчиця».

...Третьородну в ту мить покликнувши...—Йдеться про Афіну, яка мала епітет «Трітогенейя», що тут перекладено «Третьородна»; з її допомогою був збудований корабель «Арго».

Бістонія — країна на узбережжі Егейського моря.

Стрімон — річка в Македонії (теперішня Струма).

Родопа — фессалійське гірське пасмо.

Мінійці — племена, які прийшли на територію середньої Греції між III—II ст. до н. е.

Пагасейда — Пагасейська затока в Егейському морі.

Алкмена — мати Геракла; за легендою, вона народила Геракла від Зевса.

Алопа — містечко у фессалійській області — Фтіотіді.

Кіллена — гора у Беотії.

Бут — син Телеонта, який кинувся з корабля у море біля острова сирен і якого врятувала Афродіта.

Канф — герой племені абантів, жителів острова Евбеї.

Гортон (Гортіна) — місто на острові Кріт.

Фокіда — країна у середній Греції, де знаходилась могила лакедонян, що загинули при Фермопілах.

Танагра — місто в Беотії.

Бранх — улюбленець Аполлона, що мав дар віщування.

Мілет — значне іонійське місто в Малій Азії, що заснувало багато колоній.

Алфея — дружина Ойнея, царя в Калідоні, мати Мелеагра, учасника походу аргонавтів.

Апідан — ріка, яка витікає з гори Офрісу.

Пеней — найбільша ріка Фессалії у північно-східній Греції.

Мелібоя — невеличке приморське фессалійське містечко.

Лапіфи — легендарне плем'я, що нібито жило у Фессалії.

Алфей — найбільша ріка Пелопоннесу.

Ілліс — ріка в Аттіці.

Мусей — міфічний співак.

...Тетієві води — Тетія (Тефія, Тефіс) — дочка Урана й Геї, титаніда, сестра і дружина Океана, мати богів — трьох тисяч океанід і всіх річок.

Нерей — один з морських богів.

Главк — беотійське божество рибалок і мореплавців.

Амфітріда — володарка морів, дочка морського бога Нерея і Доріди, дружина Посейдона.

Протей — підвладне Посейдону морське божество, морський старець, що міг приймати будь-яку подобу.

Форкін (Форкіс) — один з морських богів.

Трітон — морський демон, син Посейдона і Амфітріди.

Хейрон (Хірон) — найвидатніший серед кентаврів, відомий своєю мудрістю і справедливістю.

Пеліїй (Пелей) — лісисте гірське пасмо у Фессалії.

Фолоя — багата лісом височина на кордоні між Елідою та Аркадією.

Пінд — гірський хребет, що відділяв Фессалію від Епіру.

Фетіда — найстарша дочка бога морів Нерея, мати Ахіллеса.

Скрився Пізею вершок... — Йдеться про Фессалію.

Сепія — мис у фессалійській області — Магнезії.

Скіаф — острів в Егейському морі, неподалік від південно-східних берегів Фессалії.

Долоп — син Гермеса, герой, склеп якого знаходився у Магнезії.

Гомала (Гомоліон) — приморське місто Фессалії.

Атос (Афон) — гора на півострові Халкідіці.

Пемена (Паллена) — один з трьох рукавів півострова Халкідіки.

Гіпсіпіла (Гіпсіпіда) — міфічна цариця Лемносу — острова в Егейському морі.

Аргант (Аргатон) — гора у Малій Азії, вершина якої покрита вічним снігом, а підніжжя — лісами.

Бебрики — плем'я, яке жило у Малій Азії і було знищене у VIII ст. до н. е. віфінцями.

Амік — син Посейдона і німфи Мекії, цар бебриків.

Кера (Кери) — злі демони, діти Ночі, уособлення зла.

Сангарій — річка в Малій Азії.

Лік — міфічний цар Фів.

Партенія устя — гора, на якій Геракл спіймав Кіренейську лань.

...край пафлагонів... — Пафлагонія — область у Малій Азії.

Карамбія (Карамбіс) — мис у Пафлагонії.

Фермодонт — річка в Малій Азії.

Феміскора (Феміскіра) — рівнина в Понті, багата на воду і пасовиська.

Халіби — понтійське плем'я, яке займалося рибальством та гірничим промислом.

...народ тібарен... — Тібарени — понтійське плем'я.

Мозіни (мосінейки) — народ у Понті, що населяв місцевість між тібаренами й халібами.

Маріандіни — народ, що жив у північно-західній частині Віфінії,

Аракс — річка у Вірменії.

Танаїс (Танаїд) — річка у Скіфії (теперішній Дон).

Колхи — жителі Колхіди (старогрецька назва західної Грузії).

Ает — міфічний володар Колхіди, син бога Геліоса.

Халкіопея (Халкіопа) — дочка Аета.

Апсірт — брат Медеї, вбитий нею.

Йолк (Іолк) — фессалійське місто.

Кітерея (Кіферея) — одне з імен Афродіти, що походить від назви острова Кіфери в Егейському морі, уславленого її культом.

...Тісіфона, й Алекто, й страшлива Мегера — еріннії, богині помсти і кари.

Феміда — богиня права, законного порядку і передбачень, дочка Урана й Геї, мати ор та мойр.

Майотіда (Меотіда) — давньогрецька назва Азовського моря.

Тітон — чоловік Еос, богині ранкової зорі.

Гети — племена, що жили на нижньому Дунаї. В IV ст. до н. е. вони перейшли Дунай і заселили Бессарабію, Валахію та землі понад Дністром.

Муніхія — півострів з портовим містом біля Афін.

...до ріпейських долин... — тобто — троянських долин.

Кіммерійці — народ, що жив, за уявленням стародавніх греків, у країні вічної темряви (на півночі).

Плутей (Плутос) — бог багатства.

Кірка (Кіркея) — дочка Геліоса і Перси, лиха чарівниця.

Астеропа — одна з плеяд, дочок Атланта й Океаніди Плейони.

...Геракла стовпами. — Йдеться про десятий подвиг Геракла, про викрадення корів Геріона — триголового велетня, котрий жив на крайньому заході, де були Гераклові стовпи.

Керкіра — один з островів у Іонійському морі.

Алкіной — внук бога Посейдона, володар племені феакійців.

Арета — племінниця і дружина Алкіноя.

Ампракійська затока (Амбракійська) — затока біля Епіру і Акарнанії.

Сірти — дві невеликі затоки на північно-африканському березі.

ДЕЩО ПРО ОРФЕЯ ТА ПРИПИСУВАНІ ЙОМУ ТВОРИ

Це післямова І. Франка до перекладу «Орфеєвої поеми про аргонавтів» (№ 400, с. 281—302), в якій письменник поряд з даними про невідомого автора так званої Орфеєвої поеми подає також відомості про інших напівлегендарних поетів (Гомера, Мусея та ін.).

.. (прим. Овідія «Ібіс», рядки...) — нумерація рядків в автографі І. Франка пропущена.

...від Гегесіппової традиції... — Гегесіпп — давньогрецький поет першої половини IV ст. до н. е.

Павсаній (II ст. н. е.) — давньогрецький письменник — автор «Опису Греції» в 10 книгах, одного з найважливіших джерел з географії, археології, міфології та історії мистецтв Стародавньої Греції.

Діоген Лаертій — давньогрецький вчений, жив приблизно у першій половині III ст. н. е. Автор «Життєпису і думок, уславлених у філософії» в 10 книгах. Крім розповіді про філософські школи та викладу біографій видатних їх представників, праця містить багато відомостей з літератури.

...у хроніці Івана Малали... — Йдеться про Іоанна Малаласа — візантійського літописця VI ст.

...за панування Юстініана I... — Візантійський імператор (483—565 рр. н. е.), який провадив реакційну політику зміцнення рабовласництва.

Пісістрат (близько 600—527 рр. до н. е) — афінський тиран, під час панування якого Афіни набули економічного та культурного розквіту.

Стефан Анрі Етьєн (1531—1598) — французький філолог-гуманіст, що видав твори 74 грецьких авторів. Він є автором найбільшого і найповнішого восьмитомного грецького словника (1572).

Скалігер (Юліус Цезар Скалігер) — французький гуманіст XVI ст., дослідник та інтерпретатор грецької та римської літератури. Автор «Поетики» 1561 р.

...поема про аргонавтів Аполлонія Родійця...— Йдеться про Аполлонія Родоського, який жив приблизно у III—II ст. до н. е. До нас дійшла його епічна поема «Аргонавтика».

...прозова переповідка Аполлодорової «Міфологічної бібліотеки»...— Йдеться про Аполлодора Афінського (друга половина II ст. до н. е.), який займався міфографією. Крім історичних та лексикографічних творів, написав трактат про богів у 24 книгах (трактат до нас не дійшов). Аполлодору приписується міфологічна «Бібліотека», яка є твором значно пізнішого часу, можливо, навіть візантійської епохи.

...(пор. мій переклад у статті «Овідій у Томіді», ст....)— В автографі Франка нумерація сторінок пропущена.

Гекатомби — жертвоприношення ста биків або інших тварин. Переносне значення слова — величезні жертви під час війни або епідемії.

...рядки... мого перекладу.— Нумерація рядків в автографі не проставлена.

До природи. Твір належить до орфічної поезії IV—V ст. н. е., від якої залишились, крім поеми «Аргонавтика», й гімни, звернені до сил природи. І. Франко зберігає у перекладах гекзаметр, яким були написані орфічні гімни.

В бібліотеці І. Франка (ІЛ, № 3177) знаходиться видання: Griechische Gedichte, Auswahl der besten deutschen Übersetzungen Heidelberg, Verlag von Vangel und Schmitt, 1850, гімн — «An die Natur» (с. 3— 5), яким при перекладі користувався письменник.

ГЕРО Й ЛЕАНДЕР З КІНЦЯ V АБО ПОЧАТКУ VI в. ПО ХР⟨ИСТУ⟩ МУСЕЯ ГРАМАТИКА

У І. Франка: Музай Граматик.

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко», с. 430—437.

Подається за автографом № 400, с. 367, 369, 371, 373, 375, 377, 379, 381, 383.

Тут же зберігається перша редакція початку перекладу, що, як видно з тексту, значно відрізняється від остаточної:

Нум про світильник співать, що таємним був любощів свідком.
Про юнака, що несла його ніччю любов через хвилі.
І про оплаканий шлюб — його вічна не бачила зоря —
І про Абідос та Сест, де вночі та Геро шлюбувала
Слухай спів про Леандрове плавання і про смолоскип,
Що своїм блиском ярким посилає любовну принаду,
Ніччю ж Героні тужній був раз віщуном і весілля.
Співачка — то образ любові! Зевес її мусив володар

Та її службі нічній між громадою зір помістити.
Мусив назвати її провідницею любощів шлюбних
Тим, що вона свідком скаженої муки і туги
І закликала на шлюбні ночі, на довгі, безсонні,
Поки ворожа борва щиротивним крилом не махнула.
Ну, заспівай же, богине, поету й кінець сумовитий,
Як той смолоскип погас і як смерть підкосила Леандра.

Еоя (Еос) — богиня ранкової зорі, дочка титана Гіперіона і Геї, сестра Геліоса і Селени.

Гемонія — Фессалія.

...Геракла зробив Ярданівни слугою.— Очевидно, йдеться про лідійську царівну Омфалу, у якої Геракл мав перебувати три роки в рабстві, щоб спокутувати вбивство Іфіта.

Аталанта — дівчина-мисливець, яка брала участь у полюванні на Калідонського вепра.

ВИБІР ІЗ СТАРОГРЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 2. Іван Франко», с. 138—326.

Подається за автографом № 414.

Над антологією «Вибір із старогрецьких поетів» І. Франко працював з 12 травня по 12 серпня 1915 року. В архіві письменника зберігаються тексти 232 перекладів і переспівів, зокрема одна народна пісня і тринадцять поезій безіменних авторів — всього перекладено близько 7000 поетичних рядків. Хоча завершити впорядкування антології І. Франко не встиг, вона і на сьогодні має виняткову цінність, оскільки знайомить українського читача з багатством давньогрецької лірики.

У передмові до своєї антології І. Франко пише, що при перекладі він користувався виданням: Griechische Anthologie, Metrisch Übersetzt von Dr. W. E. Weber und Dr. G. Thudichum. Stuttgart, Verlag der Weßler'schen Buchandlung, 1838—1858. (ІЛ, № 3437, 3438).

Крім згаданої у передмові, він користувався німецькими збірками: Griechische Gedichte, Auswahl der besten deutschen Übersetzungen, Hiedelberg, Verlag von Wangel und Schmitt, 1850 (ІЛ, № 3177); Griechische Lyriker, Übersetzt von Jakob Mähle, Leipzig, Verlag des Bibliographischen Instituts (ІЛ, № 207), а також французькою прозовою збіркою: Poétes Moralistes de la Grèce, Paris, Garnier Frères Libraires-Editeurs (ІЛ, № 4332).

Крім того, частину перекладів І. Франко, як він сам зазначає, робив з Атенаєвих «Дейпнософістів». Йдеться про грецького прозаїка Афінея (III ст. н. е.), автора компілятивного твору енциклопедичного змісту в 15 книгах, де наведені й окремі поетичні тексти.

І. Франко також широко користувався науковою літературою. Частково ця література зберігається в його бібліотеці, іноді з власноручними помітками.

МЕЛЕАГР ГАДАРЕЦЬ

У І. Франка: Мелеагр Гадаренець.

Мелеагр (кінець II — початок I ст. до н. е.) — відомий представник пізньої елліністичної епіграми, походив з міста Гадара.

ЗАСПІВ ДО АНТОЛОГІЇ

Заспів до антології — «Vorlied der Anthologie». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 1, 3, 5, 7, 9, 10.

Легкою грою слів закрита назва Гермодора (рядок...)...— Нумерація рядка в автографі не проставлена.

ІЗ САПФОНИ

Сапфона (Сапфо — кінець VII — поч. VI ст. до н. е.) — уславлена поетеса родом з острова Лесбосу.

І. Стріча. Автограф № 414, с. 247.

ІІ. Горох. Автограф № 414, с. 247.

ІІІ. До Афродіти. Автограф № 414, с. 247.

IV. Загадка Сапфони. Автограф № 414, с. 247—248.

V. Чого замного. Автограф № 414, с. 249.

VI. В жіночій компанії. Автограф № 414, с. 249.

VII. Приятельки. Автограф № 414, с. 249.

VIII. Важність дівочого вінця. Автограф № 414, с. 249.

ІЗ СІМОНІДА З АМОРГОСУ

Поема про женщин — «Sur les Femmes».— Poètes Moralistes de la Grèce, с. 267—274 (ІЛ, № 4332).

Автограф № 414, с. 251—257.

ІЗ СОЛОНА САЛАМІНЦЯ

І. Приказкова елегія — «Gnomische Elegie».— Griechische Gedichte, с. 223—227 (ІЛ, № 3177). І. Франко користувався також французьким прозовим перекладом: Poètes Moralistes de la Grèce, с. 253—256. (ІЛ, № 4332).

Автограф № 414, с. 265.

Мнемозіна — богиня пам'яті.

Ате — потворна істота (напівбогиня), що веде людей до засліплення, гріха й загибелі.

ІІ. Мої закони — «Das Recht».— Griechische Gedichte, с. 227—228 (ІЛ, № 3177).

Автограф № 414, с. 267, 269.

ІІІ. Ступні віку людського — Die Stufenjahre». — Griechische Gedichte, с. 228—229 (ІЛ, № 3177).

Автограф № 414, с. 269—270.

IV. До Мімнерма — «Reproches à Mimnerme, qui avait dit qu'il désirait mourir ásoixant ans». — Poètes Moralistes de la Grèce, с. 253 (ІЛ, № 4332).

Автограф № 414, с. 266

V. Із елегії про багатство. Автограф № 414, с. 266.

VI. Образок природи. Автограф № 414. с. 266, 268.

VII. Уривки з поеми «Саламіна» — «Je viens moi — même, comme herant de la rainte Salamine». — Poétes Moralistes de la Grèce, с. 259 (ІЛ, № 4332).

Автограф № 414, с. 268.

Фолегандрієць — мешканець острова Фолегандра в Егейському морі.

Сікіонець — житель міста Сікіона на північному сході Пелопоннесу.

VIII. Солонове оправдання — «J'en appele ábon droit en témoignage, de l'illaste, mere de Cronos la meilleurs des divinites de l'Olimpe».— Poétes Moralistes de la Grèce, с. 259 — 260 (ІЛ, № 4332).

Автограф № 414, с. 268.

IX. Осторога. Автограф № 414, с. 270.

X. До афінців по замаху Пісістрата. Автограф № 414, с. 270—271.

XI. По від'їзді з Афін (до Фока). Автограф № 414, с. 271—273, 275

Фок — правитель Фокіди, вбитий братами Теламоном і Пелеєм, за що вони були вигнані з країни.

XII. Обичаї афінців. Автограф № 414, с. 275—278.

Мегаренці — жителі Мегариди, невеликої країни на Корінфському перешийку.

...під проводом архонта Мегакла...— Йдеться про сина Алкмеона, архонта з Афін.

ІЗ СТЕСІХОРА ГІМЕРІЙЦЯ

І. Захід сонця. Автограф № 414, с. 283.

ІЗ МІМНЕРМА КОЛОФОНЦЯ

І. Денний обіг сонця. Автограф № 414, с. 179.

Гесперіди — німфи, хранительки саду золотих яблук, які фігурують в ряді міфів.

ІЗ СІМОНІДА З ОСТРОВА КЕОСУ

І. Напис на могилі 300 спартан, що полягли в Фермопілах — «Die Spartaner bei Thermopyla».—Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 66 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 259.

Фермопіли — гірський прохід з Фессалії у Локріду. Під час греко-перської війни у Фермопільському переході 480 р до н. е. відбулася битва між союзними грецькими військами на чолі із спартанським царем Леонідом і перською армією

Лакедемон — місто Спарта в країні Лаконіці на південному сході Пелопоннесу, столиця Спартанської держави.

ІІ. Лев на гробі Леоніда в Фермопілах — «Denkmal des Leonides».— Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с 67 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 259.

ІІІ. Урятований жрець Кібели. Автограф № 414, с. 269—270.

IV. Гріб бідного. Автограф № 414, с 260

Не Кройза гріб бачиш...— Йдеться про лідійського царя Креза, який уславився своїм багатством («багатий, як Крез»). Його

переміг перський цар Кір, після чого—оповідає легенда — Крез зрозумів, що більшого багатства за волю не існує.

V. Все йде, все минає — «Mahnung».— Griechische Gedichte, с. 232—233 (ІЛ, № 3177).

Автограф № 414, с. 260.

Хіоський співак — Гомер. Його вважали уродженцем острова Хіосу.

Мов листя на древі,
Так роди людські...—

Рядки з поеми Гомера «Іліада».

ІЗ ЕЗОПА САМІЙЦЯ

І. Горе людського життя — «Ulmesis Raches».— Griechische Gedichte, с. 254 (ІЛ, № 3177).

Автограф № 414, с. 13.

ІЗ КСЕНОФАНА КОЛОФОНЦЯ

І. Почесті, віддавані атлетам. Автограф № 414, с. 115—117.

ІЗ ПІФАГОРА САМІЙЦЯ

Піфагор (Піфагор Самоський, бл. 580—500 до н. е.) — давньогрецький математик і філософ-ідеаліст.

І. Золоті слова — «Goldene Sprüche».— Griechische Gedichte, с. 219—223 (ІЛ, № 3177).

Автограф № 414, с. 223, 225, 226.

ІЗ ФОКІЛІДА МІЛЕТІЙЦЯ

Фокілід Мілетієць (VI ст. до н. е.) — уродженець міста Мілета. Його елегії мали дидактичний характер. Крім елегій, Фокілід відомий також своїми епіграмами.

І. Правдиве багатство. Автограф № 414, с. 295.

...Амальтеї рогом...— ріг кози Амальтеї — «ріг достатку», яка, згідно з міфологією, на Криті вигодувала своїм молоком Зевса.

ІІ. Початки жінок. Автограф № 1414, с. 295.

ІІІ. Пусте шляхетство. Автограф № 414, с. 295, 297.

IV. Сила порядку. Автограф № 414, с. 297.

Ніневе (Ніневія) — столиця Ассірійського царства.

ІЗ БАКХІЛІДА З ОСТРОВА КЕОСУ

Випиймо! Автограф № 414, с. 71—72.

ІЗ ЕВПОЛІДА АФІНЦЯ

У І. Франка: Евполіс Атенець.

І. Хор нахлібників. Автограф № 414, с. 91.

ІЗ ЕВРІПІДА АФІНЦЯ

Евріпід (бл. 480—406 до н. е.) — видатний давньогрецький драматург. Народився на острові Саламіні у сім'ї дрібного крамаря. З дев'яноста двох драматичних творів Евріпіда збереглося сімнадцять.

І. Зітхання до золота. Автограф № 414, с. 93.

ІІ. Біда з атлетами. Автограф № 414, с. 95—97.

ІЗ ЕМПЕДОКЛА АКРАГАНЦЯ

І. Міфологічна єресь. Автограф № 414, с. 99.

ІЗ КРАТЕТА АФІНЦЯ

У І. Франка: Кратес Атенець.

І. Ідеал неробів. Автограф № 414, с. 109—110.

ІЗ КРІТОНА ГЕРЕНЕЙЦЯ

І. Дивовижі в Делосі. Автограф № 414, с. 111.

Пейрай (Пірей) — гавань поблизу Афін.

ІЗ ПЛАТОНА КОМЕДІОПИСА

І. Навчання софістів. Автограф № 414, с. 231.

ІІ. Початок бенкету. Автограф № 414, с. 231—232.

ІЗ ПЛАТОНА АФІНЦЯ

І. Ограблений утопленик — «Grab eines Schiffrüchigen».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 287 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 227.

Мінос — кріт. цар, син Зевса і Європи.

ІІ. Даремна погроза — «Die Musen fürchten den Eros nicht».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 287 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 227.

ІІІ. До Астери. Автограф № 414, с. 227.

Астера — власне грецьке ім'я, яке дослівно означає «зірка».

Уран — стародавнє верховне божество, характерне для багатьох народів уособлення неба; поєднаний шлюбом з землею — Геєю, став батьком титанів.

ІV. По її смерті. Автограф № 414, с. 228.

Геспер — Венера, вечірня зірка.

V. У літню спеку. Автограф № 414, с. 228.

Пан — аркадійський бог лісів і рослин, син Гермеса і німфи Каліcто, народився, покритий волоссям, з рогами і козлиними копитами.

VІ. Під ялицями. Автограф № 414, с. 229.

VII. Ерос у сні — «Der Schlafende Eros». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 287 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 229.
VIII. Застільна пісня. Автограф № 414, с. 228.
Плют (Плутос) — син Деметри, бог багатства.

ІЗ СОФРОНА СІРАКУЗАНЦЯ

І. Мушлі. Автограф № 414, с. 281—282.

ІЗ ТЕЛЕКЛОЙДА

У І. Франка: Телеклід.

І. Кронові часи. Автограф № 414, с. 289—290.

ІЗ ФЕРЕКРАТА

І. Олійниця. Автограф № 414, с. 293.
ІІ. Не хочу сочевиці. Автограф № 414, с. 293—294.
ІІІ. Не мішай вина з водою! Автограф № 414, с. 294.

ІЗ АЛЕКСАНДРІДА РОДІЙЦЯ

І. Нові помисли. Автограф № 414, с. 15.

ІЗ АЛЕКСІДА ТУРІЙЦЯ

У І. Франка: Алексіс Туріець.

І. Лін і Геракл. Автограф № 414, с. 17.
Лін — міфічний поет, якого вважали одним із перших авторів гімнів богам.
Хойріллі (Херіл) — історик, який близько 404 р. до н. е. написав історію персидських воєн.
Епіхарм — комедіограф із Сіцілії кінця VI — першої половини V ст. до н. е.
...взяв штуку Сімову... — Йдеться про Сіммія, друга й учня Сократа. Він відомий як автор повчальних діалогів.
ІІ. Дивні ті люди! Автограф № 414, с. 17—18.
ІІІ. Нахлібник. Автограф № 414, с. 18—19.
ІV. Два роди нахлібників. Автограф № 414, с. 19—20.
V. Загадка. Автограф № 414, с. 20.
VI. Видатки на обід. Автограф № 414, с. 20—22.

ІЗ АНТІФАНА ПІСІДІЙЦЯ

І. Розмова з софістами. Автограф № 414, с. 39.
ІІ. Нема певності. Автограф № 414, с. 41.
ІІІ. Хто гірший? Автограф № 414, с. 40.

IV. Друг другів. Автограф № 414, с. 42.

V. Кіпрійський король і голуби. Автограф № 414, с. 42—44.

Пафос — давнє місто на острові Кіпрі із славнозвісним храмом Афродіти-Кіпріди.

ІЗ ЕРІННИ ЛЕСБІЙКИ

I. Образ дівчини, присвячений Прометеєві — «Weihgemälde». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 58 (ІЛ, № 3437). Автограф № 414, с. 105.

II. Вчасна смерть — «Früher Tod». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 58 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 105, 107.

Сирени — напівптахи, напівжінки, дочки Форкія і Кето. Своїм чарівним співом приваблювали мореплавців, що ставали їх здобиччю.

III. Напис на гробі Бавкіди — «Das Grab redet». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 59 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 107.

Гімен (Гіменей) — бог шлюбу.

ІЗ КСЕНАРХА АФІНЦЯ

I. Поети й рибопродавці. Автограф № 414, с. 113—114.

ІЗ ТІМОКЛА АФІНЯНИНА

I. Користь із трагедій. Автограф № 414, с. 291.

Телеф — аркадієць, син Геракла й Авги, яка кинула його одразу після народження. Вигодуваний був собакою.

Алкмеон — як і Орест, був покараний богами за вбивство матері. Переслідуваний ерінніями, втратив розум.

Філоктет — син Пеанта і Демонаси, повіз на семи кораблях військо проти Трої, але після гадючого укусу був залишений на острові Лемносі.

Ойней — аргонавт, цар локрів.

II. Похвала нахлібникам. Автограф № 414, с. 291—292.

...афінські пританеї — судова оплата, яку вносили у цивільних тяжбах, що оцінювалися вище 100 драхм. В кінці процесу той, хто його програвав, мав повернути цю суму супротивнику.

ІЗ ДІФІЛА СІНОПЦЯ

У І. Франка: Діфіл Сінопенець.

I. Що кому подавай. Автограф № 414, с. 85.

II. Приятельська осторога. Автограф № 414, с. 85—87.

Істмійські ігрища — грецьке свято на честь Посейдона, яке відзначалося раз на два роки на Коринфському перешийку.

ІЗ БІОНА БОРИСФЕНІТА

I. На смерть Адоніса — «Die Todesfeier des Adonis».— Griechische Gedichte, с. 84—89 (ІЛ, № 3177).

Автограф № 414, с. 73—76.

Ахерон (Ахеронт) — підземна ріка, через яку, за міфологією, переправлялися тіні мертвих.

Харіти — богині краси і цнотливості, супутниці Афродіти.

Кінир — цар на Кіпрі, улюбленець Аполлона, батько Адоніса.

Діона — дочка Океана і Тефії, титаніда, мати Афродіти.

...Пафійська богине прекрасна.— Культове прізвисько Афродіти (від міста Пафос, де був храм богині).

II. Школа Ероса. Автограф № 414, с. 77.

ІЗ АРАТА СОЛІЙСЬКОГО

У І. Франка: Арат Соленський.

Виїмки з поеми «Явища» («Феномена»). Автограф № 414, с. 51, 53, 55, 57, 59, 61—63.

Поема «Феномена» дійшла до нас не повністю. Вона складалася з п'яти частин. Те, що залишилося, ділиться умовно на три частини: найменування головних сузір'їв, опис їх сходу та заходу і метеорологічні спостереження. І. Франко поділив поему на чотири частини, давши їм свої назви.

ІЗ ДАМОКСЕНА

I. Кухар-філософ. Автограф № 414, с. 79—82.

ІЗ МЕНАНДРА АФІНЦЯ

I. Що хто любить. Автограф № 414, с 169.

II. В честь Афродіти Пандемос (Всенародної). Автограф № 414, с. 169—170.

...празник популярної богині...— Афродіта вважалася покровителькою кохання. На її честь існувало свято, яке відзначалося у квітні.

III. Жертви богам у Афінах. Автограф № 414, с. 170.

IV. Прожора. Автограф № 414, с. 170.

...зроблюся Ктесіппом...— Ктесіпп — син Геракла.

V. Вартість рідної землі. Автограф № 414, с. 171.

VI. Хазяїн не задоволений із кухаря. Автограф № 414, с. 171 — 172.

VII. Жінка — біда. Автограф № 414, с. 172—173.

«Слава вам, о Неокліди...». Автограф № 414, с. 167.

У І. Франка цей твір разом з приміткою подається на окремому аркуші з написом: «Із Менадра Комедіописа».

ІЗ НОССІДИ ЛОКРІЯНКИ

І. Похвала любові — «Lob der Liebe». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 424 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с 215.

ІІ. Виссонова сукня — «Ein Gewald als Weihgeschenk».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 424 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 215.

Лакініон (Лаконія) — гора і мис на східному березі країни Бруттій у південній Італії, а також місцевість там же, відома своїм храмом богині Гери.

ІІІ. Ворожі зброї — «Waffenleute».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 425 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 216.

Бреттійці (лукани) — народ, який жив у Луканії, на півдні Італії.

IV. Подяка красуні — «Aphrodites Bild als Weihgeschenk».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 425, (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 216.

V. Портрет Мелінни — «Ein Bildniβ». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 425 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 217.

VI. Портрет Сабайтіди — «Ein Bildniβ».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 425 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 217.

VII. Портрет Тімарети — «Des gleichen».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 426 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 217.

VIII. Портрет Каллони — «Des gleichen». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 426 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 218.

IX. І Локрія має поеток — «Auch Lokris hat Dichterinnen».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 426 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 217.

Мітілена — головне місто острова Лесбосу.

ІЗ ПОСІДІППА АФІНЦЯ

У І. Франка: Посейдіпп Атенець.

І. Лісіппова статуя «Момент». Автограф № 414, с. 233—235.

Лісіпп — скульптор епохи Александра Македонського.

ІІ. Лісіппова статуя Александра Великого. Автограф № 414, с. 237.

ІІІ. Життєві шляхи. Автограф № 414, с. 237.

Два пізніші грецькі поети... і Метродор...— Пропуск в автографі І. Франка.

...(пор ст. „ отсього видання).— Нумерація сторінок в автографі не проставлена.

ІЗ СОСІПАТРА

І. Школа кухарства. Автограф № 414, с. 261—264.

ІЗ АНІТИ ТЕГЕЯНКИ

І. На гробі Антібії — «Trühgestorbene Mädchen».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 432 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 23.

ІІ. На смерть Ератони — «Die sterben Töchter».—Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 432 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 23.

ІІІ. Над джерелом — «Sommerlicher Sechattenriß» — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 428 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 23.

ІV. Три мілетянки — «Drei Jungfrauen ziehen den Tod der schande vor».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 431 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 23.

Галатійці (Галати) — кельтське плем'я, яке у 228 р. захопило місто Мілет.

V. На гробі Амінтора — «Grab des Krieges». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 432 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 23.

Лідія — країна в західній частині Малої Азії.

VІ. По смерті півня — «Der erwürgte Haushahn». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 429 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 23, 26.

VІІ. На березі Кіпру — «Aphrodites Bild am Gestade».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 428 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 26.

VІІІ. Статуя Гермеса над криницею — «Hermesbild am Garten».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 429 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 26.

ІХ. Спис як вотум — «Eine Lanz als Weihgeschenk». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 427 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 26.

Х. Смерть за вітчину — «Tod fürs Vaterland». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 430 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 26.

ХІ. Гріб невільника — «Grab eines Sklaven». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 432 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 26.

ІЗ АПОЛЛОДОРА КАРІСТІЙЦЯ

І. Горе Еллади. Автограф № 414, с. 49.
Еллада — Греція.

ІЗ ДІОСКОРІДА КІЛІКІЙЦЯ

І. Отець-спартанець. Автограф № 414, с. 83.
Пітана — місто в Лаконії.
ІІ. Мати-спартанка. Автограф № 414, с. 83.
ІІІ. На свій власний гріб. Автограф № 414, с. 83.

ІЗ ЕВКЛІДА ТІРІЙЦЯ

Евклід (у Франка Евклейд — III ст. до н. е.) — геніальний грецький математик, жив та працював в Александрії.

I. Загадка. Автограф № 414, с. 89.

...в Афінеєвих «Дейпнософістах», ст. ...— сторінка в автографі не проставлена.

ІЗ ЛЕОНІДА ТАРЕНТІЙЦЯ

I. На слова Ерінни: «Завидющий ти, о Аде!». Автограф № 414, с. 123.

II. Афродіта в Спарті. Автограф № 414, с. 123.

III. До мишей. Автограф № 414, с. 124.

IV. Пам'яті рибака. Автограф № 414, с. 124.

Арктур — ім'ям грецького бога Арктура (Арктоса) названа найяскравіша зірка сузір'я Волопаса.

V. На гробі Промаха. Автограф № 414, с. 125.

VI. Нарікання на крітенців. Автограф № 414, с. 125.

VII. Сліпий і хромий. Автограф № 414, с. 125.

VIII. Пожертий акулою. Автограф № 414, с. 127.

...в Йонському морі... — частина Середземного моря між Італією та Грецією

IX. Жертва вбогого. Автограф № 414, с. 127.

ІЗ МАХОНА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

I. Музика Доріон. Автограф № 414, с. 129.

...зайшовши раз до Мілоса... — найбільше і найкраще місто в Карії, столиця стародавніх царів.

II. Весельчак Корід. Автограф № 414, с 129.

III. Нахлібник Хайрефон і поет Діфіл. Автограф № 414, с. 131.

IV. Хайрефон і кухар. Автограф № 414, с. 131—132.

V. Нахлібник при королівському столі. Автограф № 414, с. 132—133.

..Вином їх фалерейським запивав.— Мова йде про Фалерафінську гавань біля Пірея.

VI. Кіфарист і пси. Автограф № 414, с. 133—134.

VII. Мосхіон-водопійця. Автограф № 414, с. 134—135.

Лікія — місцевість на південному березі Малої Азії.

VIII. Про себе самого. Автограф № 414, с. 135—136.

IX. Спомини про кіфариста Стратоніка. Автограф № 414, с. 136—141.

Карія — країна на південному заході Малої Азії.

Абдера — місто у Фракії, батьківщині Арістотеля.

(...«На гробі Махона», ст. ...)... — Сторінка в автографі не проставлена.

ІЗ МОЙРОНИ ВІЗАНТІЙКИ

I. Із поеми «Мнемозіна». Автограф № 414, с. 181.

Океан — за міфологією ріка, що тече навколо земної кулі.

II. Статуї німф. Автограф № 414, с. 181.

Мойрона — сучасне написання — Міро.

ІЗ ПОСІДІППА КАССАНДРЕЙЦЯ

І. Кухарська штука. Автограф № 414, с. 239, 241, 243

Бріарей — міфічне прізвисько одного з сторуких і п'ятдесятиголових велетнів (втілення підземних сил).

ІЗ АРХІМЕДА СІРАКУЗАНЦЯ

У І. Франка: Архімел Сіракузанець.

І. Великий корабель. Автограф № 414, с. 169.

ІЗ ЕРАТОСФЕНА КІРЕНЕЙЦЯ

І. П'ять стреф земної кулі. Автограф № 414, с. 103.

...елевсінські...— з міста Елевсіна в Аттіці.

ІІ. Сила вина. Автограф № 414, с. 103.

Нот — бог південного вітру, брат Борея, Зефіра, Евра.

ІЗ ЕРАСІСТРАТА З ОСТРОВА КЕОСУ

І. Похвала вугра. Автограф № 414, с. 101.

Регіон (Регій) — місто в південній Італії, на узбережжі Месінської затоки.

Копаїда — озеро в Бестонії.

Стрімон — ріка між Пеонією і Фракією на північ від Греції.

ІЗ МОСХА СІРАКУЗАНЦЯ

І. Європа. Автограф № 414, с. 183—201.

Європа — стародавнє божество землеробства, дочка Фойніка.

...Інона Інахівна в коров'ячій подобі...— Мова йде про Іо, дочку Інаха, кохану Зевса, яку з ревнощів Гера перетворила на корову.

...мов у мігдонську хто трубу заграв.— Йдеться про Мігдона — царя бебриків, брата Аміка, вбитого Гераклом в поході проти амазонок.

...дочки Нерея...— нереїди, морські німфи, дочки морського бога Нерея і Доріди.

...шлюбне ложе їм встелили гори.—Гори (ори) — божества квітучої природи, супутниці Афродіти.

ІІ. Ерос утік. Автограф № 414, с. 203, 205.

ІІІ. Ерос за плугом. Автограф № 414, с. 207.

ІЗ АНТІПАТРА СІДОНЦЯ

І. На передчасну смерть Ерінни. Автограф № 414, с. 27.

ІІ. Вітчина Гомера. Автограф № 414, с. 27.

Колофон — іонійське місто в Малій Азії.

Хіос — іонійський острів поблизу узбережжя Малої Азії.

ІІІ. На гробі Діогена-філософа. Автограф № 414, с. 27.

IV. Невмісна тверезість. Автограф № 414, с. 27—28.
V. На гробі Лісідіки. Автограф № 414, с. 28.
Танагра — місто в Беотії.
VI. На гробі Мірони. Автограф № 414, с. 28.
VII. Афродіта в Спарті. Автограф № 414, с. 29.
VIII. Гріб Сапфони. Автограф № 414, с. 29.
Пейтона (Пейто) — богиня умовляння, супутниця Афродіти, грацій (харіт) та Гермеса.
IX. Дві корінфянки-героїні. Автограф № 414, с. 31.
X. Небезпека морської тиші. Автограф № 414, с. 31.
XI. Многодітна. Автограф № 414, с. 32.
...Танталову долю... — Мова йде про Ніобу.

ІЗ МЕЛЕАГРА ГАДАРЦЯ

У першодруку поезії Мелеагра подані за часом написання перекладів. У примітці І. Франка до перекладів (автограф № 414, с. 164) запропоновано інший порядок розташування текстів.
Наводимо цю примітку нижче:
«Друкувати ось у якім порядку:
I. Принади весни (XIV).
II. Вино й любов (XI).
III. Вино — лік на любощі (XIII).
IV. До Бакха (XII).
V. А то злюка, той Ерос (VI).
VI. Погроза Еросові (V).
VII. Ерос на продаж (IV).
VIII. Ерос у схованці (X).
IX. Зранений Ерос (VIII).
X. Еросова невільниця (IX).
XI. Смерть Ніоби (I).
XII. Післанниця (VII).
XIII. Останки любові (XVI).
XIV. Напис на власнім гробі (III).
XV. Доньки Лікамба (II).
XVI. Гріб Антіпатра Сідонця (XV).
У цьому виданні поезії розміщено за нумерацією, наведеною в примітці І. Франка.
I. Принади весни — «Frühlingsidylle». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 48—49 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 161, 163.
II. Вино й любов. Автограф № 414, с. 159.
III. Вино — лік на любощі. Автограф № 414, с. 161.
Ліей — одне з прозвищ Вакха-Діоніса, покровителя виноградарства.
IV. До Бакха. Автограф № 414, с. 159.
Бромій — одне з імен бога Вакха-Діоніса.
V. А то злюка, той Ерос! Автограф № 414, с. 153.
VI. Погроза Еросові. Автограф № 414, с. 149, 152.
...побіда гірша Кадмової... — Йдеться про Кадма, який переміг дракона і заснував Кадмею (пізніше Фіви).
VII. Ерос на продаж. Автограф № 414, с. 149.
VIII. Ерос у схованці. Автограф № 414, с. 152—153.

IX. Зранений Ерос. Автограф № 414, с. 156.

X. Еросова невільниця. Автограф № 414, с. 156—157.

XI. Смерть Ніоби — «Niobe», — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 51 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 145.

XII. Післанниця. Автограф № 414, с. 153—156.

XIII. Останки любові. Автограф № 414, с. 157—159.

XIV. Напис на власнім гробі — «Selbstgrab schrift». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 54 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 148—149.

Меніпп — давньогрецький сатирик III ст. до н. е.

XV. Доньки Лікамба — «Die Töchter der Lykambes». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 51 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 145, 148

Лікамб — батько трьох доньок, які, за переказами, покінчили життя самогубством, не витримавши насмішок поета Архілоха.

XVI. Гріб Антіпатра Сідонця — «Grab des Antipatrus von Sidon». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, с. 53 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 163—164.

...відгук... хеттійської саги... — Хетти, або несіти, племена, що заселяли східну частину Малої Азії та північну Сірію від XVII до XIII ст. до н. е.

ІЗ АРХІЯ АНТІОХІЙЦЯ

I. Було й загуло — «Das alte Rennpferd». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 696 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 65.

Омфала — лідійська цариця, до якої за вбивство Іфіта був відданий у рабство на три роки Геракл.

Алфей — найбільша річка Пелопоннесу.

...над кастальським джерелом... — Джерело під горою Парнас, пов'язане з культом Аполлона.

Немея — долина у Арголіді, де, за міфічним оповіданням, Геракл убив немейського лева.

Істм — Корінфський пересип (між середньою Грецією та Пелопоннесом).

II. І по смерті без долі — «Am Meer begraben». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 699 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 65—66.

III. Три зарібниці — «Weibgeschenk, von drei Schwester». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 692 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 67.

IV. Фракійський звичай — «Geburt und Tod». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, с. 698 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 67.

...про їх війну з Мітрідатом... — Йдеться про Мітрідата VI — Євпатора (132—63 до н. е.), володаря Понтійського царства, який підкорив грецькі колонії Північне Причорномор'я, Колхіду, Малу Вірменію. Вів війни з Римом за оволодіння Малою Азією (87—81, 74—64 рр. до н. е.).

ІЗ АНТІПАТРА ФЕССАЛІЙСЬКОГО

У І. Франка: Антіпатр Солунянин

Вірші, за сучасними джерелами, належать не Антіпатру Солунянину (Сідонському, II—I ст. до н. е.), а Антіпатру Фессалійському (I ст. н. е.) — видатному грецькому епіграматисту Римської імперії. В його епіграмах ідеться про колись квітучу, а за часів римського панування спустошену Грецію.

I. Над Геллеспонтом — «Hero und Leandrös». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 721 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 35.

II. Опустошений Делос — «Delos verwüstet».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 715 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 35, 37.

III. Острови на Егейськім морі — «Andere verwüstet Inseln».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 716 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с 37.

Сіфн (Сіфнос) — один з Кікладських островів в Егейському морі.

Фолегандер (Фолігандр, Полікандрос) — острів у групі Мелосу.

Делос — центральний Кікладський острів вважався священним як місце народження Аполлона й Артеміди.

...пангелленська святиня...— Пангелленський —загальноеллінський епітет Зевса

IV. Рільник при смерті — «Landmann und Seefahrt».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 719 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 37—38.

V. Винахід водяного млина. Автограф № 414, с. 32.

ІЗ АНТІФІЛА ВІЗАНТІЙЦЯ

I. Не визивай долю! — «Bane nicht auf Morgen».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 785 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 45.

II. Під розлогим дубом — «Im Schatten der Eiche». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 775 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 45.

III. Також віщування. Автограф № 414, с. 48.

Діон Хрісостом — послідовник вчення стоїків. Відомо вісімдесят його промов, за які він був прозваний Златоустом. Народився в середині I ст. до н. е. в Прусі (Віфінія).

ІЗ КНЕЯ ЛЕНТУЛА ГЕТУЛІЙСЬКОГО

I. Старинний Вільгельм Тель. Автограф № 414, с. 119.

II. Гріб Архілоха. Автограф № 414, с. 119—121.

III. До Кіпріди. Автограф № 414, с. 121—122.

ІЗ ЛУКІЛІЯ

Лукілій (I ст. н. е.) — грецький поет, автор епіграм, які, на відміну від класичних епіграм, мали сатиричний характер.

I. Лікар і астролог. Автограф № 414, с. 209. В автографі цей вірш помилково приписано Нікархові.

ІЗ НІКАРХА

І. Мудрий ворожбит — «Wahlvereclausuliert».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1018—1019 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 209.
ІІ. Співак нещастя — «Tödlicher Sänger». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1021 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 209.

ІЗ ОНЕСТА КОРІНФІЙЦЯ

І. Діоген у Харона — «Diogenes». — Grichische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 921 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 219.
ІІ. Трудна дорога — «Durch Arbeit zur Höhe». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 919 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с 219.
...Гіппокрени нектаровая вода...— Гіппокрена — Кінське джерело біля гори Парнасу, в переносному значенні — джерело натхнення.

ІЗ СТРАТОНА

І. Кухар і Сфінкс. Автограф № 414, с. 285—288.
Мероп и — тут жителі острова Косу.
Гестія — богиня домашнього вогнища.
Філет — основоположник грецької ідилічної поезії (IV—III ст. до н. е.).

ІЗ МЕСОМЕДА КРІТЕНЦЯ

І. Гімн до Немезіди — «Hymnos auf die Nemesidis».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 922—923 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 143.
ІІ. В скляній гуті — «Glasfluβ». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 923 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 144.
Гадріан (76—138 рр. н. е.) — П. Елій — римський імператор (117—138 рр.).

ІЗ МЕТРОДОРА

Метродор (IV ст. н. е.) — грецький епіграматист, автор праць з географії й астрономії.
І. Життєві шляхи. Відповідь на епіграму Посейдіппа — «Lob des Lebens Gegen Poscidippos».— Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1064 (ІЛ, № 3438).
Автограф № 414, с. 177—178.
ІІ. Арифметичні загадки. Автограф № 414, с 175—176.
Діофант (IV ст. н. е.) — відомий математик, написав 13 книг з алгебри; родом з Александрії.

...у часі цісаря Константина Великого...— Йдеться про Константина (285—337), римського імператора, за якого було побудовано нову столицю імперії — Константинополь.

ІЗ ПАЛЛАДАСА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

І. Сарапіс і вбійця — «Verschobene Strafe». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1050 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 221.

Сарапіс — єгипетське божество Осіріс — Апіс. Культ Сарапіса існував у Римі, де його ототожнювали з Юпітером.

ІІ. Життя, мов у сні — «Ein Scheinleben». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1046 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 221—222.

ІІІ. До Гіпатії — «An Hypatia». — Griechische Anthologie, Erste Abteilung, c. 255 (ІЛ, № 3437).

Автограф № 414, с. 222.

ІЗ АГАФІЯ МІРІНАЙЦЯ

І. Мудре рішення — «Rechtliches Gutachten». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1094 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 11.

ІІ. Мудрий астролог — «Prophetisches Gutachten». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1097 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 11.

ІІІ. Мудрий філософ — «Philosophisches Gutachten». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1096 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 10, 12.

ІЗ ЮЛІАНА ЄГИПТЯНИНА

І. Архілох у аду — «Archilichos in der Unterwelt». — Griechische Anthologie, Zweite Abteilung, c. 1070 (ІЛ, № 3438).

Автограф № 414, с. 299.

ІІ. Пам'яті рибака. Автограф № 414, с. 299—301.

ІІІ. Приємності різних станів. Автограф № 414, с. 301—302.

ІЗ НІКОМАХА

І. Докір товариша. Автограф № 414, с. 211—213.

ІЗ БЕЗІМЕННИХ ГРЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

І. Фатальні дари. Автограф № 414, с. 303.

ІІ. Надгробок Дідони. Автограф № 414, с. 303.

Сідон — фракійське місто.

ІІІ. Надгробок Гомера. Автограф № 414, с. 303, 306.

...в Кіммі...— міфічне місто в країні кіммерійців, яке знаходилося, за уявленням Гомера, неподалік від входу в Аїд і було оповите вічною темрявою.

IV. На гробі Евріпіда. Автограф № 414, с. 306.

...в царя Архілая...— Йдеться про Архелая — македонського царя (помер у 399 р. до н. е.).

V. На поему Ерінни «Куделя». Автограф № 414, с. 306.

VI. Вітчина Гомера. Автограф № 414, с. 306.

...Кекропсові мури Афіни...— Йдеться про Кекропа — стародавнього володаря Аттіки, засновника Афін.

VII. Зловили Ероса. Автограф № 414, с. 307.

VIII. До пса на гробі Діогена-філософа. Автограф № 414, с. 307.

IX. Холодна купіль. Автограф № 414, с. 307.

X. Над джерелом. Автограф № 414, с. 307, 310.

XI. Родійський колос. Автограф № 414, с. 310.

XII. На гробі Леоніда Тарентійця. Автограф № 414, с. 310.

XIII. Надгробок Махона Александрійця. Автограф № 414, с. 310.

...Планудова антологія...— Максім Плануд (1260—1310), візантійський філолог. Його антологія — скорочене видання в семи книгах антології Константина Кефали, яка була укладена в X ст., однак у Планудовій антології вміщені деякі епіграми, яких немає у антології Кефали. Антологія Плануда вперше була надрукована під редакцією візантійця Іоанна Ласкаріса 1494 р. у Флоренції.

Родійська народна пісня «Ластівка». Автограф № 414, с. 245—246.

АЛКЕЙ І САПФО

Вперше надруковано окремим виданням: Алькай і Сапфо. Тексти і студія д-ра Івана Франка. З подобизною старинних портретів обоїх. Львів, 1913. Міжнародна бібліотека, ч. II.

Подається за першодруком.

У бібліотеці І. Франка зберігається видання: Alkaös und Sappho von Theodor Kock, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1862 (ІЛ, № 4684), яким користувався письменник.

В нарисі про Алкея І. Франко дає перелік стародавніх грецьких джерел, зокрема: Ch. C. Mazer, Apollodor's Mythologische Bibliothek, Stuttgart, 1828; La Fainiade inni odi di Sappho, Pisa, Dalla nuova Tipografia, 1803 (ІЛ, № 3436, 5494).

Поетичні переклади з Алкея і Сапфо, яких багато у розвідці, не всі зроблені з книги Кока. І. Франко звертався до збірки: Griechische Anthologie, Erste Abteilung (ІЛ, № 3437).

Вперше цикл перекладів із Сапфо, підготовлений для видання «Алкей і Сапфо» (24 пісні) було надруковано з передмовою І. Франка під заголовком «Пісні Сапфони» у «Літературно-науковому віснику», 1908, т. 42, кн. 5, с. 304—310. Зберігся автограф цієї публікації (№ 426), що умовно датуємо на основі першодруку 1908 р.

Суттєвих різночитань між автографом і першою публікацією немає. Наводимо лише ті переклади з першодруку, що істотно відрізняються від текстів, вміщених у студії «Алкей і Сапфо». Подаємо також зміни в назвах перекладів.

«Дівчинка у мене гарна...» надруковано вперше під назвою «Моя донечка».

«Любі нереїди, принесіть мені...» надруковано вперше під назвою «До брата Харакса». Між першодруком і текстом окремого видання є незначні різночитання стилістичного характеру.

«Хочеш, то будь моїм другом...» вперше надруковано під назвою «Другові».

«Якби ти бажання мала чисті й чесні...» вперше надруковано під назвою «Посестрі».

«Видається мені мов з богами рівня...» вперше надруковано під назвою «Товаришці на прощання».

«Сама не знаю, що робити!» вперше надруковано під назвою «Не знаю».

«Прибувай, Кіпрідо!» вперше надруковано під заголовком «Кіпріді».

«Амброзійський трунок...» вперше надруковано під назвою «Весільна».

«Коли в твоїй груді...» вперше надруковано під назвою «Сердитому». В окремому виданні «Алкей і Сапфо» переклад вірша подано в іншій редакції. Наводимо його ранню редакцію за автографом (№ 426, с. 5):

Коли тебе пристрасть огорне,
Держи ж за зубами язик!
Бо хто верещить і дуріє,
Весь труд його зійде на пшик.

«Зайшов уже місяць і Квочка...» вперше надруковано під назвою «Сама». У виданні «Алкей і Сапфо» переклад подано в іншій редакції. Наводимо ранній переклад за автографом (№ 426, с. 5):

Щезли зорі, щез і місяць,
Північ глупа наляга,
Йде година по годині,
А я мушу спать сама.

«Матусю солодка, не хоче...» вперше надруковано під назвою «При куделі».

«Геспере, все ти приносиш...» вперше надруковано під назвою «З гімну до Геспера».

Крім поезій, що увійшли до студії «Алкей і Сапфо», у «Літературно-науковому віснику» було надруковано два вірші, які подаються нижче:

XIV. НЕ ДИВО

Не диво, думають одно лиш
І мучаться у глибині сердець,—
Та ми і слухом, і думками
Хитаємось то в сей, то в той кінець.
Отож-то наша страта!
Бог Амор помага лиш тим,
Хто мучиться завзято.

XXIV

Ще одно Сапфоні
Мав би я сказати:
Ти велична та горда
Чорнокосая жоно,—
Богине злотовінчання,
Сповни ти Сапфони бажання.

Та як мушу на тебе,
То соромлюсь від тебе
І мушу мовчати.

«Літературно-науковий вісник» — щомісячний художній, науковий і публіцистичний журнал. У період, коли до його редакції входив І. Франко (1898—1906), журнал мав демократичне спрямування.

ДАВНЬОРИМСЬКА ПОЕЗІЯ

ІЗ ЛУКРЕЦІЯ КАРА

Тіт Лукрецій Кар (бл. 99—55 рр. до н. е.) — видатний римський поет, представник філософської поезії. Автор дидактичної поеми «Про природу речей», в якій викладає філософські ідеї, близькі до механістичного матеріалізму Епікура.

Зараза в Афінах. Автограф № 415, с. 420—422. Даний уривок — це переспів закінчення поеми «Про природу речей».

ІЗ ПУБЛІЯ ВЕРГІЛІЯ МАРОНА

Публій Вергілій Марон (70—19 рр. до н. е.) — видатний римський поет, автор «Буколік» («Пастуших пісень») у десяти томах. Написав поему «Енеїда», яка стала зразком героїчного епосу не лише в Римі, а і в літературах Нової Європи.

Грамотика, або мужицька приправа. Вперше надруковано як додаток до книги «Переводи і наслідування Осипа Шухевича з портретом і життєписом автора. Посмертне видання. Львів, 1883», с. 230—233.

Подається за списком з правками рукою І. Франка (№ 432, с. 1—7). Зберігається також ранній автограф твору (№ 214, с. 83—85).

ІЗ КВІНТА ГОРАЦІЯ ФЛАККА

Квінт Горацій Флакк (65—8 рр. до н. е.) — один з найвидатніших поетів античної літератури. Йому належать дві книги сатир, книга од, ліричні вірші, дві книги послань.

До корабля — «Das Staatsschiff». — Römische Lyriker, Übersetzt von Jakob Mähly, Leipzig, Verlag des Bibliographischen Instituts, с. 3 (ІЛ, № 207).

Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози для п'ятої класи ц[ісарсько]-к[оролівських] шкіл середніх. Уложив д-р Константин Лучаковський», Львів, 1894, с. 135—179.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

Це переклад 14-ї оди першої книги од «Carmina». В латинському оригіналі оди йдуть без назв. У деяких виданнях ода має назву «До корабля», оскільки під кораблем поет розумів Римську республіку в часи загострення політичної боротьби.

...не маєш богів..— Статуї богів на кормі корабля нібито обороняли його від небезпеки.

...понтійська сосно...— Мова йде про південне узбережжя Чорного моря.

До Арістія Фуска — «An Aristius Fuscus».— Römische Lyriker, с. 4—5 (ІЛ, № 207).

Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози...», с. 136—137.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

Переклад 22-ї оди першої книги од «Carmina».

Гідасп — притока ріки Інда в Пенджабі.

Давнія — область Апулії, батьківщина Горація.

Юба — цар Нумідії, країни в Африці.

До Аполлона — «An Apollo».— Römische Lyriker, с. 21 (ІЛ, № 207).

Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози...», с. 137.

Подається за першодруком.

Переклад 31-ї оди першої книги од «Carmina».

Город і село — «Stadt und Lang»,— Römische Lyriker, с. 56—60 (ІЛ, №207).

Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози...», с. 175—179.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

Переклад 6-ї сатири другої книги сатир «Satires».

...Майїний сину...— Йдеться про Гермеса.

Лібітіна (Лібітіда) — давньоіталійська богиня родючості садів, виноградників і смерті (похорону).

Янус — бог світла у стародавній Італії.

Аквілон — північно-східний вітер.

До моєї книжки — «An mein Buch».— Römische Lyriker, с. 55—56 (ІЛ, № 207).

Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози...», с. 185—186.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

Переклад останнього (20-го) послання (у І. Франка — лист) першої книги послань «Epistolae».

Вертумн — римський бог, що керував змінами пір року.

Причепа. Подається за списком з правками рукою І. Франка. № 433, с. 1—4.

Переклад 19-ї сатири першої книги сатир «Satires».

Варій — римський поет, приятель Горація та Вергілія. Твори його до нас не дійшли.

ІЗ ПУБЛІЯ ОВІДІЯ НАЗОНА

Прощання — «Aus den Trauerliedern von Tome, Die beste Nacht in Rom».— Römische Lyriker, с. 112—115 (ІЛ, № 207).

Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози...», с. 169—172.

Подається за першодруком.

Квірін — ім'я обожненого засновника Рима Ромула.

Тому ж небесному мужу...— Августу.

Паргазійський віз — поетична назва Великої Ведмедиці — сузір'я північного неба. Паррасія — назва місцевості і міста в Аркадії.

Метус — міфологічне втілення страху.

Невірному другові. Вперше надруковано у кн.: «Взори поезії і прози...», с. 183—185.

Подається за першодруком.

Югурта — нумідійський цар, страчений в Римі 104 р. до н. е.

Антікіра — місто біля гори Парнасу, в околиці якого росло багато чемериці; її вважали за надійні ліки проти божевілля.

ПУБЛІЙ ОВІДІЙ НАЗОН У ТОМІДІ

Вперше надруковано у кн.: «Літературна спадщина. Т. 4. Іван Франко. Художні твори і художні переклади». К., «Наукова думка», 1967, с. 216—269. Подається за автографом № 400, с. 183—279.

І. Франко у вступі та увагах перераховує наукову літературу і джерела своїх перекладів. Деякі з цих питань зберігаються в його бібліотеці: Martin Schanz, Geschichte der römischen Literatur, C. H. Beck'sche Verlagsbuchanglung Oskar Beck (ІЛ, № 4022). Römische Lyriker, Leipzig, Verlag des Bibliographischen Instituts.

І. Франко, згадуючи про загублений вірш Овідія, написаний, на його думку, близькою до української, мовою гетів, іде у характеристиці етногенезу слов'янських народів за тогочасними буржуазними теоріями, пізніше спростованими наукою.

Фама — алегоричне втілення наклепу в староримській поезії.

Мов по новеньких.., понад хвилі повзучі сармати...— Пропуск в автографі.

Фермодонт — річка у Малій Азії, на південному березі Чорного моря, в так званій Понті — країні амазонок.

Пропонтіда — Мармурове море.

Вірго — одна з назв Астреї.

Феонт — міфічний цар острова Лемносу в Егейському морі, батько Гепсіпіли, що стала героїнею трагедій Есхіла, Софокла та Евріпіда.

Егісф — син Фієста і його доньки Пелопії.

Мізія — країна на західному березі Малої Азії.

Клотона (Клото) — одна з мойр.

Тамірас... Демодок — сліпий співак у феаків...— Пропуск в автографі.

Сарданапал — міфічна особа, яку вважали останнім царем давньоассірійської держави (IX ст. до н. е.), тип безхарактерного і розпусного володаря.

Скірон — за грецькою міфологією, розбійник, вбитий Тесеєм; Скірон примушував подорожніх мити ноги і зіштовхував їх у море.

Евен — згідно з грецькою міфологією, бог однойменної річки в Етолії.

Тіберін — бог річки Тібр. За переказами, Тіберін був царем Альби і потонув у річці Амбулі, яка стала називатися Тібром.

Дамасіхтіон — за грецькою міфологією, один із шести синів Ніоби, вбитих Аполлоном.

І як по смерті дітей смерть собі бандурист заподіяв...—Мова йде про чоловіка Ніоби — Амфіона, який володів божественним даром гри на кіфарі. Довідавшись про загибель своїх дітей, він пробив собі груди гострим мечем.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Б а й д и́ ц я — кусень хліба
Б а н у в а́ т и — тужити, нарікати на когось
Б а́ ч н і с т ь — обережність, увага
Б е з х о с е́ н н и й — безкорисний
Б е р в е́ н о — колода
Б е́ р л о — скіпетр, ознака царської влади
Б е с а́ г и — два мішки, зв'язані вужівкою, щоб зручніше нести
Б і г у́ н — вісь, на якій обертаються двері
Б і з у в а́ т и — стверджувати
Б о р ж и́ й — швидше
Б р а т а́ н о к — племінник (братів син)
Б р а т в а́ н — горщик, у якому печуть тісто

В а г о н і́ т и — важчати
В а р — окріп
В а с а́ г — верх воза
В и в о л а́ н и к — той, що знаходиться під слідством
В и р о́ ч н я — оракул
В і д н о́ г а — розгалуження
В і д п о т а ъ а́ й к а т и — втратити
В і́ н о — посаг

Г а́ в р а — зимове ведмеже лігво
Г е р ш т и́ к а т и с я — забавлятися
Г л о́ т а — натовп
Г л я́ б а — неможливо
Г о г р о́ ж и т и с ь — підніматися
Г р а н ь — жар, вогнище
Г р и ж а́ — журба, гризота

Д и х а в и́ ц я — хвороба легенів (астма)
Д о б о р о́ в и й — добірний
Д о т и́ н к и — шпигання (словами)
Д р е к і́ л л я — дрючок, кілок
Д р і б — домашня птиця

Е к с п і а́ ц і я — очищення від гріха

З а й м а́ в и й — цікавий
З а к а с у в а́ т и — зробити краще, перевершити
З а ш п у н т о́ в а н и й — забитий
З б і г е́ ц ь — втікач
З в и́ н н и й — меткий
З г р а м о с и́ т и — збити

К а́ в к а — ворона
К е п — дурень
К и м а́ к — палиця, дрючок
К и́ р а т — кінна молотарка
К л е́ ъ у к — гущавина
К о б, к о́ б е л ь — корзина, кошель
К о р о м о́ л а — крамола
К п и́ н и — кепкування
К р а́ с и й — строкатий, рябий

Кру́хий — кам'яний
Куперва́с — купорос
Ку́фа — бочка з покришкою
Ку́хта — помічник або попихач у кухаря

Легоміна — ласощі, солодка страва до обіду
Ла́пати — ловити
Лярумля́ри — тривога

Маржи́на — худоба
Ме́ви — чайки
Ме́шти — чоботи, взуття
Моримýха — мухомор
Моцува́тися — змагатися, боротися руками
Мус — примушування
Мýшля — черепашка

Настоло́чити — наступити
Неба́ром — незабаром
Непри́чком — ненароком, раптом
Ни́пати — ходити, заглядати всюди
Нів — повний місяць, повня
Німця́ — німиця

Обол — дрібна монета
Опо́ка — скеля
Ості́к — східний вітер

Пантрува́ти — пильнувати, стежити, підглядати
Папýча — вид м'якого взуття
Пахни́ло — парфуми
Плеска́нка — глиняний посуд для горілки, що носиться на шнурі через плече
Плитки́й — мілкий
Плю́та — негода, хуртовина
Повíд — легка коляска
Покрийóму — нишком, крадькома
Поли́ка — знак, слід
Пуга́р — чарка
Пýшка — бляшанка

Ра́ція — бесіда, промова
Риска́ль — заступ
Ру́чний — моторний, спритний

Ско́пець — дійниця, відро
Сос — соус, юшка
Спижéвий — бронзовий
Стéкліcть — скаженість
Стіп — підніжжя
Стіс — вогнище
Страпа́тий — розтріпаний
Стрик — дядько
Сусíк — засік
Сýтий — сущий

Термінáтор — учень ремісника, підмайстер
Терх — вантаж на коні
Тісни́на — протока

Удó — стегно
Уемний — негативний
Упíмнення — нагадування
Упри́кнений — пригноблений

Флоя́ра — вид сопілки
Фляк — вим'я
Фрéнзлі — торочки

Хи́бнути — бракувати
Хóпта — бур'ян

Цофнýтися — відступитися назад
Ця́нути — капнути, влити

Чапіти — непорушно сидіти, стояти на одному місці

Шаламáя — від шаламатня — шум
Шарýга — буря, хуртовина
Швáра — шувар, або очерет
Шкарлатóвий — яскраво-червоний, пурпуровий
Шлеп — шлейф
Шолóпати — шарудіти, шелестіти
Шпіхлíр — комора для збіжжя
Штудéрний — майстерний

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. І. Франко. Фото. 1912 . . . . . 4—5
2. Обкладинка видання «Orphei Argonautica. Hymni et de Lapidibus», яким користувався І. Франко при написанні «Орфеєвої поеми про аргонавтів» . . . . . 256—257
3. Автограф перекладу І. Франка з Мелеагра Гадарця . . . . . 256—257
4. Автограф перекладу І. Франка із Сапфо . 288—289
5. Обкладинка прижиттєвого видання І. Франка «Алкей і Сапфо» . . . . . 288—289

ЗМІСТ

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ПОЕЗІЯ

⟨*Геронд*⟩ 7

I. Факторка 7
⟨II.⟩ Перед судом 13
⟨III.⟩ У школі 18
⟨IV.⟩ У храмі Асклепія 22
V. Заздрісна 26
VI. Дві приятельки 32
⟨VII.⟩ У шевця 37

ОРФЕЄВА ПОЕМА ПРО АРГОНАВТІВ 43

ДЕЩО ПРО ОРФЕЯ ТА ПРИПИСУВАНІ ЙОМУ ТВОРИ 81

ДО ПРИРОДИ 101

ГЕРО Й ЛЕАНДЕР З КІНЦЯ V АБО ПОЧАТКУ VI В. ПО ХР⟨ИСТУ⟩
МУСЕЯ ГРАМАТИКА 102

ВИБІР ІЗ СТАРОГРЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

МЕЛЕАГР ГАДАРЕЦЬ

Заспів до антології 112

ІЗ САПФОНИ

I. Стріча 116
II. Горох 116
III. До Афродіти 116
IV. Загадка Сопфони 117
V. Чого замного 118
VI. В жіночій компанії 118
VII. Приятельки 118
VIII. Важність дівочого вінця 118

ІЗ СІМОНІДА З АМОРГОСУ

I. Поема про женщин 120

ІЗ СОЛОНА САЛАМІНЦЯ

I. Приказкова елегія 125
II. Мої закони 127
III. Ступні віку людського 128
IV. До Мімнерма 129
V. Із елегії про багатство 129
VI. Образок природи 130
VII. Уривки з поеми «Саламіна» 130
VIII. Солонове оправдання 131
IX. Осторога 132
X. До афінців по замаху Пісістрата 132
XI. По від'їзді з Афін (До Фока) 133
XII. Обичаї афінців 134

ІЗ СТЕСІХОРА ГІМЕРІЙЦЯ

I. Захід сонця 139

ІЗ МІМНЕРМА КОЛОФОНЦЯ

I. Денний обіг сонця 140

ІЗ СІМОНІДА З ОСТРОВА КЕОСУ

I. Напис на могилі 300 спартан, що полягли в Фермопілах . . 141
II. Лев на гробі Леоніда в Фермопілах 141
III. Урятований жрець Кібели 141
IV. Гріб бідного 142
V. Все йде, все минає 143

ІЗ ЕЗОПА САМІЙЦЯ

I. Горе людського життя 145

ІЗ КСЕНОФАНА КОЛОФОНЦЯ

I. Почесті, віддавані атлетам 146

ІЗ ПІФАГОРА САМІЙЦЯ

I. Золоті слова 149

ІЗ ФОКІЛІДА МІЛЕТІЙЦЯ

I. Правдиве багатство 152
II. Початки жінок 152
III. Пусте шляхетство 153
IV. Сила порядку 153

ІЗ БАКХІЛІДА З ОСТРОВА КЕОСУ

Випиймо! 154

ІЗ ЕВПОЛІДА АФІНЦЯ

I. Хор нахлібників 156

ІЗ ЕВРІПІДА АФІНЦЯ

I. Зітхання до золота 158
II. Біда з атлетами 158

ІЗ ЕМПЕДОКЛА АКРАГАНЦЯ

I. Міфологічна єресь 161

ІЗ КРАТЕТА АФІНЦЯ

I. Ідеал неробів 162

ІЗ КРІТОНА ГЕРЕНЕЙЦЯ

I. Дивовижі в Делосі 163

ІЗ ПЛАТОНА КОМЕДІОПИСА

I. Навчання софістів 164
II. Початок бенкету 165

ІЗ ПЛАТОНА АФІНЦЯ

I. Ограблений утопленик 167
II. Даремна погроза 167
III. До Астери 168
IV. По її смерті 168
V. У літню спеку 168
VI. Під ялицями 169
VII. Ерос у сні 169
VIII. Застільна пісня 169

ІЗ СОФРОНА СІРАКУЗАНЦЯ

I. Мушлі 172

ІЗ ТЕЛЕКЛОЇДА

I. Кронові часи 174

ІЗ ФЕРЕКРАТА

I. Олійниця 175
II. Не хочу сочевиці 175
III. Не мішай вина з водою! 176

ІЗ АЛЕКСАНДРІДА РОДІЙЦЯ

I. Нові помисли 177

ІЗ АЛЕКСІДА ТУРІЙЦЯ

І. Лін і Геракл 178
ІІ. Дивні ті люди! 179
ІІІ. Нахлібник 180
ІV. Два роди нахлібників 181
V. Загадка 182
VI. Видатки на обід 183

ІЗ АНТІФАНА ПІСІДІЙЦЯ

І. Розмова з софістами 186
ІІ. Нема певності 187
ІІІ. Хто гірший? 188
ІV. Друг другів 189
V. Кіпрійський король і голуби 189

ІЗ ЕРІННИ ЛЕСБІЙКИ

І. Образ дівчини, присвячений Промстеєві 191
ІІ. Вчасна смерть 191
ІІІ. Напис на гробі Бавкіди 192

ІЗ КСЕНАРХА АФІНЦЯ

І. Поети й рибопродавці 194

ІЗ ТІМОКЛА АФІНЯНИНА

І. Користь із трагедій 196
ІІ. Похвала нахлібникам 197

ІЗ ДІФІЛА СІНОПЦЯ

І. Що кому подавай 199
ІІ. Приятельська осторога 200

ІЗ БІОНА БОРИСФЕНІТА

І. На смерть Адоніса 202
ІІ. Школа Ероса 208

ІЗ АРАТА СОЛІЙСЬКОГО

І. Виїмки з поеми «Явища» («Феномена») 210

ІЗ ДАМОКСЕНА

І. Кухар-філософ 219

ІЗ МЕНАНДРА АФІНЦЯ

І. Що хто любить 223
ІІ. В честь Афродіти Пандемос (Всенародної) 224
ІІІ. Жертви богам у Афінах 224

IV. Прожора 225
V. Вартість рідної землі 225
VI. Хазяїн не задоволений із кухаря 226
VII. Жінка — біда 227
«Слава вам, о Неокліди...» 228

ІЗ НОССІДИ ЛОКРІЯНКИ

I. Похвала любові 229
II. Виссонова сукня 229
III. Ворожі зброї 229
IV. Подяка красуні 230
V. Портрет Мелінни 230
VI. Портрет Сабайтіди 230
VII. Портрет Тімарети 231
VIII. Портрет Каллони 231
IX. І Локрія має поеток 231

ІЗ ПОСІДІППА АФІНЦЯ

I. Лісіппова статуя «Момент» 232
II. Лісіппова статуя Александра Великого 234
III. Життєві шляхи 234

ІЗ СОСІПАТРА

I. Школа кухарства 236

ІЗ АНІТИ ТЕГЕЯНКИ

I. На гробі Антібії 239
II. На смерть Ератони 239
III. Над джерелом 239
IV. Три мілетянки 240
V. На гробі Амінтора 240
VI. По смерті півня 240
VII. На березі Кіпру 241
VIII. Статуя Гермеса над криницею 241
IX. Спис як вотум 241
X. Смерть за вітчину 242
XI. Гріб невільника 242

ІЗ АПОЛЛОДОРА КАРІСТІЙЦЯ

I. Горе Еллади 243

ІЗ ДІОСКОРІДА КІЛІКІЙЦЯ

I. Отець-спартанець 245
II. Мати-спартанка 245
III. На свій власний гріб 246

ІЗ ЕВКЛІДА ТІРІЙЦЯ

I. Загадка 247

ІЗ ЛЕОНІДА ТЕРЕНТІЙЦЯ

I. На слова Ерінни: «Завидющий ти, о Аде!» 248
II. Афродіта в Спарті 248
III. До мишей 249
IV. Пам'яті рибака 249
V. На гробі Промаха 250
VI. Нарікання на крітенців 250
VII. Сліпий і хромий 251
VIII. Пожертий акулою 251
IX. Жертва вбогого 252

ІЗ МАХОНА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

I. Музика Доріон 253
II. Весельчак Корід 254
III. Нахлібник Хайрефон і поет Діфіл 254
IV. Хайрефон і куҳар 254
V. Нахлібник при королівському столі 255
VI. Кіфарист і пси 256
VII. Мосхіон-водопійця 257
VIII. Про себе самого 257
IX. Спомини про кіфариста Стратоніка 258

ІЗ МОЙРОНИ ВІЗАНТІЙКИ

I. Із поеми «Мнемозіна» 263
II. Статуї німф 263

ІЗ ПОСІДІППА КАССАНДРЕЙЦЯ

I. Куҳарська штука 264

ІЗ АРХІМЕДА СІРАКУЗАНЦЯ

I. Великий корабель 266

ІЗ ЕРАТОСФЕНА КІРЕНЕЙЦЯ

I. П'ять стреф земної кулі 268
II. Сила вина 268

ІЗ ЕРАСІСТРАТА З ОСТРОВА КЕОСУ

I. Похвала вугра 270

ІЗ МОСХА СІРАКУЗАНЦЯ

I. Європа 271
II. Ерос утік 278
III. Ерос за плугом 281

ІЗ АНТІПАТРА СІДОНЦЯ

I. На передчасну смерть Ерінни 282
II. Вітчина Гомера 282
III. На гробі Діогена-філософа 283
IV. Невмісна тверезість 283
V. На гробі Лісідіки 283
VI. На гробі Мірони 284
VII. Афродіта в Спарті 284
VIII. Гріб Сапфони 285
IX. Дві корінфянки-героїні 285
X. Небезпека морської тиші 286
XI. Многодітна 286

ІЗ МЕЛЕАГРА ГАДАРЦЯ

I. Принади весни 288
II. Вино й любов 289
III. Вино — лік на любощі 290
IV. До Бакха 290
V. А то злюка, той Ерос! 291
VI. Погроза Еросові 291
VII. Ерос на продаж 292
VIII. Ерос у схованці 292
IX. Зранений Ерос 293
X. Еросова невільниця 293
XI. Смерть Ніоби 294
XII. Післанниця 295
XIII. Останки любові 296
XIV. Напис на власнім гробі 297
XV. Доньки Лікамба 297
XVI. Гріб Антіпатра Сідонця 298

ІЗ АРХІЯ АНТІОХІЙЦЯ

I. Було й загуло 301
II. І по смерті без долі 302
III. Три зарібниці 303
IV. Фракійський звичай 303

ІЗ АНТІПАТРА ФЕССАЛІЙСЬКОГО

I. Над Геллеспонтом 305
II. Опустошений Делос 305

III. Острови на Егейському морі 306
IV. Рільник при смерті 306
V. Винахід водяного млина 307

ІЗ АНТІФІЛА ВІЗАНТІЙЦЯ

I. Не визивай долю! 308
II. Під розлогим дубом 308
III. Також віщування 309

ІЗ КНЕЯ ЛЕНТУЛА ГЕТУЛІЙСЬКОГО

I. Старинний Вільгельм Тель 310
II. Гріб Архілоха 310
III. До Кіпріди 311

ІЗ ЛУКІЛІЯ

I. Лікар і астролог 312

ІЗ НІКАРХА

I. Мудрий ворожбит 313
II. Співак нещастя 313

ІЗ ОНЕСТА КОРІНФІЙЦЯ

I. Діоген у Харона 314
II. Трудна дорога 314

ІЗ СТРАТОНА

I. Кухар і Сфінкс 315

ІЗ МЕСОМЕДА КРІТЕНЦЯ

I. Гімн до Немезіди 319
II. В скляній гуті 320

ІЗ МЕТРОДОРА

I. Життєві шляхи 321
II. Арифметичні загадки 322

ІЗ ПАЛЛАДАСА АЛЕКСАНДРІЙЦЯ

I. Сарапіс і вбійця 326
II. Життя, мов у сні 327
III. До Гіпатії 327

ІЗ АГАФІЯ МІРІНАЙЦЯ

I. Мудре рішення 328
II. Мудрий астролог 328
III. Мудрий філософ 329

ІЗ ЮЛІАНА ЄГИПТЯНИНА

I Архілох у аду 331

II. Пам'яті рибака 331
III. Приємності різних станів 332

ІЗ НІКОМАХА

I. Докір товариша 334

ІЗ БЕЗІМЕННИХ ГРЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

I. Фатальні дари 337
II. Надгробок Дідони 338
III. Надгробок Гомера 338
IV. На гробі Евріпіда 339
V. На поему Ерінни «Куделя» 339
VI. Вітчина Гомера 340
VII. Зловили Ероса 340
VIII. До пса на гробі Діогена-філософа 341
IX. Холодна купіль 341
X. Над джерелом 342
XI. Родійський колос 342
XII. На гробі Леоніда Тарентійця 343
XIII. Надгробок Махона Александрійця 343
Родійська народна пісня «Ластівка» 344
АЛКЕЙ І САПФО 346

ДАВНЬОРИМСЬКА ПОЕЗІЯ

ІЗ ЛУКРЕЦІЯ КАРА

Зараза в Афінах 387

ІЗ ПУБЛІЯ ВЕРГІЛІЯ МАРОНА

Грамотика, або мужицька приправа 390

ІЗ КВІНТА ГОРАЦІЯ ФЛАККА

До корабля 394
До Арістія Фуска 394
До Аполлона 395
Город і село 396
До моєї книжки 399
Причепа 401

ІЗ ПУБЛІЯ ОВІДІЯ НАЗОНА

Прощання 405
Невірному другові 407
ПУБЛІЙ ОВІДІЙ НАЗОН У ТОМІДІ 410
КОМЕНТАРІ 485
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ 516
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ 518

Академия наук
Украинской ССР

Институт литературы
им. Т. Г. Шевченко

ИВАН

ФРАНКО

**Собрание сочинений
в пятидесяти томах**

**Художественные
произведения**

Тома 1—25

Том 9

**Поэтические переводы
и перепевы**

(На украинском языке)

*Друкується за постановою
Президії АН УРСР*

Редактор
О. Я. Безпальчук

Художній редактор
С. П. Квітка

Оформлення художника
О. Г. Комяхова

Технічні редактори
*М. А. Притикіна,
І. М. Лукашенко*

Коректор
Р. С. Борисова

Інформ. бланк № 633

Здано до набору 19.04.77. Підписано до друку 16 08 77. Зам. № 6-142. Видавн. № 390. Тираж 50 000. Папір № 1, 84 × 108¹/₃₂. Фіз. друк. аркушів 16,5+3 вкл. Умовн. друк. аркушів 28,04. Обліково-видавн. аркушів 23,73. Ціна 2 крб. 70 коп.

Видавництво «Наукова думка»,
Київ, Рєпіна, 3

Книжкова ф-ка ім М В. Фрунзе, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.